III-12.819

INSTRUMENTELE TERORII LUI STALIN

CEKA • OGPU • NKVD • KGB
între 1917 și 1991

Rupert Butler

METEOR PUBLISHING

BIBL. CENTR. UNIV.
M. EMINESCU" IAŞI
ŞCOLIE
III-12819

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Rupert Butler

Instrumentele terorii lui Stalin

CEKA · OGPU · NKVD · KGB

între 1917 şi 1991

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Redactor: *Ioana Bârzeanu*
Tehnoredactor: *Mariana Radu*
Copertă: arh. *Daniel Munteanu*

Titlul original: *STALIN'S INSTRUMENTS OF TERROR.*
CHEKA • OGPU • NKVD • KGB from 1917 to 1991

Copyright © 2006 Amber Books Ltd

This translation of Stalin's Instruments of Terror first published in 2006 is published by arrangement with Amber Books Ltd

© 2015 Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii METEOR PUBLISHING

Contact:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: editura@meteorpress.ro

Distribuție la:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BUTLER, RUPERT
Instrumentele terorii lui Stalin : CEKA, OGPU, NKVD, KGB între 1917 și 1991 /
Rupert Butler ; trad.: Mihai-Dan Pavelescu ; red.: Ioana Bârzeanu. - București : Meteor Publishing, 2015
Bibliogr.
Index
ISBN 978-606-8653-19-8

I. Pavelescu, Mihai Dan (trad.)
II. Bârzeanu, Ioana (red.)

327.84(47)"1917/1991"
351.746.1(47)KGB"1917/1991"

BCUIA CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Rupert Butler

Instrumentele terorii lui Stalin

CEKA · OGPU · NKVD · KGB
între 1917 şi 1991

Traducere din limba engleză
de Mihai-Dan Pavelescu

0 000008 19142 BCU IASI

METEOR PUBLISHING

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

18.12.2015
B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
ISTORIE
Acu/Pc 819/42

Mulţumirile autorului

Doresc în mod special să-i mulţumesc lui Donald Rayfield, profesor de rusă şi georgiană la Queen Mary College (University of London), care mi-a îngăduit să-i consult lucrarea *Stalin and His Hangmen* (2004). Mulţumiri pline de recunoştinţă se îndreaptă către John Montgomery de la The Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, către London Library, Institute of Contemporary History, Wiener Library şi The Imperial War Museum. Sunt extrem de recunoscător ajutorului pe care mi l-au oferit John Crossland şi soţia mea, Joyce Rackham, în cercetarea şi redactarea acestei cărţi.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cuprins

1. Tiparul terorii 7
2. Prăbuşirea unei dinastii 25
3. Drumul spre puterea totală 43
4. O crimă foarte convenabilă 59
5. Deportări în zori 77
6. Trădători sovietici 91
7. Imperiul de Fier 109
8. KGB-ul 145

Glosar 184

Bibliografie 186

Index 187

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Personaj cu putere absolută, Ivan al IV-lea, poreclit „cel Groaznic", a condus o armată care asigura atât securitatea țării, cât și propria sa domnie.

CAPITOLUL 1

TIPARUL TERORII

Arestările, torturile şi execuţiile au existat în Rusia cu mult înaintea ascensiunii lui Stalin. Ţarii, în mod special Ivan al IV-lea („cel Groaznic") şi Petru I („cel Mare"), şi-au consolidat supremaţia prin lichidarea opoziţiei.

Conducerea lui Iosif Stalin (1879-1953) şi moştenirea sa sumbră vor juca mereu un rol central în epopeea pătată de sânge a violenţei şi terorii politice ruseşti. După decesul în ianuarie 1924 al lui Vladimir Ilici Lenin, arhitectul Partidului Comunist şi al Cominternului (Internaţionala Comunistă, înfiinţată în martie 1919), Stalin a căutat să-şi exercite puterea personală printr-o succesiune de planuri cincinale în vederea modernizării economice forţate. Acestea aveau să determine o nouă revoluţie rusă, infinit mai brutală decât cea care-i răsturnase pe ţari.

Represiunea a fost aplicată prin procese spectacol, torturi şi execuţii. Cele mai temute instrumente de teroare folosite de Stalin au fost sinistrele servicii de securitate ale statului, mai cu seamă poliţia secretă cunoscută sub numele (*Vserossiskaia cerezviceainaia komissiia po borbe s kontrrevoliuţiei i sabotajem* – „Comisia Extraordinară pe Întreaga Rusie pentru Combaterea Contrarevoluţiei şi Sabotajului"), care data de pe timpul lui Lenin şi dispunea de puteri nelimitate de arestare, judecare, tortură şi execuţie. Succesoarea ei, una dintre multele care au purtat diverse titulaturi şi acronime, a fost intitulată sec OGPU (*Obiedinionnoe gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie* – „Direcţia Politică de Stat Unificată") şi a fost folosită la începutul anilor 1930 pentru implementarea colectivizării în masă şi a deportărilor ulterioare ale culacilor (chiaburi).

IVAN CEL GROAZNIC

Rusia postrevoluţionară n-a fost, desigur, un caz izolat în ce priveşte crearea serviciilor de poliţie secretă. Măsuri de reprimare anterioare, instituite sub o succesiune de ţari, au fost studiate cu atenţie de Stalin, care dorea să-şi dezvolte propria reţea de teroare. Un respect aparte a fost acordat moştenirii lăsate de Ivan al IV-lea (1530-1584), poreclit „Groznii" („teribil" sau „groaznic"), o combinaţie respingătoare de sadism şi misticism, şi primul care a purtat titlul de „ţar". Deşi a asimilat doctrinele ortodoxiei ruse, el a fost pe atât de crud, nemilos şi tiranic, pe cât sugerează porecla sa.

Stalin a studiat realizările considerabile înregistrate de Ivan în încercarea de a construi un stat nemilos, centralizat şi foarte disciplinat, simultan cu asigurarea unei loialităţi indiscutabile a acoliţilor şi a devoţiunii supuşilor săi. În plus, a fost îndeajuns de inteligent pentru a înţelege

că abolirea țarismului și suprimarea Bisericii Ortodoxe lăsase un vid. Stalin, care până la urmă avea să fie caracterizat ca „Iubitul nostru conducător", și-a propus să umple acest vid.

Printre înaintașii cei mai faimoși ai CEKA s-au numărat *opricinicii*, poliția secretă creată pe parcursul a șapte ani. Ivan a moștenit multe dintre trăsăturile tatălui său, Vasili al III-lea, Mare Cneaz al Moscovei, care poruncise ca prima lui soție, Salomonia Saburova, care nu-i putea dărui copii, să fie arestată, bătută și închisă într-o mănăstire. Cei care îndrăzniseră să-i ia partea fuseseră surghiuniți fără judecată.

A doua căsătorie a lui Vasili, cu Elena Glinskaia, provenită dintr-o familie de refugiați lituanieni catolici, a stârnit murmure de dezaprobare. Pentru boierii ruși (care reprezentau nobilimea tradițională), acest gest era similar cu insultarea credinței ortodoxe. Nașterea lui Ivan pe 24 august 1530 și botezul său la Mănăstirea Sfintei Treimi au fost, potrivit legendei, însoțite de tunete care au cutremurat cerurile, iar un trăsnet a lovit Kremlinul.

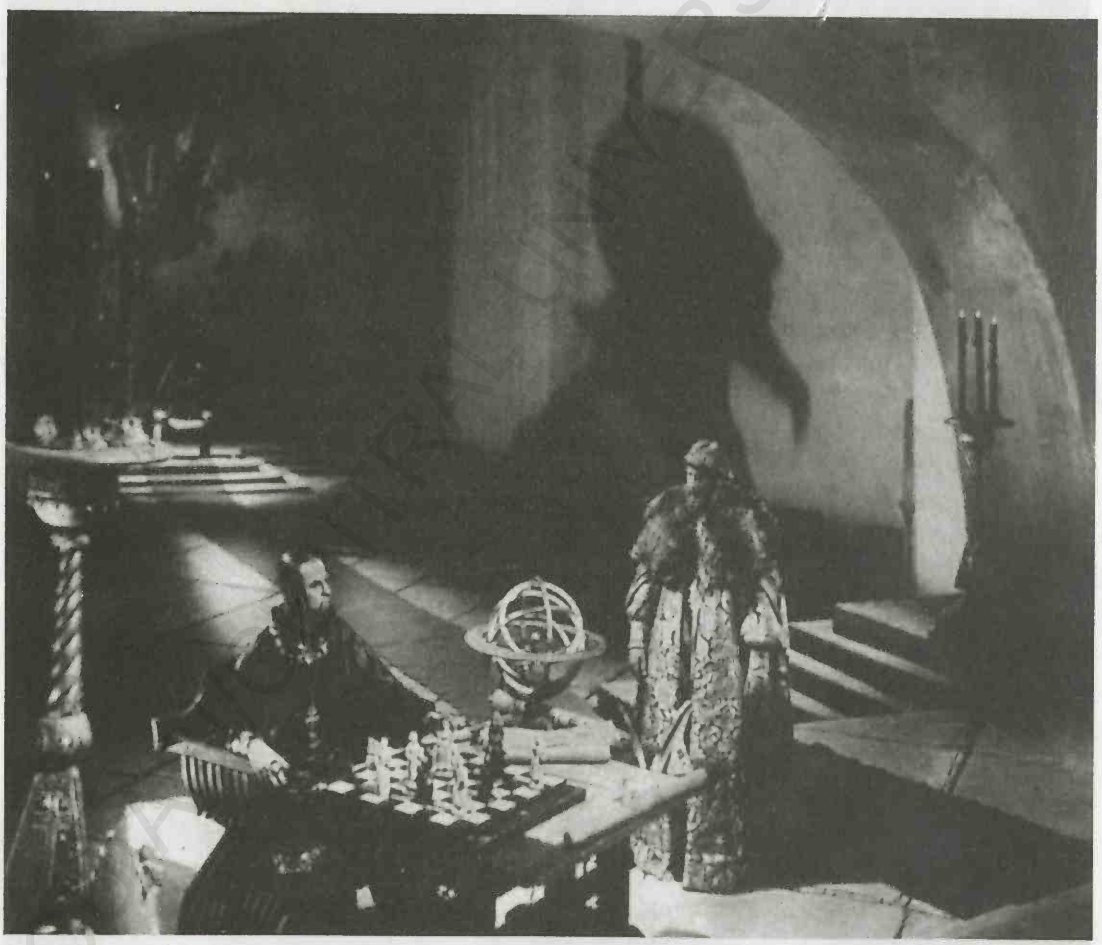

Regizorul Serghei Eisenstein a dorit ca *Ivan cel Groaznic*, turnat între anii 1944-1946, să fie o trilogie, însă a murit înainte de a începe partea a III-a. Prima parte, care descrie strădaniile țarului Ivan de a se menține la putere, a însemnat un succes răsunător, beneficiind de o coloană sonoră emoționantă, compusă de Serghei Prokofiev, și a fost distinsă cu Premiul Stalin. Însă partea a II-a a fost privită dezaprobator de Kremlin și a fost interzisă până în 1958.

Pe 24 decembrie 1533, în preajma morții lui Vasili, Ivan, care avea doar trei ani, a fost proclamat Mare Cneaz al Moscovei, iar Elena Glinskaia a condus ca regentă în numele lui. Următorii ani au fost marcați de intrigi și violență, întrucât mulți boieri doreau să-l îndepărteze pe Ivan și să preia frâiele puterii. Regenta a răspuns amenințării cu măsuri ce aveau să devină foarte familiare. Cei doi frați ai lui Vasili, Iuri și Andrei, au fost văzuți ca potențiali inamici, dornici să preia coroana, în ciuda jurământului de credință pe care-l depuseseră în fața lui Ivan. Iuri a fost aruncat în temniță și a murit de foame, iar fratele lui a fost arestat pe când încerca să stârnească o revoltă și se pare că a fost otrăvit. A urmat o adevărată baie de sânge: spânzurări în masă, biciuiri cu cnutul și strangularea celor de o loialitate îndoielnică, inclusiv a unor prinți de sânge regal. Toate acestea n-au făcut nimic pentru a stăvili nemulțumirea boierilor, deși moartea Elenei, în aprilie 1538, a mai domolit-o în oarecare măsură.

> „Am adoptat căile necinstite ale celor din jurul meu. Am învățat să fiu șiret ca ei."
>
> – cuvinte atribuite lui Ivan al IV-lea

Ivan, care nu avea decât opt ani, dar era deja ager la minte, s-a găsit la mila boierilor, fiind uneori tratat cu dispreț, alteori complet ignorat. Mai târziu, el și-a amintit: „Boierii noștri conduceau țara după bunul plac, fiindcă nimeni nu se opunea puterii lor... Eu am crescut... Am adoptat căile necinstite ale celor din jurul meu. Am învățat să fiu șiret ca ei."

Mai mult încă, de la o vârstă fragedă, el a învățat să trateze fără milă opoziția. Cu ocazia unui banchet la care ar fi trebuit să țină un simplu discurs oficial, Ivan a trecut la atac, acuzându-i pe boieri că profită de tinerețea sa, că-i jefuiesc familia și-i persecută pe oponenți. L-a acuzat îndeosebi pe prințul Andrei, membru al familiei Șuiski, care îl arestase pe unul dintre confidenții lui Ivan, Fiodor Mișurin, jupuindu-l de viu și târându-l la eșafodul călăului.

Simțind ridicarea unui conducător puternic, majoritatea boierilor s-au raliat în jurul lui Ivan. Șuiski a fost prins și azvârlit pe stradă, unde a fost urmărit și sfâșiat în bucăți de câini de vânătoare. Ivan simțise gustul puterii și nu intenționa să renunțe la ea.

UN DOMNITOR CRUD

Dovezile de cruzime și sadism ale lui Ivan au sporit, accentuate de beții crâncene. Se amuza aruncând câini și pisici de pe zidurile Kremlinului, smulgând penele păsărilor, străpungându-le ochii și spintecându-le corpurile. Vedea comploturi peste tot. Acțiunea cea mai spectaculoasă întreprinsă pentru a-și aroga și mai multă putere a fost o ceremonie fastuoasă de încoronare, în cadrul căreia a fost încoronat ca „Țar și Mare Cneaz al Întregii Rusii" – un titlu derivat din latinescul „Caesar" și tradus de contemporanii lui ca „împărat". Odată cu noul rang i s-a întărit și convingerea că domnea prin drept divin, subliniată în timpul ceremoniei de mitropolitul Macarie, care îi era și mentor religios, și dascăl de teologie. Invocând puterea Duhului Sfânt, Macarie s-a rugat: „Dăruiește-i zile lungi. Așază-l pe jilțul dreptății și întărește-i brațul, și fie ca toate popoarele barbare să i se supună."

Influența mitropolitului a fost considerabilă, încurajându-l pe țar să-și completeze educația sărăcăcioasă, care fusese lăsată la mila grămăticilor palatului. Îndemnat de Macarie, Ivan a devorat cronici istorice și texte religioase cu o nerăbdare febrilă, considerându-se un teolog zelos și

respectând cu scrupulozitate ritualurile complexe ale slujbelor ortodoxe ruseşti. Nimic din toate acestea n-a stat însă în calea dorinţei lui de a crea o dinastie pe care o visa veşnică. La o lună după încoronare, s-a însurat cu Anastasia Romanova, a cărei familie prusacă se stabilise de mult în Rusia şi care, printr-o coincidenţă, avea să devină strămătuşa primului ţar Romanov. Căsătoria a durat 13 ani şi a fost una din multele lui mariaje – numărul exact n-a fost stabilit niciodată.

Ivan n-a pierdut timpul, ci a început genul de măsuri ce i-au caracterizat pe tirani de-a lungul generaţiilor şi care se refereau în esenţă fie la îndepărtarea, fie la slăbirea celor mai mărunte forme de opoziţie. Boierii detestaţi au jucat în această privinţă un rol important pentru el. Un aşa-zis „Consiliu Ales", format din favoriţii ţarului, a iniţiat acţiuni de limitare a puterii aristocraţiei ereditare, în favoarea unei clase a micii nobilimi, care şi-a păstrat domeniile drept recompensă pentru servicii aduse guvernului şi care şi-a datorat ţarului supravieţuirea şi privilegiile. Această metodă de asigurare a loialităţii avea şi un alt motiv: continuarea funcţionalităţii moşiilor, pentru care exista o forţă de muncă convenabilă formată din mujicii care, întrucât aveau deja casele pe moşii, erau siliţi acum să muncească pentru mica nobilime şi, desigur, pentru ţar. A fost o consolidare suplimentară a puterii.

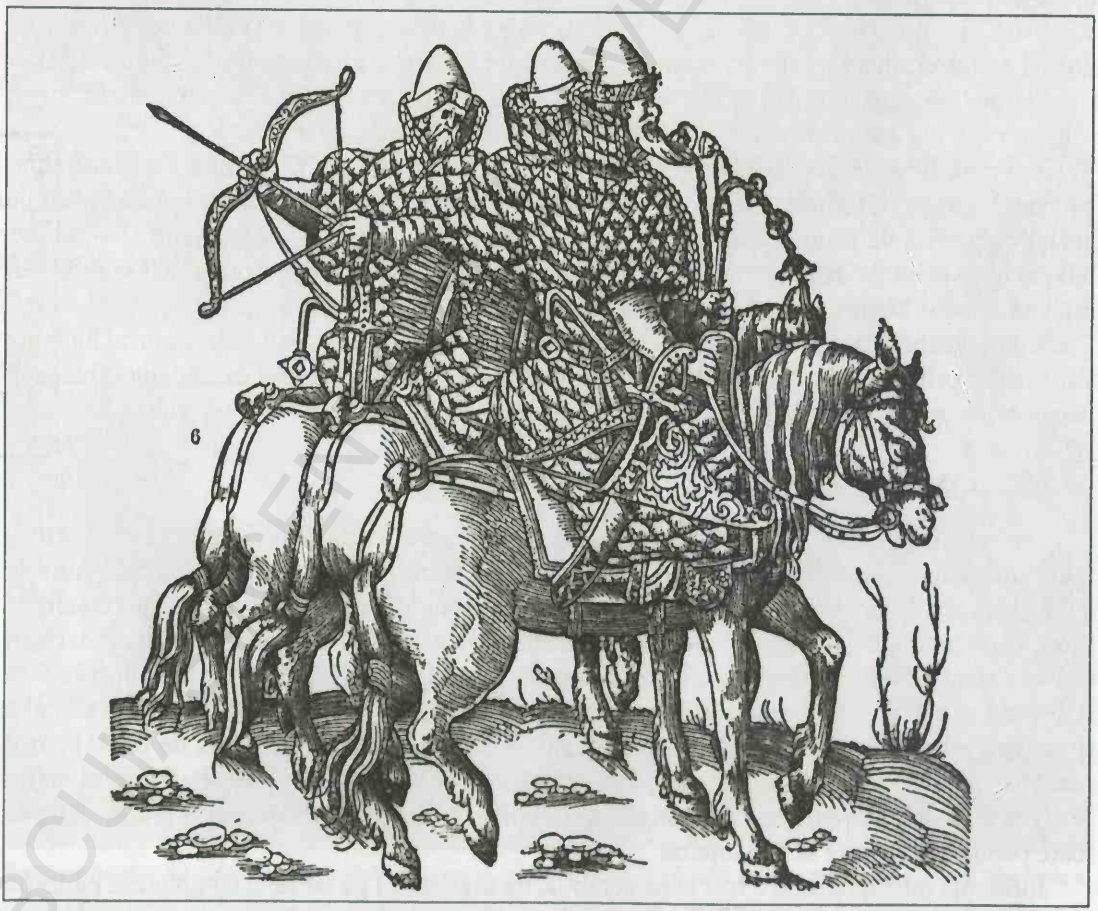

Arcaşii moscoviţi reprezentau apărarea principală împotriva şarjelor cavaleriei. O protecţie suplimentară era asigurată de armurierii ruşi, pionieri în crearea de viziere pentru coifuri.

LEGAREA MUJICILOR DE GLIE

După încoronarea din 1547, Ivan al IV-lea a început să înlăture puternica nobilime ereditară. Forța sa polițienească specială a pornit o campanie de teroare, care a dus la sute de arestări și omoruri. Pentru a-i înlocui pe boieri, cei care slujeau în armată sau în guvern primeau ca plată domenii. Ivan, care putea confisca oricând moșiile bogătașilor, a avut grijă să se asigure că acestea își păstrau valoarea. Țăranii locali – cunoscuți ca mujici – trebuiau să rămână și să lucreze pământul.

Lucrul acesta a fost posibil prin întărirea unor legi concepute inițial de Ivan al III-lea (1440-1506), care asigurau dependența mujicilor și le restricționau mișcările. Fuga de pe moșie a devenit un delict criminal. În plus, acești iobagi nu dețineau practic niciun drept, având aceeași valoare ca uneltele agricole și acareturile. Un moșier putea transfera iobagi altui moșier, reținându-le în același timp bunurile personale și familiile.

Cu excepția provinciilor baltice, șerbia n-a fost abolită până în 1861, când au început revoltele, încurajând părerea țarului Alexandru al II-lea (1818-1881) că era mai bine „ca țăranii să fie eliberați de sus", decât să se aștepte până își câștigau libertatea prin răscoale „de jos".

În ciuda emancipării, mujicii care fugiseră de la stăpânii lor au putut fi arestați și pedepsiți timp de un deceniu după anul abolirii.

EXPANSIUNEA

O altă sursă de neliniște pentru Ivan au reprezentat-o tătarii, popor mongol originar din Asia care întreprindea raiduri frecvente în teritoriile rusești. Acestei amenințări i s-a răspuns prin reorganizarea armatei, incluzând printre altele înființarea a șase regimente de infanteriști, sau streliți („pușcași"), care erau recrutați pe viață, înarmați și echipați în stil european. Iar succesele cavaleriștilor moscoviți – pe cai vânoși, nepotcoviți, și înarmați cu săgeți, săbii și lăncii – aveau să devină legendare.

În 1552, Ivan și trupele lui au pornit către cetatea Kazan; drumul a fost presărat de măceluri. După patru ani, Hanatul Astrahanului, aflat la gurile Volgăi, a fost anexat fără luptă. Era o reușită importantă, deoarece, din clipa aceea, Volga a devenit fluviu rusesc și ruta comercială spre Marea Caspică a fost sigură.

Acest succes n-a fost suficient pentru Ivan. După ce a stăpânit ambele maluri ale Volgăi, el a pregătit o campanie menită să obțină accesul la mare, un vechi deziderat al Rusiei înconjurate de uscat. În ciuda obsesiei sale de a-și menține puterea în propria țară, Ivan dorea să stabilească legături comerciale cu Europa, dar acest lucru ar fi fost posibil numai în condițiile unui acces nerestricționat la Marea Baltică. În mod inevitabil, el și-a întors atenția spre vest și, în 1558, a pornit la război, încercând să impună supremația Rusiei asupra Livoniei (un teritoriu care includea actualele state Letonia și Estonia). Însă Lituania, aliata Livoniei, s-a dovedit un obstacol dificil, acționând alături de Polonia pentru a obține sprijinul Suediei împotriva Rusiei. Pentru Ivan, războiul livonian a însemnat o mare dezamăgire, resimțită și în plan personal. Prințul Andrei Kurbski, unul dintre comandanții lui de seamă și membru al Consiliului Ales, l-a părăsit, refugiindu-se în Polonia.

Reacția țarului a fost previzibilă. În mod evident, umilința suferită în Livonia putea fi pusă pe seama trădării sau a incompetenței boierilor și comandanților lui de armată. După cum se

Când a ridicat tabără în luncile de pe malurile Volgăi, în preajma cetății Kazan, Ivan a remarcat „frumusețea neobișnuită a zidurilor fortăreței". Cu toate acestea, le-a dărâmat, alături de moschei și palate, în „războiul sfânt" împotriva tătarilor. Majoritatea tătarilor au fost omorâți, oprimați sau creștinați cu sila.

încetățenise deja, metodele de răzbunare au îmbinat cruzimea și bizareria, iar în multe cazuri au fost concepute pentru a umili ținta furiei lui Ivan. Moartea în august 1560 a țarinei Anastasia, mama celor șase copii ai săi, a declanșat introducerea de măsuri tot mai aspre, după o perioadă în care influența ei îl determinase să adopte o politică mai moderată. După dispariția ei, Ivan și-a intensificat represaliile, temându-se că ar putea fi victima unor comploturi menite să-l detroneze.

Nu pentru prima dată, el a decis să-și asume un risc. A anunțat că, ținând seama de dimensiunile trădării boierilor, avea să abdice ca țar. Însoțit de noua lui țarină, Maria, fiica prințului cerchez Temriak, Ivan a părăsit Moscova către o destinație nespecificată, care ulterior s-a dovedit a fi Alexandrovskaia Sloboda, la 47 kilometri nord de capitală. Acolo a așteptat răbdător vreme de o lună, după care a expediat două scrisori. Prima dintre ele, adresată boierilor, consta din acuzații de crime, trădări și tratarea cu brutalitate a mujicilor. Nu a fost uitat niciun

domeniu al conducerii țării. Armata a fost învinovățită pentru incapacitatea de a apăra țara împotriva inamicilor tătari, polonezi și germani. Nici chiar preoții n-au scăpat de mânia lui Ivan, fiind acuzați că trecuseră de partea „vinovaților". În scrisoare, el a consemnat: „Cu inima împovărată de tristețe și nedorind să vă mai îndur perfidiile, am renunțat de aceea la cârmuirea țării și am plecat pentru a sălășlui în locul spre care ne va îndruma Domnul Dumnezeu".

Ivan și-a intensificat represaliile, temându-se că ar putea fi victima unor comploturi.

În realitate, misiva a fost o mișcare politică abil calculată, fiindcă Ivan nu avea absolut nicio intenție de a abdica. A doua epistolă, adresată cetățenilor Moscovei, a subliniat clar că mânia țarului nu se îndrepta împotriva lor, ci împotriva boierilor trădători. Scrisorile au fost citite înaintea mulțimii adunate și rezultatul a fost electrizant. Furia generală s-a abătut asupra boierilor, care au fost considerați responsabili pentru decizia abdicării țarului. A existat de asemenea teama profundă că, în absența unui conducător ferm, țara va cădea pradă anarhiei. Confruntat cu amenințarea răspândirii pe scară largă a violențelor civile, mitropolitul Atanasie a format o delegație de cneji, preoți, ofițeri și negustători, care a pornit spre Alexandrovskaia Sloboda, pentru a-l ruga pe țar să revină pe tron. Ei n-au fost însă primiți cordial.

Temându-se că în delegație s-ar putea ascunde asasini, gărzile lui Ivan au înconjurat-o. Preluând inițiativa, țarul și-a repetat acuzațiile la adresa boierilor, dar a anunțat că accepta „cu îngăduință" să-și reia tronul.

Ușurarea simțită de petiționari a fost de scurtă durată. Ivan a continuat, anunțându-și condițiile: cerea controlul complet asupra pedepselor ce urmau să fie aplicate „trădătorilor" – un termen menținut în mod deliberat vag, care a ajuns să însemne practic eliminarea tuturor celor care se opuneau domniei lui. În plus, disidenților li se confiscau averile, iar pedeapsa se extindea și asupra familiilor lor. După comunicarea pretențiilor sale, țarul s-a pregătit pentru a se întoarce la Moscova.

Capitala rusă era îngropată sub nămeți, care n-au împiedicat însă mulțimea să se adune. După ce se strânseseră din zori, oamenii au căzut acum în genunchi în semn de recunoștință, plângând la

În timpul domniei lui Ivan cel Groaznic, tortura a fost pedeapsa acceptată și utilizată în mod regulat. Practic, devenise un „sport" cu spectatori. A fi sfâșiat în bucăți de către un animal sălbatic era o pedeapsă aplicată trădătorilor, așa cum o prezintă tabloul de Vasili Surikov.

trecerea salvatorului lor. Chiar dacă s-a simţit triumfător, Ivan nu şi-a trădat sentimentele; în mod limpede, fusese afectat de stresul evenimentelor ce duseseră la revenirea lui la putere. Potrivit amintirilor a doi nobili livonieni, Johann Taube şi Elert Kruse, care au fost martori la revenirea sa, Ivan era de nerecunoscut. Deşi avea numai 34 de ani, chipul îi era zbârcit şi cenuşiu, cu fruntea încruntată: „Îşi pierduse tot părul de pe cap şi din barbă".

OPRICINICII

În ciuda primirii delirante de care avusese parte, Ivan a rămas neliniştit în privinţa securităţii ţării sale, a domniei, ba chiar şi a instituţiei ţarului în sine. El a decis că le putea asigura doar prin crearea unei gărzi personale şi a unui cartier general fortificat în interiorul Kremlinului, de unde să acţioneze.

Forţa aceea de intervenţie a fost numită *Opricinina*, termen derivat din *oprici* (care înseamnă „separat" sau „izolat"). Practic, era vorba despre un stat în interiorul statului, pe care îl conducea numai Ivan, dar nu în calitate de ţar, ci de „proprietar". Domeniile sale erau vaste: pe lângă capitală, cuprindeau 27 de oraşe, 18 districte şi toate rutele majore de transport. Restul teritoriului, *Zemşcina*, a fost lăsat boierilor şi foştilor funcţionari, însă aceştia au fost lipsiţi de puterile şi privilegiile lor anterioare.

Puterea generală a ajuns în mâinile *Opricininei*, poliţie secretă, forţă de securitate şi miliţie, care în scurt timp a devenit un echivalent al terorii, o maşinărie de securitate de înalt randament. În mod tipic, puterile acestea n-au fost definite niciodată, ci puteau fi interpretate oricum doreau cei care le aplicau.

Treptat, numărul *opricinicilor* a crescut. De la 1.000 de inşi aleşi iniţial s-a ajuns la 6.000, toţi fiind caracterizaţi prin predilecţia spre cruzime şi barbarie. Erau îmbrăcaţi în negru şi călăreau cai negri, ale căror şei erau însemnate cu un cap de câine, care-i reprezenta pe trădătorii ce vor fi înlăturaţi, şi un târn, care îi va mătura. Adeseori o zi de jafuri, prădări şi siluiri era urmată de invitaţia lui Ivan la cină şi se încheia printr-o vizită obligatorie în camerele de tortură.

TORTURI ŞI EXECUŢII

Execuţiile prin decapitare aveau loc în piaţa Kremlinului, lângă Catedrala Mijlocirii Maicii Domnului. Şase boieri s-au numărat printre primii care au căzut sub securea gâdelui, dar o soartă specială i-a fost rezervată celui de-al şaptelea, prinţul Dmitri Şevirev, care a fost tras în ţeapă şi despre care se spune că ar fi murit în chinuri după 24 de ore.

Orice observaţie critică era interpretată de Ivan ca un atac, nu doar asupra onoarei sale, ci asupra securităţii statului, o obsesie care în scurt timp avea să atingă nivelul paranoiei. În asemenea circumstanţe, nu este, poate, surprinzător că istoricii s-au străduit să descopere primul exemplu real de proteste. Majoritatea citează opoziţia din 1566, exprimată din rândurile *Zemşcinei*, care i-a cerut ţarului să abolească *Opricinina*: „Suveranul nostru, de ce porunceşti ca fraţii noştri nevinovaţi să fie ucişi? Toţi te slujim cu credinţă şi ne vărsăm sângele pentru tine. Ce fel de recunoştinţă ne arăţi acum pentru asta? Ţi-ai asmuţit gărzile asupra noastră şi ele îi smulg de lângă noi pe fraţii şi neamurile noastre. Ele ne insultă, ne bat, ne înjunghie, ne strangulează şi ne ucid."

Rezultatul a fost arestarea a 300 de nobili, urmată de biciuiri în public, smulgerea limbilor şi o mulţime de execuţii. Nu toată opoziţia putea fi însă înlăturată cu uşurinţă. Printr-o decizie care s-a dovedit neinspirată, Ivan l-a numit ca mitropolit pe Filip Kolîcev, egumenul mănăstirii Solovăţ, după demisia mitropolitului Afanasie, care fusese înainte duhovnicul ţarului şi un critic ferm al *Opricininei*. Numirea lui Kolîcev a avut legătură şi cu faptul că doi veri ai săi slujiseră în această mănăstire. Dacă însă ţarul crezuse că îşi asigura astfel loialitatea noului mitropolit, în scurt timp avea să fie dezamăgit. Kolîcev şi-a folosit funcţia pentru a protesta împotriva torturilor şi crimelor comise fără niciun proces judiciar, mai mult încă, le-a condamnat în decursul predicilor sale, tunând cu o ocazie:

Mituirile şi încercările binevoitoare de persuasiune au lăsat loc ameninţărilor şi arestărilor, urmate de torturi.

„Până şi în cele mai păgâne şi barbare tărâmuri există justiţie şi milă faţă de om. Dar în Rusia nu se poate vorbi despre aşa ceva. Poporul nostru nu este apărat. Peste tot numai jafuri şi omoruri, iar faptele acestea ticăloase sunt întreprinse în numele ţarului." Când Kolîcev a cerut desfiinţarea *opricinicilor*, ţarul a intervenit personal pentru a îndepărta un oponent potenţial periculos, pe care l-a văzut ca reprezentând o ameninţare la adresa tronului însuşi.

COMPROMITEREA

Ivan trebuia totuşi să admită că mitropolitul Kolîcev era un personaj prea redutabil pentru a fi ucis în maniera pe care o folosise cu anteriorii lui oponenţi. *Opricinicii* au fost puşi la treabă pentru a pregăti terenul în vederea unei acuzaţii de trădare. Primul pas a fost formarea unui grup special, al cărui unic scop era strângerea de informaţii compromiţătoare despre Kolîcev. Din unele puncte de vedere, acest lucru s-a dovedit destul de uşor: un individ atât de controversat nu ducea lipsă de critici şi inamici, dispuşi să ofere dovezi ce le-ar fi putut aduce siguranţă lor înşişi.

Grupul şi-a întors după aceea atenţia asupra călugărilor din Mănăstirea Solovăţ, al cărei egumen fusese Kolîcev. Mituirile şi încercările binevoitoare de persuasiune au lăsat loc ameninţărilor şi arestărilor, urmate de torturi. Aşa cum era de aşteptat, au apărut în curând dovezi despre „viaţa depravată" a fostului egumen. Noul egumen Paisie, un oportunist ambiţios, a fost convins să depună mărturie împotriva

Streliţii au plătit un preţ aspru pentru că s-au răsculat împotriva inovaţiilor progresiste introduse de Petru cel Mare. Ei considerau că acestea nu făceau nimic pentru a opri şerbia, oprimarea şi privaţiunile serviciului militar. Protestele lor n-au adus însă decât torturi prelungite, urmate de execuţii.

STRELIȚII

Streliții, de la cuvântul rusesc „streliat", care înseamnă „a trage cu pușca", au fost probabil prima forță militară din lume, permanentă și echipată cu uniforme, înființată de Ivan cel Groaznic la sfârșitul secolului al XVI-lea.

Ei erau organizați în patru regimente, fiecare cu propriile sale culori și uniformă, și erau bine înarmați. Îndatoririle le depășeau pe cele ale soldaților convenționali, întrucât trebuiau să execute și misiuni specifice poliției și pompierilor. Streliții erau scutiți de plata taxelor și primeau bani și indemnizație pentru pâine de la vistieria statului. În unele locuri li s-au acordat loturi de pământ.

La sfârșitul secolului al XVI-lea existau 25.000 de streliți, ajungând până în 1681 la 55.000, dintre care numai în Moscova erau 22.500. Ei au jucat un rol de seamă în asediul Kazanului în 1552 și în războiul livonian, dar în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, eficiența lor scăzuse, situându-se sub cea a soldaților din armata regulată.

Condițiile în care își desfășurau serviciul s-au deteriorat, ducând la rebeliuni, care au fost suprimate nemilos de Petru cel Mare. Treptat, streliții au fost înglobați în armata regulată și au încetat să mai existe până în 1720.

predecesorului său. Kolîcev a negat calm toate acuzațiile și și-a oferit demisia. Țarul, care dorea să-i înscenеze o prăbușire infinit mai spectaculoasă, i-a refuzat demisia și i-a poruncit să-și continue îndatoririle religioase până i se va decide soarta.

De ziua Sf. Mihail, pe 8 noiembrie 1568, în catedrala Adormirii Maicii Domnului, mitropolitul oficia liturghia, când slujba a fost întreruptă. *Opricinicii* au năvălit înăuntru, ignorând serviciul divin, și au dat citire sentinței de destituire. Kolîcev a fost dezbrăcat de veșmintele arhierești și a fost aruncat în temniță, unde, potrivit unor relatări, a fost ulterior omorât.

NOVGOROD

Ivan și-a îndreptat atenția spre următoarea sursă de opoziție, care își avea centrul în orașul și provincia Novgorod, aflate în nord-vestul țării, pe râul Volhov, imediat după izvorârea sa din lacul Ilmen. Novgorod era unul dintre cele mai vechi orașe rusești și înflorise nu numai ca un centru comercial, ci și ca nod politic și economic esențial din nord-vest. Consecvent în opoziția sa față de conducerea Moscovei, care data din secolele XIV-XV, orașul căutase ajutorul Lituaniei, ceea ce l-a determinat pe Marele Cneaz Ivan al III-lea să ocupe unele dintre teritoriile lui de nord, silindu-l în 1478 să recunoască suveranitatea Moscovei. După aproape un secol, țarul Ivan al IV-lea a aflat despre un complot împotriva sa, care părea să implice întregul aparat de stat – nobilime, curteni și judecători – , decis să predea Novgorodul regelui Poloniei.

Nu s-a stabilit niciodată cât de reale au fost motivele țarului pentru invazie. Pretextul exista însă, și el l-a folosit pentru a părăsi Moscova însoțit de fiul lui Ivan, în vârstă de 15 ani, *opricinici* și armată – incluzând 1.500 de streliți, susținuți de cavalerie și un corp de artilerie. Toate așezările dintre Moscova și Novgorod au suferit, dar orașul în sine a avut soarta cea mai teribilă, în urma regimului de teroare dezlănțuit de țar. Înființarea unui tribunal special pentru interogatorii s-a dovedit o formalitate inutilă. Orașul a fost mai întâi încercuit cu o palisadă înaltă, ridicată de soldați. Egumeni și călugări au fost prinși și bătuți până la moarte, iar torturile și execuțiile s-au prelungit săptămâni întregi, cu femei și copii legați de sănii, târâți pe străzi și azvârliți în râul înghețat și ticsit de cadavre. Răzbunarea pentru trădare, indiferent dacă fusese reală sau

imaginară, n-a fost unicul motiv pentru expediția la Novgorod. A existat și un motiv pragmatic: nevoia de a umple cuferele *Opricininei*, prin jefuirea averilor și silirea bisericilor și mănăstirilor la plata tributului. Cei care n-au fost executați sumar au fost târâți înapoi la Moscova, pentru procese înscenate.

Inevitabil, știrile s-au răspândit în afara Rusiei prin intermediul unor pamflete grosolane, întocmite în grabă, care au cunoscut o largă circulație. Unul dintre ele purta imaginea lui Ivan obez și cărunt, pe un tron flancat de mormane de leșuri. A existat un pericol real ca astfel de reacții să afecteze relațiile cu alte țări a căror susținere era esențială, în special Polonia și Lituania. În plus, este imposibil ca Ivan să fi fost orb în fața semnelor care arătau că pe plan intern ura și teama față de *opricinici* creșteau.

După subjugarea Novgorodului, pentru Rusia au urmat doi ani devastatori de recolte proaste, urmate de molime, care au amenințat cu paralizia țării. Și, pentru ca situația să se înrăutățească și mai mult, tătarii din Crimeea au profitat de disensiunile interne și au atacat Moscova în 1571, prădând și incendiind totul cu excepția Kremlinului. Relatările supraviețuitorilor susțin că numai 30.000 din cei 200.000 de locuitori ai orașului au scăpat cu viață.

GESTURI CONCILIATORII

Exista nevoia clară a unui gest de conciliere cu supușii tronului care deveneau tot mai agitați. În încercarea de a potoli opozanții ce puteau fi periculoși, țarul a abolit „*opricinicii*". Cel puțin aparent, Ivan a dat dovadă de generozitate; disidenți anteriori au fost grațiați, iar unor nobili surghiuniți li s-a îngăduit să se întoarcă pe domeniile lor ereditare.

Înlăturarea siniștrilor călăreți cu capete de câini și târnuri a fost salutată cu ușurare în întreaga Rusie. A existat speranța generală că puteau fi restabilite pacea și justiția mult așteptate. Însă toate schimbările au fost superficiale. Ivan a așteptat răbdător, sperând că acțiunile lui potoliseră orice posibile forme de opoziție. Luna de miere n-a durat mult. La câteva luni după proclamarea desființării *opricinicilor*, a avut loc procesul politic major al unor importanți boieri „trădători", urmat de executarea lor. Jerome Horsey, om de stat englez și sol al reginei Elisabeta I, aflat în vizită în Rusia, a asistat la o serie nouă de torturi și execuții și a consemnat că țarul continua să fie înconjurat de favoriți și călăi aleși cu grijă. Un nou decret emis în 1582 anunța în mod explicit că delictele politice cele mai serioase erau cele îndreptate împotriva vieții suveranului însuși.

O mare parte din viața lui Boris Godunov, care a domnit între anii 1598 și 1605, rămâne învăluită în mister. El a fost conducătorul de fapt al Rusiei încă din 1584, ca regent al celui de-al doilea fiu al lui Ivan cel Groaznic, Feodor I, care era însurat cu sora lui Boris. Potrivit unor relatări, Boris a ordonat uciderea lui Dmitri, fratele mai mic al lui Feodor și moștenitor al tronului, pentru a-și asigura succesiunea.

Ivan şi-a păstrat înclinaţia spre megalomanie, suspiciuni şi accese de sadism. Crizele lui de mânie, practic incontrolabile – „făcea spume la gură ca un cal", potrivit unui martor – , şi-au atins apogeul pe 19 noiembrie 1581, când s-a înfuriat la vederea Elenei Şeremeteva, soţia gravidă a fiului său Ivan, îmbrăcată în veşminte „neruşinate". Relatările incidentului sunt contradictorii. Versiunea cea mai răspândită este aceea că, pe când îşi bătea nora, ţarul a fost atacat de fiul său. Pierzându-şi cumpătul, l-a lovit în cap cu un baston cu vârf de fier şi l-a omorât.

După acest episod, sfârşitul lui Ivan a fost galopant; sănătatea i s-a şubrezit atât de rapid, încât, în cele din urmă, trebuia deplasat cu targa. Declinul lui a fost urmat în paralel de declinul Rusiei. La momentul decesului său, în 1584 – care ar fi avut loc, se spune, pe când se pregătea pentru o partidă de şah – , războiul livonian prelungit şi lipsit de succes, împreună cu incursiunile tătarilor, au pus la grea încercare resursele ţării, aducând-o în pragul colapsului economic.

SUCCESORII LUI IVAN

Maşinăria complexă de spionaj, care fusese concepută pentru a elimina elementele trădătoare, a devenit unealta succesorilor lui Ivan. Urmaşul lui, fiul nevolnic Feodor, a murit fără copii, iar noul ţar, Boris Godunov, a folosit nenumărate iscoade pentru a supraveghea activităţile boierilor. Aceleaşi suspiciuni au fost împărtăşite de Mihail Romanov (1596-1645), primul ţar ales din familia Romanov.

Succesorul şi fiul său, Alexei (1629-1676), a înfiinţat un Birou al Afacerilor Secrete foarte eficient, ai cărui agenţi erau infiltraţi chiar în inima Dumei (consiliul de stat), spionând şi raportând despre membrii ei, despre conducătorii militari şi chiar despre ambasadorii străini. Dornic să păstreze toate însemnele distinctive ale unei domnii autocrate, Alexei a ales personal o reţea de agenţi a căror însărcinare era să-l urmărească în călătoriile lui şi, mai important, să pătrundă în nou-înfiinţatul serviciu poştal extern. Scrisorile din străinătate era aduse mai întâi la Ministerul Afacerilor Externe, unde erau deschise în mod uzual şi toate informaţiile interesante erau transmise mai departe.

PETRU CEL MARE

După moartea lui Alexei şi urcarea pe tron a lui Petru I („cel Mare") (1672-1725), Biroul Afacerilor Secrete a încetat să mai existe, cel puţin oficial, dar, în mod previzibil, s-a metamorfozat, de data aceasta sub titulatura lipsită de ambiguitate de Birou Special al Ţarului, care se intitulase: „Noi, Petru I, Împărat şi Autocrat al Întregii Rusii". Preambulul edictelor sale proclama: „Ilustru, Suveran, Împărat şi Autocrat, Petru cel Mare, Părintele Patriei, prin mila lui Dumnezeu". Având atuurile unui chip smead şi înfricoşător, al unei înălţimi impunătoare de 2 metri şi al unei energii titanice, Petru a devenit un maestru al intimidării. Puterea era exercitată inflexibil de Biroul Special, care se găsea sub ordin permanent de a investiga loialităţile individuale şi de a examina activităţile oricărei persoane suspectate de trădare.

„Noi, Petru I, Împărat şi Autocrat al Întregii Rusii... Petru cel Mare, Părintele Patriei, prin mila lui Dumnezeu."

– Petru I

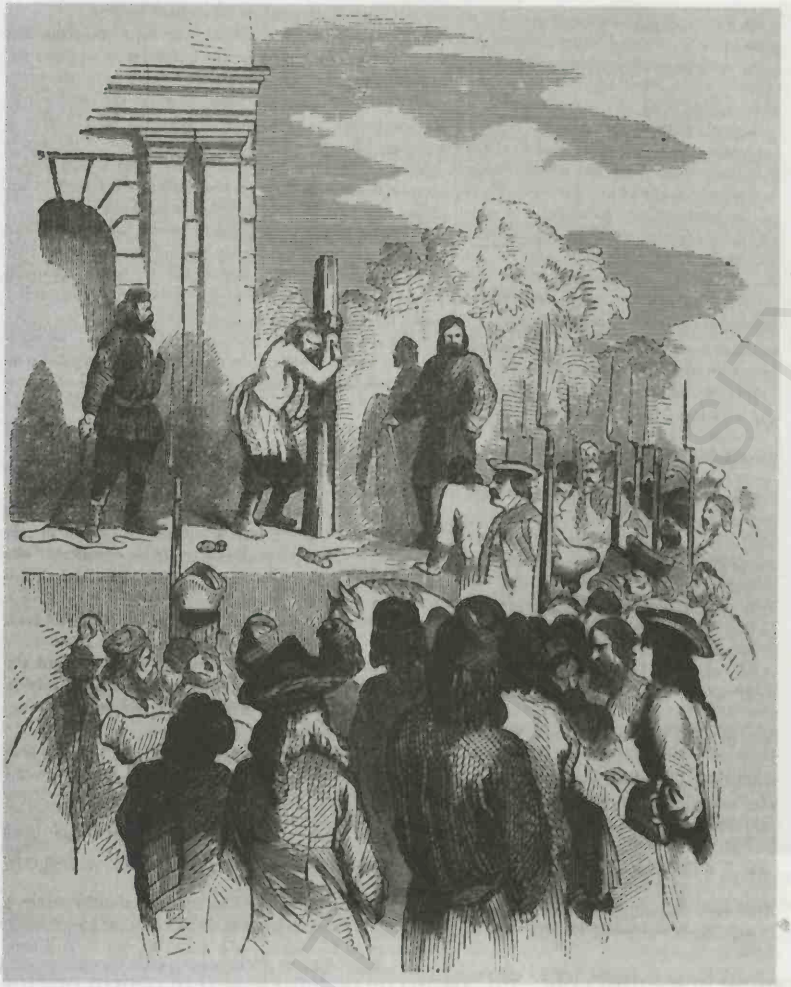

Posesor al unui temperament tumultuos, Petru cel Mare a continuat să pedepsească rebeliunile streliților și alte delicte. Contemporanul său Von Korb a notat în jurnal: „Anchetatorii nu leneveau în nicio zi, chiar dacă era sărbătoare; toate zilele erau considerate potrivite și legale pentru torturi. Existau tot atâtea bice câți acuzați și fiecare anchetator era un gâde... Toată luna octombrie a fost petrecută brăzdând spinările vinovaților cu cnutul și cu flăcările... alții au fost trași pe roată, spânzurați sau decapitați cu securea!"

Interesele lui Petru nu s-au limitat la Rusia, el având o curiozitate avidă despre multe aspecte ale culturii apusene. În câteva călătorii întreprinse în afara granițelor țării, el a călătorit deghizat – un obicei periculos, deoarece țara rămânea neguvernată, adesea luni la rând, ceea ce constituia practic o invitație la revolte și rebeliuni.

În mai multe ocazii, cei nemulțumiți au fost streliții, a căror putere – comparativ cu domnia lui Ivan al IV-lea – crescuse atât de mult în ultimul timp, încât au încercat chiar să-l înlocuiască pe Petru I cu sora lui Sofia, regentă la momentul succesiunii lui, în copilărie. Soarta lor a fost crudă: arderea de vii între maldăre de lemne căptușite cu paie sau tăierea mâinilor și picioarelor înainte de decapitare.

Un val de bătăi, torturi și omoruri i-a lichidat până la urmă pe streliți, care fuseseră unica opoziție efectivă. În locul lor, Petru a putut crea acum regimente de gardă de elită, formate din bărbați de loialitate incontestabilă, instruiți potrivit standardelor occidentale. O altă metodă de atragere a loialității a fost promovarea unor membri ai clasei mijlocii în rândurile nobilimii, cu scopul de a-i desființa pe boieri.

Petru I al Rusiei – „cel Mare" – a fost încoronat ţar al Rusiei în 1682 şi împărat în 1721. A fost unul dintre conducătorii cei mai progresişti ai ţării, prin seria de reforme pe care le-a declanşat şi care au adus Rusia în rândul puterilor europene majore. El a deschis Rusia către Occident prin schimburi reciproce: ingineri, constructori de corăbii, arhitecţi, meşteşugari şi neguţători europeni au venit în Rusia, iar sute de ruşi au fost trimişi să se educe în Apus. Petru a fost cel dintâi care a organizat armata şi marina regulată rusă.

Odată cu schimbările aduse în statutul nobi nii, alături de pedepsele severe pentru oricine cuteza să-i conteste acţiunile, Petru a iniţiat o suită de reforme care s-au întins în toate domeniile vieţii ţării: administraţie, industrie, comerţ, tehnologie şi cultură. Până la moartea sa, în ianuarie 1725, el crease un tipar pentru tiranie, care, alături de exemplul lui Ivan al IV-lea, i-a influenţat pe primii comunişti. De altfel, după detronarea dinastiei Romanov, liderii comunişti i-au lăudat în mod special pe cei doi tirani.

MODELUL LUI STALIN

Stalin i-a privit pe Ivan cel Groaznic şi Petru cel Mare ca modele acceptabile ale reformei, deşi tiranul sovietic l-a criticat pe cel din urmă pentru indecizie în privinţa distrugerii „marilor familii feudale". De departe însă, laudele cele mai mari ale lui Stalin au fost rezervate pentru Ivan, atitudine ilustrată perfect prin reacţiile lui la filmul biografic în două părţi *Ivan cel Groaznic*. Acesta fusese regizat de rusul Serghei Eisenstein, care devenise faimos pentru pelicula anterioară, *Crucişătorul Potemkin*. Lui Stalin i s-a părut acceptabilă partea I din *Ivan*, dar a condamnat urmarea în termeni ce au supravieţuit în arhivele Comitetului Central al Partidului Comunist.

Fotografie din 1892 cu deținuți din Siberia. În timpul regimului țarist, aceştia puteau fi exilați pentru comiterea unor delicte serioase sau minore, penale sau civile. Coloniile penale erau atât de îndepărtate, încât evadările erau considerate imposibile. După sosirea comuniştilor la putere, majoritatea deținuților au fost exilați pentru comiterea unor delicte politice, ca trădare, spionaj, sabotaj sau propagandă antisovietică.

Suferind de probleme cardiace care aveau să se dovedească fatale, regizorul demoralizat a fost convocat să se prezinte în faţa lui Stalin şi a încercat să se apere împotriva acuzaţiei că nu subliniase justificarea pentru teroarea lansată de Ivan împotriva nobilimii şi nu accentuase necesitatea cruzimii lui. Argumentele regizorului nu au convins. Făcându-se ecoul opiniilor lui Stalin, arhivele partidului declară: „Eisenstein a dovedit că nu cunoaşte faptele istorice... descriind armata progresistă a lui Ivan, *opricinicii*, ca pe o bandă de degeneraţi, amintind de Ku Klux Klanul american. Ivan, un bărbat cu caracter puternic şi voinţă, este prezentat ca un personaj slab şi indecis, din tipologia lui Hamlet... Ivan a fost măreţ şi înţelept, pe când, în versiunea lui Eisenstein, pare un isteric."

În alte ocazii, Stalin a revărsat laude asupra lui Ivan cel Groaznic, declarând că subjugarea boierilor a fost un act „progresist". La momentul acela, dictatorul sovietic învăţase din tacticile nemiloase ale predecesorilor săi şi profitase mult de pe urma lor.

OHRANA

Ohrana („Departamentul de Securitate") a fost organizația de poliție secretă din Rusia țaristă a secolului al XIX-lea, care a inițiat metode ce au fost adoptate nu numai de succesoarele sale sovietice, CEKA, OGPU, NKVD şi KGB, ci şi de SS-ul lui Hitler în Germania nazistă. De exemplu, Ohrana a inventat practic spionii de bloc, *Blockwarte*, care aveau să ofere informații Gestapourilor locale. Înregistrarea indivizilor suspecți din punct de vedere politic era o practică împământenită în Moscova la sfârşitul secolului al XIX-lea şi a fost utilizată în St. Petersburg între anii 1906 şi 1908.

Ohrana – denumirea sub care a fost cunoscută în interiorul Rusiei – a fost de asemenea pioniera unei practici care ulterior a devenit standard: obligația oricui de a avea permanent asupra sa acte de identitate, ca şi obligația înregistrării locuințelor, laolaltă cu detalii despre locuitorii lor.

Asigurarea securității țarului şi a familiei regale a fost încredințată Secțiunii Speciale din Ohrana, care-şi recruta membrii exclusiv din armata rusă. În 1881, după asasinarea lui Alexandru al II-lea şi creşterea mişcării radicale populiste, au fost înființate echipe care să combată terorismul, socialiştii şi organizațiile considerate ostile statului.

Pe lângă sediul din St. Petersburg, Ohrana avea sucursale în Rusia şi apoi în străinătate. Un rol important l-a jucat Biroul Extern, care s-a deschis în 1883 la Paris, în urma comutării activității revoluționare din Imperiul rus în Europa Centrală şi de Vest. Conducătorii poliției ruse admirau serviciul de securitate internă a Franței, mult-respectata *Sûreté Générale*, şi au acționat prompt pentru a câştiga acces la dosarele ei, fie prin acorduri oficiale, fie în mod clandestin.

Rețea extinsă

Mulți revoluționari ruşi despre care se ştia că locuiau la Paris aveau contacte în țările vecine, ceea ce a impulsionat Ohrana să-şi extindă rețeaua în afara Franței şi să se infiltreze în celulele lor. În plus, foştilor revoluționari care fuseseră arestați li s-a oferit opțiunea de a deveni agenți dubli. Metodele de convingere erau adesea simple, deoarece refuzul atrăgea închisoarea, exilul în Siberia şi, în cazuri extreme, plutoanele de execuție ale organizației Ohrana. La apogeul activității sale, Biroul parizian avea pe statele de plată 40 de detectivi şi 30 de agenți răspândiți prin Europa, care urmăreau îndeosebi autorii de literatură clandestină instigatoare, falsificatorii de acte, pe cei suspectați de construirea de bombe şi pe contrabandiştii de arme şi explozibili.

Nu totul s-a desfăşurat însă aşa cum ar fi dorit Ohrana. Adunarea Națională a Franței avea destui deputați socialişti şi radicali, dintre care mulți îi priveau cu simpatie pe revoluționarii ruşi. Protestele au căpătat amploare şi au fost urmate de solicitarea închiderii Biroului din Paris. În 1913, ruşii au dat curs cererii respective, dar n-a fost decât un simplu subterfugiu. Agenții şi-au continuat activitățile sub acoperire, angajând foşti membri din Ohrana şi *Sûreté*.

Teroare limitată

Se spune că multe din activitățile organizației Ohrana le-au inspirat pe succesoarele ei sovietice, totuşi deosebirile au fost importante. Deşi Ohrana putea ordona execuții sumare, prin spânzurare sau împuşcare, o putea face doar în cazul răscoalelor țărăneşti şi după declararea legii marțiale. Deportarea deținuților politici în Siberia necesita sancționare judiciară.

În timpul domniei țarului Alexandru al II-lea, 4.000 de persoane au fost reținute şi interogate pentru delicte politice, dar puține au fost executate. De la mijlocul anilor 1860 până la mijlocul anilor 1890, doar 44 de execuții au avut loc în Rusia, toate determinate de asasinate sau de tentative de asasinat care au vizat familia regală şi membrii guvernului. Pe de altă parte, după lansarea Terorii Roşii de către Lenin în septembrie 1918, CEKA a executat sute de oameni.

În timpul conducerii lui Stalin, NKVD-ul a acționat simultan ca judecător, juraţi şi călău; între 1935 şi 1941, 10 milioane de oameni au dispărut în Gulag şi trei milioane au fost executaţi. În plus, tratamentul aplicat disidenţilor în epoca lui Stalin a fost mult mai aspru decât orice făcuse Ohrana vreodată. Romancierul Lev Tolstoi a fost disidentul cel mai cunoscut în epoca sa, iar poliția ţarului Alexandru al III-lea l-a ţinut sub observaţie şi i-a cenzurat opera, dar nici nu l-a întemniţat şi nici nu l-a oprit să călătorească în străinătate. Putem compara cazul său cu soarta lui Aleksandr Soljeniţîn, care, în timpul conducerii lui Stalin, a dispărut în exilul intern aspru al Arhipelagului Gulag.

Ohrana îi vizase pe liberali şi revoluţionari deopotrivă, considerând că ambele grupări reprezentau ameninţări la adresa autocraţiei ruseşti, însă ulterior s-a văzut că succesul său cel mai important fusese infiltrarea agenţilor. În iulie 1913, Vladimir Ilici Lenin (1870-1924) a discutat despre acest succes cu colegii săi, printre care se număra şi Roman Malinovski, liderul deputaţilor bolşevici din Dumă, şi s-a convenit că exista un agent Ohrana care avea legături strânse cu bolşevicii. Într-adevăr, aşa era.

Fost soldat şi muncitor în St. Petersburg, Malinovski li se alăturase bolşevicilor ca organizator activ în 1905, dar a atras atenţia poliţiei şi a fost arestat pentru activităţi politice publice. Pentru Ohrana, el a părut un potenţial agent sub acoperire. Ispitit cu 100 de ruble pe lună, Malinovski a început să ofere rapoarte despre membrii bolşevici, despre locuri de întâlniri şi depozite pentru literatura clandestină. Acoperirea sa – faptul că Lenin i-a susţinut candidatura pentru parlamentul rus, Duma – era ideală, însă a fost spulberată de ascensiunea bolşevicilor la putere. Rolul lui de spion a fost clar stabilit,după capturarea dosarelor Ohrana. La prima aniversare a revoluţiei, Malinovski a fost târât în grădinile din Kremlin şi împuşcat.

În urma demascării sale şi a altora, guvernul provizoriu a înfiinţat o comisie specială care să investigheze organizarea, operaţiunile şi metodele poliţiei ţariste, pentru ca situaţiile să nu se mai poată repeta.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1 mai 1919. Lenin se adresează mulțimii în Moscova, în piața de unde țarii își proclamaseră decretele. Un memorial a fost dezvelit în cinstea căpeteniei cazace Stepan Razin, care îi ridicase la răscoală pe țăranii de pe Volga și fusese decapitat în 1672.

CAPITOLUL 2

PRĂBUŞIREA UNEI DINASTII

Anul 1917 s-a dovedit o răscruce în istoria Rusiei, aducând abdicarea ţarului Nicolae al II-lea şi prăbuşirea dinastiei Romanov. Lenin a instaurat un nou guvern sovietic, proclamând dictatura proletariatului.

Poliţia secretă CEKA, înfiinţată în decembrie 1917, a utilizat multe dintre practicile predecesoarei sale ţariste, Ohrana, mai cu seamă în abordarea delictelor politice, având autorizaţia de a percheziţiona, întemniţa şi exila. Aceste metode aveau să devină practic un tipar pentru toate serviciile secrete în decursul erei sovietice.

Ca secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist, Stalin şi-a consolidat puterea absolută în anii de după moartea lui Lenin bazându-se pe cunoaşterea detaliată a multora dintre practicile organizaţiei Ohrana. Au ieşit de altfel la iveală date ce sugerează că Stalin însuşi ar fi furnizat cândva informaţii pentru Ohrana şi că ar fi fost răsplătit prin ignorarea unora dintre activităţile lui revoluţionare. Detractorii săi au susţinut că, deşi a fost arestat de câteva ori, Stalin n-a fost niciodată acuzat de un delict major. Mai mult chiar, evadările lui din exil au părut lipsite de efort. Nu s-a explicat niciodată, de exemplu, cum a obţinut actele pentru a trece graniţele ruseşti, finlandeze şi poloneze, sau de unde au provenit fondurile necesare.

Suspiciuni au reapărut în aprilie 1956, când revista americană *Life* a publicat fotografia unui document despre care se afirma că ar fi fost original, expediat în 1913 de la sediul poliţiei din St. Petersburg către o secţie locală din Siberia. Scrisoarea enumera activităţile lui Iosif Stalin ca agent de poliţie şi informator între anii 1906-1912 şi purta semnătura colonelului Eremin (uneori scris „Ieremin"), astfel încât a devenit cunoscută ca „scrisoarea Eremin". Deşi s-a afirmat că era un fals, printre istorici dăinuie suspiciunea că pot exista şi alte dovezi care să-l incrimineze pe Stalin, dar care au rămas în arhivele Kremlinului. Dar zvonurile care au circulat la momentul acela au fost eclipsate de evenimentele ce au dus la răsturnarea Romanovilor. Nemulţumirea violentă clocotea în societatea rusă şi nu în ultimul rând printre ţăranii din regiuni importante, ca Ucraina, Volga şi Georgia. Taxele fuseseră crescute nemilos pentru a satisface costurile industrializării preconizate şi sărăcia se generalizase. Cu toate acestea, ţarul Nicolae al II-lea (1868-1918) a rămas surd la orice apeluri la schimbare, continuând să exercite puterea supremă în maniera înaintaşilor săi.

BUCHAREST UNIVERSITY LIBRARY

Alexandru Kerenski (dreapta) a jucat un rol important în răsturnarea monarhiei ruse şi proclamarea republicii. El a fost al doilea premier al guvernului provizoriu rus, din 1917, până la preluarea puterii de către Lenin în Revoluţia din Octombrie. Kerenski a trăit până în 1970 şi a murit în exil la New York.

OBSESIA LUI LENIN

Toate acestea au acţionat ca un imbold pentru Vladimir Ilici Ulianov (1870-1924), cunoscut ca „Lenin", întemeietorul Partidului Comunist şi al Internaţionalei a Treia (Cominternul). El era alimentat de ura faţă de Romanovi, care clocotise încă din adolescenţă, când aflase despre execuţia la St. Petersburg a fratelui său Alexandru, implicat într-un complot de asasinare a ţarului Alexandru al III-lea; revoluţia devenise o adevărată obsesie pentru el. Fiind fratele unui criminal de stat, tânărul Lenin fusese supravegheat îndeaproape de Ohrana. Ca student la Drept la Universitatea din Kazan şi ulterior la St. Petersburg, el absolvise examenele cu brio, deşi se ştia că era mai preocupat de învăţăturile teoreticianului social şi politic Karl Marx – precepte destinate să devină ideologia Uniunii Sovietice şi, în timp, a partidelor comuniste din toată lumea.

Supravegheat de Ohrana şi trimis de mai multe ori în exil, Lenin a început să adune susţinători pentru un grup iniţial mic şi centralizat, cunoscut ca „bolşevici", format cu scopul de

Penuria teribilă de alimente şi sărăcia au declanşat demonstraţii violente pe străzile Petrogradului (fostul St. Petersburg) în vara anului 1917, iar armata a deschis focul asupra mulţimii pe strada principală Nevski Prospect. Guvernul a pierdut realmente controlul, iar unii soldaţi au dezertat şi s-au alăturat revoluţionarilor socialişti.

a atrage ţărănimea, care era de departe pătura cea mai largă a populaţiei. A fost o mişcare pe un teren fertil, care a devenit în scurt timp o sursă de nelinişte pentru segmente mai sensibile din nobilime şi chiar din familia imperială. Nevoia de schimbare era evidentă, şi numai ţarul, tot mai supus presiunilor de a abdica sau de a fi înlăturat cu forţa, nu părea conştient de ea.

Anul 1917 s-a dovedit o răscruce. Pe măsură ce evenimentele din Primul Război Mondial afectau tot mai mult Rusia, agitatorii revoluţionari bolşevici, menşevici şi socialişti s-au dezlănţuit. Pe 23 februarie, femeile din Petrograd (noua denumire a St. Petersburgului) au ieşit pe străzi, cerând imperios pâine, în timp ce soldaţii, care trăseseră cu armele la ordinul ţarului şi al Ohranei, s-au răsculat când li s-a poruncit să tragă pentru a omorî. Greviştii şi organizatorii lor au triumfat. Guvernul a demisionat pe 27 februarie 1917. După alte câteva zile, ţarul Nicolae a abdicat, scriind cu amărăciune în jurnalul personal: „În jurul meu, numai trădare, laşitate şi înşelăciune".

Un comitet format din reprezentanţii Dumei şi ai Sovietului a desemnat un guvern provizoriu, avându-l ca prim-ministru pe Alexandru Kerenski (1881-1970), avocat socialist-revoluţionar şi orator desăvârşit. Nu era însă suficient pentru bolşevici, care-şi pregătiseră bine terenul. Mulţi dintre liderii lor izbutiseră să se întoarcă din exil, dar au devenit cu adevărat

„În jurul meu, numai trădare,
laşitate şi înşelăciune."

– ţarul Nicolae al II-lea,
despre lovitura de palat

eficienţi abia după ce Lenin a ajuns la Petrograd, mulţumită germanilor, care i-au îngăduit trecerea liberă spre casă din Elveţia, unde fusese exilat. Germanii apreciaseră că el va acţiona în direcţia subminării efortului de război al Rusiei, care ar fi devenit astfel vulnerabilă. De aceea i s-a permis să treacă prin Germania într-un tren sigilat, sosind în Petrograd în aprilie.

RĂSTURNAREA GUVERNULUI PROVIZORIU

Un alt moment important în înaintarea Rusiei spre totalitarism şi opresiunile sale a fost răsturnarea guvernului provizoriu din Petrograd pe 25 octombrie 1917 şi eclipsarea lui Kerenski, care nu se putea compara cu nemilosul Lenin. Un Comitet Militar Revoluţionar a preluat puterea şi a format un guvern condus de Lenin, în care un rol important l-a jucat Lev Troţki (1879-1940), fost jurnalist evreu care devenise preşedintele Comitetului Militar Revoluţionar al Sovietului din Petrograd şi care şi-a asumat titlul de preşedinte al Sovietului Comisarilor Poporului, denumire prescurtată la *Predsovnarkom*.

Partidul bolşevic al lui Lenin, care deţinea puterea reală, şi-a schimbat numele în anul următor în Partidul Comunist al Uniunii Sovietelor, iar sediul guvernului şi capitala rusă au fost mutate de la Petrograd la Moscova. Comitetul lui Lenin avea 13 membri, dintre care cel mai tânăr a fost numit Comisar al Naţionalităţilor. Acesta era Iosif Vissarionovici Stalin (1879-1953), care ulterior a fost promovat într-un post birocratic comparativ minor, la Inspectoratul Muncitorilor şi Ţăranilor.

Bolşevicii lui Lenin au început să emită o serie de decrete economice şi politice care s-au dovedit dezastruoase, ducând la o foamete devastatoare şi prăbuşirea nivelului de trai. Confruntată cu inflaţia galopantă, populaţia s-a întors la trocul cu produse. Cartelele pentru raţii au înlocuit rublele ca modalitate de achiziţie a alimentelor de bază pentru o familie. Muncitorii au decis că dacă banii nu mai puteau cumpăra bunuri, nu mai avea sens să lucreze. Grevele au devenit uzuale, iar guvernul a recurs la munca silnică, adoptând metodele pe care le utilizase deja pentru recrutările în Armata Roşie. Muncitorii şi specialiştii tehnici care erau deja necesari în sectoare ale economiei au fost „mobilizaţi pentru serviciul militar"; cei care refuzau să lucreze sau îşi părăseau slujbele erau trataţi ca „dezertori de la muncă", pedepsele întinzându-se de la publicarea numelor lor în gazete, la internarea în lagăre de concentrare.

CREAREA *CEKA*

Recrutarea cu sila a forţei de muncă a fost descrisă de propagandiştii bolşevici cu blândeţe, ca fiind „autoorganizarea clasei muncitoare". În realitate, cele mai mărunte semne de opoziţie îl făceau pe Lenin să reacţioneze cu duritate faţă de tulburări şi ameninţări cu greva, ducând până la urmă la crearea „unui aparat special", după cum l-a numit el. Acesta a fost CEKA, înfiinţată în decembrie 1917 şi condusă de Felix Edmundovici Dzerjinski (1877-1926), marxist înfocat care provenea dintr-o familie de moşieri polonezi avuţi. Organizaţia a evoluat ca braţul de forţă al bolşevicilor după izbucnirea războiului civil din Rusia în 1918. Una dintre cauzele conflictului

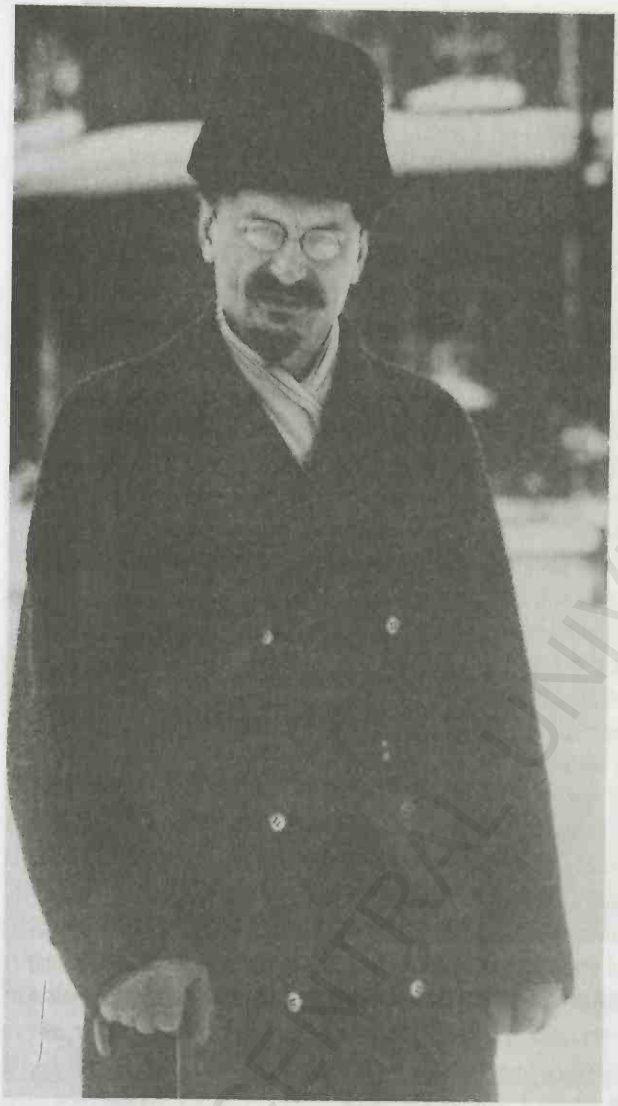

Lev Troţki, cândva omul al doilea după Lenin şi responsabil pentru clădirea Armatei Roşii, a fost învins de Stalin în lupta pentru putere. După moartea lui Lenin, Troţki a fost exclus din partid. În 1929, rămas deja fără casă şi cu sănătatea şubredă, a căutat refugiu în Europa, dar s-a stabilit în Mexic.

a fost insistenţa bolşevicilor de a conduce singuri, refuzând cooperarea cu alte partide socialiste şi desfiinţând alegerile libere. O altă sursă de disensiuni printre disidenţi a fost Tratatul de la Brest-Litovsk, care fusese semnat de Lenin şi Troţki în urma avansării rapide a germanilor, prin care Germaniei i se ceda o mare parte din Ucraina şi statele baltice.

Exista de asemenea perspectiva înaintării spre Urali a aşa-numiţilor „Albi", o confederaţie aproximativă de forţe contrarevoluţionare formate din antibolşevici. Prezenţa lor a stârnit teama că ar putea încerca să elibereze familia imperială, care pe atunci era ţinută în captivitate în Ekaterinburg. Pe 17 iulie, a sosit ordinul de asasinare a ţarului, ţarinei, copiilor şi servitorilor acestora.

BUCUREŞTI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

COPILĂRIA ŞI ADOLESCENŢA LUI STALIN

Născut în orăşelul antităarist Gori din Georgia, Iosif Vissarionovici Djugaşvili a fost fiul unui cizmar beţiv şi al unei spălătorese cucernice şi a adoptat porecla „Stalin" (care înseamnă „oţel") în 1912, când trecuse de treizeci de ani. Faptul că supravieţuirea lui ulterioară ca lider s-a sprijinit pe intimidare, cruzime şi teroare poate fi pus fără îndoială pe seama circumstanţelor copilăriei sale. Se spune că tatăl lui, Vissarion Ivanovici, al cărui temperament iritabil era frecvent amplificat de băutură, şi-ar fi bătut frecvent şi violent atât soţia, Ecaterina, cât şi fiul. Mai târziu însă, Stalin, poate pentru a lăsa impresia unui mediu stabil, a negat cu fermitate că ar fi avut parte de un asemenea tratament în copilărie.

Relatările despre copilăria şi adolescenţa sa, posibil realizate ulterior în scopuri propagandistice, trebuie tratate cu precauţie. Astfel, s-a susţinut că atunci când ar fi jucat într-o piesă la şcoală, prinţul Galiţin, viceregele ţarist al Caucazului, i-ar fi spus că într-o bună zi va fi un mare cântăreţ. Stalin ar fi replicat indignat că nu dorea să fie cântăreţ, ci să se alăture luptătorilor georgieni pentru libertate, care se ascundeau prin munţi. Unul dintre eroii săi era Koba, un personaj de factura lui Robin Hood, care-i ataca pe moşieri în numele ţăranilor georgieni. În această privinţă ni s-a păstrat mărturia unui prieten din şcoală, Iosif Iremaşvili: „El dorea să devină alt Koba, un luptător şi un erou la fel de faimos precum Koba însuşi". Indiscutabilă este de altfel perpetuarea poreclei Koba; în decursul vieţii lui Stalin, ea avea să fie folosită de către apropiaţii dictatorului. La vârsta de şapte ani, Stalin s-a îmbolnăvit de variolă, însă constituţia lui robustă – devenită ulterior proverbială – l-a ajutat să supravieţuiască, deşi mai târziu avea să fie tachinat pentru urmele lăsate de boală pe chipul lui. Profund religioasă, mama muncea ca spălătoreasă şi femeie de serviciu pentru a-şi ţine fiul în şcoală şi ar fi dorit ca el să devină preot. Fiind neîndoios un elev silitor, Stalin a obţinut la vârsta de 15 ani o bursă la seminarul de teologie din Tiflis, unde nu s-a dedicat studiului creştinismului, ci teoriilor lui Karl Marx şi altor texte interzise. În 1899 a fost exmatriculat pentru activităţi revoluţionare, şi nu din cauza bolii, aşa cum a susţinut devotata lui mamă.

Depinzând de angajamente ocazionale şi de prieteni, care-l ajutau financiar, Stalin s-a apropiat până la urmă de sucursala georgiană a Partidului Social-Democrat, care căuta detronarea ţarului şi introducerea socialismului. Foarte repede însă poliţia secretă Ohrana şi-a aţintit privirile asupra acestui partid. Stalin, care nu era acasă când poliţia a venit să-l aresteze, s-a ascuns şi s-a alăturat „rezistenţei subterane" împotriva ţarului, scriind articole pentru ziarul socialist georgian *Brjola Hma* („Ecoul luptei"), distribuind pliante şi organizând greve. Iosif Vissarionovici era pregătit să aştepte momentul potrivit; a fost ucenicia pentru o viaţă dedicată revoluţiei.

TEROAREA ROŞIE

Iniţial, puterile primite de Dzerjinski şi CEKA fuseseră strict limitate. Sarcina imediată a organizaţiei fusese aceea de a pune capăt episoadelor de banditism, jafuri şi spargeri ale magazinelor de băuturi alcoolice care au urmat după schimbarea puterii. În scurt timp însă, CEKA a căpătat funcţiile mai largi ale unei poliţii de securitate, ocupându-se de toate grupurile a căror loialitate putea fi considerată suspectă. Dintre acelea făceau parte „duşmanii de clasă" burghezi, oficialităţi din fostul regim şi din guvernul provizoriu, ca şi membri ai partidelor politice din opoziţie. Prin aşa-zisa Teroare Roşie, aprobată de Comisarii Poporului, brutalitatea fără limite a lui Dzerjinski l-a transformat într-un model demn de urmat pentru toţi viitorii şefi ai poliţiei secrete sovietice. În iulie 1918, principalul partid al opoziţiei, socialiştii-revoluţionari, a organizat o demonstraţie de stradă împotriva sa, iar CEKA a omorât 350 de membri ai grupării.

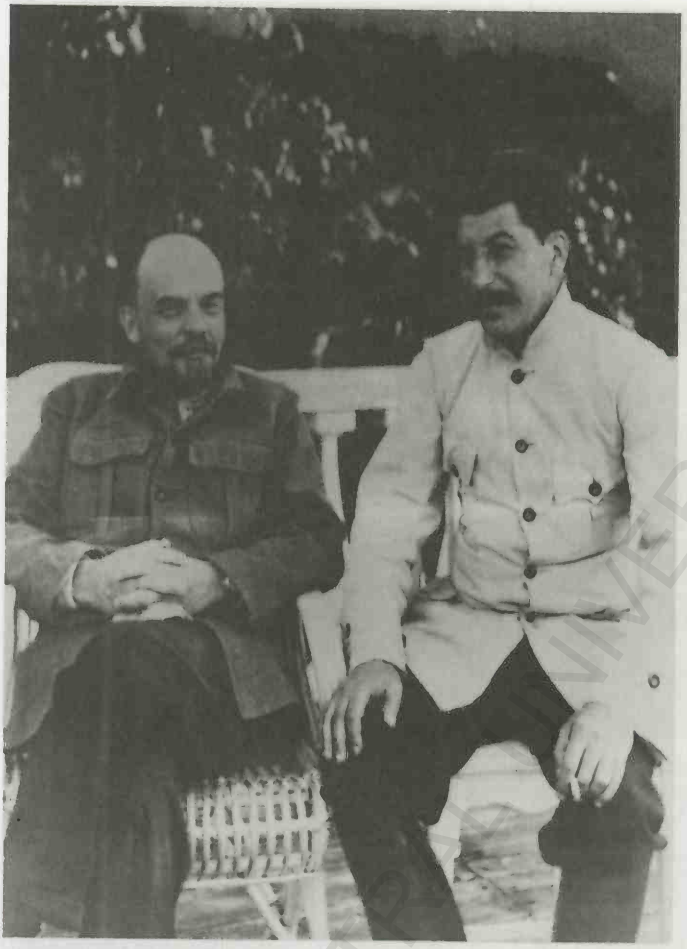

Moment rar de acalmie între doi adversari politici. După atentatul asupra vieţii lui Lenin, Stalin l-a declarat „cel mai de seamă revoluţionar, conducător şi învăţător al proletariatului", dar pe 24 ianuarie 1923, anul anterior morţii sale, Lenin scrisese: „...le propun tovarăşilor să găsească o cale de înlăturare a lui Stalin... şi să desemneze pe altcineva, care să fie complet diferit... Mai tolerant, mai loial, mai politicos şi mai grijuliu faţă de camarazii săi."

Represaliile de pe străzi au atins apogeul pe 17 august 1918, când Moisei Uriţki, preşedintele evreu al CEKA din Petrograd şi unul dintre acoliţii de încredere ai lui Dzerjinski, a fost asasinat lângă sediul său şi a murit după nici o oră. Dzerjinski şi-a adunat oamenii din CEKA şi s-a grăbit spre Petrograd, unde l-a descoperit pe asasin, Leonid Kannegiser, un tânăr poet evreu, care şi-a justificat fapta prin ura faţă de bolşevici – aceştia, îi acuza el, pe lângă faptul că-i uciseseră un prieten, mai şi semnaseră trădătorul Tratat de la Brest-Litovsk. El a declarat de asemenea că intenţionase să-i omoare pe evreii care semnaseră alături de Lenin şi că împuşcarea lui Uriţki slujea ca un avertisment.

Asasinatul i-a speriat pe adepţii lui Lenin. Printre ei se număra şi Iacov Sverdlov (1885-1919), tot evreu, şi un apropiat al său, care jucase un rol important în convingerea conducătorilor bolşevici să accepte abolirea Adunării Constituante, o coaliţie aleasă din grupări politice. Temându-se de declanşarea unei revolte generale şi de vărsările de sânge care ar fi putut urma, Sverdlov l-a îndemnat acum pe Lenin să anuleze orice alte angajamente, însă a fost ferm refuzat.

La început, Lenin s-a opus represaliilor violente pentru uciderea lui Uriţki, dar avea să se răzgândească în scurt timp. Nici acum nu se cunoaşte cu certitudine identitatea persoanei care

Împuşcarea lui Moisei Uriţki, un organizator capabil şi nemilos, şi în acelaşi timp un prieten apropiat al lui Lenin, a însemnat o lovitură grea pentru bolşevici. Moartea lui, urmată de cea a lui Lenin, a dus la un val de violenţe în toată Rusia. Cei omorâţi de CEKA au fost declaraţi „slugoi ai capitaliştilor", „conspiratori criminali", culaci şi Gărzi Albe. Campania a fost orchestrată de Pravda, organul de presă al partidului, care a cerut „moartea tuturor capitaliştilor, moşierilor, preoţilor şi ofiţerilor de armată".

a tras asupra lui pe 30 august 1918, pe când se întorcea la automobilul său după ce ţinuse o cuvântare la fabrica Michelson din Moscova. Primul suspect a fost Fania Kaplan, o fostă anarhistă care fusese condamnată la închisoare pe viaţă în Siberia pentru că împuşcase un oficial guvernamental în 1907 şi care fusese eliberată după ce Revoluţia din Februarie răsturnase guvernul ţarist. După arestare, ea a mărturisit că intenţionase să-l omoare pe Lenin pentru a-şi dovedi sprijinul pentru Adunarea Constituantă şi dezamăgirea faţă de bolşevici. Nu s-a stabilit niciodată dacă a acţionat singură sau împreună cu alţi complici. CEKA a sperat să obţină din partea lui Kannegiser o declaraţie în care să nominalizeze alţi complotişti implicaţi în atentatul împotriva lui Lenin, dar, în ciuda interogatoriilor prelungite, el n-a dezvăluit nimic şi a fost împuşcat. Kaplan a fost şi ea executată, şi se spune că trupul i-ar fi fost aruncat într-un butoi cu benzină şi ars.

Atentatorul lui Lenin trăsese trei focuri. Primul glonţ îi trecuse inofensiv prin haină, al doilea îi străbătuse gâtul, ratând la mică distanţă aorta, iar al treilea îi rămăsese în umărul stâng. Responsabilitatea anchetei a căzut pe umerii lui Sverdlov. A fost emis un decret care începea astfel: „Acum câteva ore, o tentativă mârşavă a fost întreprinsă asupra vieţii tovarăşului Lenin. Clasa muncitoare va răspunde împotriva atentatelor îndreptate asupra conducătorilor ei prin întărirea continuă a forţelor sale şi printr-o nemiloasă teroare în masă împotriva tuturor

duşmanilor revoluţiei." Starea generală a fost inflamată de *Pravda*, ziarul bolşevicilor, care la cererea lui Sverdlov a repetat linia partidului, culminând prin: „La zid cu cei care învrăjbesc împotriva puterii sovietice! Câte zece gloanţe pentru oricine ridică mâna împotriva ei!"

VALUL DE UCIDERI

CEKA, dirijată de Dzerjinski, a iniţiat un val de ucideri care a continuat trei ani. CEKA din Petrograd era condusă acum de succesorul lui Uriţki, Gleb Ivanov Bokii, un pervers sexual şi sadic, notoriu pentru organizarea de orgii cu sex în grup la dacea sa (vila de la ţară), la care le forţa să participe pe subordonatele lui înspăimântate. La câteva săptămâni după împuşcarea lui Lenin, el a raportat cu mândrie caracteristică Moscovei că 800 de presupuşi răzvrătiţi fuseseră aduşi înaintea plutoanelor de execuţie şi alţi 6.229 fuseseră întemniţaţi.

Bokii n-a fost decât unul dintre numeroşii perverşi sexuali şi psihopaţi autentici care au ajuns în poziţii de conducere în CEKA. Recrutarea lor a fost încurajată deschis de Dzerjinski, care avea grijă ca ei să ştie că erau şantajabili sau că puteau fi chiar eliminaţi dacă nu respectau indicaţiile. Loialitatea era asigurată şi printr-o altă metodă, mai simplă: „duşmanilor de clasă" li se refuzau

După atentatele împotriva lui Uriţki şi Lenin, CEKA a transformat Rusia într-un teren de vânătoare, mai cu seamă în Petrograd, unde bande înarmate au acţionat în dimineaţa de 8 noiembrie 1921, alegându-şi aparent victimele aleatoriu şi neîncercând să se ascundă.

> Unii erau omorâți prin împușcare, ardere de vii și înecare. Alții au fost pur și simplu uciși prin sfârtecare.

cartelele sau accesul la magazinele alimentare până când nu erau pregătiți să slujească CEKA.

Omorurile au primit susținerea entuziastă a rănitului Lenin, care i-a îndemnat pe bolșevici să organizeze execuții publice „pentru a-i face pe oameni să tremure pe mulți kilometri de jur împrejur". În plus, prefera ca victimele să fie spânzurate, nu împușcate de către plutonul de execuție, pentru ca trupurile lor să rămână legănându-se în văzul tuturor. De câte ori se decreta o condamnare la moarte, CEKA confisca bunurile și proprietățile dușmanului de clasă sau contrarevoluționarului, iar urmașii lui nu rămâneau cu nimic. În majoritatea cazurilor, execuția însemna un glonț în ceafă într-un beci sau garaj, dar nu înainte ca victimele să fi fost despuiate în pielea goală, după care hainele și obiectele de valoare, inclusiv dinții din aur, se împărțeau între călăi.

Lesne de înțeles, s-au păstrat puține relatări ale execuțiilor. Vladimir Zazubrin, dezertor din Gărzile Albe în 1918, a povestit un episod în care „doi bărbați în mantale au trecut laturi în jurul gâturilor cadavrelor și le-au târât spre o firidă întunecoasă din beci. Alți doi cu hârlețe săpau... trei bărbați împușcau ca niște roboți, cu ochii goi, sticlind cadaveric..." Tortura a fost legalizată în mod explicit, cu specificația: „Presiuni de natură fizică trebuie utilizate în mod obligatoriu asupra dușmanilor poporului cunoscuți și încăpățânați, ca metodă atât justificabilă, cât și cuvenită".

Pe 5 noiembrie 1918, toate secțiunile din CEKA au fost autorizate să împuște „dușmanii de clasă" sau să-i interneze în lagăre de concentrare. Baza pentru internările în aceste lagăre a fost un prim exemplu al răsturnării politicilor anterioare. Inițial, delincvenții de drept comun fuseseră eliberați sub pretextul că fuseseră condamnați de capitaliști. Toate considerentele respective au dispărut. Astfel de deținuți erau acum „dușmani de clasă", care, alături de alții considerați criminali, erau internați în Lagărele Nordice cu Scopuri Speciale, de pe insulițele Soloveţki din Marea Albă și de lângă Arhanghelsk pe continent. După o judecată a Colegiului Judiciar al CEKA, urma internarea într-un lagăr.

Deși exista un Cod penal, care putea fi invocat în proces, formulările lui erau în mod deliberat vagi, astfel că puteau fi interpretate oricum decreta CEKA. Inculpații nu aveau dreptul de a fi prezenți ori de a se apăra. După ce ajungea într-un lagăr, condamnatul devenea proprietatea guvernului. Deținuții erau folosiți la munci extrem de solicitante, așa cum era săpatul canalelor, în orice condiții meteo, oricât de câinoase, și beneficiind de rații mizerabile. În anul 1920, numărul deținuților din lagăre a fost estimat la 50.000, pentru ca peste numai trei ani să crească la 70.000.

Tot CEKA trebuia să se ocupe de amenințarea reprezentată de înaintarea armatelor Albilor, care erau susținute de trupele anglo-franceze invadatoare. Metodele pentru lichidarea ofițerilor Albi care se predau aveau o brutalitate ce purta clar semnul lui Bokii. Ofițerii erau tratați cu prietenie simulată și, pentru a li se asigura libera trecere, li se ofereau permise de circulație pentru care trebuiau să se „înregistreze". În locul înregistrării, situația se schimba complet. Destinele lor erau variate: unii erau omorâți prin împușcare, ardere de vii (o metodă favorizată ulterior de KGB cu trădătorii) sau înecare, prin aruncarea în mare de pe barje. Au existat de asemenea cazuri de victime ucise pur și simplu prin sfârtecare. Mai ales morțile socialiștilor-revoluționari au fost îngrozitoare, deoarece Fania Kaplan manifestase simpatie față de ei. Alții au fost târâți afară din locuințele lor și omorâți imediat.

LOIALITATEA FAŢĂ DE STALIN

După atentatul împotriva lui Lenin, apropiaţii săi au înţeles ce era cel mai bine pentru ei şi n-au întârziat să-şi manifeste loialitatea; printre ei, Stalin, care i-a telegrafiat lui Sverdlov din Ţariţîn (viitorul Stalingrad), preamărindu-şi conducătorul drept „cel mai de seamă revoluţionar, conducător şi învăţător al proletariatului". Între timp, în pofida rănilor, Lenin a reuşit, cel puţin pe termen scurt, să-şi revină. Problemele cu care se confrunta rămâneau vaste; opoziţia nu venea doar din partea Albilor antisovietici, ci şi din toate regiunile care aparţinuseră în trecut ţarului, printre care şi Ucraina fertilă.

Sfârşitul războaielor, în 1921, nu l-a satisfăcut însă pe Lenin, care aprecia că forţele opoziţiei căpătau şansa de a deveni mai periculoase. Opinia era susţinută şi de mereu ambiţiosul Stalin, care, cel puţin pentru moment, a păstrat discreţia, prezentându-se strict ca „purtătorul de cuvânt al lui Lenin". Numai că, prin numirea sa în fruntea Comitetului Central al partidului, şi-a putut crea baza puterii pentru viitoarea dictatură. Tentaculele i s-au întins până la puternicul Birou Politic (Politburo), ceea ce i-a permis să-i excludă pe membrii „nesatisfăcători" ai acestuia.

Autoritatea lui Lenin a slăbit treptat, odată cu înrăutăţirea stării sale de sănătate. O succesiune de migrene şi oboseli pe fond nervos a dus la paralizie parţială şi afectarea vorbirii. Chiar şi aşa, el a observat cu nelinişte avansurile tot mai evidente făcute de Stalin lui Troţki. Cu un efort considerabil, Lenin i-a dictat secretarului său între decembrie 1922 şi ianuarie 1923 „testamente" menite să-l susţină pe Troţki şi care în acelaşi timp exprimau îndoiala că Stalin era persoana potrivită pentru a exercita puterea. La câteva zile după dictarea ultimului testament, Lenin a suferit un al treilea accident cerebral. Incapabil să mai vorbească ori să scrie, el a continuat să trăiască practic ca un cadavru, până pe 21 ianuarie 1924, când a murit în Gorki.

FELIX DZERJINSKI – „FELIX CEL DE FIER"

Astăzi, există din nou o statuie a lui Felix Edmundovici Dzerjinski în Moscova, evident, în curtea sediului central al poliţiei de pe strada Petrovka, nr. 38. În august 1991, după eşuarea puciului comuniştilor radicali împotriva conducătorului sovietic de atunci, Mihail Gorbaciov, uriaşa statuie a lui Dzerjinski fusese smulsă de protestatari de pe soclul ei din faţa fostului sediu KGB din piaţa Lubianka şi transportată într-un loc necunoscut. Ca multe alte monumente sovietice, fusese atât de solid construită, încât a fost nevoie de o macara de sarcină mare. Păstrarea statuii a fost considerată de mulţi observatori ca un simbol evident al împotrivirii multor ruşi de a eradica amintirile cele mai puternice ale unui trecut violent. Această împotrivire s-a confirmat în noiembrie 2005, când s-a dat curs solicitării unui grup de poliţişti pensionari de a readuce bustul, în ciuda protestelor pe scară largă.

Născut pe 11 septembrie 1877, lângă Minsk, în Belarus, Dzerjinski a fost de origine poloneză şi a creat CEKA în decembrie 1917, însă îşi începuse cariera de revoluţionar la vârsta de 20 de ani. El nu terminase şcoala, ci începuse să activeze ca agitator marxist în fabricile şi mahalalele din Vilnius, înfiinţând Partidul Social-Democrat al Regatului Poloniei şi Lituaniei. Platforma acestuia le cerea social-democraţilor polonezi

să abandoneze naţionalismul şi parlamentarismul în favoarea socialismului revoluţionar internaţional. Arestat de nenumărate ori de poliţia ţaristă, Dzerjinski şi-a petrecut mare parte a tinereţii în închisori, inclusiv în Moscova unde a fost ţinut o perioadă în lanţuri, a primit lenjerie curată o dată la două săptămâni şi a fost silit să împartă cu 100 de deţinuţi o celulă destinată pentru numai 15; tuberculoza era galopantă. Toate aceste experienţe în închisori au fost ulterior citate de Dzerjinski ca fiind o educaţie nepreţuită. Instrucţiunile emise de el în calitate de şef al CEKA s-au bazat pe practicile propriilor săi temniceri şi anchetatori.

Louise Bryant, o jurnalistă americană de stânga care a transmis reportaje despre Revoluţia Rusă şi care l-a observat îndeaproape pe Dzerjinski, a scris despre el că „este înalt şi cu aspect evident delicat, cu mâini albe şi subţiri, nas lung şi drept, chip palid şi pleoapele coborâte ale celor de familie nobilă şi foarte rafinaţi. N-am cunoscut niciodată pe nimeni care să-i fi fost prieten apropiat... El nu cere nimic de la viaţă, decât să susţină cauza socialismului. Ignoră tihna, bogăţia şi fericirea... Trebuie doar să fie convins că acţionează pentru o cauză dreaptă; nimic altceva nu contează."

Se spune că interesele lui intelectuale erau inexistente, cu excepţia poeziei poloneze şi a literaturii marxiste. Spre deosebire de Stalin şi de mulţi colegi apropiaţi, Dzerjinski a dus o viaţă de estetism puritan, care din multe puncte de vedere a semănat cu condiţiile îndurate în închisori. Se hrănea doar cu ceai de mentă şi pâine, purta o pătură în loc de palton şi lucra până târziu în fiecare noapte într-un birou neîncălzit. În plus, credinţa lui în tezele bolşevismului şi comunismului era doctrinară şi inflexibilă. Odată, s-a dezlănţuit împotriva surorii sale Altona deoarece cumpărase plăcinte de la un brutar privat, iar el a insistat să le arunce. Genul acesta de comportament i-a atras porecla de „Felix cel de Fier".

Dzerjinski a descris cândva cekistul model ca fiind un om „cu inimă caldă, minte rece şi mâini curate", o descriere care a dăinuit pentru a fi citată în manualele de instruire ale KGB-ului. În calitate de şef al CEKA, el deţinea controlul absolut. La început a răspuns doar în faţa lui Lenin, de care-l lega admiraţia faţă de Revoluţia Franceză, deoarece atât aceasta, cât şi bolşevismul erau „sisteme sociale bazate pe vărsarea de sânge". Pe măsură ce a înaintat în ierarhie, a considerat că sarcina lui era vânarea şi arestarea „duşmanilor de clasă".

Obsedat de muncă şi neîndurător

Un camarad cekist a primit misiunea de a redacta *Sabia roşie*, o gazetă care publica statistici ale execuţiilor, consemnând minuţios detalii gen sexul, originea socială şi data execuţiei. Obsedat de muncă şi îngăduindu-şi foarte puţin somn, Dzerjinski îşi petrecea timpul compilând dosare despre cei pe care-i considera posibili „trădători", chiar pentru cele mai banale delicte. Neîndurător faţă de colegii de muncă, obişnuia să le sporească norma de lucru până la o sută de cazuri de fiecare. Când agenţii, mulţi dintre ei compatrioţi polonezi, se prăbuşeau epuizaţi, se confruntau cu demiterea fără drept de apel.

Sfârşitul războiului civil în 1922 a dus la transformarea CEKA în OGPU, care la rândul său a fost absorbită de NKVD. Spre deosebire de nomenclatură, aparatul de informaţii şi securitate al Uniunii Sovietice a rămas în general neschimbat. Până în 1924, Dzerjinski devenise un susţinător ferm al lui Stalin, primise controlul Consiliului Economic Suprem şi fusese de asemenea ales membru candidat al Biroului Politic. Colegii observau însă neliniştiţi semne clare ale unei deteriorări a sănătăţii sale, cauzată de programul supraîncărcat: insistase să călătorească în toată Uniunea Sovietică, disecând minuţios eficacitatea ramurilor OGPU. Stalin a fost alertat şi, îngrijorat de pierderea eficienţei omului său de încredere, i-a ordonat să-şi reducă activităţile şi să consulte un medic. Dzerjinski nu l-a băgat în seamă, iar pe 20 iulie 1926, în toiul unei cuvântări care susţinea ţărănimea la o şedinţă a Comitetului Central, s-a prăbuşit brusc. Cauza decesului a fost atribuită aterosclerozei.

Statutul lui ca simbol sovietic a fost păstrat mult timp după moartea sa: portrete gigantice au fost atârnate în sediile KGB, nu mai puţin de şase aşezări au primit numele lui, iar în localitatea natală din Belarus i-a fost dedicat un muzeu.

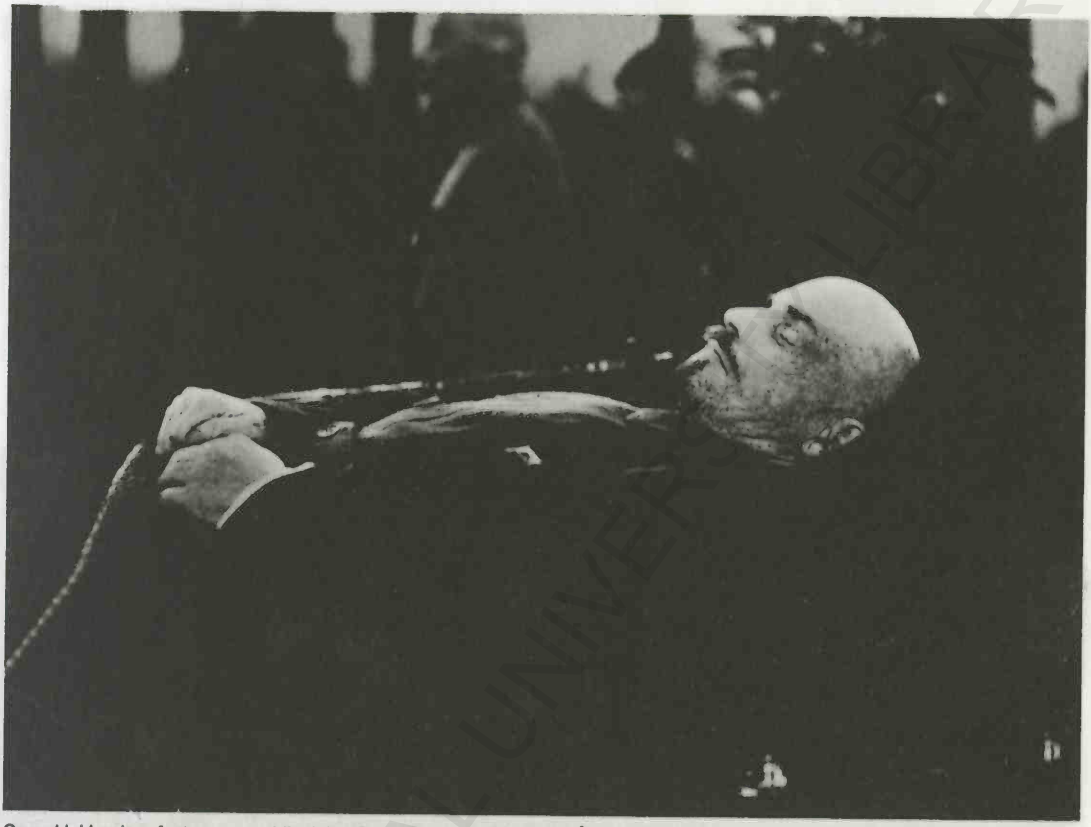

Corpul lui Lenin a fost expus publicului în Piaţa Roşie din Moscova. În ziua funeraliilor, au şuierat sirene a mii de fabrici şi locomotive din toată Rusia şi s-au tras salve de artilerie. Piaţa Roşie a fost o mare de steaguri roşii. Mulţi oameni purtau brasarde negre cu borduri stacojii, iar fanfara a cântat marşuri funebre.

ÎNCEPUTURILE OGPU

După sfârşitul războiului civil, cu trei ani în urmă, CEKA devenise temută şi detestată, nu în ultimul rând printre bolşevici, un adevăr recunoscut de Lenin. În februarie 1922, într-o tentativă de legalizare revoluţionară, s-a luat decizia de desfiinţare a CEKA. Locul i-a fost luat de o nouă organizaţie de securitate, GPU (*Gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie* – „Administraţia Politică de Stat"), aflată nominal sub conducerea Ministerului de Interne. Pedeapsa capitală a fost abolită temporar, iar funcţiile organizaţiei GPU s-au redus oficial la investigarea delictelor civile, deşi i-au rămas funcţiile complete de poliţie secretă a statului, iar membrii săi continuau să fie cunoscuţi drept „cekişti". Următorul an a adus altă denumire: OGPU (*Obiedinionnoe gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie* – „Administraţia Politică de Stat Unificată"). În vederea reducerii exceselor violente ale elementelor oportuniste rămase din zilele fostei CEKA, controlul central a devenit rigid, în paralel cu crearea oficială a Uniunii Sovietice.

„Când este necesară, forţa trebuie aplicată cu curaj, decisiv şi complet. Dar în acelaşi timp trebuie să ştii care sunt limitele forţei; trebuie să ştii când s-o combini cu şiretenia..."

– Lev Troţki

Conducerea generală îi aparţinea unui comisar de justiţie, iar delictele politice trebuiau audiate înaintea tribunalelor sovietice, în timp ce cazurile de trădare erau prezentate tribunalului militar. Duşmanii tradiţionali din vechiul regim – spionii străini şi membrii vechilor partide socialiste – au fost vânaţi ca şi înainte. Puterea politică era învestită acum în Stalin care, după ce-şi asigurase propria poziţie, începuse să dejoace planurile celor pe care-i suspecta a fi rivali, printre care Troţki. Stalin a căutat susţinere din partea a doi membri de stânga importanţi ai Biroului Politic, Grigori Zinoviev (1883-1936) şi Lev Kamenev (1883-1936), care bănuiau că Troţki intenţiona să obţină puterea şi apoi să-i înlăture.

Când Lenin n-a mai putut participa la Congresul Partidului din 1923, Stalin a profitat imediat şi a acţionat prompt pentru a-şi consolida autoritatea şi a clădi o bază de susţinători – ceea ce sugera că fie el, fie Zinoviev putea ieşi conducător. O problemă reală cu care Stalin s-a confruntat după decesul lui Lenin a fost însă posibilitatea ca ultimele sale declaraţii să fie publicate. Sprijinul pentru dispariţia acestora a venit din partea lui Zinoviev şi Kamenev, care fuseseră şi ei criticaţi de Lenin. Stalin nu-şi făcea însă iluzii în privinţa lui Troţki, ştiind că nu era un politician mediocru, ci un organizator cu o abilitate dovedită şi o cruzime desăvârşită. Troţki se alăturase bolşevicilor în iulie 1917 şi dominase Sovietul din Petrograd, preluând puterea în timpul Revoluţiei din Octombrie. După patru ani, el zdrobise Revolta din Kronstadt, când mateloţii din Petrograd ceruseră desfiinţarea CEKA şi a Partidului Comunist. Mulţi fuseseră împuşcaţi pentru erezia lor. Era aşadar un oponent formidabil şi înlăturarea lui trebuia pregătită cu grijă.

Decesul lui Lenin a survenit în timp ce Troţki se afla în convalescenţă în Caucaz în urma unui atac de malarie. Stalin s-a asigurat că funeraliile se vor desfăşura în absenţa lui, ceea ce elibera terenul pentru ca el, Kamenev şi Zinoviev să poarte sicriul şi să rostească panegiricele. Prefăcătoria loialităţii autentice faţă de memoria lui Lenin a fost bineînţeles menţinută până la sfârşit.

RIVALITATEA CU TROŢKI

Prin infiltrarea lentă de zvonuri şi insinuări, următoarea mişcare a lui Stalin a subminat subtil realizările principalului său adversar. În *Pravda* au fost publicate articole critice, care susţineau că Troţki trimisese membri ai Armatei Roşii în faţa plutoanelor de execuţie şi că ordonase împuşcarea arbitrară a celor acuzaţi de retragere sub focul inamicului. A fost de asemenea criticat apelul făcut de Troţki pentru revoluţia mondială, iar Stalin a argumentat că prioritatea trebuia să fie apărarea sistemului comunist în interiorul Uniunii Sovietice, un concept intitulat „Socialism într-o singură ţară".

Stalin nu-şi ţintise însă privirea doar asupra lui Troţki. Graţie creşterii puterii sale, el a simţit că nu mai trebuia să se teamă de posibilitatea împărţirii puterii cu Kamenev şi Zinoviev.

Funeraliile lui Felix Dzerjinski în Moscova, 20 iulie 1926. Al doilea din stânga este Alexei Rîkov, cel dintâi comisar al NKVD-ului. Lângă Rîkov este Lev Troţki, iar Nikolai Buharin este în dreapta lui Stalin. Toţi trei au fost eliminaţi ulterior.

Spre deosebire de Stalin, cei doi susţineau de asemenea răspândirea comunismului dincolo de graniţele Rusiei şi, ca susţinători ai lui Troţki, s-au pronunţat deschis – oferindu-i astfel lui Stalin avantajul căutat. Ambii au fost excluşi din Comitetul Central şi siliţi să semneze declaraţii prin care promiteau să nu creeze conflicte sau să ţină cuvântări contradictorii. Refuzul lui Troţki de a semna o declaraţie similară i-a adus pedeapsa inevitabilă: surghiunul în regiunile îndepărtate ale Kazahstanului.

Pentru a-şi asigura susţinerea, Stalin şi-a întors atenţia asupra unui prieten vechi, Nikolai Ivanovici Buharin (1888-1938), care devenise membru al Comitetului Central bolşevic la câteva luni înainte de Revoluţia din Octombrie şi care fusese poreclit de Lenin „răsfăţatul partidului". Flamboaiant şi pragmatic, susţinând nevoia prosperităţii agriculturii în vederea asigurării unei pieţe pentru bunurile industriale, Buharin le-a cerut ţăranilor „să vă îmbogăţiţi, să acumulaţi şi să vă dezvoltaţi economia". Sprijinit de Stalin, el a putut, pentru o vreme, să stabilească o bază de putere promiţătoare, ajungând să-l înlocuiască pe Zinoviev în funcţia de preşedinte al Cominternului.

Însă Stalin nu tolera rivali. Înţelegând în cele din urmă că Stalin nu făcea decât să atâţe facţiunile între ele şi-şi schimba teoriile în funcţie de oponenţi, Buharin a căutat să se întâlnească cu Kamenev sugerându-i să-şi unească forţele pentru a pune capăt dominării partidului de către un singur om. Era însă prea târziu; Stalin, fiul cizmarului, care-şi instalase deja majoritatea susţinătorilor loiali în posturi-cheie şi dispunea de o poliţie secretă eficientă, devenise dictatorul celei mai mari ţări din lume.

SIDNEY REILLY

Un grup de agenţi CEKA, operând sub numele de cod „Trustul", s-a aflat în spatele uneia dintre cele mai faimoase acţiuni de spionaj din perioada de început a Uniunii Sovietice. Cekiştii s-au dat drept membri ai organizaţiei clandestine Asociaţia Monarhistă din Rusia Centrală, care a: fi avut obiectivul de a-i asasina pe Lenin şi asociaţii săi. Adevăratul lor ţel era însă de a-l prinde pe spionul britanic Gheorghi Rosenblum, cunoscut sub numele de Sidney Reilly (1874-1925).

Creierul acestui plan a fost Aleksandr Iakuşev, din OGPU, care înlocuise CEKA în 1923. Folosindu-se de poziţia sa reală în comerţul exterior sovietic, el s-a pretins reprezentant al Asociaţiei Monarhiste şi a curtat exilaţi ţarişti şi ruşi Albi, ajungând în cele din urmă la Reilly.

La izbucnirea Primului Război Mondial, Reilly fusese trimis în Rusia, pentru ca în 1918 să fie acuzat de implicare în tentativa de asasinare a lui Lenin. Fusese găsit vinovat de spionaj şi sabotaj, şi fusese condamnat la moarte prin împuşcare. Scăpase ca prin urechile acului de arestare şi fugise din ţară, iar următoarea lui acţiune de spionaj, din octombrie 1924, a dus la unul dintre cele mai faimoase falsuri politice ale secolului al XX-lea.

La începutul lunii respective, Ministerul de Externe britanic a primit copia unei scrisori, care ar fi provenit, se pare, de la Grigori Zinoviev, preşedintele Cominternului, şi era adresată Partidului Comunist din Marea Britanie. Zinoviev îndemna partidul să agite proletariatul britanic prin acte de răzvrătire în vederea aţâţării luptei între clase. Două personaje importante din serviciile de informaţii britanice, Vernon Kell, şeful MI5 (agenţia britanică de contrainformaţii şi securitate internă), şi Sir Basil Thomson, directorul unităţii Special Branch, au fost convinse că scrisoarea era autentică, dar au convenit să păstreze secretul existenţei ei.

După cum s-a dovedit, a fost însă zadarnic. Conţinutul scrisorii a ajuns la două ziare britanice de circulaţie naţională cu patru zile înainte de alegerile generale din 1924, un episod foarte jenant pentru Ramsey Macdonald, liderul Partidului Laburist, care era considerat prosovietic şi se pronunţase pentru un împrumut acordat Rusiei în vederea stimulării comerţului. Partidul Conservator a câştigat alegerile generale după patru zile, iar tratatele încheiate între Marea Britanie şi Uniunea Sovietică au fost abandonate. Sir Stewart Menzies, viitorul şef al MI6 (agenţia britanică de spionaj internaţional), a recunoscut ulterior că trimisese scrisoarea lui Zinoviev presei, în timp ce au sporit speculaţiile că aceasta fusese concepută şi falsificată de Sidney Reilly şi Arthur Maundy Gregory, un alt spion din MI5.

Pe 26 septembrie 1925, Reilly a fost amăgit să traverseze frontiera finlandeză pentru o întâlnire cu presupuşi conspiratori din Asociaţia Monarhistă, a fost arestat şi încarcerat la Lubianka. Încercările de a-l face să mărturisească n-au avut succes... la început. Însă dosarul lui conţine o scrisoare adresată lui Felix Dzerjinski, în care se oferea să divulge nume de spioni britanici şi americani, ca şi emigranţi ruşi din Occident. Pe 5 octombrie 1925, a fost dus spre o pădure pentru mişcare. Automobilul s-a oprit, sub pretextul unei defecţiuni, şi lui Reilly i s-a permis să coboare pentru a-şi dezmorţi picioarele. A mers vreo 40 de paşi, după care a fost împuşcat din spate. Potrivit unui raport, a „răsuflat adânc şi a căzut fără niciun

strigăt". Alte relatări susţin însă că ar fi căzut la pământ încă viu, a fost rostogolit pe spate şi împuşcat în piept. Cadavrul a fost transportat la infirmeria din închisoarea Lubianka, unde agenţii au defilat triumfători pe lângă el.

Dosarul Reilly, desecretizat de MI5, conţine multe documente care confirmă relatările despre moartea sa. Dosarul include o declaraţie de şase pagini dactilografiată, care aparţine unui informator neidentificat, probabil un spion rus prooccidental, care a afirmat: „La început, bolşevicii au dorit să ţină secretă arestarea lui, dar englezii au aflat cumva despre ea, astfel că, pentru a scăpa de posibile solicitări din partea lor de eliberare a lui Reilly, bolşevicii l-au omorât când a fost scos ca să facă mişcare." Legendele despre abilităţile lui de spion au proliferat, dar nu există un consens universal în privinţa eficienţei sale. Un dosar din 1919 de la Biroul de Investigaţii SUA (ulterior, FBI) a declarat că Reilly a fost „un individ cu o încredere în sine de talie mondială". Pentru cei fascinaţi de istoria spionajului în secolul al XX-lea, el rămâne „Reilly, asul spionilor".

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

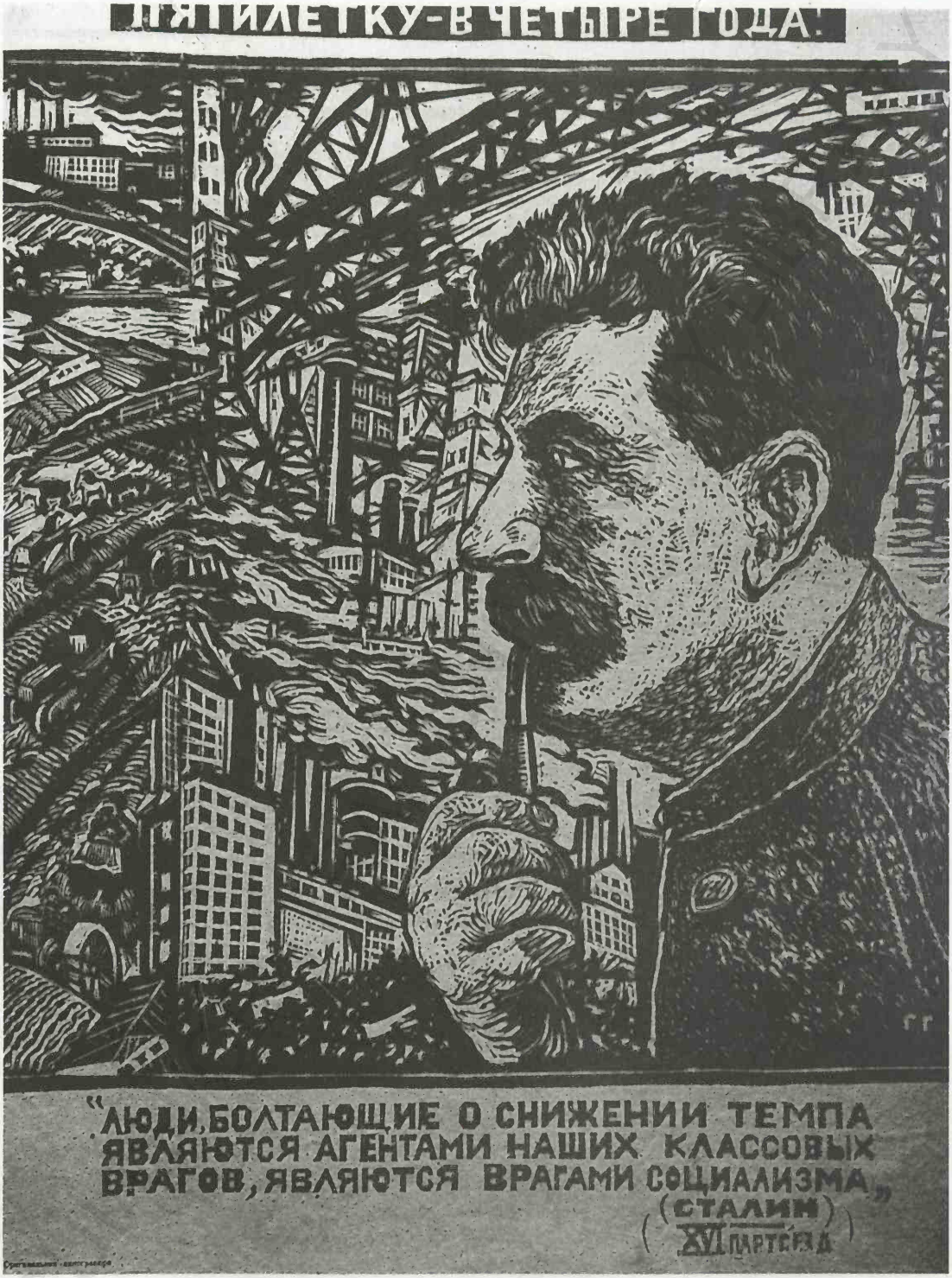

Afiş ce avea drept scop să determine un răspuns prompt la problemele economiei suferinde a Rusiei sovietice şi care conţinea de asemenea un avertisment implicit pentru cei care nu reuşeau să-l ofere. Legenda afişului este: „Planul cincinal în patru ani. Cei care trăncănesc despre încetinirea vitezei sunt agenţii duşmanilor de clasă. Ei sunt duşmanii socialismului".
Este semnat de Stalin.

CAPITOLUL 3

DRUMUL SPRE PUTEREA TOTALĂ

Susţinut de agenţi ai terorii, Stalin a fost stăpânul indiscutabil al Uniunii Sovietice. O serie de cincinale impuse nemilos au alungat nenumăraţi cetăţeni sovietici de pe pământurile lor şi i-au adus în sărăcie lucie.

Deţinând puterea totală, Stalin s-a asigurat că OGPU continua să evolueze ca instrument final de represiune. Viaceslav Menjinski, succesorul cu ochelari şi glas blând al lui Dzerjinski după decesul acestuia, şi-a cultivat din capul locului propriul stil, asumându-şi în mod deliberat un profil discret şi conducând ca birocrat din umbră.

I se dăduse de altfel clar de înţeles ce se aştepta din partea lui. Într-o cuvântare ţinută în faţa Comitetului Central al Partidului în noiembrie 1928, Stalin a salutat pentru prima dată succesul noului sistem politic sovietic, care depăşise realizările statelor capitaliste avansate, apoi şi-a anunţat următoarele acţiuni. Nu a încercat să poleiască adevărul situaţiei economice jalnice a Uniunii Sovietice, ci a declarat: „Pentru a asigura victoria finală a socialismului în ţara noastră, trebuie să întrecem din punct de vedere tehnic şi economic ţările capitaliste. Dacă nu vom proceda astfel, vom fi împinşi cu spatele la perete."

COLECTIVIZAREA

Stalin a reiterat conceptul anterior de „Socialism într-o singură ţară", prin care se referea la construirea permanentă a socialismului fără ajutor din partea altor state. La momentul acela, Rusia avea nevoie de aprovizionări ferme cu cereale la preţuri mici, pentru a hrăni numărul tot mai mare de muncitori ceruţi de stat. Singurul mod pentru ca acest lucru să devină posibil era transformarea gospodăriilor ţărăneşti individuale în gospodării colective mari, controlate de stat. S-a hotărât ca acest lucru să se realizeze prin constrângere.

Obstacolul cel mai dificil în calea colectivizării l-a reprezentat minoritatea de ţărani avuţi, culacii – „zgârie-brânză" – care, încă din epoca ţaristă, puteau ţine statul la respect. Pe piaţa liberă, ei puteau refuza să-şi vândă cerealele dacă preţul era prea mic şi dacă nu existau bunuri de larg consum pe care să le cumpere. OGPU a fost instruită să pregătească drumul către colectivizare prin amplificarea urii faţă de culaci, iar Menjinski a început să recruteze personalul necesar. El a căutat indivizii înzestraţi pentru ceea ce dorea, nu doar printre membrii CEKA, ci şi în rândul burgheziei şi intelectualităţii care fuseseră denunţate anterior de Stalin. Au fost ademeniţi până şi susţinători ai discreditatului Troţki. În timpul organizaţiei CEKA şi în primele

Transformarea cu forţa – de fapt, lichidarea – gospodăriilor culacilor în gospodării colective a însemnat familii întregi evacuate din casele lor. O fotografie regizată a culacilor strămutaţi sugerează că toate plecările s-au desfăşurat ordonat. În realitate, cei care se împotriveau riscau internarea în lagăre. Se crede că au fost deportaţi în jur de 10 milioane de oameni.

zile ale OGPU, oamenii erau convinşi prin frică şi gloanţe, pe când Menjinski făgăduia salarii şi stimulente atrăgătoare. Nu mai trebuie menţionat că stimulentele erau prezentate astfel încât să dea clar de înţeles că un refuz ar fi fost complet lipsit de înţelepciune.

OGPU reorganizată a fost o componentă esenţială a planurilor cincinale lansate de Stalin pentru ca statul să poată obţine producţiile de cereale atât de necesare. Atitudinea culacilor a alimentat resentimentele generale ale ţărănimii, care forma 80% din populaţie şi cu care bolşevicii nu se înţeleseseră niciodată. Menjinski a trimis în sate agenţi aleşi cu grijă, care să descopere ţărani a căror ură faţă de culaci era atât de mare, încât erau pregătiţi, beneficiind de sprijinul necesar, să acţioneze împotriva lor. A fost o mişcare ce a beneficiat de susţinerea totală a lui Stalin, care-şi declarase intenţiile: „Pentru a desfiinţa clasa culacilor, împotrivirea clasei trebuie zdrobită în bătălie deschisă".

A urmat foarte repede un decret intitulat „Cu privire la măsurile pentru lichidarea gospodăriilor culace în regiunile complet colectivizate", care enumera pedepsele care-i aşteptau pe cei ce „se opuneau în mod activ ordinii socialiste". „Lichidarea" gospodăriilor culace însemna

că atât ele, cât şi terenurile lor agricole nu aveau să mai existe, ci aveau să fie transformate în gospodării colective mari, care puteau înghiţi, dacă era necesar, sate întregi. Colectivizarea avea să afecteze practic vieţile a 20 de milioane de oameni din 600.000 de sate. Douăzeci şi cinci de milioane de gospodării ţărăneşti au fost absorbite în 240.000 de gospodării colective. Justificarea a fost că aceste colhozuri aveau să fie mai eficiente decât gospodăriile private mici, fiind dotate cu tractoare şi combine, care, în sistemul existent, erau mai presus de posibilităţile ţăranilor săraci. Surplusul de braţe de muncă urma să fie transferat către nevoile industriilor esenţiale în fabrici, mine şi şantiere de construcţii. Firmele comerciale private aveau să dispară, iar băncile de credit, fermele ţărăneşti, prăvăliile cu vânzarea cu amănuntul şi majoritatea atelierelor artizanale aveau să fie preluate de stat. Cotele de grâu şi alte culturi aveau să fie rechiziţionate, cu forţa dacă ar fi fost cazul, la preţuri fixate de stat. Toate echipamentele esenţiale – căruţe, unelte gospodăreşti, cai şi şeptel – aveau să devină proprietatea statului. În unele cazuri, indivizilor li se putea îngădui să aibă o casă în care să locuiască şi un lot de teren, dar acesta era un privilegiu acordat după toanele Sovietului local.

Afiş de propagandă sovietică cu o muncitoare aparent fericită şi sănătoasă dintr-un colhoz. Adevărul a fost complet diferit. Mii de ţărani au fost obligaţi să ducă o existenţă mizerabilă, flămânzind după ce grânele le-au fost confiscate şi gospodăriile în care lucrau au fost transformate în colhozuri.

CULACII

Pe 30 ianuarie 1930 Stalin a dat lovitura decisivă. Un alt decret, „Cu privire la măsurile pentru eliminarea gospodăriilor culace în districte cu largă colectivizare" a fost aprobat de către Biroul Politic. Culacii urmau să fie împuşcaţi sau întemniţaţi, iar familiile lor aveau să fie deportate sau expulzate din gospodării. O a doua categorie de culaci, consideraţi „cei mai periculoşi şi reacţionari", era destinată lagărelor de detenţie, situate în „regiuni îndepărtate", aşa cum erau descrise în mod vag.

OGPU decidea cine erau culacii, ajungând până într-acolo încât să penalizeze satele prea sărace pentru a avea chiaburi. O familie dintr-un sat bielorus a fost considerată bogată fiindcă avea o vacă şi o iapă cu mânz. O rudă care îi ajuta la recoltare a fost considerată slugă plătită de culaci. Un ţăran care deţinea opt acri de teren a fost silit să curețe zăpada de pe linia ferată, apoi a fost deportat şi i s-au confiscat proprietăţile.

VIACESLAV MENJINSKI

La prima vedere, polonezul Viaceslav Menjinski (1874-1933) părea o numire improbabilă ca succesor al lui Felix Dzerjinski la conducerea OGPU, ba chiar mulţi contemporani l-au considerat o alegere bizară pentru orice poziţie importantă din aparatul de stat sovietic. A fost cumva surprinzător că după Revoluţie el nu fusese lichidat ca membru al clasei conducătoare, mai ales pentru că fratele lui mai mare, Aleksandr, fusese revizor contabil în Ministerul de Finanţe al ţarului. Într-adevăr, judecându-l strict profesional, Menjinski putea fi considerat un eşec, un pierde-vară, care, la începutul anilor 1900, practicase avocatura şi se ocupase, printre altele, şi cu poezia, muzica şi pictura, însă în acelaşi timp simpatizase cu bolşevicii. Familia lui avusese legături atât cu Lenin, cât şi cu Stalin, dar lui părea să-i lipsească angajamentul necesar pentru politica revoluţionară.

În 1908, era cât pe-aci să-şi sape singur groapa, deoarece l-a atacat pe Lenin în scris pentru conducerea unei grupări politice pe care a descris-o ca nefiind cu nimic superioară unei şatre gălăgioase de ţigani şi a sugerat că Lenin interpreta marxismul după bunul lui plac. În acelaşi timp, Menjinski era un oportunist nemilos, care urma curentul general şi repeta opiniile celor care i-ar fi putut fi utili, cu precădere în respingerea cooperativei ţărăneşti ca fiind „una dintre reuşitele majore ale dezvoltării agricole a Rusiei".

Tacticile acestea au ajuns până la urmă la urechile lui Stalin, care a fost mereu dispus să

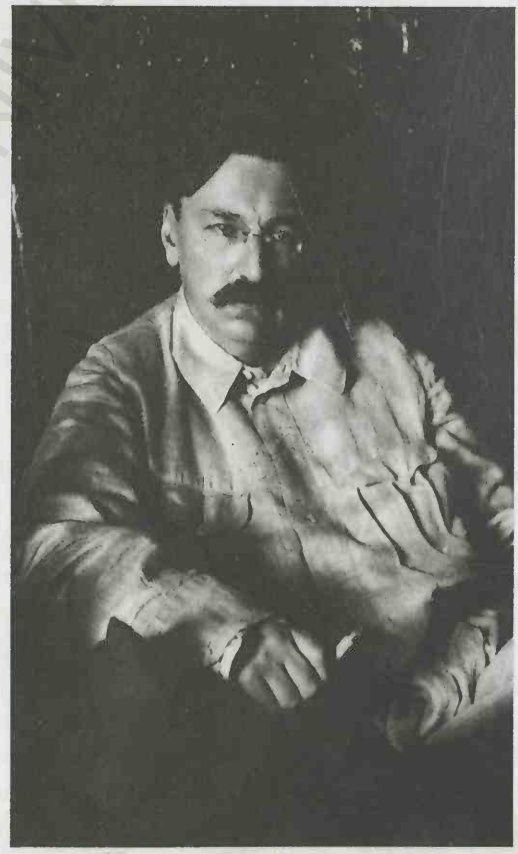

Viaceslav Menjinski în 1925; cândva critic al regimului, a supravieţuit graţie abilităţii de a-şi înlătura oponenţii în timp ce-şi asigura propria existenţă.

ocrotească rebeli, nu în ultimul rând pentru că putea utiliza oricând indiscreții mai vechi pentru a-i răsturna. Bazându-se pe experiența bancară a fratelui său și pe influența printre bolșevicii din Petrograd, Menjinski și-a asigurat postul de Comisar pentru Finanțe, dar mult mai pe gustul lui a fost un post de culegere de informații din Ucraina, unde naționalismul luase avânt și unde exista în permanență un pericol pentru noul regim. Aici el i-a atras atenția lui Dzerjinski, care l-a adus în CEKA.

Spre deosebire de uniformele mohorâte care deveniseră obligatorii pentru oamenii lui Stalin, Menjinski a cultivat frecvent aspectul unui bancher burghez în costum cu vestă și joben. Era cusurgiu și a devenit foarte interesat de metodele de tortură și execuție, ca și de comportamentul condamnaților din ultimele lor clipe, dar n-a participat niciodată la vreo execuție.

Sănătatea îi era șubredă, așa că nu putea sta mult timp pe scaun. Protejat de adjunctul lui, Genrih Iagoda, își desfășura activitatea de pe un divan, cu picioarele acoperite cu o pătură. În felul acesta interogările lui beneficiau de un atu important, întrucât cei pe care-i ancheta erau derutați de aspectul și postura sa. Aerul amenințător era amplificat de politețea lui desăvârșită și de tonul prietenos, care ieșea și mai mult în evidență când își trimitea victimele la moarte.

Pe lângă activitățile desfășurate în timpul colectivizării, Menjinski își clădea temeinic propria lui bază de putere, cerută de Stalin pentru organizarea de procese spectacol împotriva celor care-i ieșiseră din grații, mai ales dacă erau suspectați de opinii politice de dreapta. Acestea urmau defăimărilor îndelungi ale victimelor vizate, printre care s-au numărat Troțki și Buharin. Cel dintâi a fost alungat în exil, pentru a fi asasinat până la urmă în Mexic, în timp ce Buharin a fost executat cu un glonț în ceafă.

Până în vara anului 1933, sănătatea lui Menjinski se agravase considerabil, și la vârsta de 59 de ani a murit în spital. Certificatul de deces consemna afecțiuni ale rinichilor și inimii, iar ulterior s-a declarat că fusese otrăvit cu vapori de mercur. După patru ani, de uciderea lui a fost acuzat acolitul său devotat Genrih Iagoda, care fusese promovat în locul lui Menjinski și care a condus până la urmă nou-înființatul NKVD.

La cererea lui Stalin, Menjinski și-a transferat agenții superiori de la misiunile obișnuite de contraspionaj la acțiunile culacilor contrarevoluționari, iar activitatea lui sub acoperire printre țăranii loiali a fost răsplătită. Unul dintre ei a dezvăluit ulterior cum erau selectați culacii: „Țăranii săraci din sat se adunau și decideau: «Cutare are șase cai...» Ei înștiințau după aceea OGPU și gata! Cutare era închis pentru cinci ani."

După accelerarea primei etape a planului cincinal, mediul rural s-a văzut confruntat treptat cu măsuri mai drastice. Țăranii din regiunea Smolensk, aflată la 400 de kilometri sud-vest de Moscova, pe fluviul Nipru, s-au numărat printre cei care au suportat greul. Deoarece rămăseseră serios în urmă față de cotele cerute pentru producerea grânelor, trimișii statului au primit puteri absolute pentru a face rost de grâne din orice surse și a grăbi livrarea lor.

Nu toți țăranii i-au detestat pe culaci. Au existat unii care i-au respectat ca lideri ai satului, iar mulți erau înrudiți cu ei. În plus, existau resentimente adânc înrădăcinate, unele chiar din partea Sovietului local și a aparatului de partid, față de intențiile arogante de a-i categorisi pe toți țăranii ca fiind săraci, mijlocași sau avuți. Au existat cazuri de obstrucții deliberate; trimișii lui Menjinski au fost denunțați la întrunirile satului ca „hoți și bandiți". Repercusiunile au fost însă dure. Cotele de cereale au crescut mult, cu obligativitatea predării în perioade foarte scurte de timp – două până la cinci zile. Pentru predările întârziate sau neefectuate au fost pronunțate sentințe la închisoare și muncă forțată. În urma raziilor au fost confiscate stocuri; unii contravenienți le-au ascuns pur și simplu sau, în cazul țăranilor mai avuți, au încercat să-i

„Gările erau pline cu țărani care cerșeau... femeile ridicau spre geamurile vagoanelor prunci oribili, cu capete enorme, care se legănau nesigur, cu membre ca niște bețe și pântece umflate și țuguiate."

– Arthur Koestler, despre foametea din Ucraina

mituiască pe trimiși. Sătenii care s-au alăturat oponenților culacilor au fost porecliți „sub-culaci" și au avut de suferit – unora le-au fost incendiate locuințele.

Milițiile locale au fost mobilizate sub comanda șefului OGPU local și trimise în punctele fierbinți. Toată Ucraina a fost afectată de tulburări; întrucât avea o populație numeroasă și un naționalism feroce, era temută de Stalin, care o recunoștea ca pe o amenințare la adresa conducerii exercitate de Moscova. Aproximativ 10 milioane de țărani ucraineni au fost siliți să intre în colhozuri. S-a ordonat ca toate rezervele de grâne din republică să fie confiscate. Granițele au fost închise, deplasările au fost interzise și nu s-a îngăduit intrarea de alimente. Stocurile de semințe, cereale, grâne însilozate și șepteluri au fost rechiziționate din gospodării. Fostul mare grânar al Europei s-a transformat treptat într-un deșert.

FOAMETEA

Decesele cauzate de inaniție n-au putut fi numărate. Supraviețuitorii au cerșit și au mâncat iarbă și scoarță de copaci. După ce au epuizat toate sursele de hrană, au sacrificat vitele și caii. Au mai rămas doar găinile și porcii, despre care Vasili Grossman, istoric și jurnalist sovietic, care ulterior a fost dezamăgit de regim, a scris: „Animalele erau speriate de oameni și aveau o privire sălbatică. Oamenii le fierbeau carnea, însă rămâneau vene tari și mușchi ațoși. Iar din capete făceau piftie."

Foametea în masă a început odată cu topirea zăpezii. Soldații din Armata Roșie și OGPU au blocat șoselele și căile feroviare. Morțile cauzate de foame, frig și boală s-au înmulțit. Pentru a supraviețui, țăranii au recurs cu disperare la șoareci, furnici și râme, și au fiert păpădii și urzici. Au rămas cât au putut în satele lor, dar când acolo n-a mai existat nimic, au fost siliți să se înșiruiască de-a lungul șinelor căilor ferate, cerșind coji care le erau aruncate pe ferestrele vagoanelor. În fiecare dimineață, cotigile care se îndreptau spre străzile Kievului încărcau cadavrele celor care muriseră peste noapte. Un martor a descris copiii ca având „chipuri slabe și alungite, ca ale unor păsări moarte".

Unități militare aflate sub comanda OGPU au format cercuri din fier în jurul satelor. Deasupra câmpurilor s-au ridicat foișoare improvizate, din care santinele înarmate cu puști trăgeau în cei împinși de foame să fure știuleți de porumb. Un tribunal din Harkov a pronunțat 1.500 de condamnări la moarte într-o singură lună; o femeie a primit o condamnare la 10 ani de închisoare pentru că a tăiat 100 de știuleți de porumb de pe propriul ei teren, la două săptămâni după ce soțul ei murise de foame. Dacă se adunau mulțimi care să protesteze, tancurile și mitralierele deschideau focul. Supraviețuitorii masacrelor au fost îngrămădiți în vagoane pentru vite și deportați în lagărele de muncă silnică din Siberia sau Arctica. Frecvent, ei trebuiau să petreacă săptămâni în vagoanele acelea fără ferestre, atât de ticsite, încât deportații nu simțeau zile întregi podeaua de sub tălpi. Primeau doar puțină apă, în ciuda rațiilor pe care le căpătau și care le provocau sete, formate din heringi, crapi sau anșoa uscate.

La începutul anilor 1930, familiile ucrainene au suferit de malnutriție și foamete. Satele au fost încercuite și pustiite, incendiate, atacate cu tancuri și artilerie și bombardate din aer.

Scriitorul Aleksandr Soljeniţîn (1918-2008), viitor laureat al premiului Nobel, care a fost arestat pentru criticarea lui Stalin şi a fost trimis într-un lagăr de muncă din Kazahstan, a scris: „adormim în împletitura de trupuri, în ţăcănitul roţilor şi nu ştiu dacă mâine... se vor vedea păduri ori întinderi de stepă. ... Uneori, după soare, poţi să-ţi dai seama dacă te duc spre nord ori spre răsărit."[1] Cât despre deportaţi în sine, nu doar capul familiei era arestat. „Pârjoleau dintr-odată... întreaga familie şi chiar aveau grijă... ca niciunul dintre copiii de paisprezece, zece ori şase ani să nu se răzleţească: toţi, până la unul, trebuiau să meargă în acelaşi loc, spre aceeaşi exterminare comună."

[1] *Arhipelagul Gulag*, Ed. Univers, 1997 (n. trad.).

GULAGUL

De implementarea deportărilor răspundea cea mai mare divizie din OGPU, cunoscută după acronimul ei ca Gulag (*Glavnoie upravlenie lagherei* – „Administrația Generală a Lagărelor de Muncă Corecțională"). Aceasta conducea o rețea vastă de instituții penale, populate de sclavi, care reprezenta până la 10% din întreaga forță de muncă sovietică. Ura față de culaci și țărănime nu era unicul motiv al existenței lagărelor. Brațele de muncă pe care le ofereau puteau fi trimise în exploatările miniere și pădurile locale, unde trudeau până la moarte pentru aproximativ o treime din salariul mediu al unui muncitor.

Stalin și-a desemnat trei dintre cei mai capabili comisari, Viaceslav Molotov (1890-1986), Lazar Kaganovici (1903-1991) și Genrih Iagoda (1891-1938) să distrugă rămășițele opoziției. Kaganovici a obținut succesul cel mai remarcabil, lăudându-se cu uciderea săptămânală a 10.000 de ucraineni. Cei trimiși în Siberia s-au aflat la mila unuia dintre cei mai ticăloși șefi ai OGPU, Leonid Zakovski, care se mândrea cu publicarea unui manual despre tortură foarte utilizat, în care oferea detalii despre metodele pe care le considera cele mai bune. La rândul său, Zakovski răspundea în fața lui Iagoda, care se alăturase bolșevicilor în 1907 și devenise membru al prezidiului CEKA, preluând conducerea lagărelor de muncă forțată din Uniunea Sovietică în 1930. Printre alte sarcini, el se asigura că OGPU, nu tribunalele, se ocupa de persoanele care cutezau să vorbească împotriva metodelor utilizate în colectivizare.

Numărul precis de ucraineni uciși de plutoanele de execuție sau morți de foame rămâne necunoscut. Rapoarte desecretizate din arhivele KGB indică minimum șapte milioane de morți, însă unii istorici ucraineni consideră că au existat peste nouă milioane. A fost exterminat un sfert din populația Ucrainei. Alți șase milioane de țărani din URSS au murit de foame sau au fost împușcați în timpul colectivizării. Cei trimiși în lagărele de muncă de la Canalul Marea Albă sau în minele de aur din Magadan, în nordul îndepărtat, au pierit în gerul năprasnic – o soartă pe care au împărtășit-o și paznicii lor, și câinii acestora. În plus, o campanie sălbatică a fost dezlănțuită împotriva Bisericii Ortodoxe, care se afla în centrul culturii țărănești, ca o piatră fundamentală la temelia comunităților. Bisericile din sate au fost închise și devastate, crucile și clopotele au fost scoase și distruse, iar nenumărați călugări și călugărițe au fost deportați.

În ciuda cenzurii stricte a presei interne, evenimentele din Ucraina n-au putut fi complet ascunse de lumea exterioară. Jurnaliști occidentali, inițial solidari cu cauza Revoluției Ruse, puteau vizita colhozurile și zonele înconjurătoare doar sub strictă supraveghere oficială, totuși, în scurt timp, inginerii și tehnicienii străini care se întorceau din Ucraina au început să dezvăluie adevărul. Desigur, nu toți ziariștii acceptau știrile manipulate. Scriitorul Arthur Koestler, care vizita pe atunci Ucraina, a descris că a văzut din tren copii înfometați care „păreau embrioni scoși din borcane cu formol... Gările erau pline cu țărani cu mâini și picioare umflate care cerșeau, femeile ridicau spre geamurile vagoanelor prunci oribili, cu capete enorme, care se legănau nesigur, membre ca niște bețe și pântece umflate și țuguiate."

Când a auzit despre foamete, jurnalistul britanic Malcolm Muggeridge, inițial simpatizant al comuniștilor, a ocolit rețeaua de securitate și a călătorit în Ucraina. Ca martor al genocidului și al foametei, el și-a transmis reportajele în Marea Britanie prin intermediul valizei

O ramură a NKVD-ului s-a ocupat exclusiv de deținuții politici, dintre care mulți au fost deportați în gulaguri. Cei din fotografie, aflați în Siberia în 1931, muncesc la un proiect de construcții din primul cincinal al lui Stalin (1928-1932).

diplomatice, pentru a eluda cenzura, şi a povestit ulterior: „Noutatea acestei foamete, caracterul ei diabolic a constat în faptul că n-a fost rezultatul unei catastrofe de tipul unei secete sau epidemii. A fost creaţia deliberată a unei minţi birocratice, care a cerut colectivizarea agriculturii... fără absolut nicio consideraţie faţă de consecinţele exprimate în suferinţe omeneşti."

BCU/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VIACESLAV MOLOTOV

Născut în Kukarka, Rusia, din părinți aparținând clasei mijlocii, Viaceslav Mihailovici Scriabin (1890-1986) s-a alăturat partidului bolşevic la vârsta de 16 ani; ulterior a adoptat diverse pseudonime pentru a scăpa de urmăritorii țariști, înainte de a se decide pentru Molotov (de la *molot*, „ciocan").

După Revoluția din 1917, el a promovat în cadrul Biroului Politic, unde a devenit un discipol devotat al lui Stalin, adaptându-se la toate nevoile conducătorului şi nu în ultimul rând la programul teribil de lucru al acestuia, care se întindea frecvent până la ora trei noaptea. Molotov a devenit şeful secretariatului partidului, ceea ce făcea din el o combinație de consilier, consultant tehnic pentru afaceri externe şi purtător oficial de cuvânt al Uniunii Sovietice în toată lumea.

Omul dur şi rece al politicii sovietice, Molotov a considerat ideologia infinit mai importantă decât relațiile interumane, chiar dacă acest lucru l-a costat libertatea devotatei sale soții Polina, o evreică. Stalin, un antisemit pătimaş, o detesta şi a ordonat arestarea ei în ianuarie 1949, alături de alți membri ai familiei ei şi mai mulți asociați ai lor. O soră şi un frate au murit ulterior în închisoare. Molotov nu ştia dacă Polina mai trăia, iar Stalin, care a fost asigurat de loialitatea lui, nu avea nicio intenție să-i spună.

La suprafață, Molotov a rămas imperturbabil, continuând să-şi slujească stăpânul, iar firea lui răzbunătoare nu s-a schimbat cu nimic. A rămas notoriu pentru că sub semnătura sa de pe condamnările la moarte ale celor care fuseseră denunțați ca trădători, adăuga comentarii personale de genul: „O moarte de câine pentru câini!".

Nu există nicio dovadă că ar fi încercat să tempereze ritmul epurărilor sau să intervină pentru salvarea vreunei vieți. Colaboratorii l-au considerat dur şi țâfnos, şi au povestit ulterior că nu arăta nicio urmă de milă pentru deținuții lui Stalin. Exactitatea birocratică era prima lui grijă. Jurnalistul american John Gunther scria în 1938: „Molotov... arată şi se comportă ca un profesor francez de medicină: ordonat, precis şi pedant. Este un bărbat foarte inteligent şi in´ ent. Stalin îl însărcinează cu multe dintre misiunile murdare." Aprecierea aceea i s-a părut însă o supraestimare istoricului polonez Isaac Deutscher, care l-a descris pe Molotov ca fiind „greu de cap, mărginit, dar cu o enormă răbdare şi forță de muncă".

Înainte de execuții, condamnaților li se completau datele personale pe fişele cu fotografii făcute după arestare, care intrau apoi în arhiva tot mai mare a NKVD-ului. Formularele care înregistrau execuțiile conțineau o unică instrucțiune: „La îndeplinirea sentinței este obligatorie confruntarea persoanei cu fotografia". Pe o notiță ataşată listelor de inşi care aşteptau să fie judecați pentru delicte capitale, Stalin a mâzgălit: „Împuşcați-i pe toți 138". Mai jos, Molotov şi-a adăugat iscălitura. Pe 3 mai 1939, Molotov a fost numit ministru de externe, la timp pentru a negocia pacte de neagresiune cu Germania (august 1939) şi Japonia (aprilie 1941).

După invazia Uniunii Sovietice de către Germania, el a devenit membru al Comitetului de Stat pentru Apărare, format din cinci oameni, care a fost responsabil pentru desfăşurarea războiului. Atacul germanilor îl demoralizase pe Stalin. Pentru că nu mai putea să se adreseze poporului la izbucnirea războiului, el i-a încredințat sarcina respectivă lui Molotov. În scurt timp însă, vechiul instinct de autoapărare al dictatorului a prevalat. Molotov a primit o aluzie indirectă, iar când *Pravda* îi publica discursurile, apărea invariabil alături o fotografie mare a lui Stalin.

Ministru de externe

Pe lângă faptul că a devenit prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1941) şi membru al Comitetului de Stat pentru Apărare, Molotov a negociat tratate de ajutorare reciprocă cu Marea Britanie şi Statele Unite. La conferinţele majore ale Aliaţilor, el şi Stalin alcătuiau un duo formidabil: Molotov era dur şi inflexibil, iar conducătorul lui apărea adesea ca un negociator mai moderat şi subtil.

În 1949 însă, Molotov a ieşit din graţii şi fost înlocuit din postul de ministru de externe. Atacurile asupra lui Hruşciov, pe care l-a denunţat ca „revizionist", i-au grăbit prăbuşirea, şi a fost înlăturat din funcţii şi exclus din Partidul Comunist. A fost acuzat de alăturarea la gruparea antipartinică ce dorea să-l răstoarne pe Hruşciov şi trimis ca ambasador în Mongolia, departe de exercitarea oricăror influenţe; în 1960 a devenit delegatul sovietic la Agenţia Internaţională pentru Energie Atomică de la Viena. Molotov şi alţii au fost acuzaţi la al XXII-lea Congres al Partidului pentru ajutorul acordat lui Stalin în epurările sale sângeroase.

Reabilitat în epoca lui Brejnev, Molotov s-a putut realătura partidului în 1984. El nu s-a căit pentru trecutul lui, ci a declarat: „Nu există alternativă la lupta de clasă. Esenţa vieţii nu este coexistenţa paşnică." A murit la 96 de ani, în Moscova, pe 8 noiembrie 1986, ultimul participant important la Revoluţia din 1917.

La sfârşitul anului 1989, cu numai doi ani înainte de prăbuşirea Uniunii Sovietice, guvernul lui Mihail Gorbaciov a denunţat în mod oficial ilegalitatea Pactului Molotov-Ribbentrop. Semnat pe 23 august 1939, acesta determinase anexarea statelor baltice şi împărţirea Poloniei. Molotov şi-a păstrat atitudinea şi nu a regretat nimic. Într-unul dintre puţinele lui interviuri, a declarat cu mândrie: „Faptul că am supravieţuit, că socialismul a dăinuit şi a continuat să progreseze după război, toate acestea reprezintă în opinia mea principala noastră realizare a perioadei. Da, în această realizare represiunile în sine au jucat un rol esenţial... Cineva trebuia să rămână nepătat de represiuni. Stalin a preluat aşadar conducerea... Eu am fost unul dintre susţinătorii lui principali. Nu am niciun regret în această privinţă." Aceleaşi păreri le nutrea şi soţia sa. Până în ultimele lor zile, cei doi au rămas staliniţti înflăcăraţi.

PROTESTELE

Campania de teroare dusă de OGPU n-a înregistrat însă numai succese. Au apărut informaţii că unii dintre membrii săi refuzau să atace sate lipsite de apărare şi că înfruntau ţărani înarmaţi cu furci şi arme de vânătoare. Acest lucru l-a iritat pe Stalin, care la un moment dat a crezut că se confrunta cu pierderea întregii Ucraine. Scopul colectivizării – eficientizarea agriculturii şi industriei – era grav compromis. Ţăranii distrugeau şeptelul pentru a nu-l lăsa să cadă în mâinile statului. Un număr alarmant de mare de cai, esenţiali pentru arat în absenţa tractoarelor, au fost omorâţi în mod deliberat. În septembrie 1932, Stalin a introdus una dintre legile lui cele mai draconice: pedeapsa la muncă silnică sau moarte pentru ţăranii care opreau până şi un pumn de grăunţe sau o varză pentru propria lor folosinţă.

Unii dintre cei implicaţi au recunoscut cruzimea acţiunilor, dar în acelaşi timp au declarat-o justificată. Tânărul activist comunist Lev Kopolev a scris: „Am văzut femei şi copii cu pântece bombate, vineţi, cu ochi goi, lipsiţi de viaţă, şi cadavre în cojoace zdrenţuite şi cu pâslari ieftini în colibele ţărăneşti, în zăpada topită a vechiului Vologda, sub podurile Harkovului". În acelaşi paragraf, Kopolev adăuga însă: „Noi înţelegeam necesitatea istorică. Ne îndeplineam îndatorirea

Existența unei rețele feroviare eficiente și întinse a fost esențială pentru succesul programului de industrializare al lui Stalin. Au fost demarate planuri pentru legarea zonelor din Siberia și Asia Centrală, bogate în resurse naturale, cu producători și consumatori din vestul țării. Pentru aceasta a fost construită calea ferată Turkestan-Siberia, lungă de 1.450 de kilometri, la care s-a folosit munca deținuților.

revoluționară. Obțineam grâne pentru patria socialistă." Cu altă ocazie, el a recunoscut: „Brăzdând țara în căutarea grânelor ascunse... am golit cuferele bătrânilor, astupându-mi urechile înaintea plânsetelor copiilor și tânguirilor femeilor... Am fost convins că realizam transformarea uriașă și necesară a regiunilor rurale."

Chiar și așa, au existat proteste din partea unor activiști loiali de partid, inclusiv membri ai Biroului Politic, îndeosebi în Ucraina, unde țăranii erau acuzați de ascunderea grâului pe care-l cerea Moscova. Un grup de bolșevici a semnat un document intitulat „Stalin și criza dictaturii proletariatului", în care au cutezat să ceară „lichidarea lui Stalin și a clicii sale". Au fost arestați și deportați în lagăre.

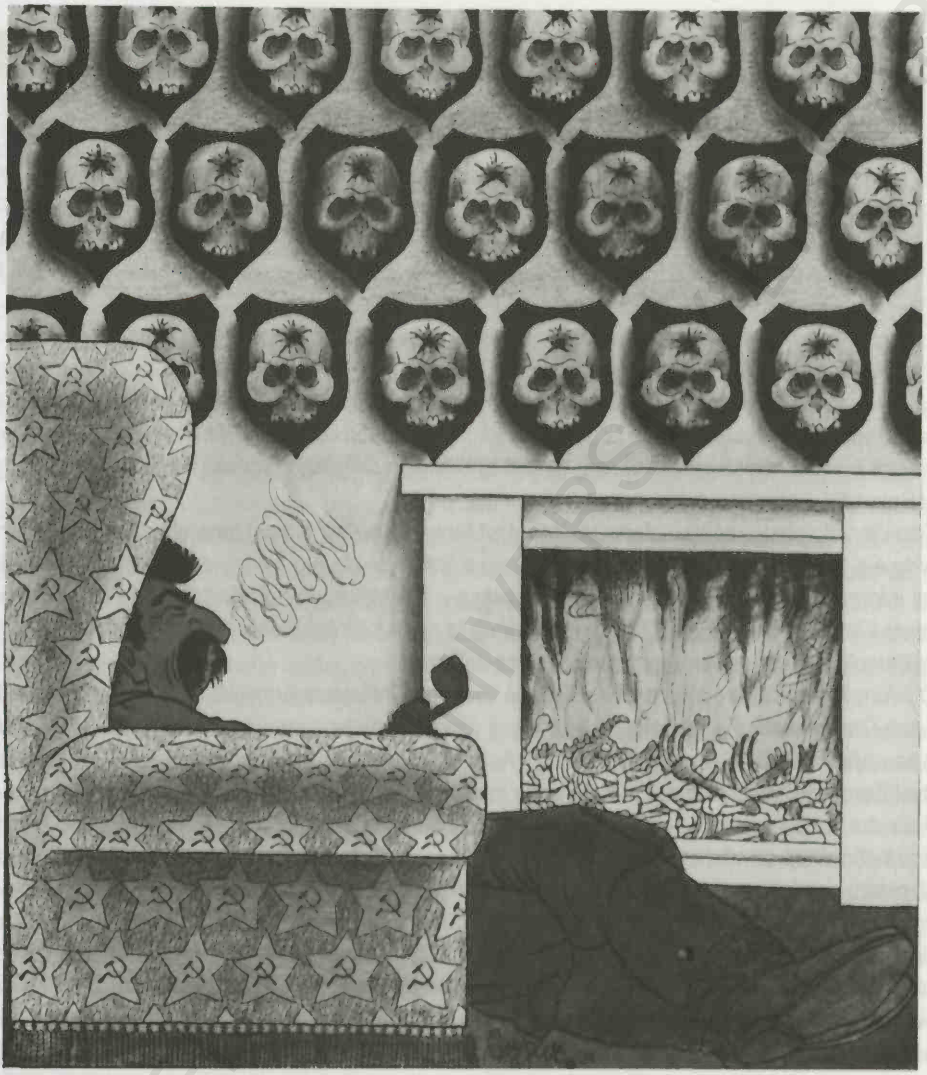

Caricatură profund antisovietică din jurul anului 1940, care a circulat evident clandestin. Îl prezintă pe Stalin întins într-un fotoliu împodobit cu secera şi ciocanul. Oasele care ard în şemineu sugerează destinul victimelor muncii silnice, iar deasupra focului atârnă trofeele de cranii ale conducătorului sovietic.

Colectivizarea a continuat neabătut. De la 62% gospodării ţărăneşti care intraseră iniţial în colhozuri s-a ajuns în 1937 la 93%. S-a afirmat atunci că numai colectivizarea îngăduise guvernului să hrănească oraşele, să finanţeze cincinalele şi să asigure braţe de muncă pentru industrie. A fost însă un succes care fusese obţinut prin teroare, declanşând ura faţă de regim printre ţăranii convinşi că se reinstaura şerbia. După îngenuncherea ţărănimii, a venit rândul altor pături ale societăţii să fie considerate inamici; nici chiar creatorii Revoluţiei nu se găseau în siguranţă şi puteau fi văzuţi ca potenţiali rivali, gata să fie distruşi.

LAGĂRELE DE INTERNARE SOVIETICE

Începutul sistemului sovietic de lagăre de concentrare s-a consemnat în zilele organizației CEKA, sub conducerea regimului bolşevic din iulie 1918, când delincvenții erau îngrămădiți în barăci, fabrici, ba chiar şi în reşedințele impunătoare ale nobililor deposedați. Din rândul acelor „duşmani de clasă" făceau parte aproape toți cei care puteau fi considerați o amenințare la adresa regimului. Lagărele, pe atunci în număr de 300, nu aveau un control centralizat şi erau conduse de paznici brutali, care-i tratau cumplit pe deținuți. Ulterior s-a apreciat că foamea, bolile şi abuzurile generale au cauzat rate ale mortalității în jur de 30%.

Încercări de centralizare a sistemului de închisori şi de desființare a lagărelor inițiale s-au făcut doar după încheierea războiului civil. Ca succesoare a CEKA, GPU/OGPU controla două închisori în Moscova şi Leningrad, zece lagăre mici destinate celor mai periculoşi deținuți şi o rețea de lagăre de concentrare din nordul îndepărtat, desemnate ca Lagărele Nordice cu Scopuri Speciale. Până la urmă, acestea aveau să formeze nucleul rău-famatului Gulag, având în centru o mănăstire scoasă din funcțiune din nordul insulei Soloveţki, în provincia Arhanghelsk.

Caracteristic pentru conducătorii OGPU a fost faptul că au considerat lagărele ca pe o oportunitate ideală de a-şi extinde puterea şi au acționat pentru a convinge guvernul central să extindă categoriile de deținuți internați în lagăre. Un progres semnificativ s-a înregistrat atunci când OGPU i-a preluat pe cei condamnați la mai mult de trei ani. Toți au fost trimişi la muncă silnică, considerându-se că astfel îşi jucau rolul în îndeplinirea obiectivelor economice ale socialismului.

O reformă majoră s-a consemnat pe 7 aprilie 1930, prin înființarea Administrației Generale a Lagărelor de Muncă Corecțională şi Aşezărilor de Muncă, al cărei complicat acronim original (GUITLTP) a devenit Gulag sau Administrația Generală a Lagărelor. Aceasta era condusă de doi oficiali OGPU, Lazar Kogan şi Matvei Berman, ultimul fiind destinat să preia întregul Gulag la vârsta de 35 de ani.

Accentul trecuse deja de la ideologia socialistă la considerații strict economice. Menjinski şi Iagoda, cele două oficialități de vârf implicate, au decretat că lagărele trebuie să ofere un rezervor de brațe de muncă pentru şantierele de construcții şi minele din nordul îndepărtat. Mineritul şi exploatarea forestieră se numărau printre activitățile cele mai comune efectuate de deținuții din Gulag. Dimensiunile dificultății muncii prestate pot fi judecate după faptul că, într-o mină din Gulag, cota de producție a unui individ putea ajunge până la 13.000 de kilograme de minereu pe zi. Incapacitatea unui deținut de a satisface obiectivul respectiv ducea la pierderea rației şi la efectul inevitabil asupra sănătății. Malnutriția nu era singura consecință. Deținuții erau siliți să muncească în condiții inumane, iar temnicerii lor ignorau aproape complet climatul brutal. Rareori existau haine adecvate, hrană sau tratament medical. De asemenea, nu existau niciun fel de modalități pentru a combate lipsa de vitamine, ceea ce ducea la boli de nutriție ca scorbutul. În multe lagăre, nici paznicii nu o duceau mai bine, dar aveau tot interesul de a-i menține pe deținuți la respect. Un paznic în timpul serviciului căruia evadase un deținut putea să-şi piardă uniforma şi să devină el însuşi deținut. Unul dintre principalele proiecte întreprinse cu deținuți din gulag a fost Canalul Marea Albă, lung de 227 de kilometri, săpat spre nord până la actualul St. Petersburg. Se estimează că între 128.000 şi 180.000 de deținuți au fost siliți să sape manual canalul, în majoritatea timpului prin granit. Munca, supravegheată de oamenii lui Iagoda, a fost prestată de țărani, deținuți politici şi delincvenți de drept comun, care locuiau în nouă lagăre dispuse în lungul traseului canalului. Până şi ingineri au fost deținuți ai OGPU. S-a estimat că la Canalul Marea Albă au murit 10.000 de oameni. Pentru Iagoda a însemnat un triumf personal: proiectul a fost terminat cu un buget mai mic decât cel estimat, în nici doi ani. Efectul asupra muncitorilor era lipsit de importanță: lui Stalin i se oferise dovada concretă a beneficiului economic al OGPU.

Marea Teroare

În vara anului 1934, când NKVD a înlocuit OGPU şi a preluat controlul centralizat al întregului sistem de securitate şi închisori, Gulagul cuprindea mai multe lagăre, printre care Administraţia Şantierelor de Construcţii din Orientul Îndepărtat, o reţea din estul Siberiei, care exploata cele mai mari zăcăminte de aur din lume, aflate într-una dintre regiunile cele mai inospitaliere ale planetei.

După trei ani, în timpul Marii Terori a lui Stalin cu numeroasele ei epurări, sute de mii de oameni au fost arestaţi şi condamnaţi la perioade lungi de internare în lagăre pentru diverse forme de „activităţi contrarevoluţionare". Numărul execuţiilor a fost estimat la 800.000. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, mai ales după victorii aşa cum fuseseră bătăliile de la Stalingrad şi Kursk, propaganda sovietică şi-a mobilizat toate resursele pentru a proclama realizările „glorioasei noastre Armate Roşii", ceea ce spunea doar o parte din realitate. Populaţia Gulagului scăzuse considerabil în urma eliberărilor în masă a nenumăraţi deţinuţi care fuseseră recrutaţi şi trimişi să lupte direct în linia întâi, adesea în batalioane penale.

După semnarea păcii, numărul deţinuţilor din lagăre şi colonii penale a crescut din nou brusc, ajungând la aproximativ 2,5 milioane la începutul anilor 1950. Unii dintre ei erau dezertori şi criminali de război, dar existau şi prizonieri de război sovietici repatriaţi şi alţii acuzaţi de trădare şi „cooperare cu inamicul". Mulţi civili din teritoriile sovietice care fuseseră ocupate, ca şi din teritoriile anexate de URSS după război, au fost trimişi tot acolo. Până şi supravieţuitori ai lagărelor de concentrare naziste au fost transportaţi direct în lagărele sovietice pe temeiul că, întrucât supravieţuiseră războiului, colaboraseră probabil cu duşmanul. Mai multe lagăre germane au fost preluate practic intacte: emblemele naziste au fost înlăturate şi înlocuite cu cele sovietice.

URSS a continuat să menţină sistemul de lagăre şi după decesul lui Stalin, survenit în martie 1953, dar eliberarea deţinuţilor politici a început în anul următor şi s-a extins, împreună cu reabilitarea celor care fuseseră găsiţi vinovaţi de trădare. Graba de a delimita Uniunea Sovietică de trecutul ei stalinist a fost accelerată de Nikita Hruşciov care a denunţat stalinismul la al XX-lea Congres al Partidului Comunist al URSS din februarie 1956. Până la sfârşitul anilor 1950, practic toate „lagărele de muncă corecţională" încetaseră să mai existe. Au rămas totuşi unele aflate în state-satelit ale Uniunii Sovietice, precum Cehoslovacia, Polonia şi Mongolia.

Gulagul se întinde pe aproape patru decenii de istorie sovietică. Impactul cultural rămâne enorm, cel mai notabil în literatură prin opera lui Aleksandr Soljeniţîn (1918-2008). Prima lui carte, *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, descria o zi obişnuită din viaţa deţinuţilor în Gulag, demonstrând dimensiunile represiunilor statului împotriva propriilor săi cetăţeni. Ea a fost urmată de *Arhipelagul Gulag*, care, alături de toate scrierile lui şi ale altor autori, n-a ezitat să mustre aspru poporul sovietic pentru toleranţa şi apatia faţă de Gulag. În acelaşi timp, Soljeniţîn a omagiat curajul şi dârzenia celor care fuseseră internaţi.

În anul 1991, parlamentul rus a adoptat „Declaraţia drepturilor şi libertăţilor individului", care a căutat să confirme dreptul individual de a nu fi de acord cu guvernul.

BCUIAŞI

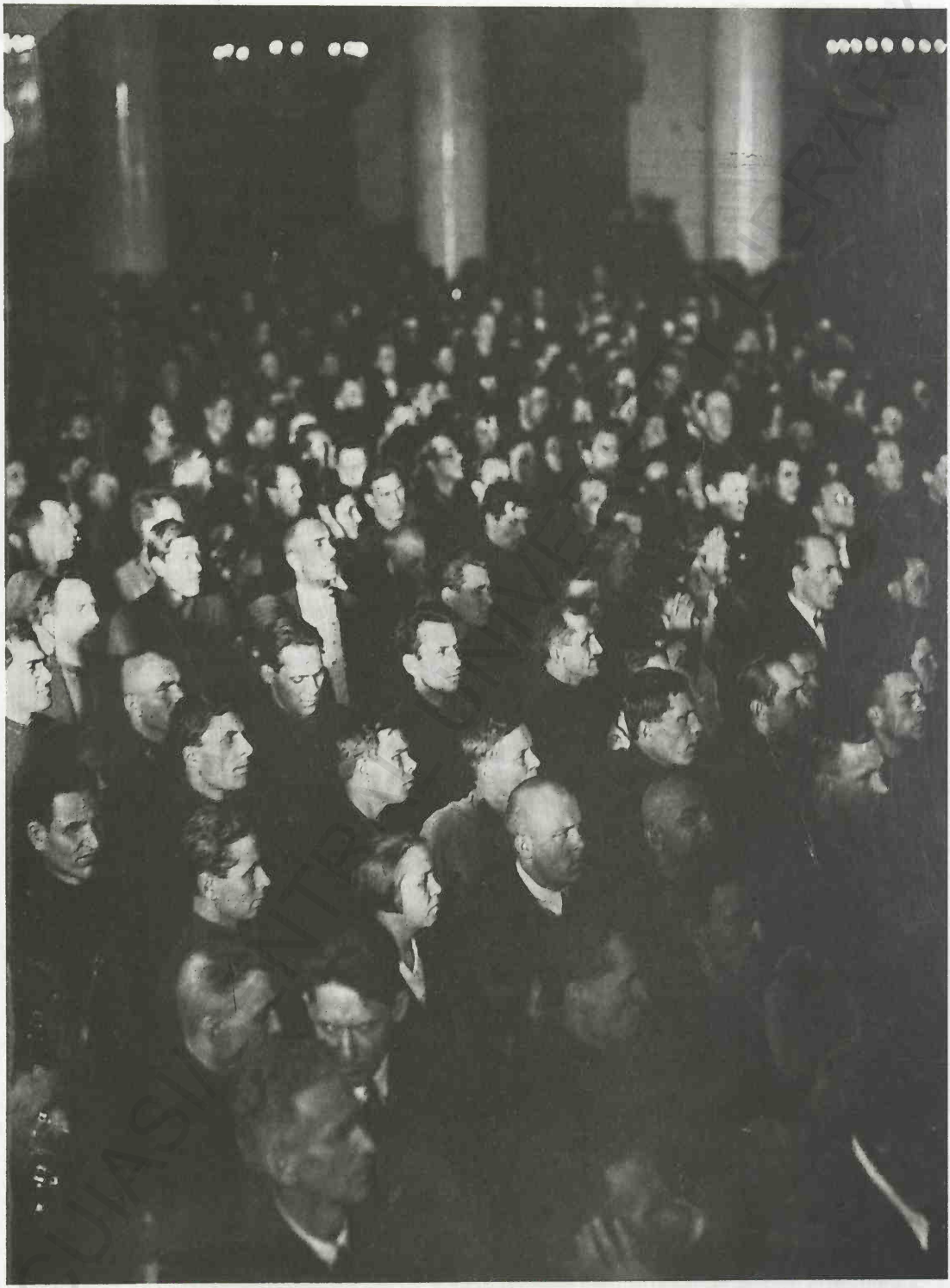

Pe 7 decembrie 1930, în Moscova, la apogeul procesului pentru trădare al membrilor Partidului Industrial, verdictul este citit înaintea sălii de tribunal ticsite. Tehnocraţi şi ingineri acuzaţi că plănuiseră să răstoarne conducerea URSS fuseseră arestaţi de OGPU. Multe dintre sentinţele la moarte au fost comutate ulterior, deoarece acuzaţii deţineau cunoştinţele specializate de care Stalin avea nevoie pentru a-şi implementa apropiatul cincinal.

CAPITOLUL 4

O CRIMĂ FOARTE CONVENABILĂ

Pretextul pentru epurarea pe scară mare a potenţialilor rivali ai lui Stalin a fost oferit de asasinarea criticului său făţiş, Serghei Kirov. Printre victimele cele mai importante care i-au urmat s-a numărat Lev Troţki, etichetat ca „Duşman al poporului".

După dispariţia lui Menjinski, cariera lui Genrih Iagoda părea asigurată. Dar în timp ce OGPU se dovedise eficientă în arestarea culacilor şi crearea de lagăre şi colonii de muncă, unii considerau că nu avea suficientă putere pentru a se ocupa de ameninţările aflate mai aproape de casă. Un instrument de reprimare infinit mai practic, eficient şi centralizat, a apărut odată cu NKVD (*Narodnîi komissariat vnutrennih del* – „Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne"), ca înlocuitor al OGPU.

Iagoda, care era un oportunist inteligent, s-a grăbit să-i demonstreze lui Stalin loialitatea sa organizând cu râvnă un imperiu al terorii. Poliţia obişnuită, miliţia, a devenit unificată sub NKVD şi s-au creat Sesiuni Speciale, care judecau întregul spectru al delictelor contrarevoluţionare şi teroriste. Anchetatorilor nu li se cerea să citeze martori, iar acuzaţilor li se interzicea s-o facă. Suspiciunea lui Stalin faţă de intrigi, reale sau imaginate, s-a accentuat în urma acţiunilor lui Martemian Riutin, membru supleant al Comitetului Central, care criticase metodele dure ale colectivizării, susţinute de alţi oficiali minori de partid, dintre care unii îl sprijineau pe Buharin. Riutin a fost exclus din partid şi a primit un avertisment aspru din partea OGPU, dar n-a fost redus la tăcere. A urmat apoi aşa-zisa Platforma Riutin, un document care cerea reducerea investiţiilor în industria grea şi liberalizarea condiţiilor de viaţă ale ţărănimii. În plus, Riutin l-a condamnat pe Stalin ca fiind „geniul rău al Revoluţiei Ruse", pentru că încurajase nelegiuirile şi teroarea în mediul rural şi redusese presa la nivelul unei „monstruoase fabrici de minciuni". În final, Platforma afirma: „Stalin şi clica lui nu vor renunţa în mod voluntar la poziţia lor, şi de altfel nici nu vor putea să renunţe, aşa că trebuie îndepărtaţi cu forţa."

ASASINAREA LUI KIROV

Riutin a cerut de asemenea ca Troţki să fie reprimit în partid. Cuprins de una din crizele lui periodice de paranoia şi anticipând un atentat la adresa propriei sale vieţi, Stalin a cerut Biroului Politic să sancţioneze executarea lui Riutin ca trădător, însă cererea i-a fost respinsă.

A sosit după aceea altă lovitură. Un rol important printre cei care se împotriveau pedepsei cu moartea îl juca Serghei Kostrikov (1886-1934), fost jurnalist care-şi alesese pseudonimul bolşevic Kirov. Orator convingător şi membru al Congresului, el a prosperat sub Stalin, ajungând membru al Biroului Politic şi ulterior secretar atât al Comitetului Central, cât şi al partidului în Leningrad, unde fusese însărcinat cu distrugerea opoziţiei de stânga. Era cu câţiva ani mai tânăr decât şeful său, care-l trata ca pe un frate, şi adesea îşi petreceau împreună vacanţele. Apropierea dintre ei era atât de mare, încât mulţi considerau că Kirov era educat pentru a prelua conducerea viitoare a partidului. Ca mulţi alţii care nu au sesizat pericolul unei apropieri prea mari de Stalin, Kirov a exagerat. Au apărut suspiciuni, îndeosebi când a devenit clar că el adopta o poziţie tot mai independentă la şedinţele Biroului Politic. În plus, slăbiciunea pentru băutură îl făcea guraliv şi ocazional îşi critica făţiş mentorul. O altă sursă de iritare a fost insistenţa pe care o manifesta, la întrunirile Congresului, de a nu sta pe podium, ci cu propria sa delegaţie din Leningrad, o atitudine pe care criticii lui au interpretat-o ca fiind sfidătoare.

În încercarea de a-şi ţine protejatul în frâu, Stalin a stăruit în vara anului 1934 ca împreună cu Kirov să meargă pentru câteva zile la dacea sa. În perioada respectivă a făcut eforturi susţinute de a-l convinge pe Kirov să vină să lucreze în Moscova, dar acesta a refuzat şi s-a întors în Leningrad, la sediul partidului din Institutul Smolnîi. În lunile următoare, Stalin a insistat să-l vadă pe Kirov cu regularitate, pentru a-l ţine sub observaţie, şi i-a transmis o mulţime de sarcini din partea Moscovei. Pe 1 decembrie la ora 16:30, pe când se îndrepta spre biroul său, Kirov a fost împuşcat în gât din apropiere. Asasinul era Leonid Nikolaev, un membru de partid cu minţile rătăcite, căruia Kirov refuzase să-i ofere o slujbă. El a încercat după aceea să se sinucidă, dar a fost imobilizat şi arestat, iar ulterior executat.

ÎNCEP EPURĂRILE

Stalin a plecat imediat cu trenul spre Leningrad, a întocmit ciorna unui decret privind acţiunile împotriva „teroriştilor" şi a plasat NKVD-ul în centrul evenimentelor. Un pasaj din decret anunţa: „Cazurile celor acuzaţi de pregătirea sau comiterea de acte teroriste vor fi tratate în regim de urgenţă; organele judiciare nu pot întârzia executarea sentinţelor la moarte ca urmare a apelurilor făcute de criminalii din această categorie. Organele NKVD-ului vor executa sentinţele la moarte hotărâte pentru criminalii din categoriile de mai sus imediat după ce Curtea a pronunţat condamnarea."

Ulterior, însă, Stalin a considerat că decretul trebuia să fie mai dur şi a adăugat:

„1. Ancheta unor asemenea cazuri trebuie încheiată în maximum zece zile.

2. Acuzaţiile vor fi înmânate inculpatului cu 24 de ore înainte ca tribunalul să examineze cazul.

3. Instrumentarea cazului se va face fără participarea altor părţi.

4. Nu se vor îngădui apeluri pentru diminuarea sau anularea pedepsei.

5. Condamnarea la moarte va fi îndeplinită imediat după pronunţarea sentinţei."

Istoricii continuă să se contrazică dacă Stalin însuşi ar fi aranjat asasinarea unui rival recunoscut. Mulţi s-au întrebat unde erau gărzile de corp ale lui Kirov în momentul crimei. Alţii

După ce a denunțat „asasinarea ticăloasă a tovarășului Kirov", Stalin (primul din dreapta) a condus procesiunea funerară a lui Kirov în Moscova în decembrie 1934, însoțit de membri-cheie ai guvernului. În dreapta lui Stalin se află Klementi Voroșilov, iar în spatele acestuia, Viaceslav Molotov, Lazar Kaganovici și Andrei Jdanov.

însă au presupus că alienatul Nikolaev, îmboldit de ura față de Kirov, a acționat singur; dacă Stalin și Iagoda ar fi fost responsabili, au afirmat ei, ar fi putut apela la nenumăraţii asasini profesionişti de care dispuneau.

Indiferent care ar fi adevărul, moartea lui Kirov a fost în avantajul lui Stalin, căruia i se oferise un pretext pentru epurarea rivalilor. Nu s-a pierdut deloc timp și s-a găsit imediat „creierul" întregii acțiuni, care l-ar fi putut manipula pe Nikolaev: Troțki, vechiul rival al lui Stalin. Biroul Politic a fost chemat să acorde sprijin în epurarea partidului; cum era de așteptat, majoritatea membrilor săi a fost de acord. Orice posibilitate de reconciliere între diversele grupări

din Biroul Politic şi partid luase sfârşit. Impulsionată de noile puteri ale NKVD-ului, revoluţia a continuat prin a-şi devora propriii creatori.

Arestaţii erau suiţi în dube de miliţie sau în vehicule mai puţin bătătoare la ochi, pentru a nu alerta victimele sau pentru a nu-i speria pe vecini, şi erau transportaţi la sediul central al Diviziei Securităţii Statului, o clădire mohorâtă din piaţa Lubianka, care avea să devină în scurt timp clădirea cea mai temută din Moscova. Nu s-a putut ajunge la detestatul Troţki, care pe atunci trăia în exil pe insula Prinkipo, în apropiere de graniţa cu Turcia, dar susţinători ai lui, ca Zinoviev şi Kamenev, au fost arestaţi şi judecaţi, fiind acuzaţi că ar fi primit instrucţiuni din partea lui Troţki pentru asasinarea lui Kirov şi plănuirea de atentate asupra vieţii lui Stalin şi a altor conducători de partid. Ei s-au numărat printre cele 300 de persoane arestate pentru a fi anchetate. Deţinuţii erau ţinuţi în celule fără ferestre, sub becuri electrice puternice, care ardeau permanent. Paznicii îi obligau să stea în picioare ore întregi, pentru a se asigura că nu dormeau. Lipsa de hrană şi de somn le întreţinea starea de oboseală şi epuizare, astfel că nu puteau gândi clar şi, în cele din urmă, erau dispuşi să mărturisească orice, mai ales delictele de pe primele locuri ale agendei anchetatorilor NKVD. Supuşi invariabil la defăimări şi abuzuri, ei au fost convinşi să ofere detalii despre delicte presupus comise de prietenii lor, iar mărturisirile acelea erau arătate altor arestaţi, pentru a-i convinge să-şi recunoască vinovăţia. Au fost utilizate şi torturile, deşi nu au fost sancţionate oficial în etapele iniţiale ale epurărilor. Dacă arestaţii refuzau cu îndârjire să coopereze, le erau arestate familiile, inclusiv copiii, şi folosite ca imbolduri suplimentare. Când nimic nu avea succes, arestaţilor li se propunea o

Procesul Partidului Industrial din 1930 a fost un episod regizat în amănunt. Existenţa a numeroase dovezi împotriva acuzaţilor a fost sugerată de muntele de dosare ce au fost aduse în sala de judecată.

În timpul procesului Partidului Industrial, o campanie defăimătoare a fost lansată împotriva celor din boxa acuzaților, arătați în fotografie. Procesul s-a ținut în prezența mass-media. Proiectoare uriașe au fost utilizate pentru aparatele foto, iar pledoariile acuzării și apărării au fost transmise în direct la radio. Ulterior, KGB-ul a susținut existența unui „centru de spionaj clandestin... condus și finanțat de agenți secreți occidentali".

înțelegere: să semneze o declarație de mărturisire, pentru a evita condamnarea la moarte; dacă refuzau, avea să fie executați fără judecată. În majoritatea cazurilor, această înțelegere n-a fost respectată: odată ce se obțineau mărturisirile, execuțiile aveau loc oricum.

PROCESELE SPECTACOL

Pornind de la intenția inoculării unui puternic sentiment de teamă în Uniunea Sovietică și sateliții ei, au avut loc trei „procese spectacol" importante, în conformitate cu ordinele primite de NKVD de „a pune capăt o dată pentru totdeauna activităților subversive ticăloase împotriva fundamentelor statului sovietic". Primul dintre ele, procesul celor doi deviaționiști „principali de stânga", Zinoviev și Kamenev, care fuseseră convinși să-și mărturisească delictele, s-a ținut în Sala Octombrie a Clădirii Sindicatelor din Moscova. F ncați de gărzi NKVD cu baionete la arme, acuzații, la care se adăugau alți 14 inculpați, erau c nplet demoralizați. Rechizitoriul celor patru

capete de acuzare începea astfel: „Între anii 1932 şi 1936, în Moscova a fost organizat un Centru Comun troţkist-zinovievist, care şi-a fixat sarcina de a înfăptui acţiuni de teroare împotriva conducătorilor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (bolşevicii) în vederea preluării puterii... Una dintre grupările teroriste, care operau sub instrucţiunile directe ale lui Zinoviev şi Troţki, ca şi ale Centrului Comun troţkist... l-a asasinat în mod mârşav pe tovarăşul S. M. Kirov..." Citirea acuzaţiilor a durat câteva ore, după care procurorul-general Andrei Vîşinski (1883-1954) s-a dezlănţuit: „Trebuie împuşcaţi toţi câinii aceştia care au turbat." La sfârşitul propriei sale pledoarii, Vîşinski i-a înfierat pe acuzaţi ca fiind „mincinoşi şi clovni, pigmei mizerabili, slugoi şi otrepe".

ANDREI VÎŞINSKI

Andrei Ianuarievici Vîşinski, procuror-general şi acuzator-şef, a fost o figură notorie în seria de procese sovietice pentru trădări. Era faimos pentru invectivele pe care le folosea pentru a-i teroriza pe acuzaţii deja îngenuncheaţi prin torturi, nesomn şi ameninţări aduse familiilor, şi care nu mai erau capabili de nicio formă de apărare.

Născut în 1883, într-o familie nobilă şi bogată din Odessa, Vîşinski a avut un trecut destul de banal şi nici pe departe o reţetă ideală pentru supravieţuire în Rusia măcinată de războiul civil între 1918 şi 1920. A studiat la Universitatea din Kiev, s-a alăturat facţiunii menşevice (termen al cărui înţeles literal este „minoritate") a Partidului Social Democrat şi a luptat în rândurile bolşevicilor. După aceea, cariera lui a fost în permanentă ascensiune – profesor de Drept şi ulterior rector al Universităţii din Moscova, iar din 1933 adjunct al procurorului-general. În calitate de procuror-general, a stabilit două precepte ca baze legale ale proceselor pentru trădări: „Codul penal este un instrument al luptei de clasă" şi „Mărturisirea este mai presus ca orice dovezi". Ambele precepte au fost ulterior înglobate în monografia *Teoria dovezilor judiciare*, care i-a adus Premiul Stalin în 1947.

Având o energie debordantă, dar luptându-se permanent cu crize de eczeme, Vîşinski a deţinut talent actoricesc în privinţa vituperaţiilor, care s-a evidenţiat în mod aparte în timpul proceselor „teroriştilor" Kamenev şi Zinoviev, alături de alţi 14 inculpaţi, pentru presupusă implicare în asasinarea lui Kirov. În pledoaria sa finală, el a declarat: „Duşmanul este viclean. Un duşman viclean nu trebuie cruţat. Întregul popor s-a ridicat în picioare de cum a aflat aceste fapte oribile... Doresc să închei prin a vă reaminti, tovarăşi judecători, de acele prevederi legale pentru cazurile celor mai grave crime împotriva statului. Îmi rezerv libertatea de a vă reaminti că aceasta vă este datoria, după ce-i veţi găsi pe indivizii aceştia, pe toţi 16, vinovaţi de crime împotriva statului, de a le aplica articolele legii cerute de acuzare împotriva lor. Cer să fie împuşcaţi câinii care au turbat – toţi!" Deşi încântat de ceea ce se numea în mod oficial „pedeapsa supremă", Vîşinski refuza de obicei să participe la execuţii, din cauza unei sensibilităţi excesive, chiar dacă ar fi trebuit s-o facă potrivit funcţiei sale.

Sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial şi începerea Războiului Rece nu au diminuat cruzimea lui Vîşinski. În 1945, după decizia Conferinţei de la Ialta de a ceda în mâinile lui Stalin peste 90% din România, el a regizat abdicarea forţată a regelui Mihai. La protestele monarhului, el a rânjit dispreţuitor, spunând: „*Eu* sunt Ialta".

În martie 1949, Vîşinski a devenit ministru de externe şi, reprezentând Uniunea Sovietică la Naţiunile Unite, a lansat frecvent atacuri verbale dure la adresa Statelor Unite în timpul Războiului din Coreea. După decesul lui Stalin în 1953, a fost retrogradat la funcţia de ministru adjunct la Externe, dar a rămas reprezentant permanent al URSS la Naţiunile Unite. A murit în urma unui atac de cord la New York, în 1954.

Presa străină fusese admisă la proces şi a fost iniţial stupefiată să-i audă pe inculpaţi mărturisind că puseseră la cale asasinările lui Kirov şi Stalin şi afirmând că absentul Troţki fusese influenţat de către Germania să impună poporului sovietic o dictatură fascistă. A existat o neîncredere cinică faţă de posibilitatea ca bolşevici de stânga să poată deveni în mod inexplicabil extremişti de dreapta practic peste noapte, totuşi nu se putea nega faptul că ei făcuseră mărturisiri publice în faţa tribunalului. Un observator a notat: „Toţi inculpaţii păreau nerăbdători să-şi asume acuzaţie după acuzaţie. Procurorul aproape că nici n-a mai trebuit să-i interogheze." Într-adevăr, depoziţiile lor fuseseră extrem de servile, iar Kamenev declarase: „Indiferent care îmi va fi sentinţa, o consider justă." La ascultarea verdictului prestabilit, unul dintre acuzaţi a strigat: „Trăiască cauza lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin!" La scurt timp după aceea, Kamenev şi Zinoviev au fost executaţi prin împuşcare în ceafă.

Andrei Vîşinski, spilcuit şi purtând afectat ochelari, surprins într-o postură aparent calmă la tribunal. La cererea lui Stalin, el nu s-a sfiit să-i intimideze verbal pe inculpaţi, care nu erau pe măsura sarcasmului lui sfâşietor şi terorizant.

Procesul Kamenev-Zinoviev din 1936 a fost urmat la începutul anului următor de un alt proces care a avut în centru 17 persoane acuzate de complotarea alături de Germania şi Japonia în vederea răsturnării guvernului sovietic. Al treilea proces a urmat arestării lui Buharin, care a reuşit să se reabiliteze într-o oarecare măsură, jucând un rol important în redactarea unei Constituţii sovietice revizuite în 1935 şi devenind redactor-şef al oficiosului guvernamental *Izvestia*. Buharin n-a mai obţinut nicio funcţie politică activă, şi a înţeles treptat că reţinerile lui anterioare faţă de Stalin nu aveau să fie uitate şi de aceea s-a resemnat să trăiască de pe o zi pe alta, mulţumindu-se să condamne în scris relaţiile Uniunii Sovietice cu Germania nazistă pe care le considera conciliante. Stalin îl etichetase însă deja ca troţkist, aşa că a fost exclus din partid şi arestat. Printre acuzaţiile groteşti care i s-au adus a fost încercarea de a se înrola în servicii de informaţii străine şi complot în vederea asasinării lui Lenin şi Stalin. În timpul procesului lui Buharin, observatori din sala tribunalului, aproape cu certitudine agenţi NKVD, au strigat întruna „Porcule!" şi „Mincinosule!".

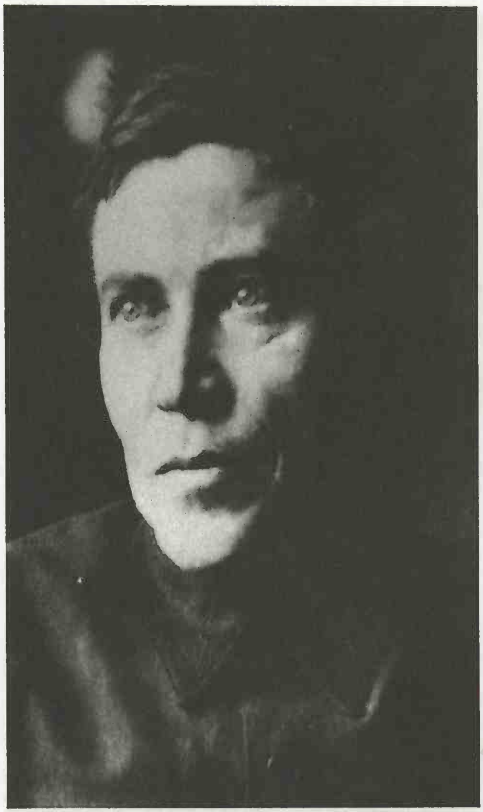

Nikolai Ivanovici Ejov, fotografiat aici la Moscova în 1937, a fost primul etnic rus care a condus NKVD-ul, cu titulatura de Comisar (Ministru) al Afacerilor Interne. El a creat în cadrul aparatului de partid o aripă de securitate care, în opinia multor istorici, a ajutat la plănuirea asasinării lui Kirov. Băutor inveterat, pornit pe drumul spre alcoolism, se ştie despre Ejov că participa în stare de ebrietate la torturi şi execuţii.

Un alt acuzat a fost Nikolai Krestinski, bolşevic veteran care fusese ales în Comitetul Central în august 1917, iar după doi ani făcuse parte din primul Biroul Politic. Iniţial, el îl susţinuse pe Troţki în timpul disputei acestuia legate de direcţia de evoluţie a ţării, însă ulterior fusese îndeajuns de isteţ să se retragă şi începuse o carieră în diplomaţie, care a inclus funcţia de ambasador al URSS în Germania. Dar simplul fapt că fusese un aliat al lui Troţki a fost de ajuns pentru a fi arestat şi acuzat de asemenea de trădare prin asociere cu serviciul secret german.

Protestele împotriva acuzaţiilor au fost rare în timpul proceselor, însă Krestinski s-a dovedit o excepţie, declarându-i preşedintelui completului de judecată Vasili Ulrih: „Nu mă recunosc vinovat. Nu sunt troţkist. Nu am fost niciodată membru al dreptei şi al blocului troţkist, despre care n-am ştiut că ar fi existat. De asemenea, n-am comis niciunul dintre delictele care îmi sunt imputate şi mai ales nu sunt vinovat de relaţii cu serviciul secret german." N-a durat însă mult până ce NKVD-ul l-a convins să declare complet altceva.

A doua zi, palid, tras la faţă şi în mod clar un ins frânt, Krestinski şi-a schimbat complet poziţia, cerându-şi scuze judecătorilor şi spunând: „Ieri, sub influenţa unui sentiment acut şi trecător de falsă ruşine, cauzat de atmosfera din boxa acuzaţilor şi de impresia dureroasă creată de citirea în public a acuzaţiilor, la care s-a adăugat starea precară a sănătăţii mele, mi-a fost imposibil să recunosc adevărul. Şi în loc să spun «Da, sunt vinovat», am răspuns aproape mecanic «Nu, nu sunt vinovat»". Pe 15 martie 1938, guvernul sovietic a anunţat că fuseseră executate condamnările la moarte ale tuturor celor 17 acuzaţi, inclusiv Krestinski. Potrivit martorilor, Buharin şi un alt condamnat, Alexei Rîkov, membru al Biroului Politic, au înfruntat plutoanele de execuţie blestemându-l pe Stalin.

Diverse incriminări l-au afectat chiar şi pe Iagoda, care a fost acuzat de incompetenţă pentru eşecul de a-i apăra viaţa lui Kirov şi de lipsă de zel în anchetarea lui Buharin. Adus în faţa tribunalului, el a recunoscut că îşi otrăvise (printre alţii) predecesorul, pe Menjinski, şi că încercase să-şi otrăvească succesorul, Ejov, cu vapori de mercur, ca şi simpatia pe care o nutrea faţă de Buharin. În plus, a mărturisit că lucrase pentru serviciile de informaţii german, japonez şi polonez. În decursul interogatoriilor fusese maltratat fizic şi oferea o imagine jalnică, cu mâinile încătuşate la spate şi pantalonii căzându-i întruna. Execuţia lui, după un apel inutil de

a fi trimis într-un lagăr de muncă, a fost urmată de represalii sălbatice împotriva familiei sale, inclusiv a soției lui, Lili, care a fost condamnată la opt ani de lagăr, pentru ca după un an să fie condamnată la moarte.

„Moartea rezolvă toate problemele – nu mai există omul, nu mai există nici problema."

– maximă atribuită lui Stalin

„PITICUL"

Succesorul lui, Nikolai Ejov (1895-1940), care conspirase împotriva predecesorului său și câștigase deja încrederea lui Stalin, a dovedit un entuziasm frenetic pentru arestări și torturi. Înalt de numai 1,50 m și schilod, el era cunoscut ca „Piticul". Având doar școala elementară, Ejov a cultivat inițial imaginea unui administrator de partid, slujind sistemul politic în diverse comitete regionale ale Partidului Comunist. Avea un farmec considerabil atunci când dorea să-l folosească, iar mișcările pe care le-a făcut în carieră l-au ajutat: la începutul anului 1935, a devenit președintele Comitetului Central al Controlului de Partid. Această funcție i-a permis să intre în grațiile lui Stalin, ca om devotat, și în același timp să-și pregătească propriul viitor, prin redactarea unei lucrări care a devenit parțial baza ideologică pentru următoarele epurări și în care susținea că opoziția politică trebuie să ducă inevitabil la violență și terorism. Mai presus de orice, lucrarea l-a ajutat să-și atingă țelul final de a deveni șeful NKVD, ale cărui realizări recente le criticase, afirmând că direcția principală a operațiunilor securității statului nu era îndreptată „împotriva grupărilor contrarevoluționare organizate, ci în principal împotriva unor cazuri izolate de agitație antisovietică, împotriva ilegalităților din birouri, huliganismului, delictelor de drept comun și așa mai departe". O critică suplimentară a fost adusă închisorilor speciale pentru deținuți politici, care „seamănă mai degrabă cu case de vacanță forțată decât cu niște închisori... Deținuții beneficiază de oportunități de asociere reciprocă, de discutare a chestiunilor politice ce se desfășoară în țară, de concepere a unor planuri pentru operațiuni antisovietice care să fie întreprinse de organizațiile lor și de menținere a legăturilor cu persoane din exterior".

Ca șef al NKVD-ului și membru al Prezidiului Comitetului Central Executiv, Ejov s-a bucurat pentru o vreme, după înlocuirea lui Iagoda, de încrederea deplină a lui Stalin, căruia îi raporta direct și în secret. Principala lui sarcină era arestarea și eliminarea membrilor dubioși din aparatul politic și militar sovietic, alături de alții suspectați de lipsă de loialitate și „subminare".

Primele epurări i-au vizat pe supraviețuitorii micii nobilimi și burgheziei pe care Iagoda îi instalase în poziții de vârf. Cei care au scăpat de execuții au fost trimiși în Gulag, pe care Ejov îl considera insuficient utilizat. Cifrele supraviețuitorilor din anul 1938 au arătat că decesele în acele lagăre haotice și supraaglomerate s-au ridicat la 90.000, ceea ce reprezenta 10% din numărul deținuților internați. Delictele nocturne pe străzile orașelor, îndeosebi în Moscova și Leningrad, au atins un maximum absolut.

Propaganda comunistă manifestase până atunci tendința de a-i categorisi pe infractorii de drept comun ca fiind frați ai clasei muncitoare ce puteau fi readuși pe calea cea bună. Retorica aceea a fost acum abandonată; arestații erau deportați sau executați. Agenții NKVD erau practic peste tot, după ce beneficiaseră de studierea îndeaproape a practicilor Gestapoului lui Hitler; pentru un banc antisovietic spus într-un bar puteai fi arestat potrivit unui articol cu aplicabilitate

Pentru a se asigura de loialitatea forței sale de muncă, Stalin dorea să fie informat asupra tuturor măsurilor de asigurare a securității statului. Pe 28 august 1936, muncitorii din uzina de turbine din Leningrad au ascultat reportaje despre procesul și execuția lui Zinoviev, Kamenev și a altor 14 persoane condamnate pentru presupuse comploturi împotriva lui Stalin și de complicitate la asasinarea lui Kirov. Muncitorii din toată țara au fost convinși să semneze rezoluții prin care aprobau acțiunea guvernului.

globală din Codul penal sovietic. Condamnarea „activităților de propagandă și în grup organizat" însemna aproape orice decreta NKVD-ul. Ejov a apăsat pe pedala accelerației NKVD-ului, împătrind numărul agenților utilizați și recrutând personal suplimentar, care să smulgă mărturisiri. Execuțiile decretate de el nu se desfășurau în celulele din Lubianka, ci într-un abator construit într-o curte învecinată; zidul îndepărtat fusese ridicat din bușteni, care să rețină gloanțele, iar sângele era spălat cu furtunul. După execuții, cadavrele erau băgate în lăzi metalice și duse la unul dintre crematorii, apoi cenușa era împrăștiată în gropi comune.

BERIA – UN HIMMLER SOVIETIC

La sfârşitul anului 1938, Stalin a apreciat că, cel puţin deocamdată, teroarea îşi atinsese scopul, iar numărul mare de execuţii ştirbea moralul şi eficienţa populaţiei. Din cauza volumului mare de muncă pe care şi-l autoimpusese Ejov, sănătatea lui, niciodată robustă, a cunoscut un declin, iar consumul de alcool a crescut. În luna noiembrie, el a fost destituit. Succesorul său, georgianul Lavrenti Beria (1899-1953), începuse iniţial studii în Baku pentru a ajunge arhitect, dar fusese atras de CEKA. Slujise organizaţia cu devotament, devenind până la urmă şeful OGPU pentru Transcaucazia, unde efectuase o serie de epurări.

De la începutul carierei sale, Beria a fost detestat de toţi. Era chel, scund şi puhav, cu buze senzuale şi ochi şerpeşti sticlind în spatele lornionului de profesor, iar înclinaţiile lui sexuale erau atât perverse, cât şi nepotolite. Obişnuia să cutreiere străzile în limuzina oficială, căutând tinere. Când observa una care-i plăcea, şoferul oprea, o reţinea şi o înghesuia pe bancheta din spate. Era dusă după aceea într-un loc discret, unde Beria o viola. Cine ar fi îndrăznit să se plângă?

EPURĂRILE DIN ARMATĂ

În timpul epurărilor din anii 1930, Mihail Şpigelglas, şeful secţiei de spionaj din NKVD, a aflat despre un complot care intenţiona nici mai mult, nici mai puţin decât lichidarea lui Stalin şi a Uniunii Sovietice, pus la cale de facţiuni din cadrul Armatei Roşii. Imediat, comandanţi ai armatei au fost puşi sub supraveghere non-stop. Ejov şi-a îndreptat în mod special atenţia asupra mareşalului Mihail Nikolaievici Tuhacevski (1893-1937), care a fost acuzat că fusese „contaminat politic". După cum era de aşteptat, nu s-a pierdut timp cu alertarea lui Stalin. Ofiţeri sovietici au fost arestaţi pentru obişnuitele interogări brutale, iar sub tortură, un comandant de brigadă a mărturisit existenţa unui complot al armatei.

Nu era prima dată când Tuhacevski, un aristocrat înzestrat şi curajos, avea necazuri. Născut în apropiere de Smolensk într-o familie de origine poloneză, el se alăturase bolşevicilor după Revoluţia Rusă. Avansase rapid în Armata Roşie şi în timpul războiului civil rus răspunsese de apărarea Moscovei. În 1919, Troţki, pe atunci comisar al apărării bolşevice, l-a numit la comanda Armatei a V-a şi Tuhacevski a condus campania de recucerire a Siberiei de la Albi. În anul următor a condus armatele bolşevice în timpul războiului ruso-polonez, dar a fost înfrânt lângă Varşovia şi a fost acuzat că avea „planuri grandioase", că era excesiv de ambiţios şi „contrarevoluţionar".

În ciuda faptului că-şi făcuse duşmani printre ofiţerii mai tineri care-i detestau aroganţa prost ascunsă, Tuhacevski a ajuns şeful Marelui Stat-Major şi adjunct al comisarului pentru apărare, iar în 1931 a jucat un rol conducător în reformele esenţiale din Armata Roşie. Cu toate acestea, cariera i se apropia de sfârşit. Deşi relatările cercetătorilor ruşi şi germani diferă, se pare că situaţia a devenit critică în iarna anului 1936.

Spionajul nazist

Responsabilitatea i-a aparţinut generalului Nikolai Skoblin, un emigrant rus stabilit la Paris, care ducea o existenţă precară spionând atât pentru NKVD-ul sovietic, cât şi pentru SD-ul nazist. Într-o întâlnire cu şeful SD Reinhard Heydrich (1904-1942), Skoblin a pretins că Tuhacevski plănuia o lovitură împotriva Armatei Roşii şi în acelaşi timp intenţiona să ridice contingente ale acesteia împotriva celui de-al Treilea Reich.

Pentru Heydrich şi Heinrich Himmler (1900-1945), şeful SS-ului, valoarea potenţială a informaţiilor lui Skoblin era evidentă. Dacă Stalin afla despre pregătirea unui puci, eliminarea unora dintre principalii lui conducători militari ar fi redus mult pericolul trupelor sovietice pentru germani.

Zvonurile nu erau totuşi suficiente. Heydrich, susţinut de Hitler, ştia perfect că Stalin va cere dovezi ale trădării. Dacă asemenea dovezi nu existau, ele trebuiau furnizate, iar mecanismul evident era falsificarea. Producerea de materiale false – o aşa-zisă corespondenţă între ofiţerii armatelor germană şi sovietică, şi reproduceri abile ale semnăturii lui Tuhacevski – nu reprezenta o problemă pentru SD. Rezultatele au ajuns la Stalin prin intermediul NKVD-ului.

SD-ul lui Heydrich poate revendica succesul pentru demascarea intenţiilor lui Tuhacevski prin intermediul generalului Skoblin, totuşi britanicul Robert Conquest, specialist în afacerile sovietice, crede că Stalin intenţionase din capul locului să se ocupe de armată şi primise cu braţele deschise „dovada" suplimentară care-i fusese prezentată. Ţelul era de a elimina un segment din conducătorii militari, dintre care unii erau consideraţi periculoşi fiindcă slujiseră în epoca ţaristă.

Ca o ironie a sorţii, Stalin a decis să nu se folosească de scrisorile măsluite, ci a preferat metodele testate ale intimidării, extragerii mărturisirilor, torturii şi şantajului. În tot cazul, luând-o înaintea lui Heydrich, Ejov înfiinţase o „Administraţie pentru Sarcini Speciale". Cunoscută ca „Biroul Special", aceasta preluase anchetarea lui Tuhacevski.

Arestări şi interogatorii

Până în data de 3 martie 1937, terenul fusese pregătit. În ziua respectivă, Stalin, într-o cuvântare încărcată de aluzii transparente ţinută înaintea Comitetului Central al Partidului Comunist, s-a referit la daunele imense „pe care o mână de spioni din Armata Roşie le puteau aduce ţării". Pe 11 mai, Tuhacevski şi-a pierdut postul de adjunct al comisarului pentru apărare şi a fost retrogradat în funcţia de comandant al Districtului Militar Volga. După alte trei zile a fost arestat, alături de alţi şapte militari suspectaţi că ar fi complotat alături de el. Soarta lor a urmat un tipar previzibil: interogări, privaţiune de somn şi bătăi non-stop cu bastoane; Tuhacevski şi-a semnat mărturisirea cu o mână din care şiroia sânge. După proces, toţi opt au fost duşi pe rând pentru a fi împuşcaţi de V. M. Blohin, călăul-şef din Lubianka.

După instalarea lui Beria în fruntea NKVD-ului, brutalitatea interogatoriilor a depăşit toate normele anterioare. Un exemplu tipic a fost cel al mareşalului Vasili Bliuher, fost muncitor în fabrică, care clădise cu succes evident liniile defensive ruseşti împotriva Japoniei. El fusese arestat pentru că ar fi fost, printre altele, spion japonez. A murit pe 9 noiembrie 1938, când orbise deja la un ochi, avea un cheag de sânge în plămân, iar organele abdominale îi fuseseră terciuite în urma bătăilor. Dar setea de răzbunare a lui Stalin nu se potolise. La instrucţiunile sale, în toate republicile a fost trimis ordinul ca muncitorii, ţăranii şi soldaţii să ceară sentinţe capitale.

Statisticile diferă în privinţa cifrelor privind militarii înlăturaţi în urma epurărilor, dar s-a estimat că între luna mai 1937 şi septembrie 1938 au fost destituiţi 36.700 de ofiţeri din forţele terestre şi peste 3.000 de ofiţeri din marină. În perioada 1937-1941, 43.000 de ofiţeri de la nivelurile batalion şi companie au fost arestaţi şi împuşcaţi sau trimişi în Gulag.

Pentru Stalin, linguşeala servilă a lui Beria era o sursă de iritare constantă, totuşi energia lui fără egal şi abilităţile organizatorice erau prea valoroase pentru a fi ignorate. Beria a primit aprobarea conducătorului: „Lavrenti Beria este Himmler al nostru." Una dintre priorităţile sale după ce a devenit şeful NKVD-ului a fost să scape de Ejov, pe care-l subminase permanent prin insinuări treptate, direct către Stalin. Soarta lui Ejov a fost amânată până pe 16 ianuarie 1940, când Stalin i-a semnat condamnarea la moarte alături de alte 345 de persoane. Pe 2 februarie, după ce fusese închis într-o clinică de dezalcoolizare şi fusese maltratat de aceiaşi indivizi care pentru scurt timp îi fuseseră subordonaţi, el a ajuns în faţa judecătorului Ulrih. Anterior, Ejov refuzase sugestia lui Beria de a mărturisi, declarând că în cei 25 de ani în care slujise partidul „am luptat onorabil împotriva duşmanilor şi i-am exterminat... Am folosit tot ce am avut la dispoziţie pentru a demasca orice conspiraţie." Calm în acest moment, el şi-a făcut ultima declaraţie, contrazicând mărturia de vinovăţie la care fusese silit şi cerând doar: „Împuşcaţi-mă, fără să mă mai supuneţi la atâtea agonii." Curajul i-a pierit totuşi când sentinţa a fost pronunţată. A fost târât, zbierând, spre curtea de execuţie, unde a fost împuşcat.

Tulburaţi şi consternaţi de relatările epurărilor care au fost larg mediatizate, ruşii obişnuiţi au fost uşuraţi de numirea lui Beria, care a fost prezentat publicului larg ca un reformator cu aer de uncheş. El a înţeles repede că NKVD-ul, care exercitase puteri practic nelimitate sub Ejov, avea nevoie urgentă de reformă. Exista sentimentul general că teroarea se terminase şi că arestările pe baza celor mai vagi acuzaţii erau contraproductive şi însemnau o risipă de braţe de muncă. Au fost introduse metode convenţionale de proceduri miliţieneşti: procesele publice nu puteau fi ţinute dacă nu existau dovezi concrete de fapte teroriste, care

Deşi Lavrenti Beria a fost, ca şef al NKVD-ului, unul dintre cei mai nemiloşi conducători din aparatul administrativ sovietic, după terminarea programului de epurări s-a încercat prezentarea lui ca pe un reformist relativ liberal. De fapt, arestările şi execuţiile au continuat sub conducerea lui la fel ca în timpul lui Ejov. În martie 2000, Tribunalul Suprem al Federaţiei Ruse a refuzat o cerere înaintată de membri ai familiei lui Beria de a-i anula condamnarea pronunţată în 1953.

fuseseră fie dejucate, fie comise. Supravegherea a devenit exact ceea ce trebuia să fie; n-a mai fost doar un eufemism pentru arestare urmată de intimidare şi execuţie.

ASASINAREA LUI TROŢKI

Ca rezultat al acestor schimbări, numărul arestărilor a crescut. Un caz notabil a fost cel al unui veteran bolşevic, camarad georgian apropiat, Grigori Ordjonikidze (1886-1937). Membru al Biroului Politic, el fusese preşedinte al Inspectoratului Muncitorilor şi Ţăranilor şi susţinuse campania împotriva culacilor, însă ulterior obiectase faţă de unele dintre procesele intentate oficialităţilor. Stalin îl lăudase înainte ca fiind „bolşevicul perfect", dar acum a fost denunţat ca „huligan". În plus, a fost suspectat de utilizarea influenţei personale în vederea protejării unor asociaţi care erau anchetaţi de NKVD, iar apartamentul i-a fost percheziţionat, căutându-se dovezi acuzatoare. S-a răspândit zvonul că se pregătea să-l acuze pe Stalin într-o cuvântare la Plenara din aprilie 1937. Cu două luni înainte de Plenară, Ordjonikidze a murit. Un buletin medical întocmit în grabă a anunţat: „La ora 17:30, în timpul siestei de după-amiază, s-a simţit pe neaşteptate rău şi după câteva minute a murit de cardioplegie." Această presupusă cauză a morţii era suspect de convenabilă, dar în realitate a fost o minciună sfruntată. O împuşcătură răsunase în apartamentul familiei şi Ordjonikidze fusese găsit mort pe pat. Aflând vestea,

Camera din Coyoacan, Mexic, în care Lev Troţki a fost ucis cu o daltă de spart gheaţa ascunsă de Ramon Mercader sub haina de ploaie. Comunistul spaniol a colaborat cu NKVD-ul, care favoriza această metodă de lichidare a victimelor sale.

Stalin s-a grăbit să vadă cadavrul şi s-a asigurat că episodul oferea ocazia unei fotografii, aşa că i-a adunat înaintea obiectivului foto pe Zinaida, văduva lui Ordjonikidze, şi mai mulţi asociaţi şocaţi ai decedatului.

S-a presupus că ar fi fost o sinucidere, dar au existat îndoieli, şi ulterior s-a sugerat că ar fi fost o asasinare regizată de NKVD pentru a semăna cu o sinucidere. Indiferent care ar fi adevărul, Ordjonikidze a fost omagiat ca stalinist în ochii publicului şi i s-au asigurat funeralii de stat, iar cenuşa i-a fost depusă lângă cea a lui Kirov în zidul Kremlinului.

Înainte şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Beria s-a bucurat de libertatea de a face practic orice dorea. Din vremea epurărilor rămăsese totuşi un caz presant: eliminarea lui Lev Troţki, care trăia în exil în Mexic. Asasinatele nu erau limitate la Uniunea Sovietică, ci tentaculele serviciului de securitate erau foarte întinse. În 1937, corpul decapitat al lui Rudolf Klement, fostul secretar al lui Troţki, a fost pescuit din Sena, iar un alt asociat al lui Troţki, care căutase refugiu în Elveţia, a fost ademenit la o cafenea din Lausanne, unde a fost împuşcat şi omorât în bătaie.

Din clipa sosirii lui Troţki în Mexic, Partidul Comunist local a urmat slugarnic linia Moscovei, căutând să-l discrediteze în toate modurile posibile. Ziarele s-au alăturat federaţiei sindicale controlate de partid şi au lansat o campanie de acuzaţii potrivit cărora Troţki complotează împotriva guvernului şi „colaborează cu elemente fasciste şi reacţionare". Prima tentativă directă la adresa vieţii lui s-a consemnat pe 24 mai 1940 la miezul nopţii. NKVD-ul a dotat o echipă de asasini cu uniforme false de poliţie şi armată, plus un arsenal complet de pistoale-mitralieră, bombe incendiare artizanale şi două bombe cu dinamită, scări, ancore cu cârlige şi o drujbă. După ce au intrat, atentatorii au secerat apartamentul cu focul pistoalelor-mitralieră şi au aruncat bombele incendiare, intenţionând nu numai să-l ucidă pe Troţki, ci şi să distrugă arhiva lui considerabilă. Troţki şi soţia sa, Natalia, au scăpat cu viaţă, ascunzându-se sub un pat, în timp ce nepotul lor, Seva, a fost uşor rănit. Înainte de a pleca, atacatorii au lăsat şi o bombă cu ceas, dar aceasta n-a explodat. Un paznic, care fusese amăgit să-i lase să intre, a fost luat pe sus şi ucis, iar corpul i-a fost aruncat într-o groapă cu var.

Planul următoarei tentative i-a aparţinut agentului NKVD Naum Eitingen. Acesta l-a recrutat pe Ramon Mercader, un stalinist fanatic, căruia i-a ordonat să câştige încrederea lui Troţki, să intre în locuinţa lui şi să-l ucidă. După câteva întâlniri oficiale între cei doi, Mercader

Lev Troţki pe patul morţii. Înainte să moară, a arătat cu mâna spre inimă şi a icnit în engleză: „Simt aici... că ăsta-i sfârşitul... De data asta au reuşit."

l-a rugat pe Troţki să citească un articol pe care-l scria el, ceea ce i-a oferit şansa pe care o căuta. Dalta de spart gheaţă pe care o ascunsese asupra sa a lovit cu forţă considerabilă capul lui Troţki, dar insuficient pentru a-l omorî, iar ţipetele rănitului i-au alertat gărzile, care s-au năpustit în birou. Asaltul asupra lui Mercader a fost oprit chiar de intervenţia lui Troţki care a strigat: „Nu-l omorâţi! Trebuie interogat!" Troţki a fost transportat la un spital de urgenţă, unde a murit după 24 de ore. Mercader, internat el însuşi în spital, după ce fusese bătut violent, şi-a mărturisit imediat crima. Pozând înaintea fotografilor, el a făcut şi o mică demonstraţie, arătând cum folosise dalta de spart gheaţă. A fost condamnat la 20 de ani de închisoare pentru omor. Un capitol-cheie al epurărilor a fost închis.

În acelaşi timp, în URSS începerea războiului dictase o reformă importantă a NKVD-ului. Nevoia consolidării serviciilor de securitate a fost considerată o prioritate şi legea promulgată pe 3 februarie 1941 a scos Comitetul Securităţii Statului din NKVD, transformându-l într-un minister independent, sau Comisariat al Poporului, NKGB (*Narodnîi komissariat gosudarstvennoi bezopasnosti* – „Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului"). La conducerea sa a fost numit Vsevolod Nikolaevici Merkulov (1895-1963), un vechi amic al lui Beria, care-i fusese adjunct în Caucaz. Baza de putere a NKGB-ului s-a extins rapid şi a inclus responsabilitatea pentru supervizarea Armatei Roşii şi Marinei. Întregul aparat de securitate era acum pregătit de război.

Ramon Mercader, în spital în Ciudad de Mexico, pe 20 august 1940. Legătura lui cu NKVD-ul n-a fost dezvăluită decât după dezintegrarea URSS-ului. Eliberat pe 6 mai 1960, el a plecat la Havana, fiind protejat de Fidel Castro. În anul următor a fost distins cu medalia de Erou al Uniunii Sovietice. A murit la Havana în 1978, câştigându-şi un loc de onoare în muzeul KGB-ului din Moscova.

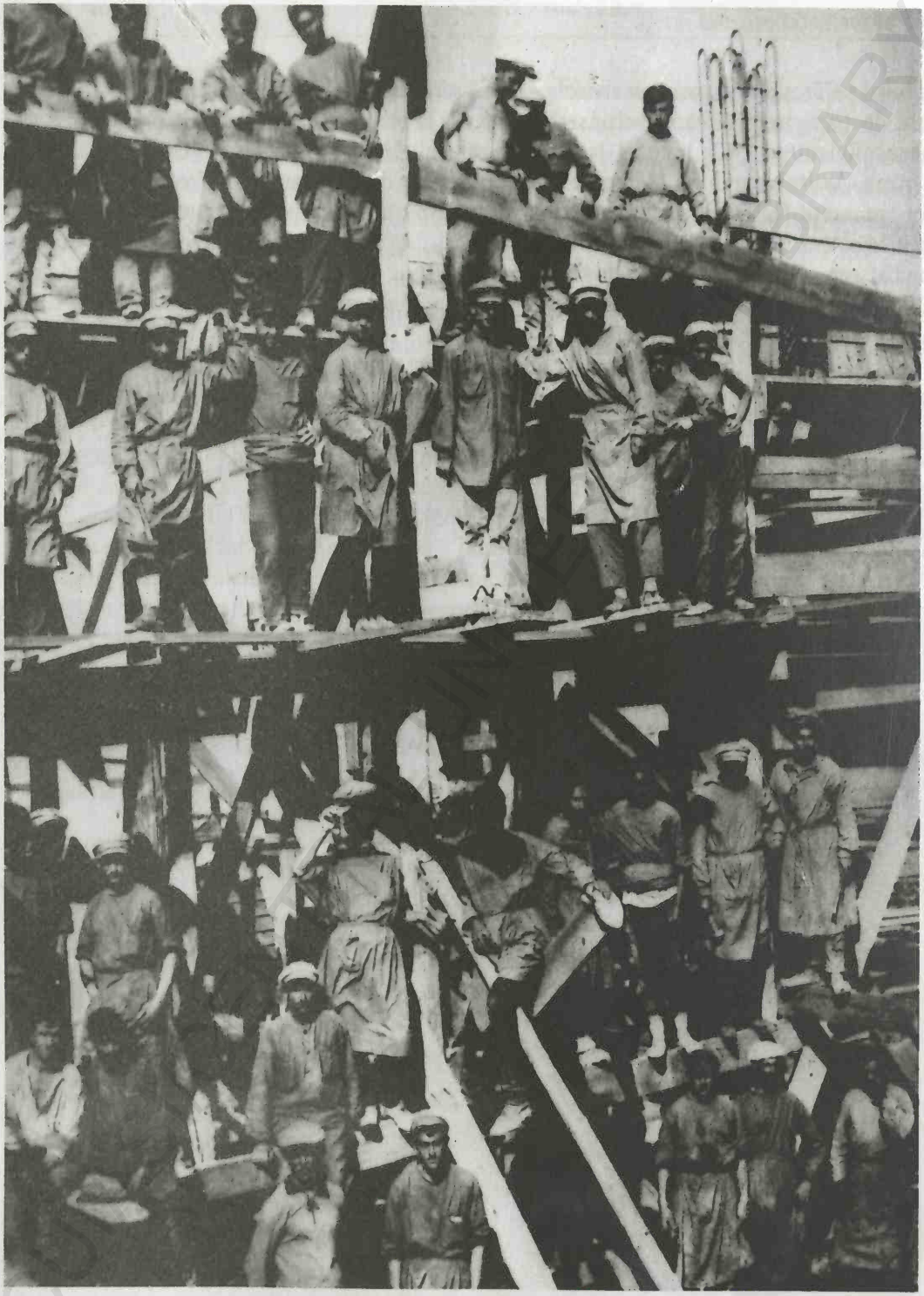

Deşi Stalin şi Beria erau georgieni, regimul sovietic i-a oprimat pe georgieni la fel de aspru ca şi pe celelalte etnii. În 1922, la 18 luni după invazia Georgiei independente de trupe sovietice, Beria a devenit primul şef al CEKA georgiene, apoi al GPU-ului georgian. De la mijlocul anilor 1920, poliţia lui i-a epurat pe nobili şi intelectuali, dar şi pe politicieni şi funcţionari publici; zeci de persoane, aşa cum se vede în fotografie, au fost trimise la muncă silnică pe şantiere publice de construcţii.

CAPITOLUL 5

DEPORTĂRI ÎN ZORI

În umbra războiului şi a posibilelor ameninţări la adresa graniţelor, dar şi a conducerii sale, Stalin a început deportarea nemiloasă a milioane de potenţiali inamici, din rândul cărora făceau parte tătari din Crimeea, ucraineni, polonezi, letoni, greci şi turci.

Pe lângă naţionalismul tot mai strident al Germaniei naziste, în anii 1930, conducătorii Rusiei sovietice vedeau ameninţate estul, vestul şi sudul frontierelor ţării. Finlanda, Polonia, imperiul japonez şi suprafaţa întinsă a statelor baltice erau considerate ostile. În mod deliberat, peste 1,5 milioane de persoane, musulmani, germani de pe Volga şi şapte naţionalităţi din Crimeea şi Caucaz au fost deportate cu forţa şi strămutate. Explicaţiile, atunci când cineva s-a sinchisit să le ofere, au fost suspectarea unei mişcări de rezistenţă faţă de conducerea sovietică, dorinţa de separatism şi, după începerea războiului, presupusa colaborare cu germanii.

Maşinăria foarte eficientă a deportărilor a ajuns în mâinile lui Beria, şeful NKVD-ului, care a cutreierat Caucazul şi Ucraina în trenul lui special, selectând tătari din Crimeea, calmuci şi ceceni pentru epurări etnice în masă. NKVD-ul şi-a continuat activitatea potrivit unui scenariu elaborat de represiuni politice. Arestările şi procesele spectacol, larg mediatizate, ale conducătorilor locali de partid au fost urmate de pregătiri atente pentru îndepărtarea cu sila a celor desemnaţi ca rebeli. În zonele respective ultimul cuvânt îl aveau troicile NKVD: trei indivizi care răspundeau doar înaintea Consiliului Special al NKVD-ului şi care se ocupau de „pedepsele extrajudiciare" – o etichetă tipic mistificatoare, care însemna că pentru deportare, întemniţare sau condamnare la moarte nu erau necesare proceduri judiciare anterioare.

COREENII ŞI UCRAINENII

Troicile au lucrat fără răgaz pentru a strămuta peste 172.000 de coreeni din regiunile de graniţă ale Orientului Îndepărtat al Rusiei în septembrie şi octombrie 1937, o acţiune autorizată de Comitetul Central al Partidului şi contrasemnată de Molotov şi Stalin. Justificarea a fost „împiedicarea pătrunderii spionajului japonez în Kraiul [«Ţinutul»] Orientul Îndepărtat". Rolul NKVD-ului, condus pe atunci de Ejov, predecesorul lui Beria, a fost supervizat de Genrih Liuşov,

un măcelar nemilos şi loial din zilele cekiştilor. Privit cu ochi foarte buni de guvern, el a fost transferat din Rostov pentru a deveni şef al Kraiului Orientul Îndepărtat. Una dintre principalele destinaţii alese pentru coreeni a fost stepa vastă a Asiei Centrale, în prezent Kazahstan, o regiune nepopulată, cu câmpii vălurite, care fusese folosită de secole drept terenuri de păşunat de către nomazi.

O altă zonă importantă pentru deportări a fost Ucraina, unde munciseră timp de secole ţărani polonezi. Pentru ei, care trăiau alături de minorităţi germane, primele valuri de deportări au sosit în 1936. Felul cum s-a achitat de sarcină MVD (*Ministerstvo vnutrennih del* – „Ministerul Afacerilor Interne"), la ordinul NKVD-ului, a fost ilustrat de experienţele locuitorilor din prosperul sat ucrainean Zytomierz. Într-o seară de vară, oficiali ai Securităţii Statului au poruncit

Coreenii, precum cei din fotografia făcută în 1933 într-un lagăr de muncă siberian, au fost persecutaţi sub pretextul contracarării spionajului japonez. În patru ani, deţinuţii coreeni se răspândiseră în toată Asia Centrală.

adunarea bătrânilor satului, care au fost informaţi că toţi sătenii vor fi deportaţi spre destinaţii nespecificate „pentru propriul lor bine". Uşile caselor au fost încuiate, iar bărbaţii au fost reţinuţi. Familiilor li s-a poruncit să-şi strângă lucrurile şi să-şi vândă animalele, pregătindu-se pentru călătoria de două săptămâni pe calea ferată, în vagoane pentru vite, către Kazahstan, unde stepa se caracteriza prin veri cu arşiţă dogoritoare şi uscată şi ierni cu căderi masive de zăpadă şi temperaturi de îngheţ. Când au sosit acolo, o familie, din care unii membri au supravieţuit, a fost dusă în marş forţat la o întindere de iarbă înaltă, unde nu exista nimic decât un puţ recent săpat şi un indicator pe care scria „Satul nr. 2". Umilinţa fusese calculată: mulţi deportaţi au fost realmente abandonaţi în stepă fără unelte, siliţi să-şi facă bordeie din chirpici şi să ardă baligi de animale pentru a-şi găti hrana. Mulţi n-au supravieţuit primei ierni acolo. Cei care au făcut-o au fost etichetaţi fie „colonişti speciali", fie „duşmani ai statului" – practic, erau locuitorii unor lagăre de muncă rurale. Toate mişcările le erau strict monitorizate. Respectarea credinţelor religioase şi limba poloneză au fost interzise sub permanenta ameninţare a arestării de către agenţi ai MVD-ului.

Umilinţa fusese calculată: mulţi deportaţi au fost realmente abandonaţi în stepă fără unelte şi siliţi să ardă baligi de animale pentru a-şi găti hrana.

Al doilea val de polonezi evacuaţi din casele lor a urmat pactului ruso-german, semnat pe 28 septembrie 1939, care a confirmat împărţirea Poloniei între cele două puteri. În decursul următorilor doi ani, aproximativ 1,5 milioane de polonezi, etichetaţi „periculoşi din punct de vedere social" sau antisovietici, au fost deportaţi în Kazahstan şi Siberia.

STATELE BALTICE ŞI GERMANII DE PE VOLGA

În privinţa statelor baltice, ocupate de Uniunea Sovietică în vara anului 1940, Ivan Aleksandrovici Serov (1905-1963), director-adjunct al NKVD-ului şi ulterior director al KGB-ului, a emis instrucţiuni explicite: „Operaţiunile vor începe în zori. După ce se va intra în locuinţa persoanei care va fi deportată, şeful echipei operative va aduna întreaga familie a deportatului într-o singură cameră... Întrucât un număr mare de deportaţi trebuie arestaţi şi repartizaţi în lagăre speciale, iar familiile lor trebuie trimise în aşezări speciale din regiuni, este esenţial ca operaţiunile de strămutare a deportatului şi a familiei sale să se desfăşoare simultan, fără notificarea lor asupra separării care va urma."

Polonezii, letonii, estonii şi lituanienii s-au numărat printre victime, iar suferinţele lor s-au înrăutăţit în 1940, când Uniunea Sovietică a ocupat statele baltice. Condiţiile de călătorie în exil au fost îngrozitoare. Fiecare vagon avea o singură gaură decupată în podeaua din lemn, care servea drept latrină. Dieta sărăcăcioasă alcătuită din supă, pâine şi peşte sărat a dus inevitabil la decese prin deshidratare printre prunci şi bătrâni. Tentativele de evadare prin demontarea podelelor vagoanelor puteau fi fatale: paznicii montaseră o coasă din oţel sub ultimul vagon de tren, astfel încât evadaţii erau tăiaţi în două.

Obsesia lui Stalin legată de ameninţarea neloialităţii minorităţilor a crescut după Operaţiunea Barbarossa, invazia germană a Uniunii Sovietice, începută pe 22 iunie 1941. Cele mai mărunte indicii de colaborare sau prietenie cu germanii invadatori, pe care unii i-au salutat ca pe nişte

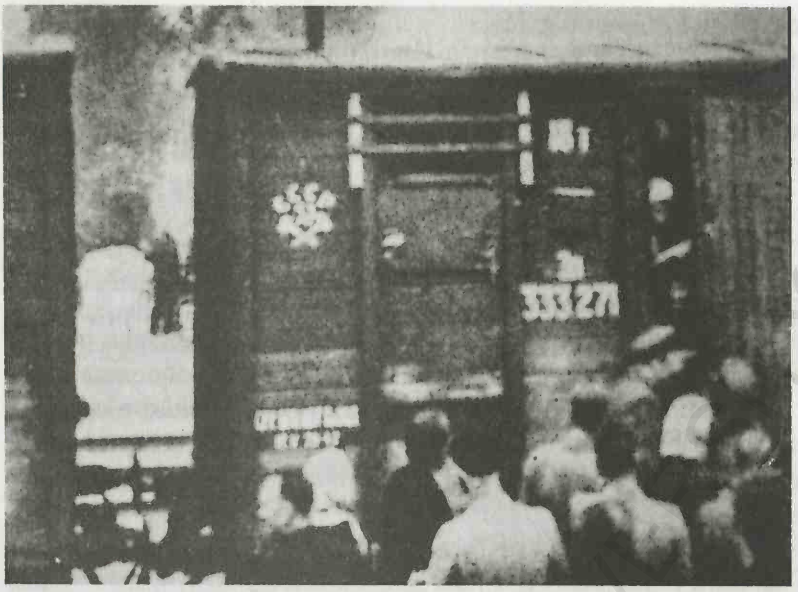

La mijlocul lunii iunie 1941, forţele de securitate sovietice au deportat aproximativ 15.000 de letoni – dintre care 2.400 de copii. Ei fost îngrămădiţi în vagoane feroviare pentru vite, în care au petrecut săptămâni, chiar luni. În ziarele din Letonia, cenzurate de sovietici, n-a apărut nicio ştire despre aceste acţiuni; de aceea, cei rămaşi în urmă n-au putut afla ce se întâmplase cu persoanele deportate.

eliberatori din chingile opresiunii comuniste, au dus la deportări masive. De asemenea, toţi germanii ai căror strămoşi emigraseră în Rusia cu două secole în urmă au fost consideraţi vinovaţi de spionaj în favoarea inamicului, şi acţiunile împotriva lor au fost înteţite pe măsură ce germanii au avansat rapid prin Ucraina spre Caucaz.

Printre primii deportaţi în Kazahstan şi Siberia s-au numărat germanii care, între mijlocul şi sfârşitul secolului al XVIII-lea, întemeiaseră colonii în stepele ruseşti nelocuite de pe malurile fluviului Volga. N-a contat deloc faptul că, după atâtea generaţii, ei nu mai aveau legături cu ţara de origine şi că nu mai vorbeau germana. I-a condamnat de asemenea adeziunea lor fermă la credinţa luterană, care atrăsese de multă vreme ura bolşevicilor antireligioşi. Pe 28 august 1941, Stalin a semnat un decret de exilare şi în acelaşi timp de abolire a Republicii Sovietice Socialiste Autonome a Germanilor de pe Volga, care data de pe timpul Revoluţiei Ruse.

Brutalitatea epurării etnicilor de pe Volga poate fi desprinsă din experienţele deportaţilor din districtul Obermonjour. După ce li s-au acordat numai patru ore pentru a se pregăti de evacuare, ei au fost duşi pe malul fluviului, unde s-au îmbarcat pe barje către staţiile ferate. Fiecare persoană, indiferent de vârstă, a avut dreptul să ia un singur geamantan sau o boccea înainte de a se urca în vagoanele de marfă şi pentru vite. Unii, anticipând exilul în pădurile şi minele siberiene, şi-au luat toate hainele şi aşternuturile, dar foarte puţină hrană. Republica Volga avea o singură cale ferată, fără derivaţii, ceea ce a însemnat pentru mulţi marşuri lungi pe jos până la gara cea mai apropiată. O sută cincizeci şi unu de convoaie au fost îmbarcate din 19 gări. Mulţi bătrâni au murit, la fel şi cei care încercaseră să se ascundă în propriile lor locuinţe, dar fuseseră târâţi afară şi împuşcaţi. S-a calculat că, între 3 şi 21 septembrie 1941, aproximativ 366.000 de germani de pe Volga au fost strămutaţi în Siberia.

Citându-l pe profesorul Donald Rayfield în cartea sa *Stalin and His Hangmen*, calmucii, budiştii şi creştinii ortodocşi din regiunile aflate între Volgograd şi Marea Caspică fuseseră

„ca o minge de fotbal şutată de secole între imperiile rus şi chinez". Acuzaţia de predare a vitelor în mâinile germanilor a fost pretextul pentru abolirea acestei republici autonome şi crearea unei diaspore, care s-a întins din Arctica până în estul Siberiei. Numărul deportaţilor, în majoritate trimişi la muncă silnică, a fost atât de mare, încât s-a estimat că până în 1943 fuseseră dispersate 93.000 de persoane.

„O singură moarte înseamnă o tragedie; un milion de morţi înseamnă statistică."

– maximă atribuită lui Stalin

TĂTARII DIN CRIMEEA

Regiunea din Caucazul de Nord cunoscută azi drept Cecenia fusese integrată de Rusia ţaristă în 1859. Avea populaţie musulmană şi era cunoscută ca Republica Ceceno-Inguşă, iar cecenii purtau un război permanent pentru independenţă. În anii 1920, URSS-ul crease regiuni autonome separate pentru ceceni şi pentru inguşi, pe care îi reunise însă din nou în 1934, în urma insistenţelor lui Beria din partea NKVD şi ale membrilor GKO (*Gosudarstvennîi komitet oboroni* – „Comitetul de Stat pentru Apărare").

Sarcina organizării deportării i-a fost încredinţată lui Efum Evdokinov, fost puşcăriaş şi prieten de pahar al lui Stalin, care fusese şeful OGPU al regiunii, iar responsabilitatea de ansamblu i-a revenit lui Serov. Proiectul a fost etichetat drept „operaţiune generală", o faţadă pentru unul dintre episoadele de deportare în masă executate cu cea mai mare cruzime. Închisorile din Groznîi au trecut sub conducerea NKVD-ului şi a lui Bogdan Kobulov, un caucazian voinic şi unul dintre cei mai rău-famaţi locotenenţi ai lui Beria, despre care se spunea că-şi ataca victimele cu pumnii, iar apoi sărea cu picioarele pe ele şi le lovea în cap cu mânerul bastonului. În scurt timp, închisorile s-au umplut cu 5.000 de arestaţi, iar alte 9.000 de persoane au fost închise în clădiri rechiziţionate în grabă.

Anul 1944 a cunoscut de asemenea deportarea forţată a 160.000 de tătari din Crimeea, care populaseră peninsula de peste şapte secole. Ei avuseseră parte de represiuni de mult timp; în urma ocupaţiei de către trupele ruseşti în 1783, tot mai mulţi îşi părăsiseră ţinuturile natale în favoarea Imperiului Otoman, aducând cu ei o mare varietate de dialecte turcice (familie de limbi vorbite de naţionalităţi din Rusia, Asia Centrală şi Kazahstan). Justificarea sovietică pentru deportarea tătarilor, alături de greci, armeni şi bulgari, a fost că aceştia colaboraseră în număr mare în timpul ocupaţiei germane a peninsulei. Responsabili au fost din nou Kobulov şi Serov, care au acuzat trupele tătare că dezertaseră la germani. De altfel, ei l-au informat cu promptitudine pe Beria, care i-a vorbit lui Stalin despre „inoportunitatea ca tătarii din Crimeea să mai locuiască în zonele de graniţă".

Luna aprilie a fost stabilită ca termen limită pentru deportări, urmând ca strămutările să fie efectuate de NKVD şi NKGB, cu propria sa poliţie secretă condusă de Vsevolod Merkulov, unul dintre colegii cei mai loiali ai lui Beria; în cele din urmă, deportările s-au încheiat cu două săptămâni înainte de termen. Locuinţele şi gospodăriile agricole ale tătarilor n-au mai existat. O populaţie mândră de pescari şi podgoreni a dispărut, fiind înlăturată pentru a asigura vile şi sanatorii pentru oficialităţile sovietice.

Condiţiile de trai erau cele mai îngrozitoare în Kazahstan, unde deportaţii au fost îngrămădiţi în barăci fără ferestre şi unde trebuiau să subziste cu 150 de grame de pâine pe zi. Două telegrame

Soldat din Wehrmacht cu pâine primită de la fete ucrainene în 1941, primul an al Operațiunii Barbarossa. Dacă aceste cetățene sovietice ar fi fost prinse de NKVD, ar fi fost cu certitudine deportate, împreună cu familiile lor.

importante, despre care s-a aflat în urma desecretizării unor arhive KGB, au fost expediate celor care aveau responsabilitatea finală pentru deportările în masă. Pe 14 mai 1944, Stalin și Molotov au fost informați: „NKVD-ul raportează despre situația curentă a Operațiunilor Speciale asupra tătarilor din Crimeea. Până la sfârșitul zilei de 19 mai, 165.515 de persoane au fost aduse în diverse gări; 136. 412 de persoane au fost încărcate în trenuri și trimise la destinațiile lor de exil. Operațiunea continuă. L. Beria, Comisar al Poporului URSS."

TĂTARII DEPORTAȚI

Principalele destinații pentru tătarii deportați din Crimeea au fost Uzbekistan, Kazahstan și Tadjikistan. S-au păstrat relatări despre călătoriile a doi deportați:

„A fost o călătorie sub aripa morții, în vagoane pentru vite, ticsite cu oameni, ca niște camere de gazare mobile. Drumul a durat trei-patru săptămâni și i-a purtat peste stepele pârjolite de vară ale Kazahstanului. Au fost luați partizanii roșii din Crimeea, luptătorii din clandestinitatea bolșevică și activiștii sovietici și de partid. De asemenea, invalizii și bătrânii. Bărbații rămași luptau pe front, însă, la sfârșitul războiului, îi aștepta deportarea. Între timp le-au înghesuit femeile și copiii în vagoane, unde constituiau marea majoritate. Moartea i-a secerat pe bătrâni, tineri și pe cei slabi. Au murit de sete, de sufocare și de duhoare... În călătoriile lungi, cadavrele se descompuneau în vagoane, iar în escalele scurte, când se distribuiau apă și hrană, oamenilor nu li se îngăduia să-și îngroape morții, astfel că erau siliți să-i abandoneze lângă calea ferată."

Altcineva relatează: „La ora trei noaptea (18 mai 1944), doi soldați au bătut la ușa noastră. Eu eram fiica mai mare și aveam patru surori. Soldații ne-au spus: «Aveți la dispoziție 15 minute, după care o să vă luăm». Tata ne-a reamintit de germani, de felul cum îi strânseseră pe evrei și apoi îi împușcaseră. Era convins că vor proceda la fel acum, și de aceea că ne-a spus să nu ne mai obosim să luăm ceva cu noi – pentru că vom fi toți împușcați. Am plecat numai cu hainele de pe noi. În aceeași noapte ne-au suit pe toți din sat în camioane și ne-au dus la linia ferată. Când am ajuns în Uzbekistan, erau 43°C – o căldură inimaginabilă. Eu am fost singura supraviețuitoare. Tatăl, mama și sora mea au murit din cauza suferințelor."

Pe 20 mai, Kobulov l-a informat pe Beria: „Vă anunțăm că operațiunea Deportarea Tătarilor din Crimeea, care a început pe 18 mai 1944, așa cum ați cerut, s-a încheiat azi la orele 16:00. În total, 173.287 de persoane au fost deportate după ce au fost încărcate în 67 de trenuri. Șaizeci și trei de trenuri cu oameni au pornit la drum, iar restul de patru trenuri vor pleca azi... În total, au fost deportați 191.044 de tătari din Crimeea."

Dar, nici nu se încheiase deportarea tătarilor, că pentru Kobulov a urmat un șoc neprevăzut. După ce fuseseră acordate medalii cu dărnicie, ușor amețit și mulțumit de sine, el a oferit un banchet și apoi, cu totul întâmplător, a aflat că în mai multe sate din jurul Golfului Arab, în sud-vestul Mării Azov, continuau să trăiască destui tătari. Conștient de faptul că nu putea să existe decât o singură consecință dacă vestea ajungea la urechile lui Beria, Kobulov a intrat în panică și a anunțat că „vor cădea capete" dacă în următoarele două ore un singur tătar va mai rămâne în viață. O ambarcațiune a fost rechiziționată în grabă. Tătarii rămași, în majoritate femei și copii, au fost îmbarcați cu sila și duși în porțiunea cea mai adâncă a Mării Azov, unde ambarcațiunea a fost scufundată. Cei scăpați de la înec au căzut victime mitralierelor oamenilor lui Kobulov.

Tătarii care au supraviețuit în alte regiuni s-au confruntat cu rate mari ale mortalității, din cauza bolilor și foametei. Știind de o molimă anterioară de tifos printre nord-caucazieni, NKVD-ul s-a temut că o epidemie existentă între deportații din Crimeea s-ar putea răspândi în rândul populației generale. Pe 5 decembrie 1944, colonelul Kuznețov, șeful Secției

În aprilie 1930, începuse deja construcția secțiunilor de nord și de sud ale liniei ferate Turkestan-Siberia. Sistemul de muncă silnică din Gulag a supraviețuit decesului lui Stalin din 1953 și continua să funcționeze, deși pe o scară mai mică, în anii 1980.

Colonizări Speciale din NKVD, i-a scris lui V. V. Cernîșov, director-adjunct al NKVD, alertându-l asupra unei posibile epidemii de tifos. Avertismentul a sosit prea târziu. În anul următor, decesele printre cei din Crimeea s-au ridicat la 15.997 de persoane. Până la 1 iulie 1948, totalul deceselor din colonii a ajuns la 44.887.

Metodele opresive ale deportărilor totale ale tătarilor din Crimeea n-au atras însă atenție în afara Asiei, fiind trecute pe plan secund de războiul cu Germania aflat în plină desfășurare. Cu toate acestea, Moscova a apreciat ca necesară oferirea unor justificări aliaților săi. Rezoluția 5859 a GPU a formulat explicația sovietică oficială pentru deportări: „În perioada Războiului pentru Apărarea Patriei, mulți tătari din Crimeea au trădat cauza, au dezertat din unitățile Armatei Roșii care apărau Crimeea și au predat țara inamicului, s-au alăturat unităților militare formate de naziști din voluntari tătari pentru a lupta împotriva Armatei Roșii în perioada ocupației Crimeei de către trupele germano-fasciste și au făcut parte din detașamentele germane de pedepsire".

Purtând uniforme germane, voluntarii cazaci care au luptat de partea naziştilor în 1942 au fost majoritar tătari din Crimeea, care se împotriviseră deportărilor sovietice. Eficienţa lor a fost limitată, în parte de opoziţia lui Hitler faţă de participarea cetăţenilor sovietici, în primul rând pe temei rasist. Odată cu deteriorarea situaţiei militare a Germaniei în 1943, el a fost silit însă să aprobe includerea cazacilor.

Tătarii din Crimeea s-au remarcat în mod special prin reprimarea cu brutalitate a partizanilor sovietici şi prin ajutorul dat ocupanţilor germani pentru organizarea trimiterii în Germania de prizonieri pentru muncă silnică şi uciderea în masă a cetăţenilor sovietici. Ei au colaborat activ cu forţele de ocupaţie germane, participând la aşa-numitele „Comitete Naţionale Tătăreşti", organizate de serviciile de spionaj germane, şi au fost folosiţi pe scară largă de nemţi pentru infiltrarea de spioni şi diversionişti în ariergarda Armatei Roşii. „Comitetele Naţionale Tătăreşti", în care rolul principal îl jucau emigranţi tătari din Garda Albă, s-au ocupat de persecutarea şi oprimarea populaţiei non-tătare din Crimeea şi au desfăşurat activităţi „pentru pregătirea separării cu forţa".

LAGĂRELE DE MUNCĂ SIBERIENE

Siberia, cea mai notorie colonie penală din lume, îşi trage numele de la cuvântul tătăresc „Sibar", care înseamnă „pământul adormit". Este o regiune vastă, care acoperă practic tot nordul Asiei, întinzându-se spre est de la Munţii Urali până la Oceanul Pacific, iar spre sud de la Oceanul Arctic până la dealurile din nordul părţii centrale a Kazahstanului şi graniţele cu Mongolia şi China. Toată suprafaţa Siberiei, cu excepţia extremităţii sud-vestice, se află în Rusia şi reprezintă aproape 56% din teritoriul ţării.

Trecutul Siberiei ca loc de pedeapsă şi exil pentru deţinuţi politici a început în secolul al XVII-lea, când Rusia a anexat Siberia Occidentală. Notorietatea şi-a dobândit-o însă în 1825, când în Siberia au fost trimişi membri ai Insurecţiei Decembriştilor, formată din grupări radicale ce doreau să pună capăt şerbiei şi să introducă reforme occidentale în timpul domniei ţarului Nicolae I. Colonizarea rusă pe scară largă a început realmente după construirea căii ferate transsiberiene, care a impulsionat dezvoltarea extragerii de cărbuni. În timpul ţarului Nicolae al II-lea, ministrul de interne P. A. Stolîpin a solicitat reducerea suprapopulării rurale din Rusia europeană şi încurajarea colonizării Siberiei.

În etapele finale ale războiului civil rus, în 1918, guvernul siberian autonom a fost înlăturat de amiralul contrarevoluţionar Kolceak, care şi-a stabilit capitala la Omsk. Forţele Albilor au fost ajutate de contingente de exilaţi politici ţarişti şi de Legiunea Cehă, o grupare de dezertori din armata austriacă. La sfârşitul anului 1918, majoritatea Siberiei se afla în mâinile Albilor, dar revoluţia fusese condamnată după uciderea în acelaşi an a ţarului Nicolae al II-lea şi a familiei sale. La începutul anului 1920, guvernul a căzut, iar Kolceak a fost executat.

Stalin s-a numărat printre numeroşii revoluţionari de frunte care au cunoscut bine teritoriul Siberiei şi eficienţa ei ca loc de pedeapsă. Prima lui experienţă a fost în regiunea Vologda, unde a fost exilat după ce participase la o demonstraţie politică. O arestare ulterioară l-a trimis în îndepărtata regiune Enisei-Turuhansk din nordul Siberiei, cu o populaţie de 12.000 de locuitori risipiţi prin aşezări aflate la sute de kilometri depărtare unele de celelalte. Se afla la nord de Cercul Arctic, temperatura în timpul iernii cobora sub minus 40°C, iar nopţile de iarnă arctică durau opt-nouă luni. Vara nu era cu nimic mai plăcută, din cauza roiurilor uriaşe de ţânţari.

Colectivizarea silită

Colonizarea agricolă a fost realizată prin strămutarea cu forţa a unor segmente mari din populaţia rurală rusă, mai ales a culacilor, astfel că populaţia s-a dublat între 1914 şi 1946, iar munca forţată a fost folosită în minele de aur din Siberia Orientală. În timpul primului plan cincinal (1928-1933), munca forţată a jucat un rol important în mineritul cărbunelui şi, mai presus ca orice, în construirea combinatului siderurgic din Bazinul Kuznețk, una dintre cele mai bogate zone carbonifere din lume.

După Revoluţie, lagărele de muncă au fost închise, însă Stalin le-a redeschis. Cel mai crâncen dintre ele a fost probabil Kolîma, în nord-estul Siberiei, unde temperaturile puteau coborî la minus 90°C în timpul iernii. În fiecare an mureau aproximativ 30% dintre deţinuţi. În 1930, în gulaguri se aflau 179.000 de persoane; după cinci ani, cifra respectivă s-a apropiat de un milion.

Aproape orice delict comis împotriva regimului putea duce la deportarea în Gulag. Culacii acuzaţi de „tendinţe individualiste" erau cei mai numeroşi, alături de artiştii care nu se conformau „realismului socialist", persoane cu convingeri religioase ferme, incluzându-i pe catolici, baptişti şi membrii

Bisericii Ortodoxe Ucrainene, şi cei care trăiau în străinătate sau care aveau rude în afara URSS-ului şi se găseau în pericolul de a cădea sub influenţa non-comuniştilor.

Cifrele au crescut în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, apărând în plus „colaboraţioniştii", prizonierii de război, dar şi bărbaţi şi femei luaţi din Germania nazistă, indiferent dacă se făcuseră sau nu vinovaţi de simpatii antisovietice. Dezvoltarea economică a Siberiei a crescut spectaculos în timpul războiului, când multe industrii din partea europeană a URSS-ului au fost transferate dincolo de Urali, unde pericolul de a fi capturate de germani era mai mic. Grânele siberiene s-au dovedit esenţiale pentru rezistenţa Uniunii Sovietice împotriva invaziei germane, în ciuda pierderii de terenuri agricole valoroase în vest. Agricultura a suferit mult în Siberia în timpul campaniei de colectivizare a lui Stalin, o politică ce avea să fie inversată de programul „pământuri virgine" al lui Nikita Hruşciov, care s-a concentrat pe cultivarea stepelor din sud-vestul Siberiei şi din nord-vestul Kazahstanului.

Planul pe 7 ani (1958-1965) a însemnat începerea construirii de mari hidrocentrale şi termocentrale în Siberia şi alte regiuni. Unul dintre primele evenimente care au evidenţiat erodarea autorităţii comunismului a fost opoziţia faţă de distrugerea zonelor naturale şi irosirea crasă a resurselor, exemplificată prin poluarea lacului Baikal, considerat cel mai adânc din lume. Grupări ecologiste s-au unit pentru a protesta împotriva deciziei Partidului Comunist.

După destrămarea URSS-ului, Siberia a devenit mai deschisă turismului şi comerţului cu străinătatea. Cu toate acestea, unele dintre zonele statornicite de Stalin au rămas necartografiate şi interzise străinilor. Se crede că ele se pot afla în interiorul fostei reţele de lagăre de concentrare şi muncă forţată siberiene.

După eliminarea tătarilor din Crimeea, Beria s-a ocupat de minorităţile bulgară, greacă şi armeană din peninsulă. Bulgarii au fost acuzaţi că asiguraseră pâine şi provizii pentru Wehrmacht, că-i ajutaseră pe militarii germani în găsirea şi reţinerea soldaţilor Armatei Roşii şi a partizanilor sovietici şi primiseră aşa-zise „autorizaţii de protecţie" din partea Înaltului Comandament German. Despre greci se spunea că i-ar fi ajutat pe germani în probleme comerciale şi de transport. După cum era de aşteptat, Beria i-a recomandat lui Stalin deportarea în masă a acestor comunităţi. Colonii penale înfiinţate de NKVD în Uzbekistan au primit aproximativ 3.650 de cetăţeni turci, greci şi iranieni care trăiseră în Crimeea.

Pentru această sarcină, până la sfârşitul anului 1944, 20.000 de agenţi NKVD şi cantităţi vaste de material rulant fuseseră deturnate de la efortul de război. Un număr mare de persoane neajutorate – în majoritate bătrâni, femei şi copii – au fost strămutate în zone complet nepregătite pentru a-i primi. De exemplu, în numai o singură săptămână din luna februarie 1944, aproximativ 500.000 de ceceni şi inguşi au fost înghesuiţi în 180 de convoaie de trenuri şi deportaţi.

Deportările au fost condamnate în URSS abia la trei ani după moartea lui Stalin. În februarie 1956, Nikita Hruşciov le-a declarat o „încălcare a principiilor leniniste". Într-o aşa-numită „Cuvântare secretă" ţinută la Congresul al XX-lea al Partidului, el a afirmat că

Această fotografie aeriană făcută în anii 1990 arată resturile din lemn putrezit ale unui lagăr de muncă din Pevek. Situat în Siberia Orientală Îndepărtată, Pevek se găseşte la marginea Cercului Arctic – un loc dur şi neplăcut, din care evadarea era imposibilă pentru majoritatea deţinuţilor.

ucrainenii scăpaseră de aceeaşi soartă „doar pentru că fuseseră prea mulţi şi nu exista un loc unde să fie deportaţi".

Cei strămutaţi prin deportările lui Stalin n-au mai primit acceptul de a reveni în locurile de baştină după sfârşitul războiului. Deşi au fost emise decrete pentru restaurări, printre altele cea a Republicii Autonome Ceceno-Inguşă, au existat excepţii, cele mai notabile fiind karaceaii şi balkarii – turci caucazieni al căror teritoriu fusese ocupat de germani în 1942. Deşi se opuseseră atrocităţilor naziste, ei fuseseră etichetaţi trădători şi, după recucerirea în anul următor a teritoriilor respective de către Armata Roşie, au fost expediaţi în Siberia. Refuzarea dreptului de a se întoarce în locurile natale în timpul lui Hruşciov a creat tensiuni şi dispute, ale căror efecte sunt resimţite până azi, în special în regiunile Caucazului.

Relicve sumbre ale stalinismului au putut fi găsite până la sfârşitul anilor 1980. Aceste rămăşiţe ale unui foişor pentru santinele şi gardul de sârmă ghimpată acoperite de zăpadă au fost descoperite la un fost lagăr siberian.

BCUIASIVICENTRA

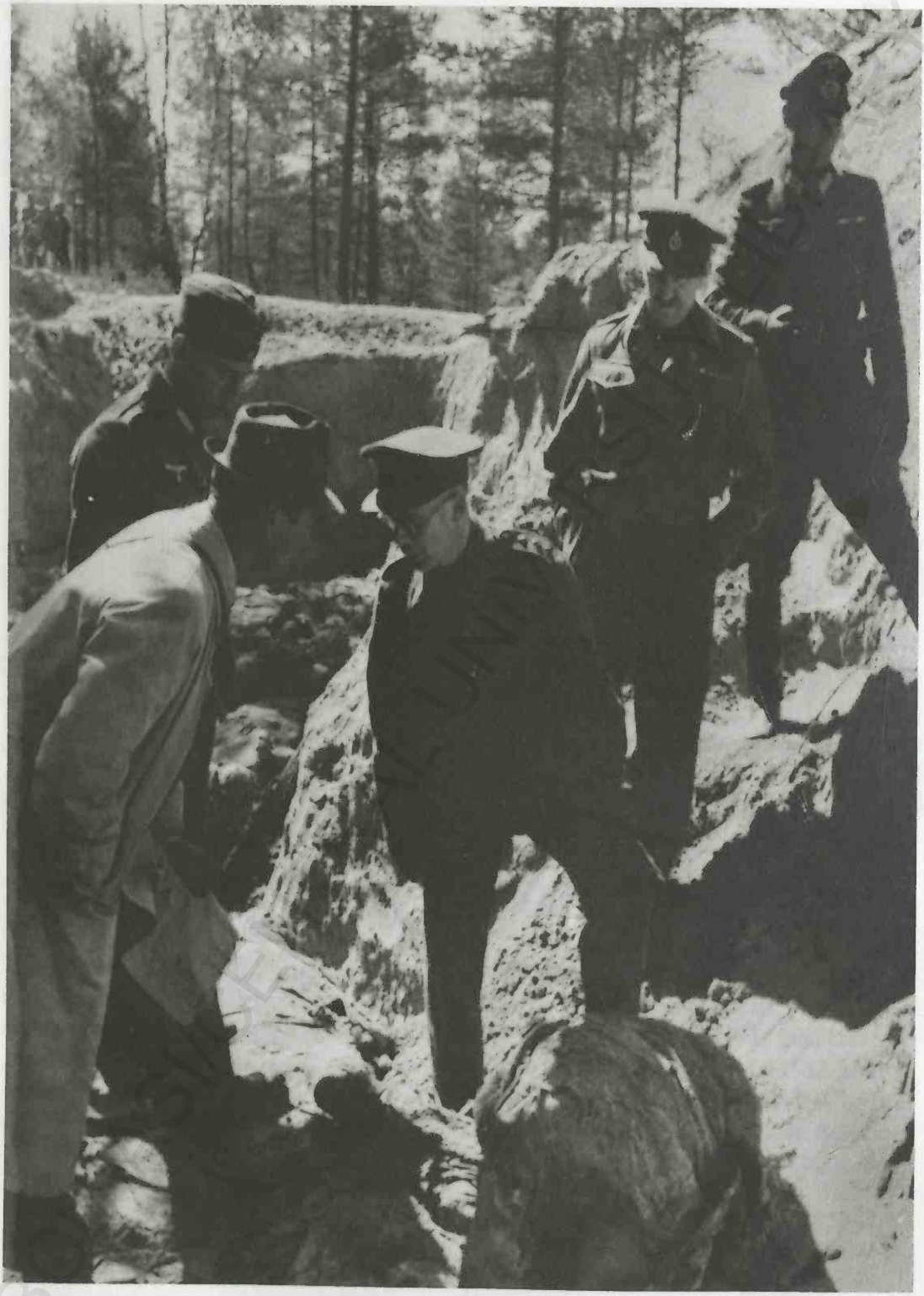

Fotografie din 1943. Germanii le arată prizonierilor de război britanici rămășițele miilor de ofițeri polonezi masacrați la Katyn, Polonia. Regimul nazist spera că revelația va provoca sciziuni printre Aliați.

CAPITOLUL 6

TRĂDĂTORI SOVIETICI

Pe măsură ce soarta s-a întors împotriva Germaniei, Stalin a început pregătiri pentru cucerirea Europei de Est şi instaurarea postbelică a comunismului. Stalin vedea opoziţie peste tot, ba chiar i-a condamnat ca trădători pe cei capturaţi sau răniţi în luptă.

În vara anului 1943, punctul de răscruce al războiului în Europa a fost dezastrul suferit de germani în Bătălia de la Kursk, o „pungă" rusească vastă care se întindea din nordul Harkovului până la Orel, în jurul oraşului industrial Kursk. Acolo s-au înfruntat peste 6.000 de tancuri şi, pentru prima dată, Armata Roşie a izbutit să respingă un *blitzkrieg* nazist. Acum avansarea ruşilor părea de neoprit. Alt triumf a fost ofensiva sovietică în Ucraina, care a început în Crăciunul următor. Armata Roşie a eliberat regiunea, după care a traversat fluviul Nistru şi a intrat în Polonia şi România. Trupele sovietice au scăldat Crimeea în sânge, zdrobind în 35 de zile armata de 122.000 de soldaţi a Axei şi cucerind apoi rapid oraşul fortificat Sevastopol. Alături de Armata Roşie, care şi-a impus triumfătoare supremaţia, a sporit şi forţa NKVD-ului.

„TRĂDĂTORI, DEZERTORI ŞI LAŞI"

Niciodată până atunci puterea nu avusese un gust mai plăcut pentru Lavrenti Beria. În regiunile controlate de Armata Roşie, el organizase crearea de Departamente Speciale (OO, *Osobi Otdel*) cu scopul de a căuta „trădători, dezertori şi laşi". Originile acestora datau tocmai din 1919, când Lenin şi Felix Dzerjinski, şeful CEKA, căutau să obţină controlul complet al forţelor armate. După două luni de la victoria sovietică la Stalingrad, Departamentele fuseseră integrate în NKVD şi deveniseră SMERŞ (*Smert Şpionam* – „Moarte spionilor"). Şeful organizaţiei era Viktor Abakumov (1908-1954), afemeiat şi pasionat de jazz, specialist în torturi şi brutalităţi, care a jucat, se pare, un rol major în uciderea a peste 4.000 de ofiţeri polonezi în pădurea Katyn de lângă Smolensk în primăvara anului 1943. Poziţia lui în SMERŞ n-a fost decât o simplă treaptă în ierarhia carierei. Abakumov a ajuns să controleze reţeaua sovietică de spionaj extern, care a devenit cunoscută drept Comitetul de Informaţii (KI – *Komitet Informaţii*).

O mare parte din responsabilitatea pentru rolul de ansamblu al NKVD-ului, atât sub acoperire, cât şi activ, a căzut pe umerii corpolentului caucazian Bogdan Kobulov şi a comisarului

său bielorus Lavrenti Ţanava. NKVD-ul a pătruns adânc în cadrul Armatei Roşii, îmbrăţişând toate nivelurile de comandă până la cel al diviziei. Agenţii aveau rang de ofiţeri şi purtau uniformele şi semnele de arme ale unităţilor la care fuseseră ataşaţi, ceea ce le permitea să-şi camufleze misiunea reală: extirparea oricăror semne de disidenţă, rebeliune sau „răspândire de zvonuri", atât la nivelul comandanţilor, cât şi printre soldaţii din linia întâi. Fiind deja veterani ai interogatoriilor, erau capabili să-i chestioneze eficient pe toţi cei care izbutiseră să evadeze de la germani, însă dacă aceia se aşteptaseră să fie felicitaţi, aveau să fie în scurt timp dezamăgiţi. La început, capturarea de către nemţi stârnise doar suspiciuni profunde, ce s-au intensificat în 1941 după promulgarea Ordinului 270, potrivit căruia militarii care se predaseră înainte să fi fost luaţi prizonieri erau trădători şi urmau să fie împuşcaţi pe loc, fără dreptul de apel la recurs. Li se cerea să aducă mărturii că nu dezertaseră, nu intraseră în panică şi nici nu-şi abandonaseră armele şi posturile. Au fost înfiinţate Lagăre Speciale NKVD în care erau internaţi evadaţii suspecţi.

MASACRUL DE LA KATYN

În primăvara anului 1943, cadavrele a peste 15.000 de militari şi civili de seamă polonezi, ucişi în 1940, au fost descoperite în gropi comune în pădurea Katyn de lângă Smolensk. Toţi aveau mâinile legate şi fuseseră împuşcaţi în ceafă. Când forţele de ocupaţie naziste au anunţat descoperirea, Germania a sperat că mediatizarea va produce indignare internaţională faţă de atrocitatea sovieticilor, semănând astfel dezbinare printre Aliaţi. Soldaţi americani şi britanici, care erau prizonieri de război ai germanilor, au fost duşi împreună cu reprezentanţi ai presei pentru a vedea locul masacrului, unde un medic german a autopsiat un cadavru (*a se vedea* fotografia de la pagina 90). Până în 1992, germanii au fost învinovăţiţi oficial de acest masacru, dar, în urma presiunilor internaţionale sporite, preşedintele rus Boris Elţîn i-a prezentat omologului său polonez Lech Walesa o copie a ordinului de execuţie original din anul 1940 semnat de Stalin şi de alţi cinci membri ai Biroului Politic.

Răniţii erau trataţi cu multă suspiciune şi rănile le erau examinate îndeaproape pentru a determina dacă nu cumva fuseseră autoprovocate. Dezertorii – sau cei care se rătăciseră pur şi simplu – au fost împuşcaţi în conformitate cu ordinele tribunalului militar. Suspiciunile cele mai mari le-au ridicat cei găsiţi fără uniforme şi acte, deoarece se ştia că, intraţi în panică, comisarii politici scăpaseră de dovada blestemată a stelei cusute pe mâneca lor, întrucât Hitler ordonase în martie 1941 împuşcarea pe loc a tuturor politrucilor, declarând în „Directivă pentru tratamentul comisarilor politici": „Comisarii politici sunt purtătorii unor ideologii complet opuse naţional-socialismului şi de aceea vor fi lichidaţi. Soldaţii germani care s-au făcut vinovaţi de încălcarea convenţiilor internaţionale... vor fi iertaţi." Familiile militarilor care se predaseră în circumstanţe îndoielnice au fost de asemenea supuse terorii NKVD-ului. Xenofobia aproape patologică a lui Stalin a mers chiar până la condamnarea celor care rămăseseră „naufragiaţi" în Europa, considerând că cetăţenii sovietici erau contaminaţi prin simplul contact cu alte popoare aflate în afara graniţelor ţării. SMERŞ a căpătat ordinul de a-i aduce acasă pe cât mai mulţi dintre ei.

Prizonieri sovietici capturați de germani în Ucraina în 1941. În al Doilea Război Mondial, în mâinile germanilor au căzut 5,7 milioane de militari sovietici. S-a estimat că 3,3 milioane, adică 57%, dintre cei capturați, au murit până la sfârșitul războiului, victime ale politicii rasiste naziste sau omorâți de trupele germane.

Până în octombrie 1944, au fost „trecuți prin sită" 354.590 de foşti prizonieri de război sovietici, dintre care 36.000 au fost arestați, adesea pentru motive inexplicabile. De exemplu, în luna iulie a aceluiași an, pilotul sovietic locotenent-major Mihail Petrovici Deviataev, care deținea recordul distrugerii a nouă avioane inamice, fusese doborât şi capturat de germani. Împreună cu alți nouă prizonieri de război sovietici, el izbutise să fure un bombardier german şi să zboare înapoi în liniile sovietice. Drept răsplată a fost arestat imediat şi trimis pentru 12 ani într-un gulag.

PARTIZANII POLONEZI

Printre victimele principale ale echipelor terorii s-au numărat partizanii polonezi, care crezuseră în mod naiv că misiunea lor fusese de a lupta împotriva nemților. Dacă n-au fost arestați, ei au fost înrolați cu forța în unități controlate de sovietici sau împuşcați, adesea dintr-o toană. Au fost de asemenea înființate batalioane de pedeapsă, care primeau misiunile cele mai periculoase: infiltrarea în sectoare minate sau participarea la atacuri în inima apărărilor germane concentrate. În vara anului 1944, *Armija Krajowa* („Armata Teritorială") a lansat o răscoală în

Подпись владельца И. Зайцев

ЧЕКИСТ ДОЛЖЕН БЫТЬ:
БЕЗЗАВЕТНО ПРЕДАННЫМ
ПАРТИИ ЛЕНИНА—СТАЛИНА,
БДИТЕЛЬНЫМ
И БЕСПОЩАДНЫМ В БОРЬБЕ
С ВРАГАМИ СОВЕТСКОГО
ГОСУДАРСТВА

НКВД СССР

ГРАМОТА

Товарищ Зайцев
Иван Григорьевич

приказом
НКВД СССР № 468
от 7 июля 1943 г.
награжден нагрудным знаком
Заслуженного работника НКВД
№ 2599 за Успешную
Работу по Выполнению
Заданий.

Народный комиссар
внутренних дел Союза ССР
(Л. Берия)

„30" Августа 1944 г.

Permisul de ofițer NKVD le asigura deținătorilor puteri aproape nelimitate. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dintre însărcinările lor au făcut parte asigurarea securității ariergărzii, restricționarea mișcărilor și împiedicarea dezertărilor. NKVD-ul și ulterior NKGB-ul (responsabil cu securitatea internațională) au efectuat opriri și percheziții, arestări în masă, deportări și execuții, incluzându-i pe participanții la mișcările de rezistență antinaziste, ca *Armija Krajowa* poloneză.

Varșovia împotriva germanilor, sperând în ajutorul Armatei Roșii, care se afla pe celălalt mal al Vistulei. Deși din pozițiile pe care le ocupau, în sud și est, puteau vedea limpede clădirile care ardeau și vălătucii de fum, sovieticii n-au acționat, ci i-au lăsat pe germani să distrugă capitala poloneză, cvartal cu cvartal.

Premierul britanic Winston Churchill insistase pe lângă Stalin pentru dreptul guvernului în exil de a reveni ca guvern postbelic al Poloniei, arătând că polonezii aceia aduceau deja o contribuție importantă, luptând împotriva germanilor în Italia și antrenându-se pentru apropiata invazie prin traversarea Canalului Mânecii. Însă intenția lui Stalin era de a obține controlul total în Europa de Est și dorise de mult timp să aibă un grup prosovietic, care să exercite puterea în Polonia postbelică, numai că Armata Teritorială, loială guvernului în exil stabilit la Londra, îi stătea în cale. În mod previzibil, Ivan Serov, adjunctul lui Beria, a condamnat-o ca fiind o bandă de criminali. Oamenii lui Beria au efectuat 30.000 de arestări în Polonia. Când soldații sovietici au intrat în țară, în Lublin a fost instalat un guvern provizoriu polonez, sub auspiciile URSS-ului. Drept răspuns, soldații din Armata Teritorială au dezertat cu zecile sau au trecut de partea partizanilor.

RICHARD SORGE

În dimineața zilei de joi 23 octombrie 1941, generalul-maior Eugen Ott, ambasadorul german la Tokio, a expediat la Berlin o telegramă în care anunța arestarea lui Richard Sorge, corespondent special al principalului ziar german *Frankfurter Zeitung*, și a altui cetățean german, Max Klausen. Ambii fuseseră reținuți de japonezi pentru „întreținerea de legături neleale" – codul diplomatic pentru spionaj.

Vestea arestărilor s-a răspândit rapid în rândul comunității germane din Tokio. Sorge era un ziarist desăvârșit, cu contacte la nivel înalt în guvernul japonez, dar în același timp agent pentru serviciul militar german de spionaj Abwehr. Expert în pregătirea rețelei de informatori, el se folosise de prietenia generalului-maior Ott, pe care-l convinsese să-i încredințeze sarcina realizării buletinului informativ al ambasadei, ceea ce însemna citirea și compilarea comunicatelor oficiale de presă ale Berlinului.

Însă o mare parte din informațiile respective ajungeau la sediul spionajului din Centrul Moscova, fiindcă Sorge, pe jumătate rus, era un comunist loial, care, la sfârșitul anilor 1920, intrase în GRU (*Glavnoe razvedîvatelnoe upravlenie* – „Direcția Principală de Informații a Armatei"), omologul militar al KGB-ului. Se născuse în 1895 în Adjikent și la vârsta de trei ani se mutase în Germania cu familia. După absolvirea universității, se alăturase Partidului Comunist German și fusese recrutat ca agent de spionaj în cadrul Diviziei de Informații a Cominternului.

Pregătit pentru contraspionaj, Sorge a fost trimis sub acoperirea de jurnalist în diverse țări europene cu misiunea de a testa intensitatea sentimentelor față de comunism. A plecat apoi în China, unde și-a păstrat acoperirea, redactând materialele serviciului de știri german. Printre colaboratorii lui s-au numărat Max Klausen, operator de radio din GRU, și Hozsumi Ozaki, un simpatizant comunist care lucra pentru alt ziar japonez.

Când a sosit în Tokio pentru următoarea lui misiune, Sorge a fost instruit să se concentreze asupra planurilor Japoniei în Pacific și a căutat oameni de legătură cu valoare specială. Între 1933 și 1934, ajutat de Ozaki, el și-a format o rețea de informații complexă. Farmecul personal i-a fost de mare folos lui Sorge; până și premierul japonez Fumimaro a oferit, fără să știe, informații rețelei de spioni. Sorge a fost atât de eficient, încât acoperirea lui a rămas intactă mai bine de șase ani.

În mod previzibil, SD-ul (Serviciul de Securitate SS) și-a trimis principalul agent Gestapo pentru a testa probitatea lui Sorge, însă, în ciuda supravegherii, nimic din adevărata sa loialitate n-a ieșit la iveală. Valoarea lui Sorge pentru Moscova poate fi cu greu supraestimată, fiindcă el l-a avertizat pe Stalin atât despre iminentul Pact anti-Comintern din noiembrie 1936, cât și despre planul Germaniei de atacare a URSS-ului – Operațiunea Barbarossa, declanșată pe 22 iunie 1941 –, însă avertismentul i-a fost ignorat. Sorge a putut de asemenea anunța că Japonia nu intenționa să intre în război împotriva Uniunii Sovietice, permițând astfel mutarea diviziilor siberiene pentru a face față asaltului german. Ultimul mesaj al lui Sorge către Moscova a dezvăluit atacul iminent de la Pearl Harbor.

Inevitabil, stresul profesării loialității față de o țară în timp ce o slujea pe alta a început să se facă simțit. Un membru al rețelei sale a încălcat regula potrivit căreia noii agenți nu puteau fi recrutați fără aprobarea lui Sorge. Arestarea unuia dintre ei a făcut inevitabilă căderea spionului. Mai întâi a fost reținut Ozaki, iar după alte patru zile a fost arestat Sorge. Ambii au fost spânzurați.

Abia după 20 de ani Uniunea Sovietică a recunoscut serviciile lui Sorge, numindu-l post-mortem Erou al Uniunii Sovietice și punându-i imaginea pe un timbru.

Când au alungat armata germană din teritoriile pe care le ocupase, Aliații au filmat scene de eliberare. Multe episoade din jurnalele de știri sovietice au fost repetate pentru obținerea de efecte dramatice, folosind participanți reali. Mai sus este o „dublă" a eliberării unor civili ruși de către propriii lor soldați victorioși în 1943.

Rezistenței trebuia să i se dea o lovitură decisivă și Beria a pregătit-o cu viclenia sa obișnuită. Noul comandant al Armatei teritoriale și succesor al primului ei șef, generalul Bor-Komorowski, a fost generalul Leopold Okulicki, care își dispersase oamenii în grupuri autonome de partizani. Pentru că nu avea încredere în sovietici, Okulicki a păstrat distanța, dar în martie 1945 a fost convins de Serov că se putea ajunge la un compromis între guvernul din Lublin și cel din Londra. Okulicki a fost apoi invitat să zboare la Londra cu un general Ivanov și alți șapte membri marcanți ai Rezistenței, pentru întâlniri cu reprezentanți ai URSS-ului, Marii Britanii și Statelor Unite.

Era o capcană evidentă a NKVD-ului, însă Okulicki a intrat drept în ea. N-a existat niciun general Ivanov. Grupul n-a fost dus cu avionul la Londra, ci la Moscova, de unde a fost internat în Lubianka, unde au urmat interogatorii prelungite. Un proces înscenat s-a soldat cu condamnarea la închisoare a lui Okulicki, care a inclus o perioadă de detenție solitară. Decesul lui, atribuit unei boli intestinale, a sosit destul de repede; cadavrul lui a fost incinerat, iar cenușa aruncată într-o groapă comună. Episodul n-a fost decât o anticipare a măsurilor pe care Beria era pregătit să le folosească.

GENERALUL VLASOV

În acelaşi timp, Armata Roşie înainta rapid şi decisiv prin Europa de Est. În estul Cehoslovaciei, drapele naţionale şi roşii au fost arborate în toate oraşele şi aşezările. Refugiaţii germani care încercau să fugă disperaţi spre casele lor erau abandonaţi în trenuri ticsite ai căror mecanici le părăsiseră; căruţele de pe drumuri nu se puteau clinti, deoarece caii fuseseră luaţi de partizani. Industriile s-au prăbuşit, iar muncitorii bântuiau străzile oraşelor şi rupeau firmele germane ale magazinelor.

În faţa revoltei care clocotea în Praga, SS-Obergruppenführer Karl Hermann Frank, pe care Hitler îl numise secretar de stat pentru Protectoratul Boemiei şi Moraviei s-a confruntat cu o opoziţie comunistă a cărei eficienţă creştea de la o zi la alta. Pe 9 mai, primul dintre cele două valuri ale Armatei Roşii a intrat în Praga, condus de trupele de asalt, care s-au dedat jafurilor şi violurilor. Iniţial, Frank a rămas paralizat şi n-a reacţionat, după care a fost cuprins de panică. El a ordonat degajarea străzilor, ceea ce a determinat secţiuni din SS să deschidă focul asupra demonstranţilor. Pe când mulţimile fierbeau de furie, comuniştii şi-au exploatat avantajul şi au trimis camioane pline cu susţinători, care să ocupe posturile de radio pragheze şi sediile administrative germane. Până în seara zilei de 5 mai, majoritatea acestora căzuseră în mâinile cehilor.

> „El a înţeles cum să câştige respect, să conducă oameni, să-i lege de persoana lui şi în acelaşi timp să le sporească încrederea în sine."
>
> – ziarul sovietic *Steaua roşie*, descriindu-l pe generalul Vlasov, 21 noiembrie 1940

Frank a rămas la adăpostul cartierului său general din castelul praghez Hradčany, iar în privinţa evenimentelor din oraş, un singur individ a jucat un rol major. Pentru mulţi, generalul Andrei Andreievici Vlasov (1900-1946) părea să simbolizeze o tradiţie militară mai degrabă prusacă decât sovietică, o impresie întărită de severitatea lui austeră. Cu toate acestea, paradoxal, Vlasov făcuse parte din cercul interior al favoriţilor lui Stalin, iar recompensele acordate acestui fiu de ţăran fuseseră remarcabile. În anii 1930 el primise Ordinul Lenin şi comanda unui corp de blindate, apoi se distinsese şi mai mult în 1941, în apărarea Moscovei. În mai puţin de un an fusese numit general-locotenent şi primise Ordinul Drapelul Roşu. În timpul atacului german asupra Leningradului din martie 1942, a primit comanda Armatei a II-a de Şoc. Luptele cele mai dure s-au purtat în mlaştinile Volkov, unde germanii au beneficiat de informaţii precise despre problemele grave ale armatei sovietice, cum ar fi soldaţii neexperimentaţi, lipsa artileriei grele şi a acoperirii aeriene vitale. Armata de Şoc s-a dovedit incapabilă să împiedice încercuirea şi, deoarece Stalin refuza să accepte orice retragere, a fost distrusă în iunie. După ce s-a ascuns în coliba unui ţăran, Vlasov a fost capturat în luna următoare.

Deşi era un militar conştiincios şi supus, el nutrise de mult timp rezerve faţă de cruzimea tot mai mare a conducerii lui Stalin, care se accentuase odată cu programul de colectivizare şi epurările brutale. Visul lui era de a găsi o cale prin care să-l înlăture pe Stalin şi bolşevismul, pe care să-l înlocuiască printr-un regim nou, cu adevărat socialist. Internat într-un lagăr special pentru prizonieri importanţi, din Vinniţa, Ucraina, Vlasov s-a adresat în scris autorităţilor germane, propunându-le o Armată de Eliberare rusească anti-Stalin. Aceasta, a declarat el, avea să-i atragă pe toţi cetăţenii sovietici al căror devotament faţă de patrie nu-l includea şi pe Stalin.

Renegatul general Andrei Vlasov, alături de voluntari sovietici în nefericita Armată Rusă de Eliberare, care, spera el, ar fi putut determina răsturnarea lui Stalin.

Avantajele propagandistice pentru Germania au fost prompt exploatate de facțiuni din Înaltul Comandament German, care au întrevăzut ocazia de a specula disensiunile din interiorul Uniunii Sovietice. Dar ideea în sine de a crea o asemenea armată, susținută de Josef Goebbels pentru poziția ei antisovietică, n-a făcut decât să-l înfurie pe Hitler, care era un rasist convins. El a respins ideea folosirii unui slav, o rasă inferioară, iar eliberarea Rusiei sovietice nu figura oricum în planurile sale. Unica lui intenție era de a distruge complet URSS-ul și de aceea a ordonat trimiterea colaboraționiștilor în sudul și vestul Europei, pentru misiuni împotriva Aliaților.

ARMATA RUSĂ DE ELIBERARE

Pentru Vlasov, a însemnat un dezastru. El nu dorea să lupte împotriva trupelor americane sau britanice, ci unicul lui interes era să elibereze Rusia de sub dictatura lui Stalin. Presiunea evenimentelor l-a silit însă pe Hitler să-și schimbe părerea despre utilitatea unei armate de eliberare. Până în septembrie 1944, devenise limpede că toți bărbații apți de luptă erau necesari pentru a stăvili talazul răzbunării sovietice care se apropia dinspre est. În interiorul Germaniei, principalul susținător al lui Vlasov era Heinrich Himmler, cândva partizan înfocat al unui

imperiu colonial german în răsărit. Himmler a fost acum convins că promisiunea unei Rusii libere ar fi putut, chiar şi în această etapă târzie, să determine suficienţi soldaţi ruşi să părăsească rândurile armatei sovietice.

După ce a cutreierat lagărele de prizonieri de război din Germania, îndemnându-i pe ruşi să se alăture cruciadei antibolşevice, Vlasov a primit doar două divizii care urmau să fie concentrate în Praga, considerată una dintre zonele cele mai vulnerabile în faţa avansării sovieticilor. Armata Rusă de Eliberare era supervizată de un pompos intitulat „Comitet pentru Eliberarea Popoarelor Rusiei", condus de şeful de stat-major Trukin, fost general sovietic. Începutul promiţător a permis înfiinţarea unei şcoli pentru instruirea ofiţerilor, de corpuri aeropurtate şi câteva unităţi. Două divizii erau instruite de alţi doi generali sovietici, Buniacenko şi Saiţev. Soldaţii purtau uniforme germane, dar aveau pe epoleţi şi petlişe crucea albastră a Sf. Andrei pe fond alb. Primirea lor a fost delirantă, deoarece praghezii vedeau în ei o posibilă salvare de forţele sovietice.

Pentru Buniacenko a urmat, în scurt timp, deziluzia. În mai 1945, uşurarea produsă de sosirea unei mici patrule americane, considerată un contingent avansat al forţelor de ocupaţie, a fost înlocuită de îngrijorare. Comandantul patrulei americane a explicat că sarcina lui era de a distruge orice rămăşiţe ale rezistenţei germane – şi a sugerat că planul cel mai bun pentru Vlasov şi armata lui era să aştepte sosirea sovieticilor, care, potrivit informaţiilor, se apropiau din nord-est. Ştiind foarte bine ce însemna asta, Buniacenko şi-a adunat trupele pentru marea retragere spre vest.

Inevitabil, călătoria a însemnat împotmolirea într-un haos de soldaţi germani răzleţi şi refugiaţi descurajaţi, toţi disperaţi să ajungă la liniile americane înainte de sosirea sovieticilor. Trei dintre generalii lui Vlasov, care călătoreau separat de ceilalţi, au fost capturaţi de partizanii cehi şi predaţi sovieticilor. Divizia I a avut însă o soartă mai uşoară, întrucât s-a predat Armatei a 3-a americane. Tot mai desprins de realitatea înconjurătoare, Vlasov a refuzat să accepte că statutul său era de prizonier de război al americanilor, nu de aliat. Devenit un personaj tot mai irelevant, el a continuat să se pronunţe asupra destinului Rusiei fără comunism. În acelaşi timp, comisarii sovietici se mulţumeau să aştepte, cel puţin o vreme, înainte de a solicita din nou extrădarea celor pe care fuseseră instruiţi să-i privească drept trădători.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

Generalul Vlasov într-o disperată campanie de recrutare antisovietică, în urma căreia n-a obţinut decât două divizii pentru apărarea Pragăi. La sfârşitul războiului, el a fost abandonat de toţi, mai puţin de sovietici, care l-au spânzurat ca trădător.

Legitimația acestui ofițer SMERȘ ar fi fost validă până în 1946. După aceea organizația, formată inițial pentru arestarea „trădătorilor, dezertorilor, spionilor și elementelor criminale" a fost integrată în Ministerul Forțelor Armate.

SFÂRȘITUL LUI VLASOV

În ziua de 13 mai 1945 la ora 11:00, Buniacenko a fost informat de comandantul american că trupele americane care înconjurau Divizia I aveau să deschidă o cale spre est și că divizia trebuia să plece în aceeași după-amiază. Mai mulți soldați au încercat să se ascundă, iar alții au căutat să spargă încercuirea în tentativa de a răzbate dincolo de cordon înainte de sosirea sovieticilor. Însă solidaritatea Aliaților a rămas absolută; soldații americani au strâns rândurile și i-au împins către liniile Armatei Roșii.

Pe de altă parte, Vlasov și oamenii lui se aflau la mila Armatei a 3-a americane, care la început s-a arătat conciliantă, ba chiar plină de simpatie față de cauza lor. Soldații au fost strânși pentru tratative, dar la un semnal au apărut sovieticii și renegații au fost copleșiți numeric. Vlasov a fost dus la cartierul general de front SMERȘ, lângă Dresda, și după interogatoriu a fost trimis la Moscova. A început apoi campania de răzbunări. Soldați răniți ai lui Vlasov, care izbutiseră cumva să găsească refugiu și tratament în spitalele din Praga, au fost târâți din paturile lor și împușcați.

Deoarece au refuzat să se dezică de faptele lor, Vlasov și colegii lui au fost supuși la torturi atroce, înaintea proceselor cu ușile închise, care au avut loc în ianuarie 1946. Condamnările la moarte au fost inevitabile. Relatările execuțiilor variază; una se referă la o metodă favorizată de Tribunalele Populare ale SS-ului – spânzurarea de o coardă de pian, cu un cârlig înfipt în ceafă.

SMERŞ – *Smert Şpionam*

Se crede că cel mai sinistru acronim din serviciile secrete sovietice a fost creat de însuşi Stalin. Înființată pe 9 aprilie 1943, organizația avea ca scop înlăturarea elementelor ostile puterii sovietice, mai cu seamă a celor din armată, şi a fost condusă de Viktor Abakumov, care-i raporta direct lui Stalin. SMERŞ a rezultat din Directoratul de Operațiuni Speciale, parte integrantă a NKVD-ului, un produs al obsesiei lui Stalin de a nu avea încredere în nimeni, mai ales din cadrul armatei.

SMERŞ era împărțită în cinci secții administrative. Prima secție se ocupa de eliminarea defetiştilor şi trădătorilor din toate direcțiile forțelor armate şi nu excepta absolut pe nimeni, de la comandanții de front până la ultimul soldat. În plus, cei care-şi exprimau dezacordul față de structurile politice din cadrul serviciilor armate erau considerați ținte primare pentru supraveghere. A doua secție se ocupa de verificarea informațiilor şi infiltrarea spionilor în spatele liniilor inamice. Distribuirea şi administrarea informațiilor constituiau responsabilitatea celei de-a treia secții, iar a patra secție era puternica ramură investigativă care deținea puteri absolute pentru arestări. A cincea secție era formată din tribunale de câte trei persoane, care audiau cazuri şi pronunțau sentințe. Nu se acceptau apeluri la sentințe, iar când se decretau condamnări la moarte, acestea se executau de obicei imediat.

Pe lângă celelalte funcții ale sale, SMERŞ asigura personal pentru gărzile de corp; astfel, oferise pază pentru Churchill şi Roosevelt în timpul Conferinței de la Teheran, care s-a ținut între noiembrie şi decembrie 1943 şi a dezbătut în principal deschiderea celui de-al doilea front în vestul Europei.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, SMERŞ a primit misiunea de a-l captura viu pe Adolf Hitler. Ofițerii Armatei Roşii şi agenții SMERŞ i-au găsit însă cadavrul parțial incinerat lângă *Führerbunker* din Berlin şi au desfăşurat o investigație pentru a-i confirma circumstanțele morții. Se crede că trupurile lui Hitler şi Eva Braun au fost îngropate în secret la sediul SMERŞ din Magdeburg până în aprilie 1970, când au fost exhumate şi distruse.

După desființare, SMERŞ a fost absorbit în MGB (*Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti* – „Ministerul Securității Statului"), predecesorul Departamentului V al Primului Directorat Principal al KGB-ului, dintre ale cărui sarcini făcea parte asasinarea oponenților şi disidenților.

Până în 1951, steaua lui Abakumov începuse să apună. A fost destituit, apoi arestat în urma ordinelor lui Stalin, care-l considera prea apropiat de Lavrenti Beria, un om avid de putere. Abakumov a fost acuzat de implicare într-o mişcare a membrilor de partid din Leningrad, care complotau să transforme oraşul în capitala unei regiuni autonome în cadrul URSS.

În acelaşi timp, a trebuit să răspundă unor acuzații de corupție bine întemeiate, nu în ultimul rând pentru delapidarea de fonduri publice în vederea unor extinderi de lux ale numeroaselor lui case. O vreme, părea că decesul lui Stalin din martie 1953 îl va salva pe Abakumov. Beria, care-şi pregătea propriile mişcări şi intenționa să ajungă la conducere, a ordonat eliberarea lui din închisoare şi revenirea în securitate. Beria a fost însă arestat în luna iunie a aceluiaşi an, iar Abakumov, care avea deja probleme de sănătate, a fost readus în Lubianka, unde o echipă de medici s-a străduit să-l țină în viață. A fost împuşcat în luna decembrie a anului următor.

Cât despre moştenirea lăsată de SMERŞ, principala ei revendicare la faimă pentru generațiile următoare a fost consemnarea organizației de către autorul de thrillere Ian Fleming în seria de romane cu James Bond, în mod notabil în primul dintre ele: *Casino Royale*.

SOARTA CAZACILOR

Repatrierea cu forţa a cetăţenilor sovietici care fuseseră prizonierii germanilor a continuat nemilos. Nu s-au făcut aproape deloc diferenţieri între cei care-şi schimbaseră deliberat loialitatea în schimbul vieţii şi cei care rămăseseră credincioşi. Ţinte importante pentru răzbunare au fost generalii cazaci, a căror tradiţie provenea din epoca ţarilor şi care se alăturaseră Albilor în Războiul Civil ce a urmat Revoluţiei Ruse.

Mulţi dintre ei suferiseră în urma programelor de colectivizare care-i alungaseră de pe pământurile lor foarte fertile. Bucuria simţită de populaţii întregi care crezuseră că invazia germană din 1941 însemna sfârşitul dominaţiei sovietice fusese percepută şi de segmentele antibolşevice din armată, care schimbaseră tabăra şi oferiseră serviciile escadroanelor lor de cavalerie foarte mobile. Până în 1944, peste 250.000 de cazaci luptau pentru germani,

Armata Rusă de Eliberare (RONA – *Ruskaia osvoboditelnaia narodnaia armia*) a fost una dintre primele formaţiuni sovietice de voluntari create de germani, din care făcea parte Corpul al XV-lea de cavalerie cazacă, fotografiat aici în iarna anului 1942. Cazacii au luptat împotriva partizanilor sovietici şi ulterior pe Frontul de Est. În vara anului 1944, după pierderi grele, RONA a fost desfiinţată.

fiind încadrați în general în unități antipartizani, regimente de rezervă și auxiliari necombatanți. La sfârșitul războiului, mulți cazaci au fost repatriați cu forța.

În vara anului 1945, cazacii trecuți de partea germanilor (50.000 de oameni, dintre care 11.000 de femei, copii și bătrâni, printre care doi generali Albi, Peter Krasnow de 75 de ani și Andre Șkuro) se retrăseseră într-un lagăr din satul austriac Gleisdorf, unde au fost descoperiți în scurt timp de agenți SMERȘ, care le-au cerut autorităților britanice să-i deporteze. Ca și în cazul generalului Okulicki, comandantul Armatei Teritoriale, SMERȘ și NKVD-ul au conceput o capcană complexă. Ofițerilor cazaci li s-a spus că se va aranja o întâlnire cu mareșalul britanic Sir Harold Alexander, în decursul căreia le va fi decis viitorul. Pe 29 mai, 1.475 dintre ei au fost suiți în camioane, dar n-au mai ajuns niciodată să se întâlnească cu Alexander. Soarta lui Krasnow și a celorlalți lideri ai cazacilor a fost „tratamentul special" din celulele Lubiankăi, adică umiliri extreme și torturi prelungite, sfârșite prin execuții.

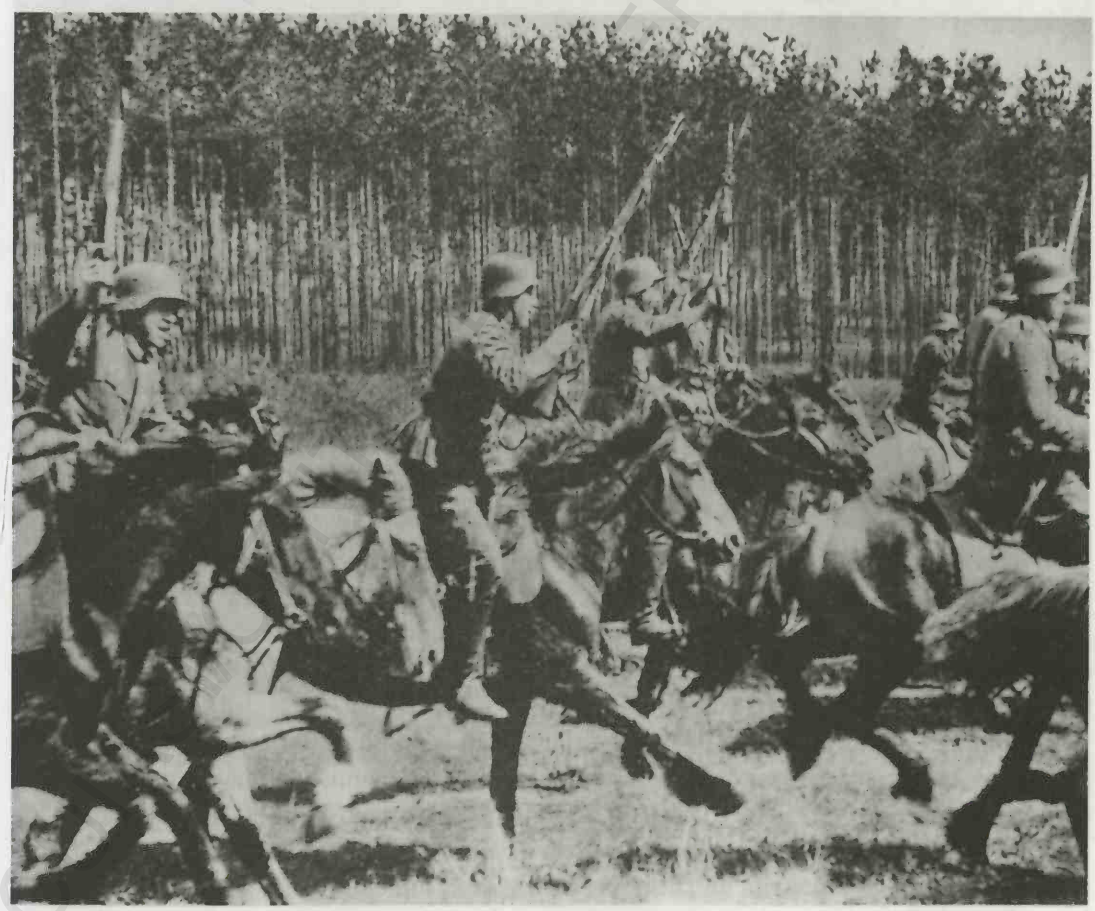

Cazacii ruși, precum aceștia în uniforme germane, erau admirați de ofițerii superiori din Wehrmacht. În Mohîlev, Bielorusia, o formație de cavaleriști cazaci a fost comandată în 1942 de fostul maior sovietic Kononov, care trecuse cu toți oamenii lui în tabăra adversă. El și-a început colaborarea cu germanii păzind linia de comunicații împotriva partizanilor sovietici.

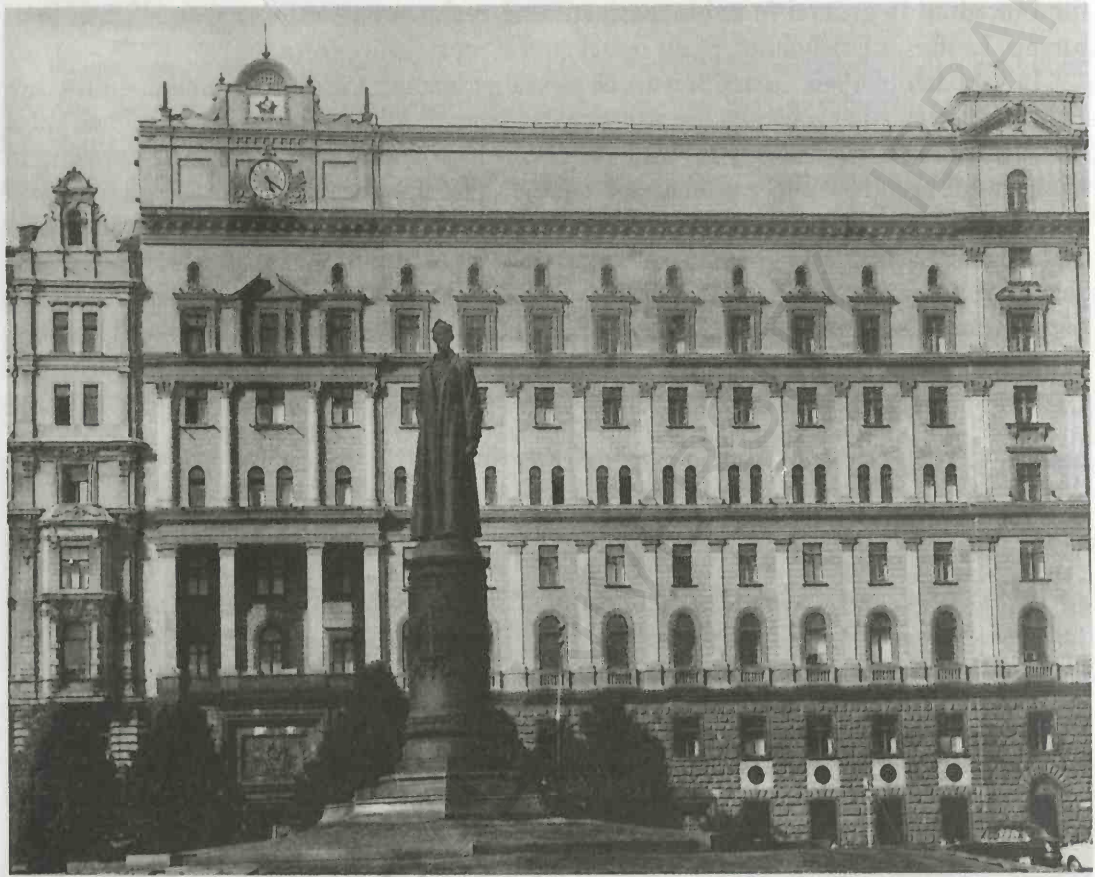

Rău-famata închisoare Lubianka în anii 1970, cu statuia lui Felix Dzerjinski în prim-plan. Deşi poliţia secretă sovietică şi-a schimbat numele de multe ori, cartierul ei general a rămas mereu în această clădire.

OCUPAŢIA SOVIETICĂ

Pe măsură ce Armata Roşie a înaintat spre vest, germanii, disperaţi, au împrăştiat foi volante din avioane, încurajându-i pe soldaţii sovietici să creadă că trecerea în tabăra inamică le va salva viaţile. NKVD-ul a trecut prin sită aşezările bombardate, căutând soldaţi dezertori care se dădeau drept civili. În Berlin, care a fost bombardat zi şi noapte de americani şi britanici, străzile au fost acoperite cu 100.000 de metri cubi de dărâmături. O casă din trei a fost distrusă sau a devenit nelocuibilă. Peste un milion de oameni au rămas fără adăpost şi s-au refugiat în beciuri sau adăposturi antiaeriene. Comandantul oraşului, generalul Reymann, a estimat că pentru a putea apăra suprafaţa de 831 de kilometri pătraţi a Berlinului ar fi avut nevoie de 200.000 de soldaţi bine instruiţi şi complet echipaţi, dar n-a dispus decât de 60.000 de luptători din *Volkssturm* („Garda civilă") şi o adunătură pestriţă de Hitlerjugend. De fapt, nimeni nu mai simţea imboldul de a lupta. Refugiaţii care se revărsau din Est ofereau relatări înspăimântătoare despre răzbunările atroce comise de sovietici; graţie rezervelor suficiente de capsule cu cianură, rata sinuciderilor era mare.

Pe de altă parte, comuniștii, care fie că nu mai puteau părăsi Berlinul, fie că fuseseră întemnițați acolo, trăiau numai pentru momentul sosirii eliberatorilor. Cu riscuri considerabile pentru ei și familiile lor, cei mai combativi organizaseră în decursul lunilor celule care începuseră să compileze dosare detaliate despre oficialii SS și Gestapo cunoscuți. Acestea urmau să fie predate sovieticilor, pentru a întreprinde acțiunile cuvenite. Marxiștii înflăcărați dintr-o celulă din sectorul Neuenhagen-Hoppegarten, la 19 kilometri est de Berlin, prezentaseră de asemenea planuri pentru administrarea viitoare a regiunii. Primirea lor de către sovietici le distrusese însă orice speranțe. Cei mai norocoși au scăpat cu un simplu „Niet", pe când alții s-au ales cu deportări și gulaguri, numărându-se printre cele mai recente victime ale neîncrederii lui Stalin.

ÎNCHISOAREA LUBIANKA

Închisoarea Lubianka din Moscova nu a fost nici pe departe o temniță în înțelesul convențional al termenului. Mii de oponenți reali sau imaginari ai regimului sovietic nu erau doar închiși în celule, ci și supuși unor interogatorii prelungite și torturi oribile. Deși în spatele zidurilor sale aveau loc execuții, multe victime au fost ucise în afara închisorii sau trimise în lagăre din Gulag.

Lubianka era de fapt un complex format din trei clădiri, iar închisoarea se găsea în clădirea principală, cu fațada de culoare galbenă, care data dinaintea Revoluției Ruse din 1917. În 1918, bolșevicii o preluaseră ca sediu al „Comisiei Extraordinare pe Întreaga Rusie pentru Combaterea Contrarevoluției și Sabotajului". Comisia Extraordinară, care devenise CEKA, fusese înființată de către Felix Dzerjinski în 1917, din ordinul lui Lenin; citându-l chiar pe șeful lor, membrii ei erau „bărbați solizi, duri și nemiloși, gata să sacrifice totul de dragul revoluției". Directiva lui Dzerjinski a fost: „Adunați-i pur și simplu pe bărbații decișii, care înțeleg că modul cel mai eficient pentru a închide gura oamenilor este un glonț în cap".

În prezent, în Lubianka se află sediul Grănicerilor și Directoratul lui *Federalnaia slujba bezopasnosti Rossiskoi Federații*, Serviciul Secret al Federației Ruse (FSB), care se întinde și în alte clădiri de pe latura stângă.

Înainte de destrămarea Uniunii Sovietice, piața Lubianka era dominată de statuia de 14 tone a lui Felix Dzerjinski, dar în august 1991, mulțimi furioase, ajutate de cinci macarale, au smuls-o de pe soclu și au aruncat-o într-un parc. S-a argumentat totuși că ar fi trebuit restabilită în piață, deoarece era un obiect istoric important și, în același timp, potrivit primarului Moscovei Iuri Lujov, „o minunată compoziție arhitectonică și artistică". Ca un compromis, o altă statuie a lui Dzerjinski a fost ridicată la câteva cvartale mai departe, la Ministerul de Interne.

În ziua de azi, locuitorii și vizitatorii Moscovei pot afla, fără a se teme că vor fi arestați, câte ceva despre istoria sumbră a Lubiankăi din Muzeul KGB al Serviciului de Securitate din apropiere.

Tot atunci ar putea probabil să audă unica glumă din Lubianka – despre deținutul care a fost invitat să privească pe fereastră de la etajul cel mai de sus, deoarece în zilele senine de acolo se putea zări perfect Siberia.

REPRIMĂRILE

Dacă în Berlin reprimarea inamicilor, reali sau imaginari, a fost destul de dură, în Prusia Orientală a fost infinit mai brutală. Pe 5 mai 1945, cu trei zile înainte de semnarea capitulării la cartierul general al mareşalului Jukov din Berlin şi la cinci zile după sinuciderea lui Hitler, Beria i-a expediat un memorandum lui Stalin, în care îl anunţa că-l trimisese pe generalul-colonel Apollonov cu nouă regimente NKVD şi 400 de agenţi SMERŞ „pentru a asigura eliminarea spionilor, a sabotorilor şi a altor elemente duşmănoase, şi pentru a stabili ordinea necesară în oraşele şi porturile Prusiei Orientale. Pentru informarea dv., în timpul înaintării Armatei Roşii pe teritoriul Prusiei Orientale agenţii NKVD au eliminat între lunile ianuarie şi aprilie, anul curent, peste 50.000 de elemente inamice." Termenul vag de „elemente inamice" s-a dovedit foarte convenabil, deoarece putea fi interpretat după cum considera oportun NKVD-ul. Răzbunarea lui Stalin a depăşit toate brutalităţile sale anterioare din Germania. Ogoarele au fost pustiite, iar ţăranii au fost siliţi să-şi abandoneze şeptelurile, care au fost fie omorâte, fie trimise în Uniunea Sovietică; terenurile joase au fost reduse la nivelul unor mlaştini. Pentru civilii prinşi ca în capcană a urmat deportarea, mai ales a femeilor şi a fetelor, care au fost silite să muncească până la 16 ore pe zi în regiuni neospitaliere.

După distrugerea Prusiei Orientale, teroarea din Polonia, deja la cote mari, a fost intensificată prin instalarea în ţară a 15 regimente NKVD. Represiunile lor viitoare fuseseră stabilite prin ordinul lui Beria în conformitate cu care tovarăşul Selivanovski „va combina sarcinile de

Mai 1945: infanterişti din Armata Roşie intră în Berlin, pe un autotun SU-100. În mod inevitabil, trupele din linia întâi au fost urmate de forţele de securitate NKVD.

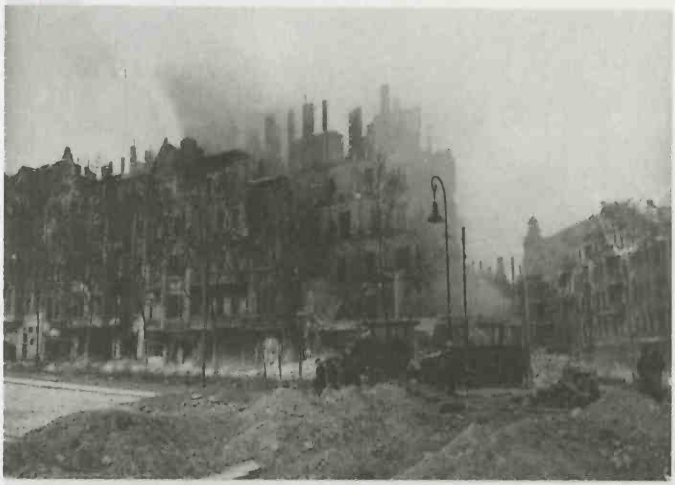

Clădiri de pe eleganta Elizabetstrasse din Berlin ard după ultimele lupte de stradă duse în capitală în aprilie 1945. Strada fusese excavată de apărătorii germani, pentru a crea obstacole antitanc rudimentare. Alături de Berlin, multe oraşe din Europa Centrală şi de Est au necesitat reconstrucţia totală după război.

reprezentant al NKVD-ului sovietic şi de consilier al ministrului polonez al securităţii publice". Pe măsură ce războiul se apropia de sfârşit, viitorul Europei a ocupat un rol tot mai important în discuţiile Aliaţilor.

În noiembrie şi decembrie 1943, frontierele postbelice ale Poloniei fuseseră stabilite în detalii preliminare, când conducătorii celor trei mari puteri Aliate se reuniseră la Teheran. Situându-se pe o poziţie intransigentă, Stalin a dominat întâlnirea, anunţându-şi clar dorinţele: un teritoriu cu lăţimea de 300 de kilometri din estul Poloniei. Drept compensaţie, Polonia urma să primească un teritoriu în vest, tăiat din estul Germaniei, extinzându-se astfel până la râurile Oder şi Neisse.

Următoarea întâlnire a celor trei şefi de state a avut loc la Moscova în octombrie 1944, prefaţată de o primire oficială spectaculoasă a lui Churchill. Au fost întocmite planuri pentru viitorul postbelic al statelor balcanice, care au fost discutate după aceea în cadrul reuniunilor de la Potsdam şi Ialta. Din nefericire, preşedintele Roosevelt a decedat pe 12 aprilie 1945, iar succesorul său, Harry Truman, era lipsit de experienţă în afacerile internaţionale. În plus, alegerile generale din Marea Britanie l-au înlăturat pe Churchill din postul de premier, în care a fost ales Clement Attlee.

Experimentat, abil şi la fel de necruţător ca întotdeauna, Stalin se afla la apogeul puterii sale pe plan intern, fiind eliberat de restricţiile democraţiei. Moscova controla Germania de Est şi Polonia, cea din urmă fiind un tampon docil între URSS şi atacatorii potenţiali din Vest. Se pregăteau începuturile Războiului Rece, destinat să dureze două generaţii.

BCUIASI

O zi de triumf şi parada victoriei în cel de-al Doilea Război Mondial, atent regizată în Piaţa Roşie din Moscova. Mareşalii Jukov (stânga) şi Rokossovski au condus parada călare. Milioane de oameni s-au înghesuit în centrul Moscovei, serbările culminând printr-un gigantic foc de artificii nocturn. Într-un discurs radiodifuzat, Stalin a proclamat că „marele drapel al libertăţii" fusese în cele din urmă ridicat.

CAPITOLUL 7

IMPERIUL DE FIER

Pentru ruşi, bucuria victoriei de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial a fost urmată la scurt timp de realităţi economice aspre, reluarea reprimărilor interne şi extinderea puterii sovietice în Europa de Est.

Pe 24 iunie 1945, trupele sovietice au mărşăluit triumfător prin Piaţa Roşie moscovită biciuită de ploaie. Din vârful Mausoleului Lenin, Iosif Stalin a trecut în revistă parada victoriei. Celălalt erou al zilei era nemilosul mujic Gheorghi Jukov (1896-1974). Poreclit *Juk* („gândacul"), el fusese transferat din Leningradul asediat pentru a-i opri pe germani la porţile Moscovei şi obţinuse succese încă şi mai mari în bătălia de la Stalingrad, pentru a conduce în final cucerirea Berlinului. Tot acolo se găsea mareşalul Konstantin Rokossovski, un alt erou al Stalingradului şi, întâmplător, un supravieţuitor norocos din perioada epurărilor, care fusese cândva trimis în Gulag sub acuzaţia de „legături cu spioni străini".

Parada a fost un spectacol minunat. Drapelele şi stindardurile purtate în ziua aceea nu aparţineau Armatei Roşii, ci Wehrmachtului dispărut al lui Hitler. După ce ajungeau în dreptul Mausoleului Lenin, trupele aruncau trofeele la picioarele lui Stalin. A doua zi Stalin a primit personal omagiile Moscovei pentru apărarea oraşului cu patru ani în urmă. Aclamat ca „Erou al Uniunii Sovietice", el a fost distins cu titlul de *generalisim*.

În climatul înflăcărat al victoriei, măsurile antebelice nemiloase ale colectivizării şi industrializării, care permiseseră Rusiei să supravieţuiască, au fost dacă nu uitate, cel puţin justificate, chiar şi cu preţul a 20 de milioane de morţi. Speranţa s-a extins mult dincolo de Uniunea Sovietică. Un articol din *New York Times* decreta: „Sistemul rusesc, deşi este foarte diferit de al nostru, se bazează pe un ideal exprimat al bunăstării omului de rând. De asemenea, nu trebuie să ne îndoim că mareşalul Stalin şi asociaţii lui plănuiesc în mod sincer, odată ce şi-au asigurat securitatea frontierelor... să îmbunătăţească nivelul de trai din Rusia într-o atmosferă de pace internaţională."

Din păcate însă, acest optimism era eronat. După euforie a urmat realitatea crudă: URSS-ul se confrunta cu o lipsă acută de locuinţe, foamete, oraşe şi sate devastate, şi o infrastructură industrială grav afectată. Alături de recunoaşterea acestor aspecte a sosit o nouă speranţă: că reconstrucţia începuse deja, iar vieţile şi nivelul de trai se vor îmbunătăţi. Stalin însă a perceput

Teama lui Stalin de posibile rebeliuni postbelice a dus la acordarea de puteri însemnate noului MGB.

şi un nou pericol; aflaţi în căutare de ceva mai bun, oamenii ar fi putut lesne recurge la rebeliune. Controlul centralizat trebuia asigurat şi maximizat cu orice preţ.

MGB

Ca vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi nu în ultimul rând ca urmare a favorului de care se bucura pe lângă Stalin, Lavrenti Beria a continuat să coordoneze activităţile aparatului de securitate la cel mai înalt nivel. NKVD-ul a fost ridicat la grad de minister, iar NKGB-ul, care cooperase cu NKVD-ul pentru deportările din timpul războiului, a fost redenumit MGB (*Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti* – „Ministerul Securităţii Statului"). Puteri însemnate au fost acordate uneia dintre secţiunile sale, Departamentul de Spionaj şi Contraspionaj, cu accentul pus pe spionajul militar, naval şi politic.

Departamentul acesta, alături de altele, s-a implicat în escaladarea constantă a Războiului Rece, aşa cum a devenit cunoscut, şi a tensiunii relaţiilor dintre Est şi Vest. A fost un aparat împuternicit să lupte împotriva tulburărilor din imperiul sovietic, mai ales din rândul simpatizanţilor naţionalişti din republicile baltice, Bielorusia şi Ucraina, care adăposteau partizani antisovietici. Zonele izolate de rebeliune puteau fi abordate prin forţa armelor, dar pentru subjugarea activiştilor protejaţi de grupări clandestine erau necesare metode mai subtile. Agenţi MGB, în general voluntari, au fost trimişi să se infiltreze sub acoperire în regiunile cu probleme, după ce urmaseră cursuri intense de instruire şi deveniseră experţi în limbile şi dialectele locale, ca şi în istoria culturii şi religiei lor.

Scriitorul Boris Levitki, provenit dintr-o familie în care numeroşi membri căzuseră victime epurărilor lui Stalin, a lăsat o relatare despre agenţii care trebuiau infiltraţi: „Voluntarii aceştia au format grupări de partizani, care au fost trimise în păduri. Ei au dus o viaţă grea luni de zile – uneori, de exemplu în munţii Carpaţi, chiar ani de zile – în aceleaşi condiţii ca şi cei pe care-i vânau. Scopul lor era de a câştiga încrederea partizanilor adevăraţi. Pentru a-şi dovedi autenticitatea şi veridicitatea, au luptat uneori umăr la umăr alături de partizani reali împotriva sovieticilor. Abia după ce aflau întreaga organizare a unei unităţi de partizani şi pe toţi cei care o ajutau, ei îşi dezvăluiau adevărata identitate şi-i nimiceau cu ajutorul aparatului MGB."

Dimensiunile opoziţiei cu care s-a confruntat Stalin au putut fi evaluate prin faptul că grupări de partizani din Estonia, Letonia, Bielorusia şi Ucraina au rezistat în unele cazuri până la sfârşitul anului 1952. Evidenţiind existenţa frecvent precară a agenţilor şi arătând cât de nemiloşi puteau fi superiorii lor, Boris Levitki a citat soarta tânărului de 21 de ani M. I. Dovski, cu numele de acoperire „Zoroka". Acesta, dându-se drept partizan, a operat în orăşelul ucraineano-galiţian Rogatin. Atrăgând suspiciuni, i s-a cerut să-şi dovedească probitatea prin omorârea căpitanului Anosov, şeful KGB-ului din Rogatin. Dovski şi-a contactat imediat superiorul, care, convins că adevărata lui identitate nu putea fi demascată, a sancţionat prompt asasinatul. Partizanii n-au fost însă convinşi şi l-au supus pe Dovski altor interogatorii dure, în urma cărora a cedat; a fost împuşcat, la rândul său.

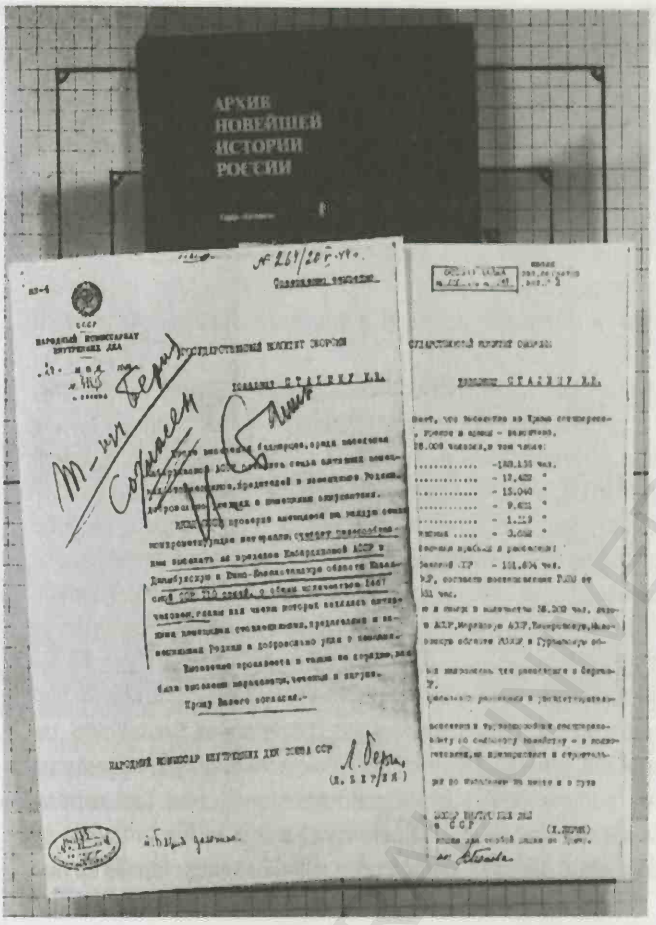

Memorandum strict secret, găsit în „Dosarul Special" al lui Stalin după moartea sa şi desecretizat în anii 1990. Semnat de Beria şi aprobat de Stalin în 1944, documentul confirmă deportarea silită din Caucaz în Kazahstan a 710 familii acuzate de colaboraţionism cu naziştii.

CONTINUAREA GULAGURILOR

Lagărele de concentrare sovietice şi gulagurile au continuat să existe pe toată durata războiului şi mulţi dintre cei care speraseră în amnistie după înfrângerea Germaniei au fost dezamăgiţi. Lagărele au căpătat un rol nou ca locuri de pedepsire a aşa-zişilor „colaboraţionişti", un termen aplicat celor a căror loialitate faţă de Uniunea Sovietică era pusă sub semnul întrebării. Mulţi din aceşti „colaboraţionişti" erau femei acuzate de relaţii sexuale cu germanii, care erau etichetate „*s pod niemţa*" (literal, „trecute pe sub nemţi"). Viaţa era foarte dură îndeosebi pentru cei acuzaţi de delictele politice cele mai grave, predominant de spionaj, iar condiţiile rivalizau cu cele din primele gulaguri. Nu erau permise vizitele sau primirea de scrisori. Cu o cruzime aparte erau trataţi deţinuţii care urmau să fie eliberaţi întrucât li se terminau condamnările. „Eliberarea" nu însemna nimic în afară de o hârtie ştampilată. Foştii deţinuţii nu-şi mai revedeau niciodată casa, deoarece li se cerea să se stabilească în vecinătatea lagărului, continuând regimul de muncă grea la care fuseseră condamnaţi iniţial.

DMITRI ŞOSTAKOVICI

Aproape că n-au existat artişti importanţi care să nu simtă povara cenzurii, dublată de teroare politică. Cei care au prosperat în ciuda represiunilor au fost nevoiţi să-şi petreacă întreaga carieră înaintând cu grijă pe terenul ambiguu şi uneori letal al politicii culturale sovietice. Un exemplu remarcabil în această privinţă a fost compozitorul Dmitri Dmitrievici Şostakovici (1906-1975), autor de cicluri de simfonii şi cvartete de coarde, opere, şase concerte şi balete, dar şi de muzică pentru filme, a cărui viaţă a însemnat un adevărat *montagne russe* emoţional – când înconjurat de favoruri (a primit două Premii Stalin), când criticat nemilos şi dezavuat, etichetat drept „cosmopolit", „formalist" şi „antisovietic".

Primul dintre numeroasele atacuri a sosit după premiera operei sale *Lady Macbeth din Mţensk*, care iniţial fusese lăudată drept creaţie a „unui compozitor crescut în cea mai bună tradiţie a culturii sovietice". Jdanov a fost însă de altă părere, şi campania lui de intimidare a fost cel mai bine exprimată printr-o recenzie nesemnată din ziarul partidului, *Pravda*. Aceasta declara că opera era cacofonică, distorsionată, că „aliena publicul cunoscător", conţinea „disonanţe deliberate" şi mai presus de orice era „zgomot muzical". A urmat apoi o campanie de discreditare a compozitorului. Una dintre criticile cele mai insultătoare a fost aceea că Şostakovici compunea lucrări pe care nu le putea fredona nimeni. Într-o insultă ulterioară, Jdanov, la o întâlnire cu Şostakovici, a zdrăngănit la un pian ceea ce el considera a fi „melodii acceptabile pentru popor".

Persecuţiile, începute în timpul Marii Terori, când mulţi prieteni şi rude ale compozitorului au fost închise sau ucise, au continuat până la moartea lui Jdanov. A doua condamnare a lui Şostakovici, de „formalism", în anul 1948, a avut un rezultat mai grav. El a fost obligat să retracteze public, majoritatea lucrărilor i-au fost interzise, iar familiei, supuse unei supravegheri constante, i-au fost retrase privilegiile. Producătorul teatral Iuri Liubimov a dezvăluit că Şostakovici a fost redus la tăcere şi, „aşteptându-se să fie arestat, a stat noaptea afară din casă, pe ponton... astfel ca măcar familia să nu-i fie deranjată".

În următorii ani, din cauza interzicerii reprezentaţiilor creaţiilor sale, Şostakovici a trebuit să-şi câştige existenţa compunând muzică pentru filme şi lucrări şablonarde. Compoziţiile mai serioase nu i-au părăsit sertarul, cel puţin pentru o vreme. Pentru a continua să lucreze, artistul a fost silit să se dezică şi de alte abateri din trecut.

Mulţumită reputaţiei lui anterioare de peste hotare, care-l făcuse un ambasador util pentru Stalin, restricţiile impuse muzicii şi condiţiilor lui de trai au fost slăbite, însă numai cu preţul dezicerii de greşelile trecutului. Şostakovici a scris „Cântarea pădurilor", o cantată care-l omagia pe Stalin ca fiind „marele grădinar", şi în 1951 a fost numit deputat în Sovietul Suprem. În 1960, a fost admis în Partidul Comunist, ceea ce, potrivit prietenului său Lev Lebedinski, l-a făcut să ia în calcul opţiunea sinuciderii. Până la decesul suferit în 1975 în urma unui cancer pulmonar, opera sa a devenit treptat tot mai sumbră şi introspectivă.

Dmitri Şostakovici arată Premiul Internaţional pentru Pace care i-a fost acordat în Casa Sindicatelor din Moscova pe 6 octombrie 1954. După zece zile, Simfonia a X-a în mi minor op. 93 – considerată de mulţi drept cea mai remarcabilă compoziţie a lui – a avut premiera la Carnegie Hall din New York.

„JDANOVISMUL"

În URSS aproape că n-a existat un domeniu de activitate, politică sau profesională, care să scape de efectele suspiciunilor lui Stalin şi de dorinţa sa de răzbunare. Aparent neobosit în paranoia sa, Stalin şi-a îndreptat atenţia spre acei artişti şi intelectuali din imperiul lui care refuzau să se lase încorsetaţi în cămăşi de forţă doctrinare. Sarcina iniţierii unei epurări culturale i-a fost încredinţată lui Andrei Jdanov (1896-1948), un beţiv vulgar şi brutal, care devenise liderul de partid în Leningrad după asasinarea lui Kirov în 1934. Potrivit lui Molotov, Stalin avea faţă de Jdanov „multă consideraţie" – o onoare dubioasă şi periculoasă, deşi el se bucura de protecţie fiindcă fiul său Iuri se însurase cu fiica lui Stalin, Svetlana Alliluieva.

Stalin a avut o misiune specială pentru Jdanov: dezvoltarea unui cod ideologic strict, cunoscut ulterior ca „jdanovism", care insista asupra realismului socialist în artă şi-i condamna pe compozitorii, pictorii, poeţii şi regizorii ce fuseseră etichetaţi „burghezi" şi „reacţionari". Înfiinţarea în 1934 a Uniunii Scriitorilor Sovietici a avut scopul – a declarat Jdanov – de a înfăptui „remodelarea ideologică" pentru „educarea oamenilor muncii în spiritul socialismului". Cu timpul, puterile lui au crescut. Pictorii puteau primi comenzi numai dacă lucrările lor omagiau şi susţineau realizările economice şi sociale ale statului sovietic. Vizitatorii galeriilor de tablouri erau însoţiţi de ghizi oficiali şi primeau cataloage expoziţionale compilate la cererea

După moartea sa, mulți intelectuali au declarat că cel mai mare coşmar al lor fusese primirea unei vizite neanunțate din partea lui Andrei Jdanov (stânga), care să-i anunțe de încălcarea „canonului realismului socialist". Beţiv şi agresiv, Jdanov şi oamenii lui i-au atacat pe scriitorii şi editorii care nu-l lăudau suficient pe Stalin.

Comitetului pentru Artă al URSS, o organizație înființată personal de Stalin pentru examinarea cu atenție a creațiilor artistice din toate domeniile. Alături de compozitori, scriitorii au suportat principalele atacuri ale jdanovismului. Creațiile „impure ideologic" au fost interzise din librării, anticariate şi biblioteci. La cererea NKVD-ului, rude şi prieteni, supuşi în mod frecvent amenințărilor şi şantajelor pentru propriile lor activități, au fost încurajați să ofere informații despre artiştii angajați în secret în activități interzise.

ROMÂNIA

În acelaşi timp, Stalin examina ideea unui imperiu în afara granițelor URSS-ului. Se gândea de mult timp la viitorul țărilor din Europa de Est, pe care le ocupase după înfrângerea Germaniei naziste. Responsabilitatea instalării de regimuri sovietice în teritoriile cucerite i-a revenit finalmente lui Beria.

Primul satelit nazist căzut fusese România, în urma nemulțumirii publice față de politica generalului dictator Ion Antonescu. Ca urmare, în iunie 1944, a fost creat Blocul Național

Democrat, care să scoată ţara din război. În cadrul blocului respectiv, Partidul Comunist şi social-democraţii se aliaseră cu două partide mici de stânga şi formaseră Frontul Naţional Democrat (FND). Pe 23 august, tânărul rege Mihai a ordonat arestarea lui Antonescu şi a anunţat la radio că România acceptase termenii armistiţiului oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite. România a declarat război Germaniei, iar armata română a luptat alături de cea sovietică. Hitler a ripostat, ordonând arestarea regelui şi reinstalarea lui Antonescu sau a altui lider progerman, şi a trimis 6.000 de soldaţi pentru susţinerea trupelor germane existente, dar acestea au fost alungate în scurt timp.

> O campanie de intimidare şi violenţă a fost lansată în Bucureşti, ameninţându-i pe cei care nu-i susţineau pe comunişti în alegerile măsluite. În mod previzibil, comuniştii au obţinut o majoritate de 80%.

Înlăturarea lui Antonescu de la putere a fost urmată de o scurtă perioadă de euforie. Pregătirile pentru lovitura de stat a regelui Mihai, ajutată parţial de negocieri cu Aliaţii desfăşurate la Cairo, îl determinaseră pe Molotov, ministrul sovietic al afacerilor externe, să proclame: „Guvernul sovietic declară că nu intenţionează să obţină nicio parte din teritoriul României, cu excepţia Basarabiei, ori să modifice structura socială actuală a României." În plus, în timpul reuniunii Aliaţilor de la Ialta de la începutul anului 1945, Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite îşi afirmaseră hotărârea „de a clădi ordinea mondială în conformitate cu legile dedicate securităţii, păcii şi libertăţii". S-a făcut de asemenea promisiunea de a ajuta „popoarele din foştii sateliţi ai Axei să-şi rezolve prin mijloace democratice importantele probleme politice şi economice". Declaraţia de la Ialta a anunţat de asemenea sprijinul pentru „instaurarea cât mai grabnică, pe calea alegerilor libere, a unor guverne care să corespundă voinţei poporului".

Uniunea Sovietică n-a pierdut timpul, ci a exploatat avantajul alianţei sale cu FND. Sosit de la Moscova pe 27 februarie, aprigul Vîşinski i-a cerut regelui Mihai să desemneze un membru al FND-ului care să formeze un guvern. Ulterior, regele a povestit că atunci când a părăsit încăperea, Vîşinski a trântit uşa atât de tare, încât a crăpat tencuiala din jurul ei. Funcţia de şef al guvernului i-a revenit unui cofondator al FND-ului, ardeleanul Petru Groza, întemeietorul Frontului Plugarilor, o organizaţie radicală a ţăranilor români.

ALEGERI „LIBERE"

Comuniştii au ajuns să domine FND-ul. Sub presiunile Marii Britanii şi Statelor Unite, Groza acceptase organizarea de alegeri, cu scopul de a oferi poporului ocazia de a-şi alege reprezentanţii, dar, într-o demonstraţie de beligeranţă, le declarase muncitorilor petrolişti într-un discurs: „Vom fi victorioşi în alegeri. Dacă reacţiunea câştigă, credeţi c-o s-o lăsăm în viaţă 24 de ore? O să ne luăm imediat revanşa." Un alt lider de frunte, Gheorghe Tătărăscu, spusese: „Pe unii îi vom arunca în închisoare, pe alţii îi vom lichida, iar restul vor fi deportaţi."

În lunile premergătoare alegerilor, membrii partidelor din opoziţie au fost urmăriţi şi mulţi dintre ei au fost arestaţi. Huligani plătiţi de comunişti le-au atacat întrunirile şi au hărţuit

Comunista românca Ana Pauker vorbind la o întâlnire preelectorală a Federației Democrate a Femeilor în București pe 17 noiembrie 1946. Ea a fost numită ministru de externe în noul guvern și a ajuns pe coperta revistei americane *Time* cu legenda: „Femeia cea mai puternică din lume". Faimoasă prin franchețe, Pauker a condamnat planurile lui Stalin pentru epurarea foștilor lideri ai Partidului Comunist Român. Alte ținte ale criticilor ei au fost reforma monetară inspirată de sovietici și colectivizarea silită a țărănimii.

activiștii și vorbitorii. Oponenții cunoscuți ai FND-ului s-au lovit de un zid birocratic când au dorit să-și exprime dreptul la vot și să capete buletine de vot. Printr-o acțiune de cenzură concertată, campania electorală la radio și în presă a fost oprită. Chiar înainte de deschiderea secțiilor de alegeri, susținătorii guvernului votaseră de câteva ori, punându-și buletinele în urne deja pline cu voturi proguvernamentale. Procedurile de după scrutin au atins nivelul absurdului, când, după numărătoarea voturilor, legăturile telefonice cu provincia au fost tăiate: multe județe votaseră predominant în favoarea partidelor din opoziție, așa că era nevoie de timp pentru falsificarea rezultatelor. Inevitabil s-a anunțat că FND-ul câștigase cu majoritate de 80%.

Cu toate acestea, la o reuniune a miniștrilor de externe care s-a ținut la Moscova, Statele Unite au denunțat regimul din România ca fiind autoritarist și nereprezentativ și au cerut ca Groza să numească în cabinetul său membri legitimi ai partidelor de opoziție. Groza a consimțit să desemneze doi membri ai fostelor partide Național Țărănesc și Național Liberal, dar ca miniștri fără portofoliu. Miniștrii din FND au dominat guvernul.

ABDICAREA

Deschiderea de către regele Mihai a sesiunii de lucru a Adunării Naţionale, în care nu figurau membri ai opoziţiei, a fost urmată de un calm de rău augur. Acesta a luat sfârşit când Moscova, fără niciun avertisment, a instituit o nouă politică pentru comuniştii români, care purta toate semnele stalinismului autentic. Arestările, limitate până atunci la foştii membri ai opoziţiei, s-au extins la ţărani şi muncitori de rând. Marea Britanie şi Statele Unite au protestat faţă de nerespectarea drepturilor omului în România. Răspunsul sovieticilor a fost de a le impune domiciliu forţat liderilor Partidului Naţional Ţărănesc, anterior cel mai puternic din Blocul Naţional Democrat, care au fost ulterior condamnaţi penal. Represaliile s-au abătut apoi asupra regelui, căruia i s-a cerut să demită membri ai personalului său; el însă şi-a păstrat cumpătul şi a refuzat ferm.

> „Ana Pauker era ca un boa constrictor care abia a fost hrănit, aşa că nu te mănâncă pe loc."
>
> – din *Trăiesc din nou* de principesa Ileana

Următoarea mişcare a fost făcută de Petru Groza şi Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul general al Partidului Comunist şi un stalinist intransigent, care au cerut o întrevedere cu regele Mihai, care se logodise recent cu principesa Ana de Bourbon-Parma. Episodul a fost ulterior relatat de către Mihai scriitorului Simon Sebag Montefiore:

„Mi-au spus că doreau să vorbim despre «o chestiune de familie» şi am crezut că vor să discute despre logodna mea... Cei doi mi-au prezentat o hârtie. Era abdicarea... Gramatica nu era bună. Abia dacă puteau scrie, aşa că n-am vrut să semnez. Dar ei mi-au zis: «Paza palatului a fost arestată, liniile telefonice au fost tăiate, iar artileria este aţintită chiar asupra acestei încăperi». Am privit pe fereastră. Tot ce spuseseră era adevărat; un obuzier era îndreptat spre mine. Am încercat să tărăgănez, sugerând consultarea poporului. «Nu este timp pentru aşa ceva», au zis ei. «Vor urma tulburări, noi îi vom împuşca pe toţi şi va fi vina ta.» Am fost dezgustat de cât de josnici erau oamenii aceştia. Şi am semnat."

I s-a dat de asemenea de înţeles că dacă nu semna ar fi fost arestat pentru presupusă complotare cu Marea Britanie şi Statele Unite împotriva propriului său guvern. Dincolo de zidurile palatului, controlul era în mâinile diviziei formate din români instruiţi de ruşi; tancurile înconjurau palatul Elisabeta şi străzile din jur. O consolare, dacă se poate spune aşa, pentru exil a fost primirea ulterioară de către Mihai a Legiunii de Merit Americane, pentru „aducerea unei contribuţii extraordinare la cauza libertăţii şi democraţiei", aşa cum a declarat preşedintele Harry Truman.

Pumnul de fier al lui Stalin a lovit apoi împotriva lui Petru Groza şi puterea s-a deplasat într-o măsură tot mai mare spre Gheorghiu-Dej, un intrigant iscusit care şi-a propus să profite de pe urma creşterii antisemitismului în politica sovietică. Atenţia s-a concentrat asupra ministrului de externe Ana Pauker, o evreică ortodoxă aprigă şi deschisă la vorbă, care a fost descrisă ca „greoaie şi trândavă... având tot ce este respingător, dar totodată fascinant la un şarpe". Vehemenţa ei arţăgoasă i-a atras furia lui Stalin şi acuzaţia de „cosmopolitism", o etichetă familiară utilizată la adresa evreilor din Uniunea Sovietică şi Blocul răsăritean.

Alimentat şi cu alte critici, Stalin a considerat că Pauker era „prea moale" şi i-a spus lui Gheorghiu-Dej, aflat acum la conducerea României: „Ana e o tovarăşă bună, de încredere, dar, vezi tu, ea este evreică şi de origine burgheză, iar partidul din România are nevoie de un conducător din rândurile clasei muncitoare, un adevărat român...". Pauker a fost arestată în februarie 1952 şi supusă la interegatorii prelungite, în cursul cărora n-a ezitat să critice unele dintre politicile lui Stalin. După decesul lui Stalin, petrecut în anul următor, condamnarea ei la închisoare a fost comutată în arest la domiciliu. Toate acestea au urmat adoptării unei noi Constituţii după modelul sovietic, care a inclus reformarea guvernării locale după sistemul sovietelor şi introducerea obligatorie a limbii ruse în toate şcolile şi universităţile; România a devenit un satelit servil al URSS-ului.

BULGARIA

Bulgaria a avut şi ea aceeaşi soartă. Hitler i-a cerut regelui Boris al III-lea ca ţara sa, un membru mărunt al Axei, să se alăture războiului împotriva Uniunii Sovietice, după care l-a redus la tăcere întrucât acesta insista că neutralitatea Bulgariei era în interesul tuturor, inclusiv al Germaniei. Boris a murit misterios în august 1943 şi s-a zvonit că fusese otrăvit de Hitler, care dorea îndepărtarea unui obstacol supărător. Un consiliu de regenţă a preluat conducerea ţării şi a anunţat retragerea din război pe 2 august 1944. Stalin a refuzat s-o accepte şi a invadat Bulgaria în luna următoare; n-a întâmpinat nicio rezistenţă şi a silit-o să declare război Germaniei. O organizaţie „umbrelă", Frontul Patriei, formată din comunişti, agrarieni, social-democraţi şi Zveno (republicani), a format guvernul dominat de comunişti, care şi-au plasat oamenii în posturile-cheie de la Interne şi Justiţie.

Unul dintre primele sale acte a fost epurarea tuturor celor acuzaţi de politică progermană în Bulgaria după anul 1941. Tribunalele Populare au lucrat neobosit până în martie 1945, moment în care peste 2.000 de persoane fuseseră condamnate la moarte şi minimum 11.000 la închisoare. Peste 40.000 de oameni au fost împuşcaţi fără judecată. Conştienţi de faptul că erau partidul cel mai mic, comuniştii au făcut tot ce puteau pentru a-şi învinge rivalii agrarieni, mult mai populari. Liderii acestora au fost mai întâi atacaţi de propagandă, apoi arestaţi, alături de mulţi alţii. Gheorghi Dimitrov, un personaj popular care se întorsese din exil, a fost atacat de facţiuni invidioase atât din Rusia, cât şi din Bulgaria. O altă persoană suspectată a fost Nikola Petrov, agrarian şi cel din urmă lider important al opoziţiei, care a fost executat în închisoarea centrală din Sofia, se pare prin strangulare.

În momentul acela a intervenit Stalin, interesat să scape de inamicii personali, printre care vicepremierul Traicho Kostov. Un agent de încredere, Lev Şvarţman, a fost trimis din Moscova cu o echipă de anchetatori, ale căror rapoarte despre Kostov i-au fost expediate lui Stalin. A fost redactată o sentinţă şi Kostov a fost spânzurat în decembrie 1949, iar mulţi alţii au fost trimişi la închisoare. Social-democraţii, care au refuzat să se lase intimidaţi, au continuat să se opună multora dintre măsurile Frontului Patriei, însă vremea lor trecuse; până la sfârşitul anului 1949, au fuzionat cu comuniştii.

Regele Boris al III-lea al Bulgariei şi Adolf Hitler în august 1936. Şapte ani mai târziu. regele era mort; potrivit zvonurilor, fusese otrăvit, întrucât decesul lui a survenit după o întâlnire dură cu Führerul. O ipoteză este că regele, care avea rău de avion, şi-a luat medicamentul obişnuit înaintea întoarcerii acasă cu o cursă germană, dar pastilele fuseseră schimbate. Se mai spune că Hitler ar fi ordonat ca avionul să zboare la o altitudine neobişnuit de mare, ceea ce ar fi determinat infarctul pe care l-a suferit regele la aterizare.

BCUIASI/CENTRALUNIVERSITY

UNGARIA

În timpul războiului, în Ungaria n-a existat practic o mişcare de rezistenţă împotriva germanilor, iar după sosirea Armatei Roşii au urmat comunişti instruiţi la Moscova, care au preluat puterea. Din 1942, regentul Ungariei, amiralul Horthy, încercase cu prudenţă să reducă implicarea ţării în război de partea Axei, iar în octombrie 1944 a proclamat retragerea ei. Hitler a lansat ulterior o tentativă eşuată de a salva garnizoana germană din Budapesta cu trupe SS şi panzere. Pe 13 februarie 1945, capitala a fost cucerită de Armata Roşie, care la scurt timp după aceea a instituit un regim de teroare. Cu o lună în urmă, când Budapesta era încă sub asediu, sediul nou-înfiinţatei poliţii politice a fost inaugurat de către Gabor Peter, un maghiar care lucrase ca agent sovietic în Armata Roşie în timpul războiului şi care susţinea că principala sarcină a poliţiei politice era aceea de a-i descoperi şi condamna pe naziştii unguri. În realitate, spectrul acţiunilor sale era mult mai vast. Peter a descoperit că, deşi evreii capturaţi nu mai puteau fi trimişi în Germania, naziştii continuau să-i adune pe cheiurile Dunării, unde erau împuşcaţi şi aruncaţi în fluviu.

La începutul anului 1945, trupele sovietice au ajuns în Ungaria, unde au lansat chemarea: „Întoarceţi armele împotriva opresorilor germani şi ajutaţi Armata Roşie... pentru binele unei Ungarii libere şi democrate". Dar alături de celelalte state din Europa de Est, Ungaria a devenit parte integrantă a blocului sovietic.

> „...Priviți în jur în Europa de Est și încercați să găsiți vreo țară în care Ministerul de Interne să nu fie în mâinile Partidului Comunist."
>
> – Matyas Rakosi,
> politician comunist maghiar

Responsabilitatea acțiunilor respective îi aparținea lui Janos Kessmenn, un nazist ungur, considerat de Peter o țintă ideală pentru șantaj și în același timp o sursă utilă de fonduri pentru poliția politică. Kessmenn a fost arestat și informat că va scăpa de acuzații dacă va dezvălui locul unde fuseseră ascunse bunurile de preț confiscate de la evrei; el a furnizat 90.000 de dolari în valute străine, diamante însumând 1.500 de carate și peste 10.000 de obiecte din aur. Alte surse utile de venit au inclus jafurile, furturile și extorcările, majoritatea de la micii proprietari de prăvălii. Peter, care înțelegea cum merg lucrurile, s-a grăbit să mențină relații strânse cu agenții NKVD, care au anunțat în curând că arestații le aparțineau lor. Următorul pas a fost reorganizarea poliției politice și redenumirea ei în AVO (*Allamvedelmi Osztaly* – „Departamentul pentru Securitatea Statului"), condus nominal de Gabor Peter, dar înghițit inevitabil de aparatul sovietic al operațiunilor secrete.

AVO a căpătat dimensiunile unei armate private, care nu răspundea decât în fața Partidului Comunist și care avea practic puteri nelimitate. Imediat ce Ungaria a fost eliberată de germani, conducerea țării a fost preluată de un guvern provizoriu complet aservit Moscovei. Partidul Micilor Proprietari a obținut 57% din voturi în alegeri și părea decis să formeze un guvern, o mișcare impulsionată de mareșalul Kliment Voroșilov (1881-1969), care comandase armatele sovietice din nord-vest în al Doilea Război Mondial. În calitate de președinte al Comisiei Aliate de Control, el îi ignorase frecvent pe membrii britanici și americani, iar acum a stabilit o coaliție în care comuniștii dețineau posturile-cheie. Au urmat o serie de epurări și procese-spectacol.

ARESTĂRI ȘI PROCESE

Pentru o vreme, Laszlo Rajik, care nu era doar ministru de interne, ci conducea și AVO, s-a bucurat de o autoritate considerabilă. El și-a creat în mod inevitabil inamici, iar unul dintre cei mai importanți a fost următorul ministru de interne, Janos Kadar, un discipol al interogatorilor brutali ai Moscovei. Rajik a fost arestat alături de alte 18 persoane și acuzat că era „spion titoist" – adică susținător al lui Iosip Tito, care-l înfuriase pe Stalin, deoarece devenise șeful guvernului iugoslav și obținuse independența față de controlul sovietic. Alte capete de acuzare susțineau că era ambasador al imperialismului occidental, că plănuia restaurarea capitalismului și că periclita independența Ungariei.

Spectrul lui Stalin și, mai presus de orice, al lui Beria plutea peste toate procedurile. Rajik a fost torturat în închisoare, unde a primit obișnuitele promisiuni deșarte de achitare dacă își asuma responsabilitatea pentru toate acuzațiile. În sala de tribunal au fost proferate injurii, iar Kadar a strigat: „Eu spun doar un lucru! Tu nu ești omul nostru, ci omul dușmanului. Să nu uiți asta! Iar ca să nu-ți faci iluzii, conducerea partidului nostru este în deplin acord. Întrebarea pe care o punem noi aici este dacă ești un biet amărât care a căzut victimă dușmanului sau dacă

Cardinalul Mindszenty în timpul revoltei maghiare eşuate, alături de eliberatorii săi din detenție. Revenit în Budapesta, el i-a lăudat pe insurgenți şi a ținut un discurs radiodifuzat în care a susținut mişcarea anticomunistă. După refugierea în legația SUA, el n-a scăpat de persecuții, iar când a fost fotografiat ținând liturghia lângă un drapel american, a fost imediat acuzat că era marioneta americanilor.

ai fost un inamic ferm şi încăpățânat al mişcării noastre din clipa în care ai intrat în mişcarea muncitorească. Asta-i singura noastră întrebare." Până la urmă, Rajik a recunoscut toate acuzațiile, iar procurorul, în pofida promisiunilor anterioare, a cerut pedeapsa cea mai severă. Toate cele 18 persoane au fost executate. Au urmat alte procese, care au implicat membri ai decimatului partid al Micilor Proprietari.

Un rol major l-a jucat un alt personaj sinistru, Matyas Rakosi, care a fost implicat în preluarea posturilor de miniştri, inclusiv de interne, la care tânjise Partidul Micilor Proprietari. Acestora din urmă, le-a spus un adevăr neplăcut: „Se pare că nu înțelegeți care-i situația: priviți

în jur, în Europa de Est, şi încercaţi să găsiţi vreo ţară în care Ministerul de Interne să nu fie în mâinile Partidului Comunist." În 1950 a fost rândul lui Kadar să fie arestat, acuzat tot de susţinerea lui Tito. El a avut norocul să scape doar cu o condamnare la trei ani de închisoare, mai ales că ulterior s-a estimat că fuseseră executate 2.000 de persoane şi peste 100.000 fuseseră închise.

CARDINALUL JOZSEF MINDSZENTY

Arestările şi procesele nu s-au limitat nici pe departe la politicieni. Rakosi îşi extinsese epurările dincolo de persoanele suspectate de acte de subversiune din ministere, poliţie şi birourile municipale. Fuseseră desfiinţate organizaţii necomuniste, ca Tineretul Catolic Maghiar şi Cercetaşii, considerate anterior apolitice şi nevinovate. La două zile după Crăciunul din 1948, poliţia a intrat cu forţa în reşedinţa cardinalului Jozsef Mindszenty, cea mai proeminentă figură religioasă a Ungariei. Aşteptându-se de mult timp la o posibilă arestare, cardinalul transmisese deja o scrisoare consilierilor săi, în care le spusese să privească cu îndoială orice veste despre „demisia" sau „confesiunea" sa: aşa ceva n-ar fi fost decât un simplu semn de „fragilitate umană". Mai devreme în aceeaşi lună, el declarase într-o scrisoare pastorală: „Comunismul este o ideologie atee şi astfel se opune spiritului Bisericii prin însăşi natura sa." Comuniştii îl urmăriseră de mult pe Mindszenty, fiindcă îl considerau „în centrul forţelor contrarevoluţionare din Ungaria". Esenţa acuzaţiilor împotriva lui o reprezenta opoziţia sa verbală faţă de propusa naţionalizare a celor 4.800 de şcoli catolice din Ungaria. Cardinalul desfăşurase o campanie prin sate, unde îi îndemnase pe oameni să-şi păstreze şcolile şi pământurile. Autorităţile au reacţionat prin confiscarea camionului său cu difuzoare şi generator electric.

> Discursurile deschise ale lui Mindszenty împotriva comunismului şi presupusele contacte cu monarhiştii au dus la acuzaţii de trădare.

Pe lângă practica familiară a obţinerii de presupuse mărturisiri de vinovăţie cu semnături falsificate, Mindszenty a fost acuzat cu abilitate de peste 40 de delicte. Acceptarea anterioară de către Biserică a unor contribuţii financiare din surse americane a fost descrisă ca o operaţiune valutară ilegală, iar tentativa de a-i ajuta pe cei care-şi pierduseră pământurile şi bisericile a fost denunţată ca sabotarea reformei agrare. Discursurile făţişe împotriva comunismului şi menţinerea de legături cu membri ai fostei monarhii habsburgice au fost definite ca trădare.

Silit să dezbrace veşmântul de episcop, Mindszenty a îndurat bătăi şi umilinţe, urmate de ore de interogatorii, însă anchetatorii lui s-au confruntat cu un oponent pentru care închisoarea nu reprezenta o noutate. Cardinalul petrecuse patru luni în temniţele naziste şi cunoştea metodele de interogatoriu. La început, tentativele de a-l sili să mărturisească au eşuat, deoarece a mâncat foarte puţin, suspectând, pe bună dreptate, că în alimente i se introduceau substanţe psihotrope – despre care, ulterior, s-a arătat că erau identice cu cele utilizate de Gestapo în timpul interogatoriilor.

În februarie 1949, Mindszenty a fost trimis în faţa tribunalului. Pentru mulţi, procesul a reprezentat ecoul sinistru al proceselor-spectacol de la Moscova din anii 1930, nu în ultimul rând prin recunoaşterea faptei după ce, anterior, victima îşi declarase nevinovăţia. Cu glas tremurător, cardinalul a declarat în faţa Curţii: „Sunt vinovat atât în principiu, cât şi în amănunt de majoritatea acuzaţiilor." El şi-a dezavuat negările anterioare şi, când a fost întrebat de ce le-a scris, a răspuns fără putere: „Nu am înţeles anumite lucruri aşa cum le înţeleg acum." Procesul a fost radiodifuzat, determinându-l pe un ascultător să comenteze mai târziu: „Acela n-a fost glasul bărbatului puternic care fusese arestat. Nimeni dintre cei care-i auziseră glasul nu va uita vreodată tonul cu care a repetat mereu: «Da, aşa este». N-a fost vocea adevăratului Mindszenty, ci bâlbâiala unei caricaturi a celui pe care torturile nemiloase îl aduseseră în situaţia unui om doborât de suferinţă, care nu se opunea la nimic."

Condamnarea la închisoare pe viaţă a stârnit dezaprobare pe plan mondial, după care Mindszenty a fost mutat dintr-o temniţă în alta până la revolta maghiară din 1956, când a fost eliberat pentru scurt timp. După ce comuniştii au revenit la putere, el a trăit în stare de arest voluntar la domiciliu în legaţia SUA din Budapesta. Viitorul se arăta sumbru pentru acest personaj emoţionant, un ghimpe în coasta guvernului maghiar, care, în ciuda declinului progresiv al comunismului, l-a considerat o figură stânjenitoare din trecut. Mindszenty s-a stabilit la Viena, unde a murit în 1975. După destrămarea Uniunii Sovietice, trupul i-a fost adus în Ungaria, pentru a fi îngropat.

CEHOSLOVACIA

După al Doilea Război Mondial, lovitura de stat a comuniştilor în Cehoslovacia a pus capăt speranţelor revenirii la orice formă de democraţie şi a pavat drumul spre 40 de ani de conducere opresivă. Înfrângerea Germaniei n-a îndulcit dezamăgirea cehilor faţă de Occident, provocată de amintirile amare ale Acordului de la München din septembrie 1938, care cedase Germaniei Regiunea Sudeţilor cu populaţie vorbitoare de germană. Printre cei care s-au întors acasă la sfârşitul războiului s-a numărat una dintre figurile cele mai populare şi mai respectate în Cehoslovacia, Jan Masaryk, fiul primului preşedinte al ţării, Tomas Garigue Masaryk. Jan fusese anterior ministru de externe, iar acum şi-a păstrat postul într-un guvern al Frontului Naţional din care făcea parte şi Partidul Comunist. Era o alianţă care nu asigura nici pe departe paritatea cu URSS-ul, şi întoarcerea acasă a însemnat pentru Masaryk o deziluzie.

În 1947, el şi liderul comunist Klement Gottwald au fost chemaţi la Moscova de Stalin, care, printre alte observaţii, a interzis participarea cehilor la Planul Marshall conceput de Statele Unite pentru reconstrucţia Europei, pe care îl considera o ameninţare gravă la adresa controlului sovietic asupra Europei de Est. Bruscheţea şi inflexibilitatea lui Stalin l-au făcut pe Masaryk să declare la revenirea în ţară: „Am plecat ca ministru al unui stat suveran, dar m-am întors ca sluga lui Stalin."

După lovitura de stat a comuniştilor în Cehoslovacia din februarie 1948, preşedintele Klemerit Gottwald se adresează unui miting de masă comunist. Pe lângă condamnările din cadrul epurărilor, au fost decretate 230 de condamnări la moarte, o cifră care nu-i include pe cei împuşcaţi când încercau să evadeze din lagărele de detenţie. Mulţi au fost omorâţi în bătaie pentru delicte minore.

MOARTEA LUI MASARYK

În luna februarie a anului următor a avut loc lovitura de stat comunistă şi toate speranţele pentru un viitor democrat au fost spulberate. Majoritatea miniştrilor au demisionat, nutrind o credinţă zadarnică în viitoarele alegeri. Masaryk şi-a păstrat însă postul; era profund tulburat, se temea de ce va însemna pentru cehi instaurarea comunismului atotputernic şi s-a gândit chiar să plece în exil. A fost preludiul tragediei finale. Pe 10 martie 1948, a fost descoperit trupul lui, desculţ şi în pijama, sub fereastra băii apartamentului său din Ministerul de Externe, aflat în palatul Ceminsky din Praga. Mulţi dintre susţinătorii lui au declarat ulterior că fusese ucis în urma ordinelor primite de la Moscova. Convingerea aceea a fost spulberată în 2004 de către istoricul ceh Antonin Sum, în vârstă de 85 de ani, care fusese secretarul lui Masaryk şi

Un gest de respect în beneficiul fotografilor: pe 15 martie 1948, preşedintele Klement Gottwald participă la funeraliile lui Jan Masaryk din Praga.

care credea cu fermitate că fusese vorba despre o sinucidere. El a declarat: „În condiţii normale, nu şi-ar fi luat niciodată viaţa, dar n-a avut practic altă posibilitate pentru a protesta. A trebuit să le arate tuturor, inclusiv puterilor occidentale, că lovitura de stat comunistă din Cehoslovacia era un semn rău pentru toată Europa."

Multe întrebări legate de moartea lui au rămas totuşi fără răspunsuri, nu în cel din urmă motivul pentru care legătura telefonică îi fusese tăiată, aşa cum s-a descoperit mai târziu. Dacă Masaryk se sinucisese într-adevăr, de ce discutase cu câteva zile în urmă cu colegii lui despre viitoare angajamente, ale căror detalii au fost găsite ulterior în jurnalul lui? În 1993, postul naţional de radio ceh a primit o informaţie senzaţională. Un corespondent a declarat că o agentă NKVD, identificată doar ca Parasinova, care trăia în Rusia sovietică, îşi auzise colegii lăudându-se cu asasinarea lui Masaryk, pe care l-au aruncat de la etaj după ce el încercase să fugă pe pervazul exterior al ferestrei. Parasinova a confirmat în cele din urmă afirmaţia, care urma să fie utilizată într-un documentar TV ceh.

În urma apelării autorităţilor ruse, s-a aflat că Parasinova murise între timp. Mai mult, a devenit clar că toate discuţiile despre chestiuni şi documente referitoare la cazul Masaryk

fuseseră interzise oficial. Nu au apărut şi alte revelaţii despre deces; cei care susţin teoria asasinării cred că adevărul este îngropat în arhivele sovietice.

Începutul anilor 1950 nu a fost uşor pentru comuniştii cehi, şi asta chiar din cauza propriilor lor susţinători, mai ales în privinţa copierii regimului sovietic. În mod previzibil, cehii s-au confruntat cu epurări ale „elementelor neloiale" inspirate de Stalin. Gottwald era conştient că alegerea victimelor de către Stalin nu urma o logică desăvârşită şi se simţea vulnerabil ca preşedinte al Cehoslovaciei şi lider comunist. De aceea a decis să comute responsabilitatea pentru lipsă de loialitate secretarului-general Rudolf Slansky, prieten şi vechi colaborator. Numele lui Slansky a ajuns la NKVD şi soarta lui a fost cea scontată: întemniţare şi tortură, urmate de recunoaşterea comiterii de crime împotriva statului, însoţită de cererea de a fi condamnat la moarte. Altă victimă a fost Rudolph Margolis, a cărui sarcină fusese aceea de a atrage în Cehoslovacia atât de necesarul comerţ exterior, şi care a fost învinovăţit de activităţi antistatale şi sabotaj comercial. Acestor acuzaţii li s-a adăugat cea de implicare în „activităţi troţkiste, titoist-sioniste în slujba imperialismului american". Toate au urmat tiparul de acuzaţii comun în anii 1950 şi au fost calculate să apeleze la sentimente naţionaliste şi antisemite şi în acelaşi timp să discrediteze orice opoziţie.

JAN MASARYK

Cu mult înainte să fi devenit preşedintele Cehoslovaciei în 1948, Klement Gottwald pornise prin a fi un stalinist ca la carte, decis să înlăture fără milă orice tentative de opoziţie. Propunerile conciliatorii ale lui Jan Masaryk, care făcuse parte dintr-o coaliţie alături de comunişti, n-au însemnat finalmente nimic. A fost format un guvern comunist şi a urmat un şablon familiar: naţionalizarea industriei, colectivizarea gospodăriilor individuale şi procesele pentru „trădare". Procesele s-au ţinut la cererea lui Stalin, care simţise în guvernul ceh o poziţie proamericană şi proevreiască. Întreaga opoziţie a fost măturată. Procesele au decretat executarea lui Rudolf Slansky, secretarul-general al partidului, şi a lui Vlado Clementis, ministrul de externe. Zeci de oficialităţi guvernamentale au fost condamnate la închisoare.

A existat însă opoziţie faţă de comunism şi faţă de conducerea lui Gottwald, iar principalii ei reprezentanţi au fost Jan Masaryk şi Eduard Benes, fiul de ţăran care fusese ministru de externe şi al doilea preşedinte al Cehoslovaciei.

Pentru mulţi cehi, praghezul Jan Masaryk era un bărbat vesel şi bine dispus, cu o tendinţă populistă, complet diferit de liderii regimului comunist morocănos. În privinţa opoziţiei faţă de o ordine socială existentă, avea de la cine să se inspire. Tatăl său, Tomas, fiul unui vizitiu din Moravia, fusese autodidact şi primul preşedinte, de două ori ales, al Cehoslovaciei independente. Ca membru timp de 10 ani în Parlamentul de la Viena, Tomas Masaryk fusese o voce progresistă şi susţinuse reconcilierea tuturor grupărilor slave, vestice şi sudice.

Iniţial, Jan părea să nu aibă ambiţia tatălui său. Dornic să-şi urmeze propria viaţă, a plecat în SUA, dar a ocolit marea comunitate slavă din vestul părţii centrale a Americii. În ajunul Primului Război Mondial Jan s-a întors acasă şi a fost recrutat în armata austro-ungară. După ce şi-a terminat studiile, s-a lansat într-o carieră diplomatică şi politică. După semnarea păcii, a plecat la Washington în calitate de *Chargé d'affairs*. Până în clipa morţii sale, în 1937, Tomas Masaryk l-a susţinut public

pe Eduard Benes la preşedinţie, succesorul său cu idei similare. Benes i se alăturase într-o campanie de stabilire a unui stat independent pentru poporul ceh, dar în foarte scurt timp sosise dezastrul sub forma Acordului de la München, care pusese capăt visului de autonomie al cehilor. Benes a plecat în exil voluntar, ca şef al guvernului provizoriu din Londra, şi a revenit în ţară ca preşedinte pentru trei ani. N-a făcut însă decât să amâne verdictul: lupta pentru putere a fost câştigată de Klement Gottwald. Distrus, Benes a demisionat şi a murit după trei luni. Cauza morţii violente a lui Jan Masaryk a rămas un mister, dar, la fel ca în cazul multor oponenţi ai lui Stalin, s-a dovedit remarcabil de convenabilă pentru cei aflaţi la putere.

MELITA NORWOOD

În 1992, Vasili Nikitiş Mitrohin, fost agent operativ veteran din Primul Directorat Principal (Spionaj Extern) al KGB-ului, a dezertat în Marea Britanie, aducând cu el ceea ce FBI-ul a numit „Cele mai multe şi cuprinzătoare informaţii primite vreodată dintr-o singură sursă". A fost un volum vast de materiale, culese din mii de dosare strict secrete. După patru ani, guvernul britanic a decis că arhiva trebuie făcută publică şi documentele au fost transmise profesorului Christopher Andrew de la Universitatea Cambridge. Două volume de materiale, compilate de Mitrohin şi Andrew, au fost publicate în 1999 sub titlul *Arhiva Mitrohin*.

În privinţa Marii Britanii, una dintre revelaţiile care a atras atenţia mass-media a fost demascarea la vârsta de 87 de ani a Melitei Norwood (nume de cod „Hola"), a cărei carieră de spioană trecuse nedetectată timp de jumătate de secol. În opinia lui Mitrohin, doamna Norwood „a fost, ţinând seama de dovezi, atât cel mai important agent feminin britanic din istoria KGB-ului, cât şi spionul sovietic cu cea mai îndelungată activitate în Marea Britanie". Graţie slujbei pe care o deţinea la Non-Ferrous Metals Research Association (o acoperire pentru cercetări nucleare), ea avusese acces la materiale strict secrete din domeniul metalurgic. S-a dezvăluit că ofiţerul ei de caz la momentul acela fusese Ursula Beurton („Sonia"), ceea ce însemna că „principalul agent feminin al Marii Britanii fusese probabil dirijat pentru câţiva ani de unul dintre puţinii controlori feminini sovietici". Potrivit notelor lui Mitrohin, Norwood a fost evaluată de-a lungul carierei ca un „agent dedicat, de încredere şi disciplinat, care s-a străduit să fie de cât mai mare folos". În cei 40 de ani cât a lucrat pentru Moscova, doamna Norwood n-a câştigat mult şi a continuat să locuiască în aceeaşi casă simplă din sudul Londrei pe care o cumpărase când se măritase cu 50 de ani în urmă. În interviurile date reprezentanţilor mass-media, ea a insistat că nu spionase pentru recompense financiare, ci din convingere ideologică, şi că nu se căia absolut deloc pentru ceea ce făcuse.

Audierile din tribunale au urmat tiparul familiar al reprezentaţiilor teatrale: repetiţii amănunţite pentru eliminarea oricăror apărări nedorite sau întârzieri. Participarea publicului a fost largă şi mediatizarea intensă, ca şi ordinele transmise oamenilor de rând pentru a semna petiţii în care să ceară pedeapsa cu moartea. Dintre cei 14 lideri comunişti sau birocraţi aduşi la judecată – 11 erau evrei –, 11 au fost spânzuraţi, iar trei condamnaţi la închisoare pe viaţă. Alte procese la scară mai mică au fost după aceea ţinute în toată ţara, atrăgând condamnări similare.

Solicitările de alegeri libere şi restabilirea drepturilor omului în toate ţările ocupate de trupele sovietice au fost complet ignorate. La conferinţa de la Potsdam, Stalin şi-a anunţat clar

intenţiile: „Un guvern liber ales în oricare dintre aceste ţări ar fi antisovietic, iar noi nu putem permite aşa ceva." A fost o făgăduială pe care Stalin a continuat s-o onoreze.

BOMBA ATOMICĂ SOVIETICĂ

La mijlocul şi sfârşitul anilor 1940, sănătatea lui Stalin reprezenta o sursă de nelinişte permanentă la Moscova. Primele semne ale deteriorării fuseseră pierderea progresivă a memoriei pe termen scurt, ceea ce a însemnat într-o măsură tot mai mare că unele proiecte ale lui aveau să fie abandonate fără niciun avertisment prealabil. Instrucţiunile livrate de obicei non-stop în timpul mesei de prânz sau în timpul unor întâlniri bahice prelungite erau frecvent confuze şi contradictorii. Arterioscleroza sa, care data de la vârsta de şaizeci de ani, începuse să se agraveze, alături de episoadele tot mai dese de oboseală. Din păcate însă, nu se observase şi o diminuare a cruzimii şi a capriciilor cu care îşi trata colegii. La sfârşitul anului 1945, Stalin şi-a anunţat comisarii că nu mai avea încredere în Molotov, pe care îl acuza că depreciase prestigiul statului şi guvernului căutând popularitate peste hotare. Apoi a venit lovitura de graţie: „Nu-l mai pot considera pe un asemenea tovarăş ca fiind primul meu adjunct." O altă demitere a fost cea a lui Vsevolod Merkulov, ministrul Securităţii Statului, care a fost acuzat

Locul pustiu de lângă Kurceatov, Kazahstan, unde pe 29 august 1949 a avut loc prima explozie sovietică a unei bombe cu plutoniu. Urmele de radiaţii sunt detectabile şi în prezent. Zona este marcată printr-un crater adânc de 3 metri şi cu diametrul de 50 de metri. Sunt încă vizibile bucăţi de beton vitrifiat şi grinzi de oţel topit. SUA au considerat că testul ar fi fost imposibil fără informaţii transmise sovieticilor de către fizicienii care lucrau în Statele Unite.

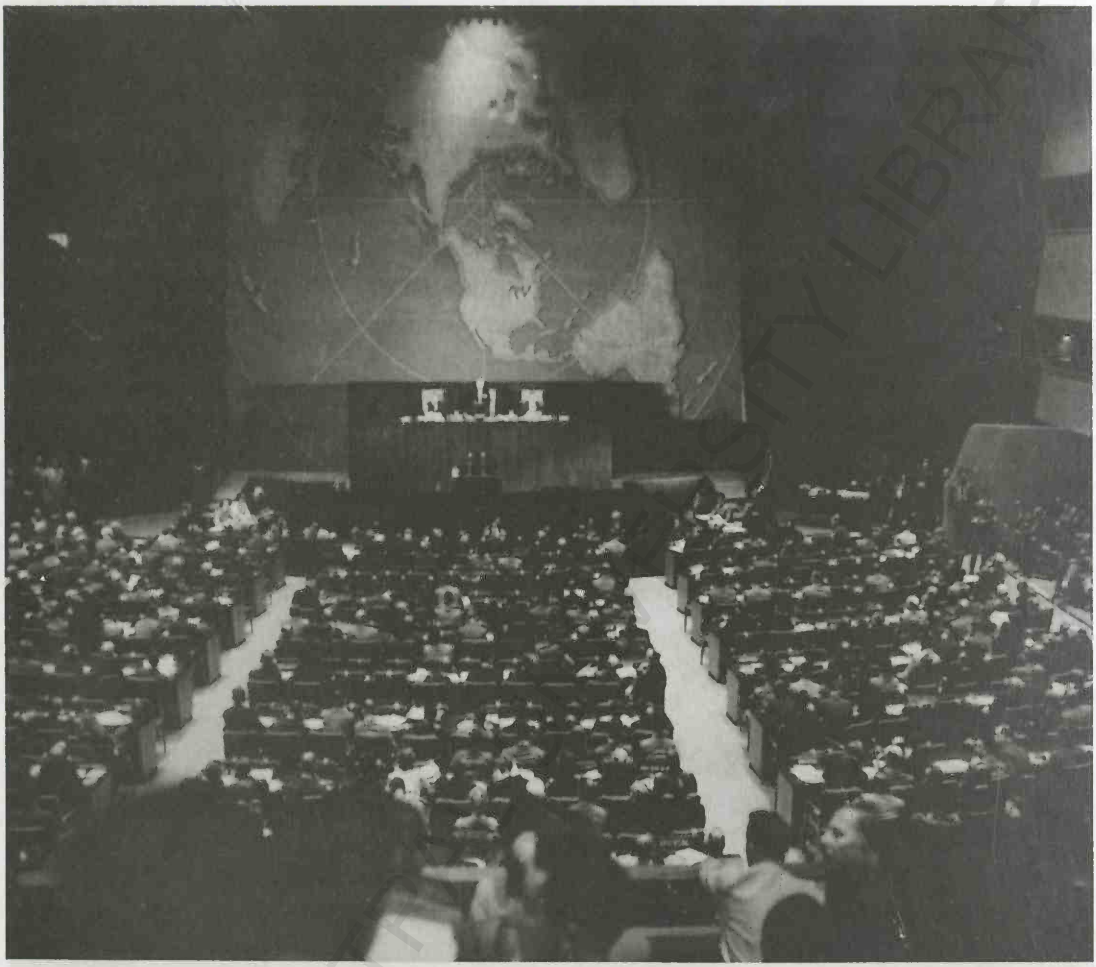

După anunțul că Uniunea Sovietică detonase o bombă cu plutoniu pe 29 august 1949, Adunarea Generală a Națiunilor Unite s-a reunit la Flushing, statul New York. Guvernul american a lansat un program pentru construirea propriei sale bombe cu hidrogen.

de moliciune. El a fost înlocuit de Viktor Abakumov de la SMERȘ, care a adus în MGB doi dintre generalii săi cei mai duri.

A revenit însă o altă obsesie timpurie a lui Stalin: obținerea supremației URSS-ului în domeniul armelor atomice.

Intenția de a construi prima bombă atomică sovietică prin intermediul unei campanii de spionaj data încă din anii războiului. În 1941, informatorul britanic al NKVD-ului John Cairncross, fost funcționar în MI6 (serviciul de spionaj extern al Marii Britanii), expediase la Moscova o telegramă „despre conținutul unui raport strict secret al Comitetului guvernamental privind obținerea de energie atomică din uraniu în vederea producerii de materiale explozive, care a fost înaintat pe 24 septembrie 1941 Cabinetului de Război". Raportul acesta a ajuns la Beria, care a alertat Moscova asupra planurilor britanice de construire a unei bombe atomice.

Ulterior, Beria a anunţat că înaltul comandament britanic era mulţumit în această privinţă, deoarece problemele teoretice ale construirii unei bombe atomice fuseseră „soluţionate fundamental" şi că la proiect colabora elita savanţilor britanici.

Drept urmare, oamenii de ştiinţă sovietici au început să examineze cele mai bune modalităţi de a depăşi Marea Britanie. Până în 1944, rolul lui Beria în acest domeniu crescuse rapid. El fusese numit mareşal al Uniunii Sovietice şi fusese însărcinat cu supervizarea proiectului bombei atomice, unde a utilizat din plin puterile NKVD-ului. Gulagurile din toată Rusia au eliberat prizonieri pentru a curăţa întinderi de teren. Constructorii au ridicat laboratoare şi clădiri auxiliare şi au instalat căi ferate. Cât despre cercetătorii ştiinţifici care au lucrat în Centrul Nuclear Federal Rus (cunoscut ca Arzama-16), situat în Sarov, la 480 de kilometri est de Moscova, se crede că numărul morţilor înregistraţi în rândurile lor din cauza iradierilor ar fi ajuns la zeci de mii.

KLAUS FUCHS

Sovieticii au început să caute informatori în străinătate. Cel mai important spion fizician atomist din Marea Britanie a fost comunistul Klaus Fuchs, un stalinist convins şi iniţial agent GRU, care fusese naturalizat după ce se refugiase din Germania nazistă. Fuchs a primit autorizarea de securitate pentru a lucra în Marea Britanie, iar în 1941 a abordat Partidul Comunist German aflat în clandestinitate în Marea Britanie, căutând ajutor pentru a transmite sovieticilor informaţii pe care le adunase pe când lucra ca statistician în Universitatea din Birmingham la proiectul Tube Alloys – numele de acoperire pentru coordonarea cercetărilor atomice. De Fuchs s-a ocupat iniţial Simon Davidovici Kremer, ofiţer din departamentul ataşatului militar din sediul londonez al GRU, după care, în vara anului 1942, a fost preluat de Ursula Beurton.

Aşa cum se obişnuia cu spionii, care erau perfect conştienţi că puteau fi abandonaţi şi trădaţi dacă nu ofereau informaţii, cererile adresate lui Fuchs au crescut treptat. Când a fost selectat de britanici ca să lucreze în colaborare cu savanţi americani în New York, el a primit instrucţiuni

Fotografie de pe legitimaţia lui Klaus Emil Julius Fuchs, eliberată pe când lucra la Los Alamos National Laboratory, de unde a transmis informaţii URSS-ului despre construcţia armelor nucleare. După eliberare, Fuchs s-a stabilit în RDG, unde a fost distins cu Ordinul de Merit pentru Patrie şi cu Ordinul Karl Marx.

de la Anatoli Iakovlev, agent GRU sub acoperire la consulatul sovietic din New York, pentru a-l contacta pe Harry Gold (pe numele său adevărat Golodnoţki).

Gold era de mult timp spion sovietic, şi l-a supravegheat pe Fuchs în cei doi ani şi jumătate în care fizicianul a slujit doi stăpâni în Statele Unite: pe britanici şi pe sovietici. În perioada cât a lucrat în Los Alamos National Laboratory, Fuchs a transmis detalii despre primele arme cu fisiune şi cele dintâi modele ale bombei cu hidrogen. Abia în 1949, investigaţiile americane au dezvăluit prezenţa unui trădător britanic.

Savanţi dispuşi să trădeze au fost căutaţi şi în alte ţări, iar prima bombă sovietică a fost testată în Kazahstan, pe 29 august 1949, la ora 7:00. Neobişnuit de binevoitor, crezându-se inatacabil ca prestigiu şi putere, Beria a înmânat cadouri scumpe principalilor oameni de ştiinţă implicaţi, însă bunăvoinţa era doar superficială. Potrivit unei surse, el compilase anterior un dosar care enumera tot personalul şi toate pedepsele pe care urma să le primească – plutonul de execuţie sau Gulagul – dacă proiectul eşua.

Viktor Abakumov (dreapta) a fost şeful SMERŞ în timpul războiului, după care a devenit şeful MGB care s-a ocupat de epurarea din „Afacerea Leningrad". Prăbuşirea lui s-a petrecut în 1954; după răsturnarea lui Beria, a fost executat.

EPURAREA DIN LENINGRAD

La două zile după testarea bombei atomice, Beria avea preocupări noi, impulsionate de moartea lui Andrei Jdanov, care nu era doar un membru de vază al Biroului Politic, ci era considerat de mulţi succesorul lui Stalin. Surd la toate avertismentele, Jdanov refuzase să-şi controleze înclinaţia spre băutură, deşi fusese atenţionat chiar de Stalin. Primele avertismente privitoare la sănătate au fost urmate de o succesiune de infarcte, pentru ca sfârşitul să se consemneze în Valhi, staţiunea de sănătate a partidului, aflată în nord-vestul Moscovei.

VIKTOR SEMIONOVICI ABAKUMOV

Oricine a avut de-a face cu rău famatul Viktor Semionovici Abakumov, şeful brutal al MGB-ului, a confirmat că îi plăcea mirosul sângelui şi în mod aparte torturile. Se spune că înainte de a chinui în mod îngrozitor un deţinut, a avut foarte multă grijă să deruleze o carpetă deja pătată de sânge pentru a-şi acoperi preţiosul covor persan.

Abakumov s-a născut în 1908, părinţii lui au fost un fochist de spital şi o spălătoreasă, şi n-a primit niciun fel de educaţie oficială, aşa că ar fi fost perfect posibil să nu depăşească niciodată poziţia de paznic în gulag, pe care a ocupat-o după ce a fost destituit din OGPU pentru comportament scandalos. Cu toate acestea, până la sfârşitul anilor 1930 el izbutise să-şi asigure o slujbă în NKVD, instalând echipamente de supraveghere în casele suspecţilor, efectuând şi percheziţii şi arestări. Slăbiciunile sale, descoperite rapid de superiori, erau femeile şi disponibilitatea de a fi mituit. Acestea l-au făcut vulnerabil la şantaj şi de aceea Beria a apreciat că-şi găsise adjunctul ideal şi docil.

Obedienţa nu făcea însă parte din firea lui Abakumov, care căuta să deţină şi mai multă putere. Iar când Stalin, nemulţumit de Vsevolod Merkulov, ministrul mai moderat al MGB-ului, a trimis după Abakumov, acesta a exploatat ocazia. A fost totuşi obligat să se comporte precaut, întrucât continua să se afle sub controlul lui Beria.

Apoi s-a petrecut un episod familiar: Stalin a devenit suspicios şi ofensat de puterea lui Abakumov, pe care o considera excesivă, aşa că l-a arestat. Un pretext la îndemână a fost stilul lui de viaţă; se ştia despre el că după interogatorii obişnuia să se relaxeze în clubul ofiţerilor MGB, unde era întreţinut de un şir de amante în încăperi private, ticsite cu lichioruri şi parfumuri franţuzeşti. În plus, îşi echipase propriile apartamente cu bunuri ale MGB-ului, printre care porţelanuri şi vaze din cristal.

Acuzat de asemenea că ar fi fabricat dovezi în cazul Leningrad din 1946, el a fost închis într-o celulă îngheţată şi împuşcat din ordinul lui Stalin în decembrie 1954.

Beria, aliat acum cu vechiul lui rival Gheorghi Malenkov, care-l ajutase la epurările din 1930, a întrevăzut o ocazie nouă de a câştiga putere, prin eliminarea foştilor asociaţi ai lui Jdanov din Leningrad, ceea ce era în concordanţă cu ideile lui Stalin. Resentimentele sale în privinţa Leningradului erau bine cunoscute, deşi oraşul cedase de mult Moscovei sediul guvernării. În 1946, Jdanov primise sarcina de a-i denunţa pe principalii scriitori ai oraşului în campania generală împotriva „formalismului burghez". După asediul din al Doilea Război Mondial, Leningradul fusese însă văzut peste tot ca „oraş-erou", iar Stalin, care se apropia de a 70-a sa aniversare (21 decembrie 1949), a devenit obsedat de ideea că populaţia Leningradului tânjea după independenţă. De aceea a fost lansat un atac împotriva celor pe care îi suspecta că promovau gândirea liberă.

Kuznețov a fost atât de rău bătut, încât timpanele i-au fost perforate, în timp ce un alt deținut, Turko, a mărturisit, după decesul lui Stalin, că fusese izbit cu capul de un perete.

O atenție specială s-a acordat celor implicați în economie și afaceri, iar mulți au fost acuzați de înființarea unei piețe comerciale angro fără acordul Moscovei. Suspiciunile lui Stalin s-au îndreptat asupra lui Nikolai Voznesenski, un bine-cunoscut cadru universitar și organizator de seamă al economiei din timpul războiului, bănuit că s-ar fi aflat în căutarea de noi oportunități. Voznesenski a fost arestat, împreună cu Alexei Kuznețov, foarte ambițiosul secretar al Comitetului Central. Stalin a mers și mai departe în răzbunarea sa, eliminându-l nu numai pe Nikolai, ci și pe fratele său Alexander, rectorul Universității din Leningrad, și pe sora lui Maria, despre care s-a afirmat că ar fi avut opinii contrarevoluționare încă din anii 1920. Execuțiile și torturile erau specialitatea MGB-ului lui Abakumov. Așa cum a detaliat Simon Sebag Montefiore în *Stalin. Curtea țarului roșu*, sarcinile au fost îndeplinite cu entuziasm. Kuznețov a fost atât de rău bătut, încât timpanele i-au fost perforate, în timp ce un alt deținut, Turko, a mărturisit, după decesul lui Stalin, că fusese izbit cu capul de un perete. Faptul că o deținută, Zakrijevskaia, era însărcinată n-a contat câtuși de puțin. A fost torturată în urma ordinului direct al lui Abakumov și a pierdut sarcina.

Până la terminarea epurării din Leningrad, au fost închise sau exilate 2.000 de persoane. Muzeul dedicat asediului din timpul războiului a fost închis și nu s-a redeschis decât după 40 de ani. În tot acest timp, istoria orașului în al Doilea Război Mondial abia dacă a fost cunoscută. Pentru Stalin, se închisese un capitol.

COMPLOTUL DOCTORILOR

Paranoia lui Stalin a continuat nestăvilit, caracterizată în continuare printr-o campanie aprigă de antisemitism. După declanșarea Războiului Rece și înființarea Israelului în 1948, el a considerat că amenințarea războiului provenea din partea Statelor Unite, puterea imperialistă dușmană cu lobby evreiesc activ și susținătoare a sionismului. Pe plan intern, suspiciunile s-au îndreptat către Comitetul Evreiesc Antifascist (EAK – *Evreiski antifașișki komitet*), care fusese înființat în timpul războiului pentru a asigura susținerea evreiască peste hotare. Comitetul a fost desființat și a fost lansat un atac concertat împotriva „cosmopoliților" – de fapt, împotriva evreilor. Desigur, presa a fost o țintă proeminentă: ziarul în idiș *Einikait* („Unitate") a fost silit să se desființeze, alături de *Der Emes*, editura care publica în limba idiș.

O primă victimă a fost Solomon Losovski, fost ministru adjunct la Externe și director al EAK. Etichetat „cripto-sionist", el a fost arestat de MGB, închis până în 1952 și executat. O soartă și mai sinistră l-a așteptat pe Solomon Mihoels, un personaj popular în Teatrul Evreiesc din Moscova, care se folosise de scenă pentru a cita un discurs ținut de ambasadorul sovietic Andrei Gromîko înaintea Națiunilor Unite în favoarea independenței Israelului. Călătorind cu automobilul de la Moscova la Minsk, Mihoels s-a ciocnit de un camion și a fost ucis. Pentru mulți, rolul MGB-ului a fost clar; regizarea de accidente rutiere fusese o metodă utilizată de predecesorii săi. Alți membri ai Comitetului Evreiesc Antifascist au fost arestați și acuzați de lipsă de loialitate,

naţionalism burghez şi cosmopolitism, ca şi de conspiraţia înfiinţării unei republici evreieşti în Crimeea, „pentru a sluji intereselor SUA". Stalin, care a susţinut că fusese şocat de moartea neaşteptată a lui Solomon Mihoels, i-a acordat acestuia funeralii publice, la care au participat 10.000 de oameni. Valul de arestări şi torturări ale altor membri ai Comitetului, dintre care mulţi au fost ulterior împuşcaţi, s-a reluat în scurt timp. Odată cu slăbirea puterilor sale fizice, Stalin a început să nu mai aibă încredere nici în consilierii cei mai apropiaţi, fiind convins că mulţi doreau să-l asasineze.

În lumina deteriorării sănătăţii, medicul lui personal, Vladimir Vinogradov, l-a sfătuit să-şi reducă volumul de muncă, însă Stalin n-a acceptat sugestia că puterile i se micşorau. Antisemitismul lui a sporit şi a ordonat arestarea lui Vinogradov, alături de alţi medici, dintre care unii evrei, din rigidul şi exclusivistul spital din Kremlin. Clinica era investigată cu regularitate de MGB, iar tânăra doctoriţă radiolog Lidia Timaşuk a dezvăluit că îl tratase pe Jdanov înainte de infarctul lui fatal. Dorind să se protejeze împotriva oricăror acuzaţii, ea a

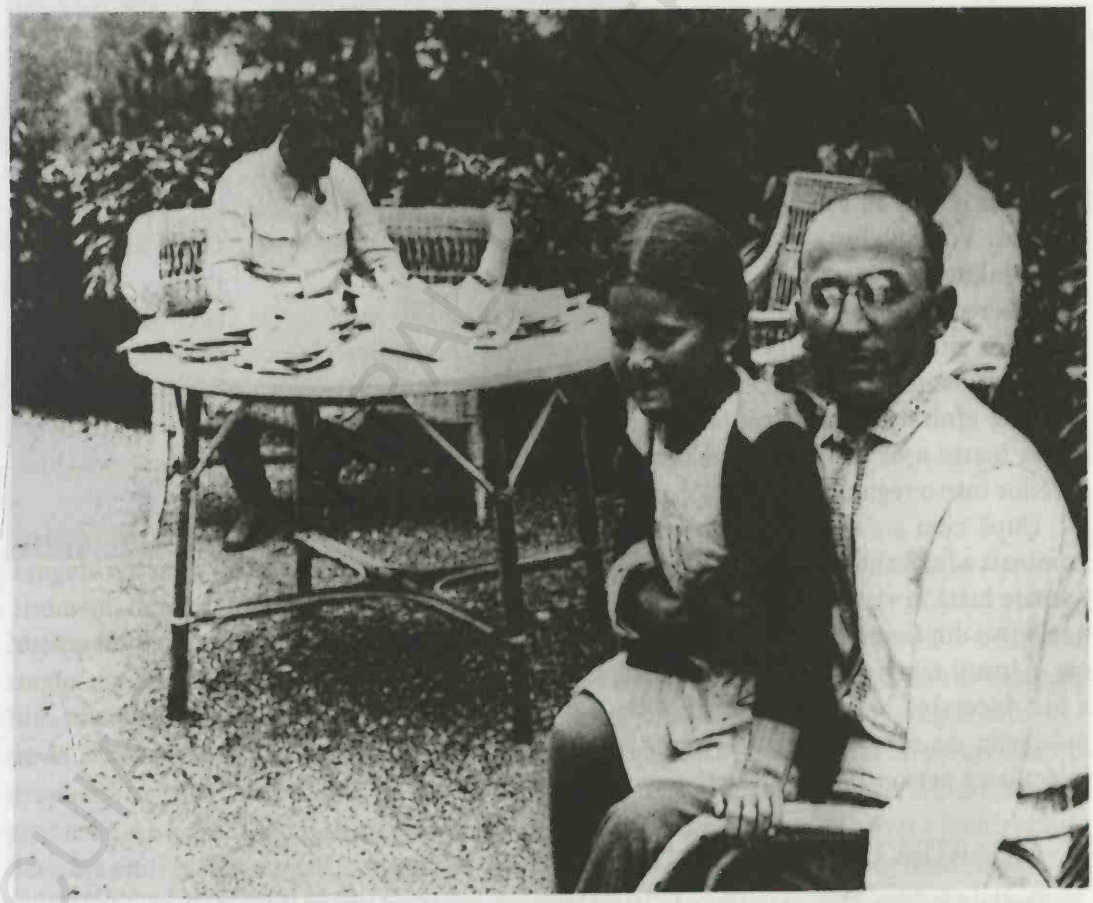

Beria a petrecut adesea weekenduri cu familia lui Stalin în dacea lor de la ţară. În această scenă idilic de casnică, Stalin citeşte ziare în planul îndepărtat, iar fiica lui, Svetlana, stă în braţele lui Beria. Cu toate acestea, oricine tânjea după putere sau era prea apropiat de Stalin risca să fie eliminat.

declarat că tratamentul pe care i-l aplica lui Jdanov fusese anulat de dr. Vinogradov, care subapreciase în mod deliberat starea acestuia. Stalin a fost convins de existența unui complot general care-i implica și pe alți medici, bănuiți că plănuiau asasinarea conducătorilor de la Kremlin.

Stalin a trecut de aceea la fapte. Viktor Abakumov, ministrul Securității Statului, a fost concediat pe temeiul unor acuzații convenabile, care includeau corupția, deturnarea de fonduri publice și acceptarea de mite. În funcția de șef al MGB-ului l-a înlocuit Semion Ignatiev, un birocrat flexibil venit din exteriorul serviciilor de securitate, care era îngrozit de Stalin. După ce a fost intimidat, i s-a spus: „Dacă nu obții mărturii din partea medicilor, te vom scurta de cap." Funcția de torționar îi revenise unui specialist în cruzime, Mihail Riumin, cunoscut sub porecla „Piticul", care a fost, prin consens general, una dintre persoanele cele mai dezgustătoare implicate în așa-zisul „Complot al doctorilor".

DESCOPERIREA COMPLOTULUI

Pe 13 ianuarie 1953, s-a anunțat public demascarea unei vaste conspirații care implica nouă medici, dintre care șase erau evrei. Sub titlul „Ucigași în halate albe", *Pravda* a anunțat că mai mulți mărturisiseră deja că-l omorâseră pe Jdanov în 1948 și, înaintea lui, pe Aleksandr Șcerbakov, fostul secretar al Comitetului Regional Leningrad, despre care se crezuse că decedase din cauze naturale în 1945. Toți consultanții medicali și doctorii au fost închiși în Lubianka și unii au mărturisit repede că-l omorâseră pe Jdanov, printre alții. Vinogradov și dr. Meer Vovsi au fost de asemenea acuzați că intenționaseră să-i otrăvească pe Stalin, Beria și Malenkov.

Discreditarea medicilor a fost orchestrată de o campanie mass-media concertată pentru a amplifica isteria antisemită. În toată țara, evreii au fost supuși abuzurilor verbale. Au fost percheziționate locuințele celor suspectați că ar fi fost evrei și care speraseră să-și ascundă originile etnice și identitatea; pașapoartele le-au fost confiscate, astfel încât autorităților le venea foarte ușor să-i identifice. Stalin s-a gândit chiar la un plan de deportare a tuturor evreilor într-o regiune din estul Siberiei.

După cum s-a dovedit, așa-zisul „Complot al doctorilor" a fost ultima mare acțiune criminală a lui Stalin, dar planurile lui nu s-ar fi oprit în niciun caz aici. Evreii n-au fost singura grupare luată în vizor. Printre cei priviți cu suspiciune s-au numărat și mingrelienii, membrii unei etnii din Georgia, ceea ce a însemnat o sursă de neliniști pentru Beria, care întâmplător era el însuși mingrelian, și s-a temut că-i era amenințată baza puterii. Un semn de rău augur a fost încetarea bruscă a invitațiilor de a-și petrece weekendurile la dacea lui Stalin, un privilegiu de care se bucurase multă vreme. A urmat după aceea ordinul ca Beria să-și înlocuiască personalul georgian al gospodăriei cu personal rus.

MOARTEA LUI STALIN

Stalin a murit pe 5 martie 1953, la cinci zile după ce se prăbușise în urma unei cine stropite din plin cu băutură în prezența lui Beria, Malenkov, Nikita Hrușciov și Nicolai Bulganin, toți pretendenți la succesiune. În dimineața de 2 martie, Stalin a suferit un accident cerebral.

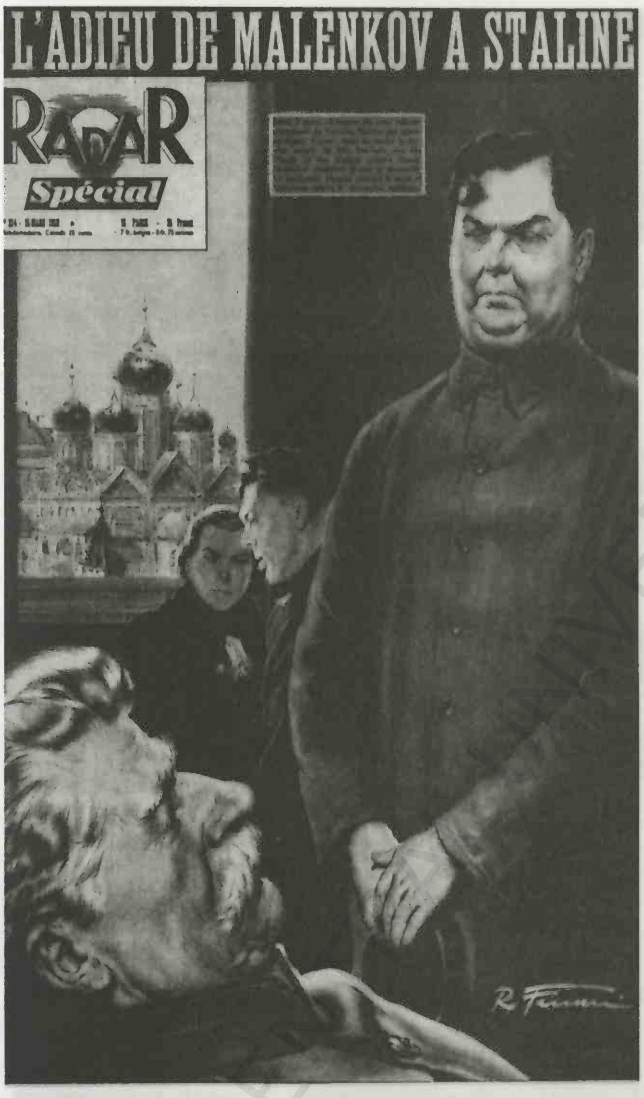

Reprezentare dintr-o revistă franceză a lui Gheorghi Malenkov, viitorul premier, stând lângă trupul lui Stalin, în timp ce fiica sa Svetlana şi fiul Vasili jelesc pe fundal. Cei implicaţi în intrigile pentru succesiune nu au fost prea îndureraţi.

Malenkov, Beria şi ceilalţi au lăsat să treacă 24 de ore şi abia apoi s-au întors cu o echipă de medici. Stalin a fost diagnosticat cu paralizie şi, după alte trei ore şi jumătate, a murit. Ulterior, fiica lui, Svetlana, a scris că: „Agonia morţii a fost teribilă... A murit pur şi simplu sufocându-se." În lumina evenimentelor ce au urmat, este relevantă relatarea lui Hruşciov despre ultimele lui clipe: „De îndată ce Stalin a dat semne că-şi va reveni, Beria s-a aruncat în genunchi, i-a prins mâna şi i-a sărutat-o. Când şi-a pierdut din nou cunoştinţa şi a închis ochii, Beria s-a ridicat şi a scuipat... revărsând ură." Svetlana l-a descris pe Beria ca fiind „radios" şi „revitalizat" în momentul morţii lui Stalin. Pe când ceilalţi se aşezau la rând, ca să sărute corpul care nu se răcise, Beria a ieşit din cameră şi a fost auzit strigându-şi şoferul: „Hrustalev, maşina!" Destinaţia lui a fost Kremlinul.

Stalin pe catafalc, martie 1953. Stalin fusese lăsat să zacă pe podea în vestă şi pijama, mai bine de 24 de ore după o perioadă de semiconştienţă, până când i-a fost asigurat sfârşitul.

În scurt timp, Beria a fost urmat de restul; inevitabil, au existat lupte intestine aprige, deoarece toţi revendicau posturile cele mai atractive din Cabinet. Între patru ochi, puţini şi-au ascuns uşurarea faţă de decesul lui Stalin. Memoriile politice ale lui Molotov, publicate în 1993, afirmă că Beria i se lăudase că-l otrăvise pe Stalin. Nu a fost oferită nicio o dovadă concretă în sprijinul acestei afirmaţii, deşi mulţi cred că documente relevante suplimentare se află în arhive sovietice secretizate. Ulterior, Beria a fost învinuit pentru sosirea tardivă a medicilor şi s-a apărat, insistând că Stalin „dormise", în loc să recunoască faptul că acesta îşi pierduse cunoştinţa. Alţii cred că întârzierea lui Beria s-a conformat acceptului tuturor liderilor sovietici că Stalin trebuia lăsat să moară.

MALENKOV ÎMPOTRIVA LUI BERIA

Malenkov, iniţial personajul cel mai puternic din conducerea poststalinistă, a devenit prim-ministru, dar Beria, ca adjunct al său, a început să urzească planuri pentru a-l răsturna şi a prelua conducerea. Puterile lui Beria, eliberat de cătuşele stalinismului, păreau enorme şi inatacabile. El controla poliţia politică, spionajul extern, miliţia cu 300.000 de oameni, lagărele

de muncă şi deţinuţii din ele, şi avea de asemenea legături cu o parte substanţială a industriei sovietice.

Clădirea imperiului serviciului de securitate a continuat susţinut prin contopirea MGB-ului în mult mai puternicul MVD (*Ministerstvo vnutrennih del* – „Ministerul Afacerilor Interne"), responsabil pentru toate problemele interne, inclusiv acţiunile poliţiei secrete. Acest demers a amplificat opoziţia faţă de Beria, care exista deja, stârnită de temeri că intenţia lui era de a plasa MVD-ul deasupra partidului.

Beria n-a pierdut timpul pentru a-şi îmbunătăţi imaginea publică în vederea discreditării rivalilor săi. La o lună după decesul lui Stalin, el a ordonat eliberarea tuturor celor întemniţaţi în „Complotul doctorilor", deoarece, potrivit unei declaraţii oficiale, „lipsesc bazele acuzaţiilor de activităţi antiteroriste şi spionaj împotriva lor".

Doi dintre cei arestaţi muriseră din cauza torturilor, iar supravieţuitorii ajunseseră nişte ruine – psihic şi fizic. Deşi s-a susţinut că reprezenta un pas spre un mai mare liberalism general, eliberarea acuzaţilor a fost şi o acţiune pragmatică: URSS-ul şi conducătorii săi nu-şi puteau permite luxul de a rămâne fără talente medicale. De aceea a existat acordul general că

Trupul lui Stalin este purtat spre Sala Coloanelor din Clădirea Sindicatelor din Moscova, după expunerea pe catafalc pe 10 martie 1953. În extremitatea dreaptă a fotografiei se află Lavrenti Beria, inexpresiv acum, dar exultant în momentul decesului lui Stalin, crezând că va accede la putere. Nikita Hruşciov, care i-a regizat prăbuşirea, şi-a reamintit: „Ca să mă exprim grosolan, Beria dăduse o petrecere peste leşul lui Stalin, înainte să-l fi pus în sicriu."

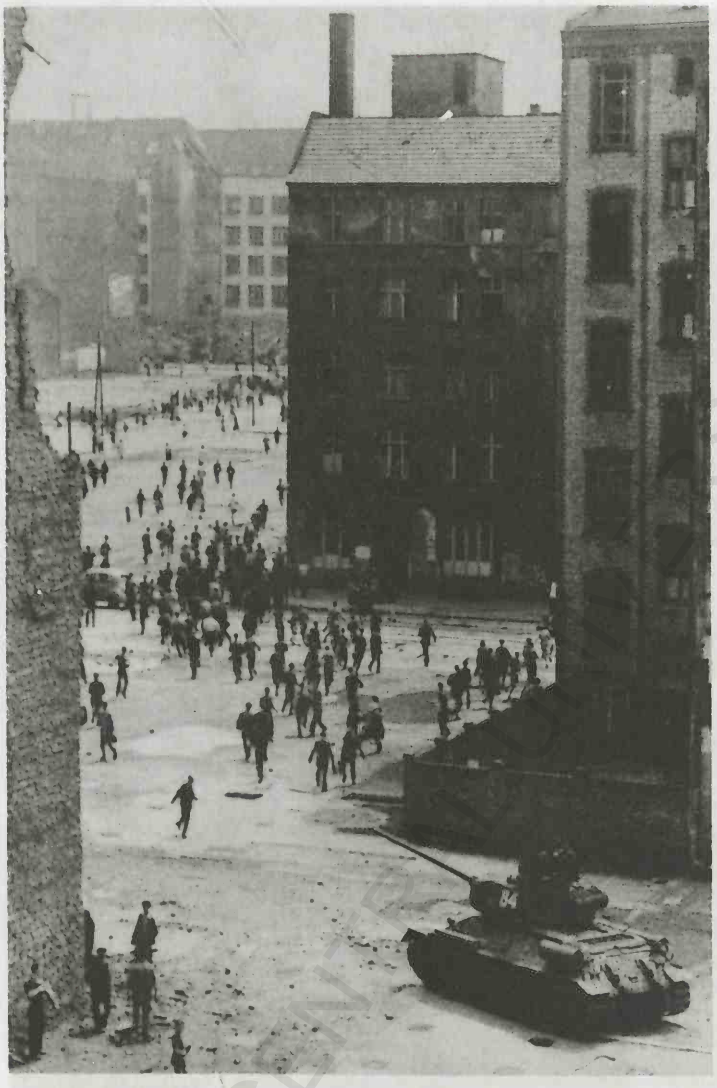

La nici trei luni după moartea lui Stalin, 10.000 de muncitori din Berlinul de Est s-au revărsat pe străzi şi n-au putut fi controlaţi, în mare parte din cauza greşelii lui Beria de a slăbi puterea MVD-ului. El a fost criticat sever pentru că a învinovăţit de criză autorităţile est-germane. Moscova s-a temut că supremaţia comunismului în Europa de Est va fi serios subminată de demonstraţii.

sosise timpul să se tragă linie sub „Complotul doctorilor". Riumin, care fusese deja destituit de Stalin şi retrogradat într-un post obscur de funcţionar, a fost arestat şi ulterior executat.

Împreună cu Hruşciov şi Malenkov, Beria a pus capăt vânătorii de vrăjitoare antisemite. O declaraţie din *Pravda* a inversat complet intenţiile lui Stalin, denunţând provocatorii din fostul MGB pentru că provocaseră „disensiuni naţionaliste şi subminaseră unitatea poporului sovietic, care fusese sudată de internaţionalism".

N-a fost însă pe atât de conciliator pe cât părea. În calitate de coautor al cărţii *KGB: Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Oleg Gordievski, unul dintre principalii dezertori sovietici din timpul Războiului Rece, a dezvăluit: „...Deşi antisemitismul grosolan din ultimii ani ai lui Stalin a încetat, a continuat credinţa într-o conspiraţie sionistă.

MVD-ul, şi ulterior KGB-ul, n-au mai reîncadrat pe niciunul dintre ofiţerii evrei epuraţi la începutul anilor 1950 şi au menţinut interzicerea totală a candidaţilor evrei".

PRĂBUŞIREA LUI BERIA

Decesul lui Stalin a creat un vid de putere, nu numai în Uniunea Sovietică, ci şi pe plan internaţional. Beria n-a pierdut timpul, ci a acţionat pentru a-şi întări controlul asupra ambelor sectoare din imperiul securităţii sale. Perfect conştienţi de faptul că el deţinea dosare potenţial stânjenitoare despre cei mai mulţi dintre ei, membrii Prezidiului au reacţionat iniţial mai lent. Înarmat cu şi mai mare încredere, Beria a trecut la instalarea unui acolit loial din MVD ca nou şef al Directoratului Extern: locotenent-colonelul Vasili Stepanovici Riasoi, un bărbat despre care s-a spus ulterior că nu avea experienţă în spionajul extern şi că era sluga lui Beria. Riasoi a fost instruit să convoace la Moscova rezidenţi (reprezentanţi ai partidelor) din mai multe ţări pentru discuţii despre politica viitoare. Manevra s-a dovedit greşită, întrucât le-a înlesnit occidentalilor care urmăreau cu atenţie Kremlinul identificarea rezidenţilor, anulându-le astfel acoperirile.

> Acţiunile lui Beria de întărire a securităţii imperiului său au dat rateuri serioase, iar el a fost destituit din toate funcţiile.

Lucrurile nu s-au oprit însă aici. Pe 17 iunie 1953, printre muncitori nemulţumiţi din Berlinul de Est au izbucnit violenţe, evenimente de care nu se mai auzise până atunci, deoarece MVD-ul se dovedise expert în zdrobirea oricăror semne de disidenţă. Considerând că masivul aparat de contrainformaţii din Republica Democrată Germană (RDG) avea nevoie de o revizie fundamentală, Beria a rechemat 800 de membri ai personalului MVD. Departamente întregi au fost azvârlite în haos. Protestele faţă de creşterile normelor de producţie au escaladat rapid până la nivelul grevelor spontane şi au inclus cererea de alegeri libere. Tancurile sovietice au fost atacate de mulţimi care le-au bombardat cu pietre. Spre nemulţumirea observatorilor din Moscova, ziarele din Occident au publicat imagini edificatoare şi reportaje. Încă şi mai îngrijorătoare au fost temerile că revolte similare vor izbucni în celelalte state-satelit comuniste.

Beria a plecat la Berlin pentru a evalua situaţia. A avut oarecare suspiciuni când a auzit că Prezidiul se întrunea la o oră neobişnuită, dar a primit asigurări că prezenţa lui nu era necesară. I-a fost însă suficient pentru a se întoarce imediat acasă, unde a găsit o atmosferă glacială. A fost acuzat că prin acţiunile sale facilita declanşarea primului atac serios împotriva conducerii comuniste din blocul sovietic, periclitând conducerea partidului, dominaţia rusească şi integritatea imperiului său est-european. Acuzat de proastă gestionare a crizei din Berlinul de Est, el a aruncat vinovăţia asupra RDG-ului, despre care a declarat că putea fi ţinut în frâu doar prin prezenţa trupelor ruseşti. Viitorul ministru de externe Andrei Gromîko, prezent ca observator, a declarat că Beria vorbea „pe un ton superior şi cu un rânjet pe chip".

PUCIUL

În faţa aroganţei lui, mişcarea de a-l răsturna a câştigat amploare. Jukov şi Hruşciov, principalii instigatori, au apreciat că era improbabil să-şi asigure susţinerea unităţilor de miliţie ale lui Beria, care deveniseră tot mai puternice; mulţi credeau că interceptau convorbirile telefonice ale colegilor apropiaţi. În mod limpede, cei doi conspiratori ar fi avut mai mult de câştigat prin apropierea de armată, în cadrul căreia mulţi ofiţeri de vârf ar fi dorit să-şi răzbune colegii epuraţi de Beria. Jukov a început să-i sondeze pe ofiţerii superiori prin intermediul lui Bulganin, ministrul apărării. Pentru Hruşciov, unul dintre obstacolele principale îl reprezenta prim-ministrul Malenkov, dar acesta a fost câştigat până la urmă de partea complotiştilor, alături de Serghei Kruglov, unul dintre adjuncţii lui Beria.

La începutul anilor 1980, oseminte umane, posibil de la unele dintre victimele lui Beria, au fost dezgropate în timpul unor lucrări de construcţie de lângă reşedinţa sa din Moscova.

Scena a fost pregătită pentru întrunirea crucială a Prezidiului de pe 26 iunie, la care Hruşciov a declarat ulterior că ar fi participat cu un pistol în buzunar. Potrivit tot lui Hruşciov, Beria a întrebat: „Care este ordinea de zi? De ce ne-am reunit de urgenţă?" În momentul acela ar fi trebuit să ia cuvântul Malenkov, pe care l-au lăsat însă nervii. Hruşciov a preluat iniţiativa şi a declarat că pe ordinea de zi exista un singur punct: „activitatea antipartinică şi creatoare de disensiuni a agentului imperialist Beria". A urmat după aceea propunerea ca Beria să fie exclus din Prezidiu, din Comitetul Central şi din partid, şi să fie deferit Curţii Marţiale. El a fost apoi acuzat de Molotov şi Bulganin. Malenkov a apăsat un buton secret, iar Jukov a intrat în fruntea unui grup de ofiţeri înarmaţi şi l-a arestat pe Beria.

Kremlinul a fost încercuit de o divizie de tancuri şi TAB-uri a căror forţă depăşea orice răspuns al MVD-ului. În plus, 50 de soldaţi înarmaţi au fost postaţi în exteriorul Porţii Borovitski a Kremlinului, gata să-l preia pe prizonier. La miezul nopţii, o limuzină guvernamentală neagră, cu farurile aprinse, a ţâşnit din Kremlin; înăuntrul ei, gărzile îl siliseră pe Beria să îngenuncheze pe podea. În buncărul de sub strada Osipenko din centrul Moscovei se afla o celulă de 6 metri pătraţi, fără ferestre şi complet goală cu excepţia unui pat din lemn, a două mese şi a unui scaun. Lumina ardea permanent.

Parcă pentru a-şi sublinia influenţa, Hruşciov, care se impusese ca lider al puciului, a întârziat să anunţe oficial MVD-ul despre arestarea lui Beria. În cartea sa, Oleg Gordievski îşi aminteşte că avea 14 ani şi se găsea în vacanţă în Ucraina, când a primit o scrisoare de la tatăl lui, colonel în NKVD, care l-a anunţat: „Ieri s-a petrecut un eveniment senzaţional. Portretele şefului au fost scoase de pe pereţi." Lipsit de aroganţă şi păstrându-şi doar linguşeala, Beria a adresat scrisori de rugăminţi către foştii lui colegi, cerând să-i fie cruţată viaţa şi să-i găsească „o slujbă cât de măruntă... Veţi vedea că în doi-trei ani mă voi repune pe picioare şi voi putea fi util... Îi rog pe tovarăşi să-mi ierte scrisul dezarticulat şi ilizibil, cauzat de starea mea, de lumina necorespunzătoare şi de faptul că nu am monoclu."

PROCESUL LUI BERIA

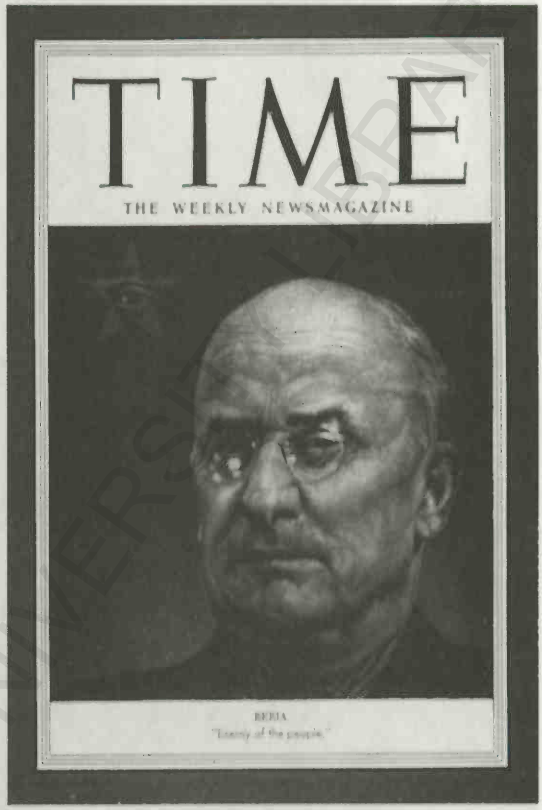

Veştile despre prăbuşirea şi moartea lui Beria pe 23 decembrie 1953 au dat ocol lumii. Pe coperta revistei *Time*, fotografia lui poartă legenda „Duşmanul poporului".

Pe 14 decembrie, Curtea Supremă i-a găsit vinovaţi pe Beria şi ceilalţi acuzaţi de „reînvierea capitalismului şi restabilirea conducerii burgheziei". Nu se poate spune însă că victimele lui Beria ar fi fost răzbunate public. Responsabilitatea lui pentru nenumăratele crime n-a fost menţionată, deoarece ar fi pătat imaginea regimului. A existat totuşi o referire voalată la perversiunile lui sexuale: „Delicte care îi dovedesc degradarea morală". Curtea Supremă a aflat că un soldat găsise o hârtiuţă cu numele şi adresele a patru femei, care fuseseră duse cu forţa la casa lui Beria, apoi violate şi probabil ucise. O acuzaţie suplimentară de activitate în folosul spionajului britanic a rezultat din „legăturile lui secrete cu Foreign Intelligence până în momentul arestării", dar nu au fost aduse dovezi concrete care să indice implicarea britanică.

Detalii despre execuţia lui Beria au apărut prin desecretizarea unor arhive ale KGB-ului, dar sunt contradictorii. Există însă o părere unanimă că el ar fi înfruntat cu demnitate ultimele clipe. A fost silit să îmbrace un costum negru şi gura i-a fost înfundată cu un bandaj sau prosop, ceea ce a însemnat că n-a putut face o declaraţie finală. Generalul Batiţki, care-l păzise timp de şase luni, i-a tras primul glonţ în frunte, urmat de altele. Cadavrul lui a fost învelit într-o prelată, dus la crematoriu şi aruncat în flăcări printr-o trapă.

În adevărata tradiţie stalinistă, Beria a devenit o non-persoană; abonaţii la *Marea enciclopedie sovietică* au primit „recomandarea" să înlăture articolul despre el şi să-l înlocuiască cu un articol despre Marea Behring.

Au avut loc şi alte transformări importante. Biroul Politic era decis ca niciunei organizaţii de securitate a statului să nu i se mai permită să se dezvolte independent şi nerestricţionat. În acest sens, Ministerul de Justiţie a devenit unicul responsabil pentru organizarea proceselor sumare şi decretarea sentinţelor. Miliţia, operaţiunile sub acoperire, grănicerii şi securitatea internă nu şi-au schimbat organizarea, dar au răspuns în faţa unui nou organ al securităţii statului: *Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti*, Securitatea Sovietică şi Serviciul de Informaţii, mai bine cunoscut după prescurtarea KGB.

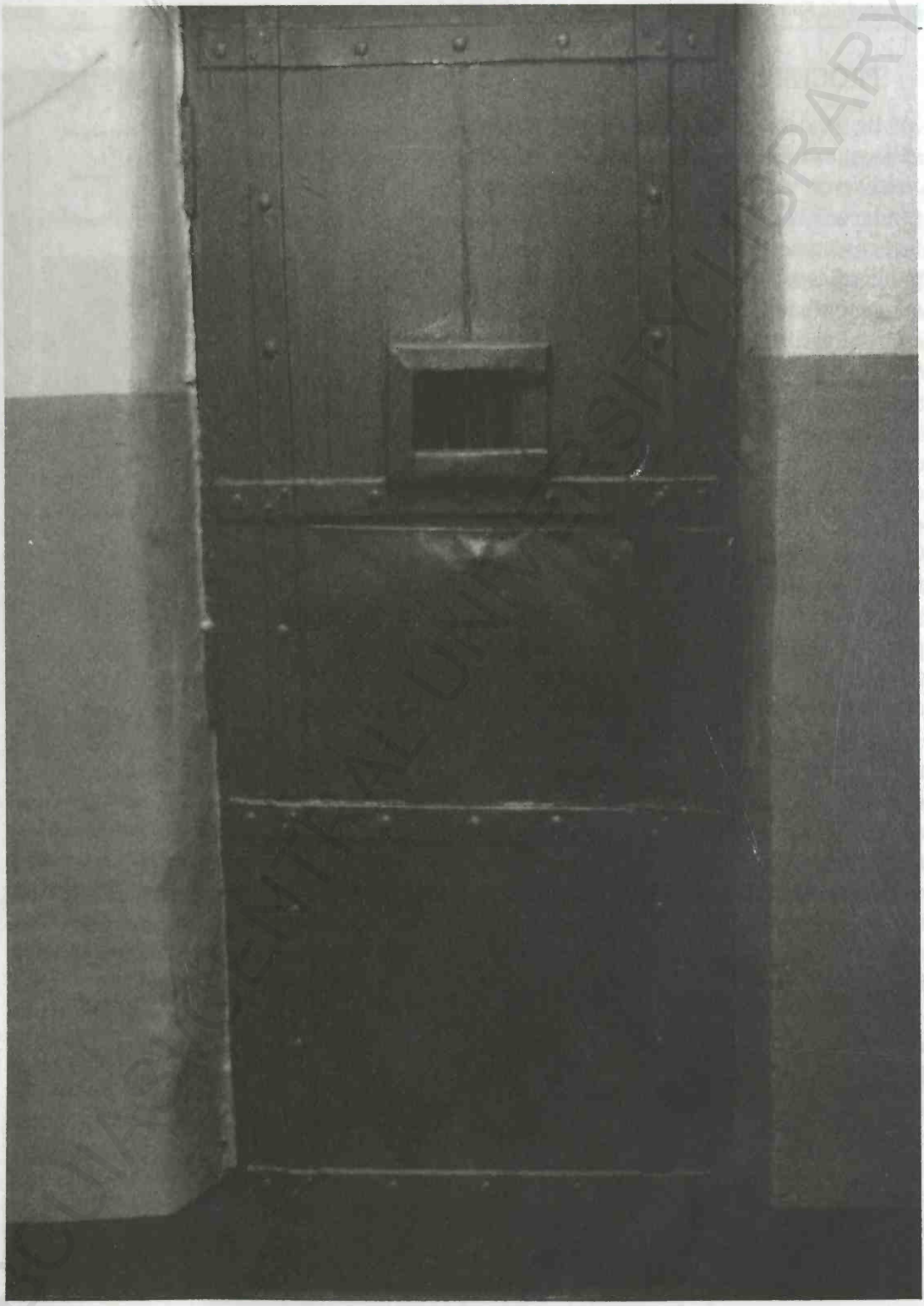

Uşă de celulă care s-a păstrat din zilele KGB-ului.
Asemenea exponate pot fi găsite în muzeele KGB din multe oraşe şi aşezări ruseşti.

CAPITOLUL 8

KGB-UL

Creat în 1954 după moartea lui Stalin, KGB-ul a devenit în scurt timp cel mai mare serviciu de securitate mondial, având capacitatea de a proiecta efectiv interesele URSS-ului în toate colţurile lumii.

Creat în martie 1954, KGB-ul a devenit cel mai mare serviciu de securitate din lume şi a existat timp de 37 de ani. În 1980, John McMahon, director-adjunct al Operaţiunilor CIA, a declarat: „Pentru a-şi implementa programele, sovieticii înfiinţaseră o reţea mondială de agenţi, organizaţii şi facilităţi tehnice, ale cărei mărime şi eficienţă nu aveau egal printre marile puteri ale lumii."

Pe lângă acţiunile sale din străinătate, KGB-ul controla 64.000 de kilometri de graniţe maritime şi terestre ale Uniunii Sovietice. Din ornamentatul său sediu în stil rococo din piaţa moscovită Dzerjinski, agenţii erau trimişi pentru a se infiltra în ministerele responsabile pentru educaţie, ştiinţă şi medicină. Pe măsură ce puterea KGB-ului a crescut, a sporit şi numărul clădirilor sale oficiale. În Leningrad şi alte oraşe şi aşezări au fost înfiinţate centre de instruire şi antrenament pentru spioni.

GLAVLIT

Cleştele cenzurii era ferm şi GLAVLIT (*Glavnoe upravlenie po delam literaturî i izdatelstv* – „Direcţia Generală pentru Păzirea Secretelor de Stat Tipărite") avea agenţi care examinau ziarele, revistele şi toate formele de materiale tipărite. Pentru ruşii obişnuiţi, viziunea totalitaristă a lui George Orwell, schiţată în romanul său *O mie nouă sute optzeci şi patru*, s-a apropiat foarte mult de realitate. Cetăţenii sovietici aveau dreptul la un paşaport pentru circulaţie în interiorul ţării doar după ce împlineau vârsta de 16 ani, iar fără actul acela orice deplasări în URSS erau ilegale. În plus, toate paşapoartele erau ştampilate, pentru a consemna mişcările titularilor lor. Agenţi pândeau în oraşe şi sate şi nimeni nu era imun la investigaţiile lor. Orice comportament care putea fi interpretat ca neloial era pedepsit prin internarea în lagărele de muncă. Nici serviciul nu mai reprezenta un refugiu sigur; persoanele care nu prezentau încredere din punct de vedere politic erau concediate şi, după o lună de şomaj, erau trimise la închisoare.

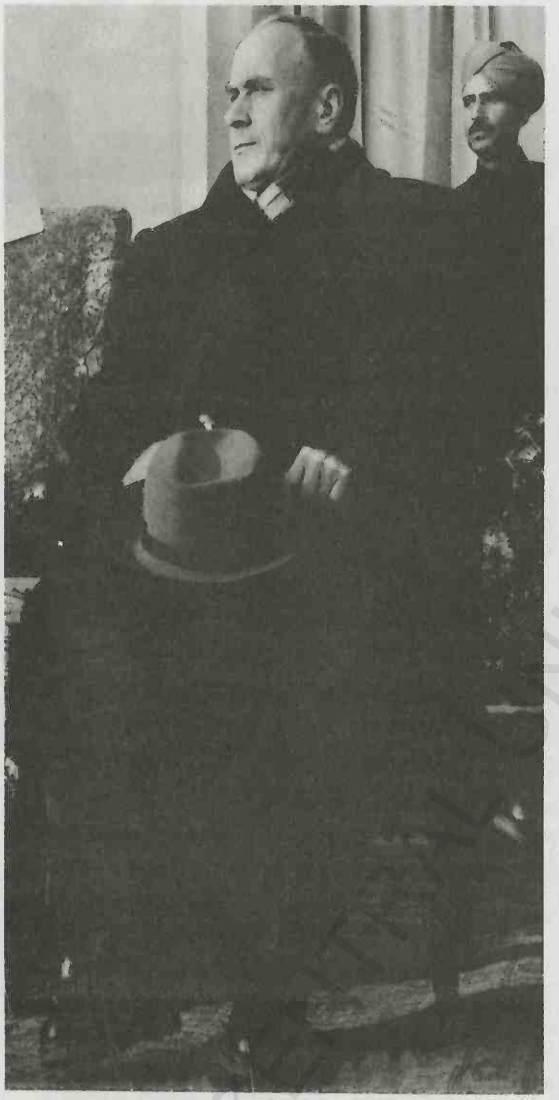

Stalinist clasic ca brutalitate şi cruzime, Ivan Serov a fost primul şef al KGB-ului şi unul dintre personajele care au reprimat cu brutalitate revolta maghiară.

INVAZIA UNGARIEI

Primul şef al KGB-ului a fost durul şi brutalul Ivan Serov care, ca adjunct al lui Beria, se ocupase de arestări în masă în Polonia în timpul răscoalei din Varşovia. După preluarea controlului Poloniei de către comunişti, Serov fusese promovat la gradul de general şi plecase în primăvara anului 1945 în Berlinul de Est. Aici, în Republica Democrată Germană (RDG), avea să fie înfiinţat în 1950 Stasi (*Ministerium für Staatssicherheit* – „Ministerul pentru Securitatea Statului"). KGB-ul a avut o prezenţă masivă în RDG şi a acţionat din districtul Karlshorst, care a devenit cea mai mare bază din exteriorul URSS-ului pentru spionajul în Occident. De acolo, bine păzit de poliţie, Serov a condus acţiuni tipice pentru activitatea KGB-ului: monitorizarea partidelor politice, bisericilor şi sindicatelor.

Din sediul din Karlshorst, Serov a fost însărcinat să se ocupe de statele comuniste care păreau să se abată de la linia oficială a Moscovei şi care aveau nevoie de convingere pentru a reveni la „normalitate" şi „conformitate". În octombrie 1956, Ungaria prezenta probleme noi, întrucât cetăţenii săi deveniseră îndrăzneţ de sfidători după „cuvântarea secretă" a lui Hruşciov ţinută în februarie la Congresul al XX-lea al Partidului, în care denunţase „cultul personalităţii" lui Stalin. Ungaria, o ţară complet subjugată Uniunii Sovietice, întrupa pentru Occident chintesenţa Războiului Rece. Decesul lui Stalin nu modificase deocamdată nimic, iar consecinţele clare ale oricăror provocări adresate Moscovei erau subliniate de prezenţa a mii de soldaţi sovietici bine înarmaţi.

Cu toate acestea, maghiarii au îndrăznit să ridice probleme, mai ales lui Matyas Rakosi (1892-1971), personificarea conducerii autoritare autopromovate. În Budapesta, demonstraţii de masă au cerut retragerea trupelor sovietice şi desfăşurarea de alegeri libere. Pentru a contracara valul larg de nemulţumiri, Hruşciov l-a silit pe Rakosi să se retragă din funcţia de prim-ministru. După o perioadă scurtă în care premier a fost Erno Gero, alt adept al politicii de mână forte, funcţia a fost preluată de Imre Nagy (1896-1958), fost preşedinte al

Parlamentului maghiar, care se pronunța în favoarea unei poziții mai liberale. Lui Nagy i-au fost acordate puteri strict limitate, iar adjunctul lui era Janos Kadar, o marionetă a KGB-ului. Pe durata scurtă cât a fost la putere, Nagy a încercat să mențină stabilitatea, sugerând amnistierea demonstranților, abolirea sistemului monopartinic și retragerea trupelor sovietice.

Asemenea propuneri l-au înfuriat pe Serov, care a plecat la Budapesta chiar în ziua numirii lui Nagy în funcție, 23 octombrie. La o ședință de urgență a conducătorilor miliției și securității, Serov a cerut să știe motivul pentru care nu se deschisese focul împotriva protestatarilor „fasciști și imperialiști". Sandor Kopacsi, șeful miliției din Budapesta, care în cele din urmă trecuse de partea disidenților, a avut curajul să atragă atenția că mulți demonstranți erau tineri din rândul intelectualității, clasei de mijloc și muncitorimii, care considerau că luptau pentru drepturile omului. După un sfert de secol, Kopacsi avea să-și reamintească privirea prelungă și sfredelitoare a ochilor albaștri ca oțelul ai lui Serov și, mai mult ca orice, amenințarea lui: „O să te spânzur de copacul cel mai înalt din Budapesta!"

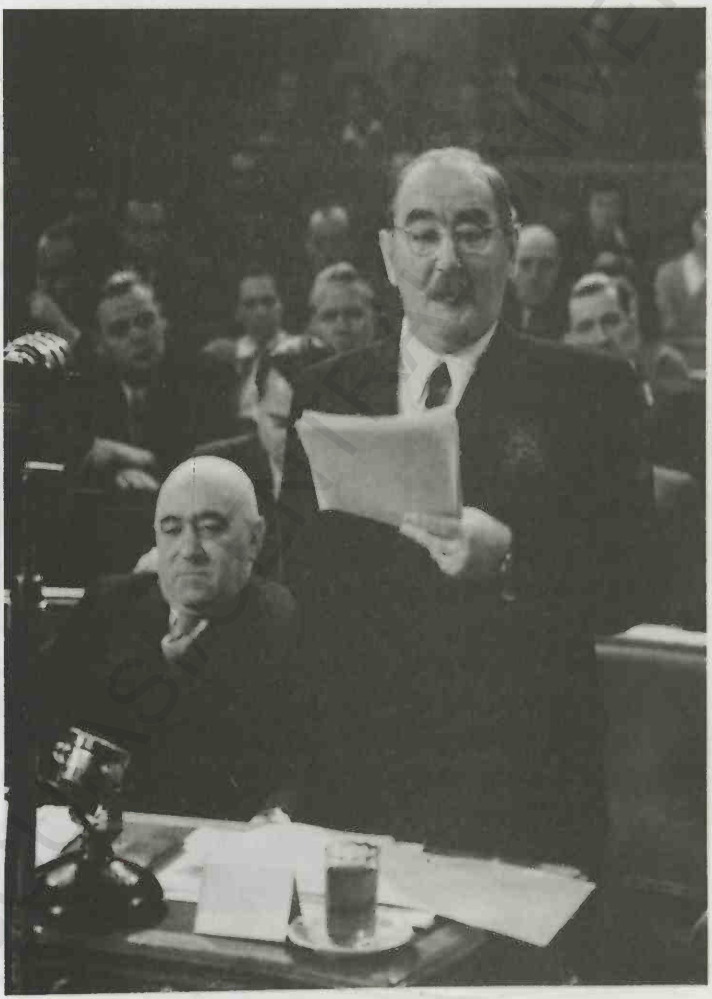

Imre Nagy, de două ori conducător al Ungariei, adresându-se Parlamentului pentru a exprima speranța țării pentru o conducere mai liberală. În dreapta lui se află predecesorul său, Matyas Rakosi, care fusese înlăturat din funcție din cauza înverșunatei opoziții populare și în urma înrăutățirii situației economice a Ungariei.

Tancurile sovietice din Budapesta au tras asupra protestatarilor din Piaţa Parlamentului, ucigând câteva zeci de oameni şi rănind 150.

La numai două zile după sosirea lui Serov, tancurile sovietice, aflate deja în Budapesta, au tras asupra protestatarilor din Piaţa Parlamentului, ucigând câteva zeci de oameni şi rănind 150. Răspunsul populaţiei a fost sângeros: conducători comunişti au fost spânzuraţi de copaci. Cinci divizii ale Armatei Roşii, aflate sub comanda generalului-colonel K. Greennik din KGB, se apropiau însă de frontiera ungară cu intenţia de a înăbuşi revolta.

Serov n-a fost singurul care a apreciat situaţia din Ungaria drept o oportunitate de a avansa în carieră. La fel a gândit şi Iuri Vladimir Andropov (1914-1984), viitorul şef KGB şi conducător sovietic. Ca ambasador în Ungaria, rolul lui iniţial a fost acela de a-l asigura pe Nagy că nu trebuia să-şi facă griji: retragerea trupelor sovietice continua potrivit înţelegerii, iar cele care intrau acum în Ungaria erau menite să asigure protecţia celor ce părăseau ţara.

INVAZIA TANCURILOR

Nagy a fost îndeajuns de naiv pentru a-l crede. Încurajat în felul acela, el a anunţat retragerea Ungariei din Tratatul de la Varşovia, organizaţia militară a statelor comuniste din centrul şi estul Europei, care fusese înfiinţată cu un an în urmă pentru a contracara posibila ameninţare NATO. Declarându-se neutră, Ungaria a protestat la Naţiunile Unite împotriva revenirii trupelor sovietice. Andropov şi-a menţinut asigurările, ba chiar s-a grăbit să sugereze că era deschis negocierilor. În tot acel timp însă, se întocmeau planuri pentru răsturnarea guvernului de coaliţie al lui Nagy, o idee avansată de oportunistul Kadar, care înfiinţase în estul Ungariei un guvern rival, a cărui putere era susţinută de prezenţa tancurilor sovietice. O invitaţie de a discuta la cartierul general militar, aparent în scopul stabilirii retragerii trupelor, a fost transmisă generalului-maior Pal Maleter, ministrul maghiar al apărării, şi personalului său. Pentru a stinge orice bănuie[1] a fost organizat un banchet copios. Capcana fusese concepută cu grijă.

Serov a intrat în acţiune la miezul nopţii, când se ţineau toasturile. Fluturând un pistol Mauser şi flancat de ofiţeri KGB, el s-a năpustit în sală şi i-a arestat pe Maleter şi însoţitorii săi. Pe 3 noiembrie, la ora patru dimineaţa, a început invazia sovietică, prin ocuparea aeroporturilor maghiare şi a principalelor noduri rutiere. S-a deschis focul asupra demonstranţilor din centrul Budapestei, iar mulţi răniţi au fost legaţi de tancuri şi purtaţi pe străzi ca avertisment pentru restul cetăţenilor. Practic nimeni nu mai putea părăsi ţara; Nagy şi câţiva miniştri au căutat refugiu în ambasada Iugoslaviei. Alţii, care n-au putut proceda la fel, au fost arestaţi drept „contrarevoluţionari" – printre ei s-a numărat Sandor Kopacsi, şeful miliţiei din Budapesta, căruia Serov îi dezvăluise adevărata sa identitate de director al KGB-ului.

TRĂDAREA

Pe 21 noiembrie, Janos Kadar, care devenise şeful noului guvern susţinut de sovietici, i-a asigurat pe Nagy şi ceilalţi refugiaţi în ambasada Iugoslaviei că puteau merge fără griji la casele lor. Dar când aceştia au părăsit ambasada, ofiţeri sovietici au pătruns cu forţa în autobuzul lor, i-au evacuat şi i-au predat KGB-ului. Acuzaţiile au condamnat „Complotul contrarevoluţionar al lui Imre Nagy şi al complicilor săi", iar Nagy a fost declarat complicele imperialismului şi „principalul organizator al contrarevoluţiei". După un proces cu uşile închise, Maleter şi Nagy au fost executaţi prin împuşcare – cel din urmă, pentru trădare, pe 16 iunie 1958. Un ministru a murit în urma torturilor, iar altul, aflat în greva foamei, a fost strangulat. Aveau să urmeze trei ani de represiuni şi consolidare a puterii în timpul regimului marionetă al lui Kadar.

Tancurile sovietice au tras asupra mulţimilor de pe străzile Budapestei, încercând să înăbuşe revolta. KGB-ul a fost prezent, nu doar pentru a conduce soldaţii Armatei Roşii, ci şi pentru a lua prizonieri, declaraţi „contrarevoluţionari".

MARKUS WOLF

Pentru un timp, KGB-ul a putut considera, pe bună dreptate, că fusese câştigată bătălia şi era perfect pregătit să-şi extindă activităţile. Un slujitor destoinic a fost Markus Johannes („Mischa") Wolf, care pe atunci juca un rol important în HVA est-german (*Hauptverwaltung Aufklärung* – „Departamentul de Informaţii Externe" al Stasi). Fiul unui bine-cunoscut scriitor comunist, care fugise la Moscova după ascensiunea lui Hitler, Wolf avea 29 de ani când a preluat conducerea departamentului, atrăgându-şi iniţial critici din partea celor care-l considerau prea tânăr şi de o îndrăzneală gratuită. El trăise însă în URSS şi vorbea fluent rusa. Deţinea de asemenea două volume cu documente ce fuseseră confiscate de Armata Roşie, care conţineau date despre Wehrmacht, SS şi nazişti, pe care intenţiona să le folosească pentru a-i compromite pe vest-germanii ajunşi la putere. Aceştia puteau fi sau ameninţaţi cu şantajul, sau convinşi să treacă de partea HVA, ceea ce practic însemna de partea organizaţiei-mamă a acesteia, KGB.

Willy Brandt, care a devenit cancelarul RFG-ului, a fost acuzat de şeful spionajului est-german Markus Wolf că dăduse comunişti importanţi pe mâna Gestapoului.

Unul dintre dosarele deţinute de est-germani era cel al lui Reinhard Gehlen (1902-1979), fost general-maior în Wehrmacht şi şef al cercetării şi evaluării informaţiilor de pe Frontul de Est. Ulterior el fusese recrutat de armata SUA pentru a organiza o reţea de spioni care să acţioneze în URSS. Vasili Mitrohin a dezvăluit că pentru a îngroşa dosarul lui Gehlen, Abteilung X, departamentul de măsuri active al HVA, îi adăugase un capitol „suplimentar, foarte compromiţător" şi alte falsuri.

ATACUL ASUPRA LUI BRANDT

Wolf a început imediat să caute victime importante pe care să le compromită şi a întrezărit o posibilitate interesantă în politicianul de stânga Willy Brandt (1913-1992), născut în Lübeck. Dosarul său KGB conţinea materiale ce susţineau că Brandt ar fi dat pe mâna Gestapoului troţkişti şi marxişti importanţi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Alte informaţii din acelaşi dosar depăşeau însă limitele credibilităţii: Brandt era denunţat că ar fi colaborat cu CIA şi SIS britanic (Secret Intelligence Service, cunoscut şi ca MI6). Oricât ar fi fost de improbabile, acuzaţiile s-au dovedit utile pentru Wolf, care intenţiona să le folosească pentru a-l discredita pe Brandt din clipa în care viitorul cancelar devenise burgermeister al Berlinului în octombrie 1957.

Wolf l-a căutat apoi pe unul dintre agenţii săi cei mai loiali, Gunther Guillaume, un medic est-german, pe care Brandt îl cunoscuse în timpul războiului. În urma instrucţiunilor primite, Guillaume i-a scris lui Brandt, pe atunci primarul Berlinului de Vest, şi i-a solicitat ajutorul pentru fiul său care era persecutat. Deşi simplul fapt că Guillaume locuia în RDG ar fi trebuit să trezească bănuielile serviciilor de securitate, Brandt a fost de acord să-l ajute; Guillaume şi soţia sa, Christel, au părăsit Berlinul de Est şi s-au stabilit în RFG, unde şi-au găsit slujbe. Ambii

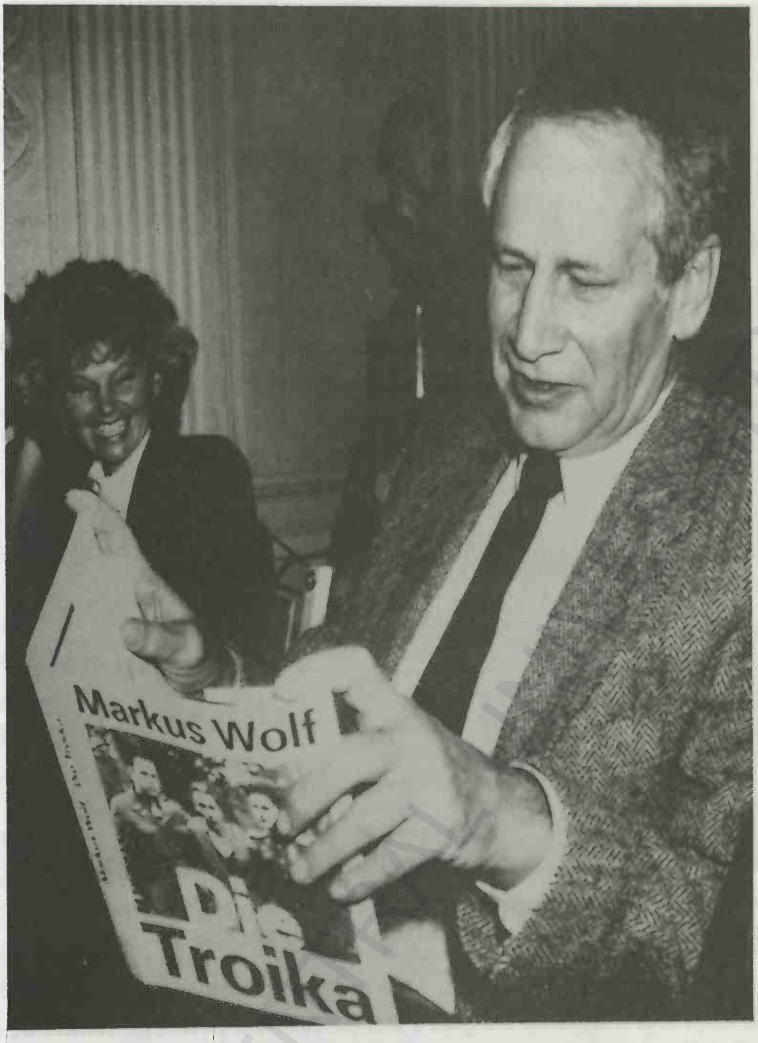

Fostul şef al spionajului est-german Markus Wolf, alături de soţia sa Andrea, într-o lectură publică din cartea sa *Die Troika*, publicată simultan în Germania reunificată în 1989. Cartea, o rememorare a vremurilor când spionajul se baza pe „cârtiţe" şi „căsuţe poştale oarbe", afirmă aversiunea lui Wolf faţă de Stalin şi încântarea cu care a primit glasnostul lui Gorbaciov. După dispariţia RDG-ului, Wolf a fost judecat şi condamnat pentru spionaj, mituire şi trădare, însă sentinţa respectivă a fost ulterior anulată şi a fost condamnat cu suspendare pentru alte acuzaţii.

au pretins susţinerea SPD-ului, partidul de stânga care conducea o coaliţie sub Brandt în calitate de cancelar, dar în realitate au continuat să-şi slujească adevăratul stăpân: HVA.

La trei săptămâni după ce Brandt a ajuns cancelarul RFG, Guillaume a obţinut un post în echipa lui. Scund, îndesat şi cu ochelari cu rame din oţel, el părea în ochii tuturor întruchiparea birocratului tipic, muncitor şi pedant. Avansând de la poziţia de simplu funcţionar, Guillaume a devenit unul dintre cei trei asistenţi personali ai cancelarului federal, iar una dintre sarcinile sale a fost aceea de a citi şi copia documentele importante ce-i ajungeau pe birou. Dintre acestea au făcut parte o comunicare din partea preşedintelui american Richard Nixon, care îşi schiţa planurile de reorganizare pentru NATO, şi, mai important, detalii ale planurilor lui Brandt pentru negocierile cu est-germanii, dezvăluind concesiile pe care era dispus să le facă. Folosindu-şi soţia pe post de curier, Guillaume a transmis materialele fie prin intermediul unor „căsuţe poştale oarbe", fie predându-le direct unui superior din KGB.

Cancelarul vest-german Willy Brandt în noiembrie 1972. În extremitatea stângă se află consilierul lui politic Gunther Guillaume, spionul din RDG, care, împreună cu soția sa Christel, s-au infiltrat în echipa lui Brandt, sub controlul KGB-ului.

Supravegherea de rutină a lui Guillaume în cei patru ani pe care i-a petrecut alături de Brandt a oscilat între superficialitate şi incompetenţă. Serviciile secrete vest-germane au acţionat abia după ce au fost contactate de un dezertor sovietic, care fusese coleg cu Guillaume la un curs ţinut de Academia Militară din Kiev şi care rămăsese stupefiat să-l vadă la TV în compania lui Brandt. Din clipa aceea, securitatea vest-germană s-a angajat într-un joc dublu complicat. Lui Guillaume i s-a îngăduit să mai rămână un an în echipa din Bonn, ceea ce a permis urmărirea contactelor sale. I s-a oferit de asemenea acces la anumite documente selectate cu grijă, ba chiar l-a putut însoţi pe Brandt în Norvegia pentru o vacanţă în vara anului 1973. Toate acestea au oferit cuplului sentimentul fals de securitate; abia în luna aprilie a anului următor autorităţile au fost gata să acţioneze. Un tribunal federal l-a condamnat pe Guillaume la 13 ani de închisoare, dar el n-a executat nici jumătate din pedeapsă, fiind repatriat în RDG în 1982 în schimbul unor deţinuţi politici şi presupuşi agenţi vest-germani.

Responsabilitatea a căzut pe umerii cancelarului pentru o breşă ridicolă de securitate, care permisese spionajului est-german să planteze un agent la nivelul superior al echipei sale. În mai

1974, Willy Brandt a acceptat toată vina şi a demisionat din funcţia de cancelar federal. Plecarea lui a fost salutată cu uşurare de elemente din RDG, care fuseseră alarmate de obiectivele vizate de *Ostpolitik*, propunerile lui Brandt pentru legături mai strânse cu Occidentul, care refuzase mereu să recunoască RDG-ul ca stat suveran.

IGOR GOUZENKO

Pe lângă căutarea de noi surse de putere, KGB-ul a primit instrucţiuni de la Moscova să urmărească disidenţi şi trădători, în operaţiuni care au durat adesea ani întregi. Un exemplu grăitor în această privinţă a fost cazul lui Igor Sergheevici Gouzenko (1919-1982), dezertor şi fost operator al cifrului în ambasada sovietică din Ottawa. Apariţiile lui la televiziunea canadiană îi aduseseră porecla „bărbatul fără chip", deoarece apărea cu o glugă albă pe cap. În plus, Gouzenko fusese supus unor operaţii de chirurgie plastică şi vorbea în public prin intermediul unui dispozitiv care-i distorsiona vocea.

Toate acestea nu erau doar simple elemente melodramatice, pentru că Gouzenko avea suficiente motive să fie prudent. KGB-ul îl trecuse pe lista neagră încă de pe 5 septembrie 1945, când îşi strecurase sub cămaşă 100 de documente secrete şi dezertase, îmboldit de nemulţumirea tot mai mare faţă de comunism şi de cele aflate despre standardul vieţii în patrie. O altă motivaţie fusese faptul că el şi familia sa urmau să fie trimişi acasă. Dezertarea s-a dovedit însă mai dificilă decât crezuse. Canadienii manifestau precauţie şi ezitau să acţioneze împotriva sovieticilor, care le fuseseră aliaţi în al Doilea Război Mondial abia recent încheiat. În concluzie, Ministerul Justiţiei a refuzat să studieze documentele.

Fără să vrea, Gouzenko alesese un moment nepotrivit: Canada urma să se întâlnească cu URSS, Marea Britanie, Franţa şi SUA pentru negocieri postbelice, iar ultimul lucru pe care şi-l dorea guvernul canadian era un scandal de spionaj. Gouzenko a abordat de asemenea un important ziar, care şi-a manifestat acelaşi interes reţinut, pierzând astfel „bomba" de spionaj a deceniului. Perfect conştient că nu va trece mult timp şi foştii lui colegi îi vor descoperi duplicitatea, Gouzenko s-a grăbit să se întoarcă acasă şi şi-a instalat familia peste noapte într-un apartament gol de vizavi. Temerile i s-au dovedit pe deplin justificate; în scurt timp a văzut prin gaura cheii cum agenţi GRU au intrat prin efracţie în apartamentul său şi au început să-l percheziţioneze.

Abia atunci Gouzenko a fost privit cu seriozitate de autorităţile ultraprecaute, care-l suspectaseră că era agent comunist, ba chiar se gândiseră să-i ceară să părăsească ţara. Examinarea atentă a „recoltei" sale a scos la iveală informaţii senzaţionale. În mod clar, şeful agenţilor GRU, camuflat destul de superficial ca ataşat militar sovietic în Ottawa, era colonelul Nikolai Zabotin, care avea ca principală misiune conducerea unei reţele ce căuta să afle detalii despre programul bombei atomice a Aliaţilor.

ALAN NUNN MAY

Unul dintre agenţii veterani ai lui Zabotin era fizicianul britanic Alan Nunn May, care în anii 1940 lucrase în Laboratorul de Cercetări Atomice din Cambridge. În timpul războiului, cercetările respective fuseseră mutate în Canada pentru sporirea securităţii şi pentru uşurarea

cooperării cu americanii. Simpatiile comuniste ale lui Nunn May îl atrăseseră în scurt timp pe colonelul Zabotin, care-l repartizase locotenentului GRU Pavel Angelov. Fizicianul britanic a fost instruit să transmită informații legate de energia atomică și uraniu, apoi a fost convins să raporteze despre primul test al bombei atomice, care se desfășurase în New Mexico, și chiar să procure o mostră de uraniu-235.

Nunn May, care a fost arestat după rechemarea la Londra, n-a fost singurul agent sovietic demascat. Pe lângă Klaus Fuchs și omul său de legătură Harry Gold, a mai existat și David Greenglass. Militar în armata SUA, el era un comunist cunoscut, care fusese repartizat la Los Alamos, unde se produsese bomba cu plutoniu detonată în 1945 la Nagasaki. Potrivit lui Harry

Activitățile de spionaj sovietice din Canada și SUA au atins apogeul în primele luni din 1956. Interesul public s-a axat pe spionul comunist David Greenglass (extremitatea stângă a fotografiei). Acesta a depus mărturie împotriva tovarășilor săi conspiratori, soții Rosenberg, care au fost condamnați și executați. Greenglass se află aici în prezența lui Harry Gold (al cincilea din stânga), care spiona pentru Uniunea Sovietică din 1935. Atât Greenglass, cât și Gold au apărut înaintea Subcomitetului pentru Securitate Internă al Senatului SUA, care investiga spionajul sovietic.

Gold, Greenglass le transmisese sovieticilor informații importante despre proiect. Trecând prin sită contactele lui Greenglass, autoritățile au ajuns la Julius Rosenberg, tehnician de la Los Alamos, și el un cunoscut agent de recrutare pentru partid; unul dintre succesele lui fusese chiar cumnatul său, Greenglass. Tribunalul a aflat că Julius Rosenberg, încurajat de soția lui, Ethel, nu numai că detectase potențiali trădători, ci le oferise sovieticilor materiale strict secrete. Cei doi soți au fost condamnați la moarte și executați pe scaunul electric, iar Gold și Greenglass au fost condamnați la ani grei de închisoare. Ei n-au fost însă singurii prinși în plasa contraspionajului canadian – alți 39 de suspecți au fost arestați, dintre care 18 au fost condamnați.

În tabăra sovietică, un personaj-cheie a fost Anatoli Iațkov, consulul-general al Uniunii Sovietice, care fusese supraveghetorul soților Rosenberg. Înainte de începerea proceselor, Iațkov a profitat de imunitatea diplomatică pentru a părăsi Canada. Într-un interviu acordat

Mase de demonstranți au mărșăluit spre New York pe 18 iunie 1954, pentru a protesta împotriva condamnării la moarte a lui Julius și Ethel Rosenberg. A existat convingerea larg răspândită că soții se făcuseră vinovați doar de spionaj de grad redus, însă Rosenberg, un militant stalinist convins, expediase informații importante prin intermediul consulatului sovietic.

în anii 1990, el a afirmat că FBI-ul descoperise „mai puțin de jumătate" din rețeaua lui și a adăugat cu ușurare că un personaj important de atunci scăpase nedetectat și se afla încă în viață.

Gouzenko credea, și pe bună dreptate, că KGB-ul îl va urmări până în mormânt. În 1975, agenții KGB au descoperit prietenia lui cu parlamentarul Thomas Cossit și au dedus că Gouzenko locuia în circumscripția electorală a acestuia. Materialele lui Mitrohin dezvăluie că Mihail Nicolaevici Hvatov, agent KGB din Ottawa, l-a contactat pe Cossit în speranța de a afla adresa lui Gouzenko. Hvatov a eșuat și atunci a scotocit prin trecutul politicianului, pentru a găsi informații care l-ar fi putut discredita și ar fi fost astfel utile pentru șantaj. Și în privința aceea a dat greș, deoarece Cossit a murit în 1982. Cât despre Gouzenko, el și familia sa au fost descusuți în amănunt, după care guvernul canadian le-a asigurat alte identități și au dispărut în anonimatul clasei de mijloc. Au păstrat acest anonimat cu succes până la decesul lui Gouzenko în urma unui infarct, în 1982. KGB-ul nu reușise să-și prindă prada.

REȚEAUA PORTLAND

Îngrijorarea stârnită de cazul Gouzenko s-a întins dincolo de Canada și Statele Unite, inclusiv în cercurile NKVD. În Londra, un interes aparte față de Gouzenko îl manifestase Harold Adrian Russell („Kim") Philby (1912-1988), șeful Secțiunii IX (Contrainformații Sovietice) din SIS, care era însă agent sovietic, atras de comunism încă din anii 1930. Mulțumită traducerilor americane ale telegramelor sovietice decriptate de Proiectul Venona, s-a aflat ulterior că Philby fusese ținut la curent cu evoluția cazului Gouzenko. Philby raportase „o intensificare a contramăsurilor" împotriva spionajului sovietic în Londra, iar Moscova ordonase proceduri stricte de securitate pentru ca „rețeaua valoroasă de agenți să fie protejată împotriva compromiterii". Agenților li s-a comunicat să manifeste discreție, cel puțin

La zece ani după dezertare, Igor Gouzenko încă se temea de KGB. În octombrie 1954, a fost intervievat de un jurnalist în Toronto și a discutat cu alți reporteri, cu glasul distorsionat. Războiul Rece începuse, și Gouzenko a exprimat convingerea generală că orice acțiuni aparent conciliatorii ale URSS-ului puteau totuși prefața un atac asupra Statelor Unite.

temporar: „Avertizați-i pe toți tovarășii noștri să verifice cu multă atenție când se deplasează la o întâlnire, iar dacă observă că sunt supravegheați să nu încerce în niciun caz să scape de sub urmărire pentru a ajunge la întâlnire..."

Liniștita suburbie Ruislip din vestul Londrei a fost o scenă improbabilă pentru una dintre cele mai senzaționale operațiuni KGB din afara Statelor Unite și Europei continentale. Peter Kroger, anticar specializat în cărți, și soția sa, Helen, ambii canadieni, se stabiliseră aici în anii 1950 și aparent nu făceau nimic în afară de a socializa cu vecinii lor imediați, familia Search. Ocazional, soții Kroger erau însoțiți de Gordon Lonsdale, prezentat vecinilor ca „tânărul nostru prieten canadian". Nu exista niciun motiv pentru a se bănui că soții Kroger erau altceva decât ceea ce păreau a fi: un cuplu sociabil, perfect mulțumit cu viața liniștită în suburbie. Cei doi – în realitate un cuplu american, Morris și Lona Cohen – și-au jucat rolurile perfect. Deloc surprinzător de altfel, fiindcă erau agenți KGB veterani, specialiști în operațiuni sub acoperire, care lucraseră cu soții Rosenberg și rețeaua acestora.

Un telefon primit de familia Search din partea poliției locale a fost primul indiciu că acoperirea lor fusese compromisă. Telefonul a fost urmat de o vizită a discretului și

Revenirea lui Ethel Gee în 1970 la casa ei din Portland, Dorset, în vestul Angliei. Fusese închisă nouă ani pentru rolul jucat în rețeaua de spioni sovietici. La anunțarea sentinței, judecătorul îi spusese: „Sunt înclinat să cred că dintre voi doi, dumneata ai caracterul cel mai puternic. Cred că ai acționat din lăcomie."

politicosului Jim Skardon, unul dintre cei mai eficienți agenți ai MI5. Acesta le-a explicat soților Search, care rămăseseră uluiți, că erau în joc chestiuni de securitate națională și a cerut „permisiunea" de a instala supraveghetori în casa lor, mai exact într-o odaie cu vedere spre bungalow-ul Kroger. Dornici să-și apere intimitatea, soții Search s-au împotrivit, dar Skardon, păstrând același comportament curtenitor, le-a explicat că „permisiunea" lor era inutilă, întrucât deținea oricum autorizația legală de a acționa ca atare.

MICHAL GOLENIEWSKI

Totul a început în Washington, după ce fostul spion polonez Michal Goleniewski, care dezertase la americani, a povestit despre existența unui spion naval KGB care făcuse cândva parte din personalul ambasadei britanice din Varșovia. Contrainformațiile britanice l-au identificat destul de repede pe Harry Houghton (nume de cod SHAH), fost plutonier adjutant principal în marină care fusese detașat în Polonia, unde acționase pe piața neagră. Fusese rechemat în Anglia înainte de expirarea detașării și-și găsise un post la Autoritatea Armelor Submarine a Amiralității Britanice de la Portland, pe coasta sudică. În timp ce relațiile cu soția sa Peggy deveniseră tot mai încordate, o cunoscuse pe Ethel („Bunty") Gee, fiica unui fierar, care-i devenise amantă.

O veche legătură din Polonia, care-i știa slăbiciunea pentru lux, i-a sugerat să-și asigure o sursă utilă de venit suplimentar prin contactarea lui Gordon Lonsdale. Houghton a fost lăsat să creadă că extravertitul acela prosper și bine îmbrăcat era comandor naval american la ambasada din Londra, însă imaginea aceea nu era decât o acoperire ingenioasă pentru rusul Konon Trofimovici Molodi, care fusese pregătit cu grijă de KGB pentru viața din Marea Britanie, în scopul controlării viitoarei „Rețele Portland". Lui Houghton i s-a propus să dețină un rol central în furnizarea de informații. Acestea aveau să ajungă la Moscova prin intermediul soților Kroger; așa cum avea să se dovedească, aceștia dețineau resurse foarte eficiente. Veriga slabă a lanțului era însă chiar Houghton, care a atras suspiciuni fiindcă devenise dependent de un stil de viață care ar fi trebuit să-i depășească mult posibilitățile financiare. Un agent al securității din Portland l-a văzut conducând un automobil costisitor alături de Gee și cheltuind fără reținere prin barurile din cartier. În plus, soția de care se îndepărtase, Peggy, a găsit în casa lor un teanc de documente navale. Era momentul să intre în scenă MI5 și Divizia Specială din Scotland Yard.

Arestările cele mai importante au avut loc în Londra, lângă Old Vic Theatre, unde Houghton și Bunty Gee au fost reținuți în timp ce-i înmânau lui Lonsdale un coș de cumpărături în care se aflau patru dosare ale Amiralității și filme nedevelopate într-o cutie etanșă din cositor. Serviciile secrete britanice au descoperit 300 de fotografii de magazii și echipamente navale, inclusiv detalii ale submarinului nuclear HMS *Dreadnought*. Arestările respective au fost urmate de raidul efectuat de Divizia Specială și poliție la locuința familiei Kroger. Cei doi soți au fost supuși unor interogatorii intense, mai ales privind legăturile lor cu Lonsdale, apoi au fost arestați. Helen Kroger a întrebat dacă putea alimenta boilerul înainte de a pleca – un șiretlic greu de înghițit de o polițistă experimentată, care a insistat să-i verifice mai

PROIECTUL VENONA

În prim-planul războiului de spionaj dintre Uniunea Sovietică şi Statele Unite s-a găsit un program strict secret, care a purtat numele de cod Venona şi folosea cei mai talentaţi criptografi din Agenţia americană pentru Securitate Naţională, cu sediul în Langley, statul Virginia. Creat iniţial în 1943 pentru a intercepta convorbirile de pace dintre nazişti şi sovietici de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, Venona a fost modernizat pentru a descifra orice mesaje din ţări ce aveau contact cu Moscova. Sarcina respectivă nu era deloc simplă, pentru că erau implicate nu mai puţin de cinci sisteme diferite de codificări, centrale fiind cele asociate cu KGB şi GRU.

Operaţiunea Venona a atras unele dintre cele mai de seamă talente lingvistice din America şi în mod notabil un duo formidabil alcătuit din Meredith Gardner, un savant care stăpânea perfect şase limbi şi codurile lor, şi Robert Lamphere, care se alăturase proiectului în 1948, ca ofiţer de legătură şi supraveghetor de caz pentru FBI. Mesajele din ambele părţi treceau pe la J. Edgar Hoover, şeful FBI, şi determinau investigarea celor suspectaţi de spionaj.

În centrul KGB-ului – şi astfel o sursă bogată de informaţii pentru Venona – se afla al Doilea Directorat Principal, care se ocupa de contrainformaţiile internaţionale şi securitate şi care controla SMERŞ („Moarte spionilor"). Detalii privind funcţionarea metodelor KGB-ului au format mare parte din recolta proiectului Venona, inclusiv contramăsurile luate împotriva supravegherii FBI-ului, detectarea dispozitivelor de interceptare şi mijloacele de asigurare a loialităţii agenţilor.

Venona a ţinut de asemenea evidenţa metodelor sovietice de recrutare a comuniştilor americani ca spioni. Poate că realizarea sa cea mai importantă a fost descoperirea că KGB-ul deţinea formaţiuni mari de miliţieni, paznici de lagăre penale şi o mică armată pentru a-i proteja pe Stalin şi conducerea sovietică. Pe durata Războiului Rece, existenţa proiectului Venona, care a funcţionat până în 1980, a rămas strict secretă şi nici în prezent multe dintre informaţiile descifrate de program n-au fost desecretizate.

întâi poşeta. Înăuntru a găsit un plic cu o scrisoare în limba rusă, alături de o foaie de hârtie cu cifre dactilografiate în cod: erau coordonate cartografice pentru locuri de întâlnire.

Greville Wynne şi Gerald Brooke au fost simple piese în schimburile de spioni ai KGB-ului.

Peter Wright, director-adjunct al MI5 şi un personaj important în acţiunile neobosite ale Marii Britanii de a detecta spioni sovietici, a scris în memoriile sale *Spy Catcher*: „Descoperirea cea mai interesantă a fost legată de transmisiunile speciale, de mare viteză, de la Moscova. Într-un borcan din cămară, am găsit o sticluţă cu oxid de fier magnetizat, utilizat pentru transpunerea semnalelor Morse din mesajul de înaltă viteză pe o bandă, astfel încât să poată fi citit fără a fi transferat pe un magnetofon sofisticat şi încetinit. Era o tehnică nouă şi explica motivul pentru care nu izbutiserăm să detectăm nicio transmisiune spre casa Kroger în lunile dinaintea arestărilor... Am percheziţionat casa timp de nouă zile şi abia în ultima zi am descoperit transmiţătorul, ascuns într-o cavitate de sub podeaua bucătăriei, alături de camere foto şi alte echipamente radio. Toate fuseseră împachetate în ambalaje sigilate, rezistente la umezeală, iar sistemul fusese evident conceput pentru

a fi depozitat timp îndelungat." Percheziția a găsit de asemenea mii de lire sterline, dolari și cecuri de călătorie, și șapte pașapoarte.

DEMASCAREA

În casa lui Bunty Gee, care avea un salariu săptămânal de 10 lire în Portland, s-au găsit 4.000 de lire sterline. În locuința lui Houghton au fost dezgropate mai multe hărți de navigație și planul unei proprietăți a Amiralității din apropiere. S-au mai descoperit de asemenea un aparat de radio capabil să recepționeze transmisiuni din toată lumea, o brichetă cu fund fals, lanterne cu baterii cave și termosuri dotate cu containere secrete.

Cinci dintre cei implicați au pledat „nevinovat" la acuzația că între 14 aprilie 1960 și 7 ianuarie 1961 complotaseră pentru încălcarea legii britanice referitoare la secretele de stat. Houghton și Gee au fost condamnați la câte 15 ani de închisoare; amândoi au executat 10 ani din pedeapsă. În privința Rusiei și KGB-ului, adevăratul erou al rețelei de spioni din Portland

Centru de spionaj în suburbii: radio cu pick-up convertit, recorder și căști, capabil să recepționeze trei tipuri de transmisiuni de mare viteză de la Moscova. A fost dezgropat din bungalow-ul ocupat de soții Kroger, figuri centrale în rețeaua de spioni Portland. Serviciile de securitate britanice au încercat zadarnic să evite mediatizarea cazului, pentru ca vestea descoperirii rețelei să nu ajungă la sovietici. În câteva ore, reporteri și fotografi au asaltat bungalow-ul și a fost dezvăluită o importantă operațiune de spionaj.

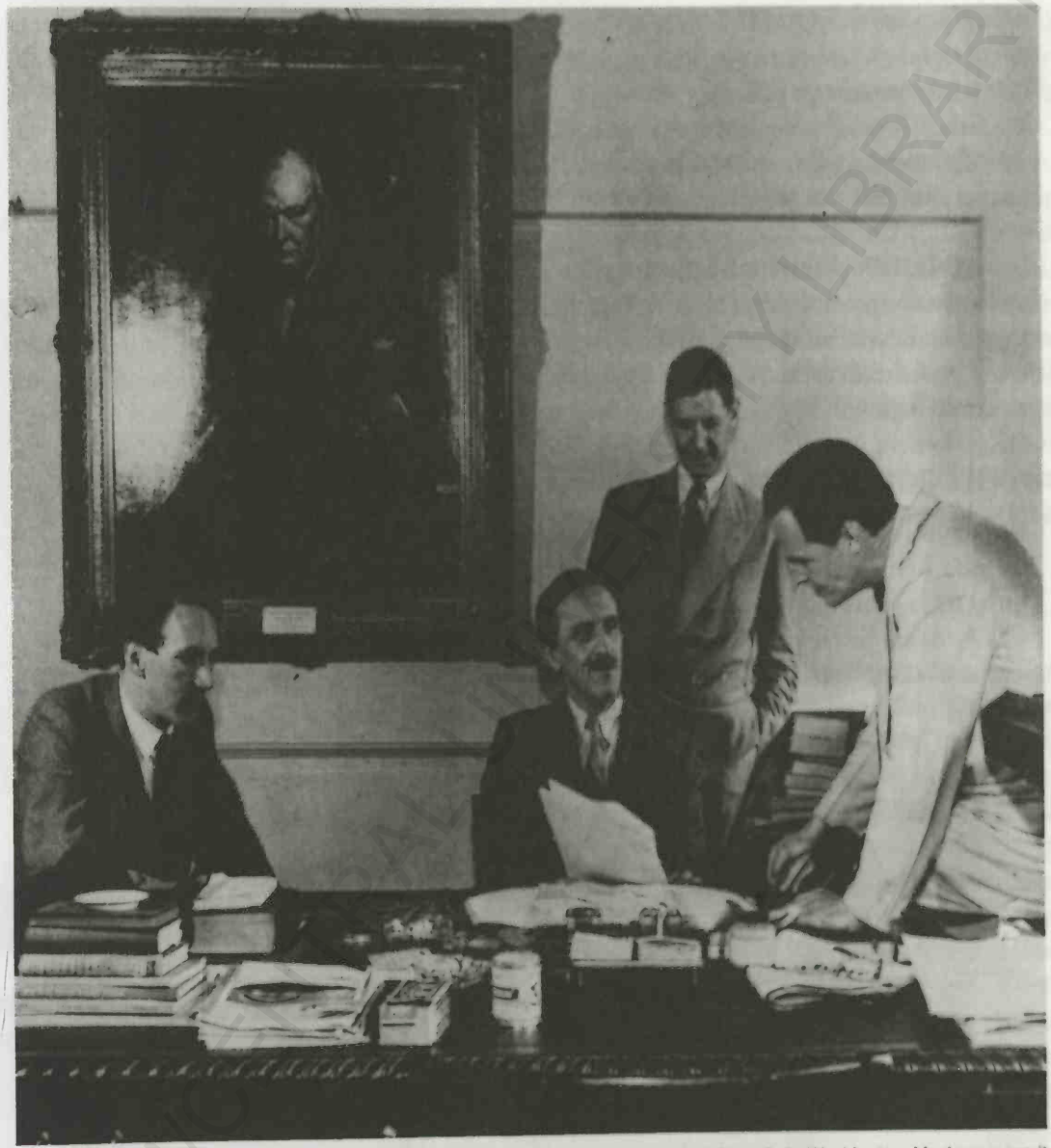

Donald Maclean, fotografiat în iunie 1951 pe biroul lui sir John Balfour, în ambasada britanică din Washington. Maclean a servit ca prim-secretar al ambasadei, dar ulterior a fost demascat ca agent KGB.

a fost Lonsdale (de fapt, Molodi), condamnat la cinci ani, dar eliberat în schimbul lui Greville Wynne, un englez acuzat de spionaj în URSS, care fusese ținut în mod deliberat în condiții dure pentru a grăbi schimbul. Soții Kroger au primit câte 20 de ani de închisoare. Cedarea lor în 1969 în schimbul lui Gerald Brooke, un tânăr lector universitar britanic, a scos la iveală alte dovezi, dacă mai era nevoie, ale cinismului crud al KGB-ului. Cu patru ani în urmă, Brooke, vinovat mai degrabă de naivitate decât de spionaj calculat, introdusese pe furiș

în Uniunea Sovietică pamflete care atacau regimul comunist. Acestea fuseseră realizate de una dintre numeroasele organizații de emigranți ruși cu sediul în RFG, dintre care unele erau finanțate pe ascuns de CIA. Așa cum se poate anticipa, organizația respectivă fusese infiltrată de KGB, și Brooke a fost arestat pentru răspândirea de materiale „subversive" și internat în lagăr. Occidentul a fost anunțat că va fi ținut acolo până se putea aranja un schimb convenabil pentru unul sau mai mulți spioni sovietici. URSS a mers și mai departe. În presă au fost strecurate știri despre deteriorarea sănătății lui Brooke, care ar fi putut muri dacă nu era eliberat. În 1969, guvernul britanic a fost de acord cu schimbarea sa pentru soții Kroger. Înțelegerea respectivă a declanșat un conflict cu serviciile de securitate, care înțeleseseră acum că sovieticii dețineau toate atuurile: niciun britanic care călătorea în spatele Cortinei de Fier nu mai putea avea garanții privind siguranța personală cât timp Marea Britanie avea un spion pe care sovieticii îl doreau înapoi. KGB-ul avea acum un avantaj major.

GEORGE BLAKE

Sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950 au dezvăluit cât de adânc și cât de grav se infiltrase KGB-ul în serviciile secrete britanice. Cea mai șocantă a fost rechemarea lui Kim Philby de la Washington, unde fusese reprezentantul SIS cu misiunea intermedierii legăturii cu CIA. Acela fusese practic un permis care-i asigurase acces nelimitat la documente strict secrete, al căror conținut fusese transmis șefilor lui de la Moscova. Conducătorii spionajului

La directiva supraveghetorului său sovietic și cu ajutorul colegului spion Anthony Blunt, Guy Burgess a primit sarcina de a-l avertiza pe Donald Maclean că era urmărit de contraspionajul britanic. În chiar ultima clipă, Burgess, celebru pentru impulsivitate și imprevizibilitate, a dezertat împreună cu Maclean.

britanic au mai descoperit după aceea alţi doi agenţi KGB: Donald Maclean (1913-1983), şeful Departamentului American al Ministerului de Externe, şi Guy Burgess (1911-1963), care servise tot în Washington. Data la care urmau să fie investigaţi le-a fost anunţată de un alt trădător, Anthony Blunt (1907-1983). Ca urmare, cei doi au dezertat la Moscova în mai 1951.

KGB-ul n-a pierdut însă deloc timp pentru a recruta un succesor al discreditatului Philby. Acesta era un alt ofiţer SIS, George Blake (n. 1922) în vârstă de 29 de ani, fiul unui negustor evreu născut în Egipt şi naturalizat britanic pe nume Albert Behar. Mama lui olandeză rămăsese văduvă în 1936. George locuia în Rotterdam când ţara a fost invadată de germani. El s-a înrolat în Rezistenţa olandeză, a fugit de Gestapo pe o linie de evadare a Serviciului de Operaţii Speciale britanic, SOE („Special Operations Executive) şi a ajuns finalmente în Marea Britanie. După aceea s-a înrolat în Marina Regală şi a fost repartizat în serviciul de informaţii navale la Hamburg, după ocuparea Germaniei de către Aliaţi. Abilitatea lui lingvistică a atras atenţia Ministerului de Externe britanic, care l-a încadrat în departamentul pentru Orientul Îndepărtat. În 1949, Blake a plecat în Coreea de Sud ca viceconsul la Seul. După un an, în urma izbucnirii Războiului Coreean, a fost arestat de nord-coreeni şi trimis într-un lagăr pentru prizonieri de război din Manciuria.

CAPTURAREA

Interesat să-şi asigure viitorul după încheierea războiului, Blake le-a înmânat temnicerilor comunişti o scrisoare în rusă adresată ambasadei celei mai apropiate, solicitând un om de legătură căruia să-i poată transmite informaţii importante. După ce s-a identificat în cele din urmă unui anchetator din KGB, el s-a oferit să lucreze ca agent sovietic. A primit numele de cod DIOMID şi a fost repartizat supraveghetorului Serghei Aleksandrovici Kondraşev. După întoarcerea în Anglia, Blake şi-a început activitatea ca agent SIS şi a fost trimis la Berlin, una dintre zonele cele mai delicate ale Războiului Rece. Un mare avantaj pentru el a fost relaţia strânsă cu Reinhard Gehlen, graţie căreia a fost plasat ideal pentru a spiona serviciile de informaţii vest-germane. Astfel a aflat despre operaţiunea Stopwatch/Gold, plănuită de CIA şi SIS, care intenţionau să sape un tunel secret pe sub graniţa dintre sectoarele Est şi Vest ale Berlinului, pentru a intercepta liniile de comunicaţii terestre ce plecau din sediul general al spionajului şi armatei sovietice din Karlshorst. Prima acţiune a lui Blake a fost de a-i înainta supraveghetorului său o copie la indigo a minutelor unei conferinţe SIS-CIA despre proiect.

Urmarea a fost rapidă. Markus Wolf, trezit în zori de ministrul pentru Securitatea Statului, Ernst Wollweber, a fost adus la o echipă de săpători dintr-un departament special al Armatei Roşii. La coordonatele tunelului, ei au utilizat aparate de sudură, au tăiat prin oţel şi au pătruns într-o incintă subterană, care conţinea mănunchiuri de cabluri, de care erau ataşate amplificatoare. Aici semnalele erau interceptate, amplificate şi transmise prin alte cabluri ce dispăreau printr-o trapă din podea. Un puţ ducea la un tunel căptuşit cu oţel, care dispărea în direcţia staţiei radar americane. Cablurile interceptate purtaseră unele dintre comunicaţiile strict secrete ale Armatei Roşii, iar interceptările oferiseră cele mai recente informaţii despre capacitatea nucleară îmbunătăţită a forţelor aeriene sovietice în RDG, despre noua lor flotă de

INDIA ŞI KGB-UL

În căutarea de pieţe promiţătoare în statele în curs de dezvoltare, KGB-ul şi-a orientat majoritatea energiei către India, pe care Stalin o ignorase cu dispreţ ca fiind marioneta imperialismului. În *Marea enciclopedie sovietică*, Mahatma Gandhi, care condusese India spre independenţă, era considerat un reacţionar „care... a trădat poporul şi i-a ajutat pe imperialişti împotriva sa; i-a maimuţărit pe asceţi; a pretins în chip demagogic că susţine independenţa Indiei şi este duşmanul britanicilor, şi care a exploatat considerabil prejudecăţile religioase". În cartea lor despre KGB, Christopher Andrew şi Oleg Gordievski afirmă că această campanie de defăimare îşi avea originea încă de pe vremea Imperiului Britanic („British Raj"), când Partidul Comunist Indian primea instrucţiuni de la Moscova, iar mesajele sale erau acceptate de Serviciul de Spionaj Indian cu sediul în New Delhi. Până la începutul anilor 1950, Moscova a subliniat necesitatea şi importanţa răsturnării „guvernului reacţionar al lui Jawaharlal Nehru".

Oleg Kalugin, cândva cel mai tânăr general KGB responsabil pentru activităţile din străinătate, a susţinut: „Aveam zeci de surse în guvernul indian – în spionaj, contraspionaj, ministerele Apărării şi de Externe, şi în poliţie".

Potrivit dosarelor KGB strict secrete aduse în Occident de Vasili Mitrohin, serviciile sovietice de spionaj au încercat în mod deliberat să exploateze corupţia din regimul lui Indira Gandhi, care primea valize ticsite cu bancnote pentru a-şi finanţa aripa din partidul Congresul Naţional. Se credea că doamna Gandhi nu ştia că unele dintre valizele ce umpleau sipetele Congresului ar fi sosit de la Moscova, via KGB. Nu şi acelaşi lucru se putea spune despre Lalit Narayan Mishra, care răspundea de strângerea fondurilor şi care a fost descris în al doilea volum din *Arhivele Mitrohin*: „părea potrivit pentru rolul de politician corupt pe care îl juca din ce în ce mai frecvent".

Ofensiva de ademenire a Indiei s-a înteţit, mai ales după ce Indira Gandhi a semnat în 1971 un Tratat de Pace, Prietenie şi Cooperare cu Uniunea Sovietică. Au fost ridicate restricţii pentru diplomaţii sovietici şi oficialii din comerţ care puteau opera în India. Pentru KGB, avantajele erau evidente: viaţa a devenit mai uşoară pentru agenţii care activau sub acoperire. În plus, se consolidase influenţa sovietică. Până în 1973, KGB-ul avea pe statul de plată zece ziare indiene şi o agenţie de presă. În anul anterior, s-a afirmat că în presa indiană fuseseră strecurate 3.700 de articole.

KGB-ul a devenit însă excesiv de încrezător şi n-a fost suficient de atent la evenimentele de pe plan intern, astfel că n-a izbutit să anticipeze reacţia împotriva Indirei Gandhi, după ce fusese acuzată de fraudă la alegerile din 1972, pentru care a fost condamnată. Răspunsul ei ferm şi inflexibil a fost introducerea unei stări de urgenţă şi întemniţarea oponenţilor politici. În 1977, Indira Gandhi a pierdut puterea, dar a revenit în anul următor sub stindardul propriului ei partid, Congres (I) (I de la „Indira"). Încercările ei de a soluţiona problemele politice în statul Punjab au dus la măsuri drastice împotriva mişcării secesioniste sikh şi la un atac asupra Templului de Aur, cel mai sfânt dintre lăcaşurile religiei sikh. Pe 31 octombrie 1984 adepţii mişcării s-au răzbunat: Indira Gandhi a fost împuşcată şi omorâtă de două gărzi de corp sikh în grădina propriei ei case. KGB-ul a învinovăţit prompt CIA de organizarea asasinatului.

Succesorul doamnei Gandhi a fost fiul ei cel mai mare, Rajiv, care a vizitat Moscova în martie 1985 cu intenţia de a stabili legături strânse cu preşedintele Mihail Gorbaciov. Răspunsul acestuia n-a fost însă entuziast. Războiul Rece se apropia de sfârşit, astfel că utilitatea Indiei pentru acţiuni KGB se redusese, iar Rusia avea acum propriile ei probleme. Relaţia sovieto-indiană, căreia KGB-ul îi dedicase atâta energie, s-a stins, când KGB-ul însuşi mai avea doar şase ani de existenţă.

Legăturile cu comunismul ale agentului dublu George Blake datau din adolescența petrecută în Cairo, când a ajuns sub influența Partidului Comunist Egiptean. În Anglia, el a slujit atât spionajul britanic, cât și KGB-ul, căruia se estimează că i-ar fi deconspirat 40 de agenți ai Aliaților.

bombardiere și interceptoare bimotor cu reacție și detecție radar, ca și despre instalațiile și personalul din programul sovietic de energie atomică. Toate acestea însemnaseră o lovitură remarcabilă de spionaj.

„AGRESIUNE IMPERIALISTĂ"

Evident, sovieticii s-au grăbit să o denunțe. Colonelul Ivan Koțiuba, șeful mass-media sovietice din Berlinul de Est, i-a condus pe reporterii și fotografii occidentali prin tunel, în timp ce tuna și fulgera de indignare împotriva „agresiunii imperialiste" și „gangsterismului internațional". În același timp, ziare americane ca *Washington Post* au omagiat „ingeniozitatea și inventivitatea yankeilor". Până în acel moment, britanicii și americanii nu reușiseră să-l identifice pe George Blake ca fiind „cârtița" implicată. Dovezile nu erau suficiente, deși unul dintre mesajele interceptate dezvăluia existența unui agent britanic care lucra în Berlin pentru sovietici.

Aparatura unui spion: conținutul apartamentului lui Kim Philby din Moscova a fost făcut public de sovietici după moartea sa și a fost cumpărat la licitație de Sotheby's din Londra în iulie 1994.

În ianuarie 1961, a urmat dezertarea în Berlin a locotenent-colonelului Michal Goleniewski, fost director-adjunct al contrainformațiilor poloneze, care, în decursul interogatoriilor amănunțite, a dezvăluit identitatea lui George Blake. La procesul său, desfășurat în spatele ușilor închise, Blake a fost condamnat la 42 de ani închisoare; se spune că ar fi primit câte un an pentru fiecare agent pe care-l vânduse Moscovei. După numai șase ani de închisoare, el a izbutit să evadeze din Wormwood Scrubs, după planuri făcute cu un delincvent irlandez pe nume Sean Bourke, care ulterior a jurat că nu avusese nicio legătură cu

politica sau cu KGB-ul. Rămâne un mister dacă acţiunea a fost sau nu pusă la cale de sovietici în încercarea de a avea grijă de propriii lor oameni.

ASASINAREA LUI GHEORGHI MARKOV

În septembrie 1987, puterea KGB-ului a fost demonstrată pe străzile Londrei. Faimosul disident bulgar Gheorghi Markov a fost asasinat, nu cu un glonţ tras cu pistolul, ci cu o alică minusculă. Markov, bine-cunoscut în ţara sa ca autor de piese de teatru şi romane, ceruse azil politic în Marea Britanie şi începuse să lucreze pentru BBC World Service, Radio Europa Liberă şi Deutsche Welle din Germania. Treptat, el a devenit tot mai agresiv în criticile aduse Partidului Comunist Bulgar, al cărui conducător era Todor Jivkov, un stalinist inflexibil, care îşi controla ţara cu puteri absolute.

> Partidul Comunist Bulgar era un satelit al Moscovei şi exercita un control aproape total.

Felul în care toate acestea au ajuns să afecteze evenimentele din Londra a fost detaliat de Brian Freemantle, care a intervievat-o pe Annabel Markov, văduva lui Gheorghi, pentru cartea sa *KGB*, publicată în 1982. Perechea trăia în suburbia Clapham din sudul Londrei cu fiica lor, Saşa, şi fusese avertizată, de o sursă rămasă neidentificată, că Markov va fi ţinta unui atentat. El a fost prevenit să mănânce şi să bea doar cu prietenii apropiaţi. Soţii Markov şi-au trecut numărul de telefon la secret şi au fost atenţi la orice figuri noi din grupurile de emigranţi bulgari. Din câte şi-au putut da seama, nu apăruse nicio figură nouă, totuşi Markov a fost urmărit îndeaproape. În ziua de joi 7 septembrie 1978, el era de serviciu într-un schimb de 12 ore la Bush House, sediul BBC World Service în zona Strand din Londra.

ÎNJUNGHIAT

Markov şi-a urmat rutina uzuală, plecând de acasă cu furgoneta sa Simca, verde-crem. Din cauza restricţiilor de parcare din preajma Bush House, el obişnuia să-şi lase maşina pe malul sudic al Tamisei şi să parcurgă pe jos restul distanţei. La ora 18:30, după ce citea ştirile serii, pleca din Bush House, traversa Podul Waterloo şi aducea Simca mai aproape de sediul BBC, unde parcarea era permisă la ora aceea. Mergând pe ruta respectivă, a trecut pe lângă o coadă la bilete de la National Theatre. Brusc a simţit o înţepătură puternică în coapsa dreaptă, urmată de o durere scurtă, arzătoare. Răsucindu-se instinctiv, Markov a văzut un bărbat în spatele lui căruia îi scăpase umbrela, pe care după aceea a recuperat-o şi şi-a cerut scuze într-o engleză cu accent evident. Bărbatul, descris ulterior ca fiind robust şi având în jur de 40 de ani, a plecat repede cu un taxi oprit în grabă.

Markov s-a întors la birou după ora 19:00, i-a povestit unui coleg ce se întâmplase şi i-a arătat pe coapsă un semn mic şi roşu care semăna cu o înţepătură inofensivă de insectă. Revenit acasă la ora 22:30, s-a dus să se culce într-un pat din biroul său, ca să nu-şi deranjeze soţia când avea să se scoale pentru schimbul de dimineaţă. Însă la ora două noaptea ea l-a auzit

umblând prin casă şi a descoperit că vomitase şi îi crescuse temperatura la 40°C. A fost dus la spital şi internat la terapie intensivă din cauza febrei anormal de mari şi a deteriorării sănătăţii. În momente de luciditate, Markov a povestit ce i se întâmplase pe Podul Waterloo.

O radiografie a urmei roşii de înţepătură a arătat un obiect metalic de mare densitate. După decesul lui Markov, survenit luni 11 septembrie, s-a descoperit că era o alică din metal, cu certitudine îndeajuns de mică pentru a intra în vârful unei umbrele. Bila aceea şi mostre din ţesuturi au fost trimise pentru analize la Apărarea Chimică a guvernului britanic din Porton Down, Wiltshire. Chimiştii au descoperit urme de ricină letală, una dintre toxinele cele mai puternice din lume. Investigaţia legată de moartea lui Markov s-a încheiat cu verdictul „asasinat".

IMPLICAREA KGB-ULUI

Legătura dintre asasinat şi Bulgaria părea practic certă, aşadar şi legătura cu URSS, care la momentul respectiv era principalul producător al metalului utilizat pentru alica otrăvitoare. Aşa cum aveau să releve documentele Mitrohin, emisiunile ostile ale lui Markov din Londra atrăseseră atenţia poliţiei secrete bulgare *Durjavna Sigurnost* (DS), care lucra îndeaproape cu KGB-ul şi era specializată în asasinate politice. Înfuriat pe Gheorghi Markov, liderul bulgar Jivkov se plânsese Moscovei şi ceruse să se acţioneze. Iniţial, Andropov şi consilierii săi ezitaseră să se implice în eliminarea lui Markov, dar până la urmă acceptaseră să pună la dispoziţie metoda, dar subliniaseră că Moscova nu va participa în mod direct. După aceea, DS trecuse la acţiune.

Operaţiunea fusese condusă de Serghei Mihailovici Golubev, şeful Directoratului Spionaj Extern al KGB-ului şi expert în otrăvuri, care lucrase cu Oleg Kalugin, un superior ce avea

Copie a umbrelei utilizate de agentul KGB pentru a-l asasina pe Gheorghi Markov, expusă la International Spy Museum din Washington, D.C. Regimul comunist din Bulgaria era cunoscut pentru asasinarea oponenţilor statului şi este improbabil ca asasinatele respective să nu fi avut aprobarea sovieticilor. Alica din platină de mărimea unei gămălii de ac care conţinea otravă pe bază de ricină era opera Directoratului Operaţiuni Tehnice al KGB-ului. Otrava cu acţiune lentă duce la colaps cardiovascular. Un medic care nu suspecta nimic ar fi putut diagnostica uşor decesul în urma unui atac de cord, ceea ce sugerează că şi alte asasinate ar fi putut trece nedetectate.

acces în laboratorul strict secret de otrăvuri al Directoratului. Una dintre primele sarcini ale lui Golubev a fost aceea de a-şi contacta agenţii din Washington, pe care i-a instruit să cumpere mai multe umbrele; desigur, alegerea deliberată a unei umbrele americane fusese făcută pentru a ascunde orice legătură cu Moscova sau Sofia. Vârful umbrelei alese a devenit arma care a tras alica fatală pentru Markov.

„VAGABONDUL"

În privinţa asasinului propriu-zis, cotidianul bulgar *Dnevnik* a publicat un serial în iunie 2005 cu dosare ale serviciilor secrete şi l-a identificat pe presupusul ucigaş al lui Markov. Serialul respectiv a fost opera lui Hristo Hristov, ziarist de investigaţii din Sofia, care a cercetat şase ani de zile cazul.

El l-a indicat pe danezul de origine italiană Francesco Giullino, care trecea drept vânzător de antichităţi şi deţinea o afacere de înrămare a tablourilor, călătorind prin Europa într-o autorulotă înregistrată în Austria. Fusese recrutat ca agent KGB în 1970, după ce fusese prins

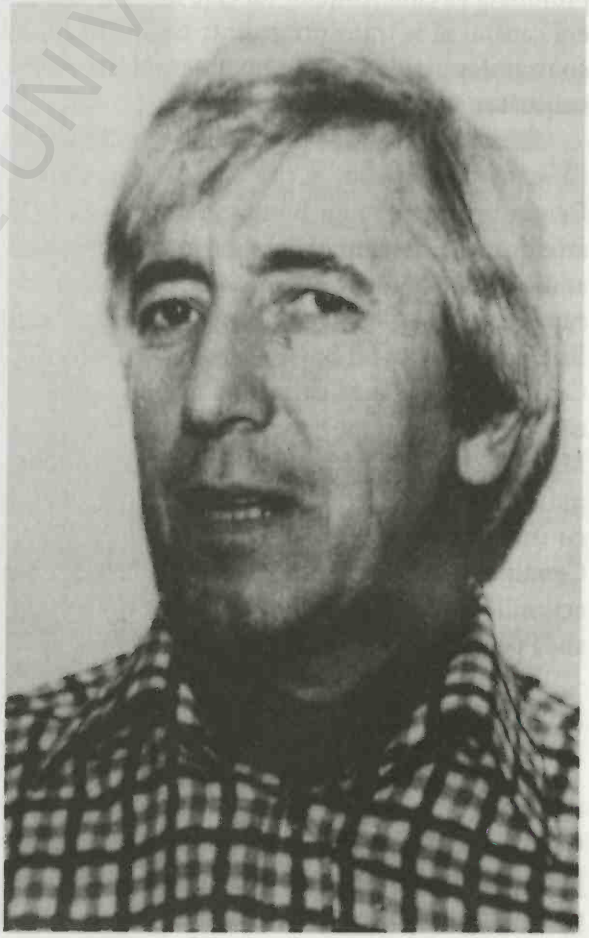

După prăbuşirea regimului comunist bulgar în 1989, autorităţile şi-au recunoscut rolul în uciderea lui Gheorghi Markov. La sfârşitul anului 1992, generalul Vladimir Todorov, fostul şef al serviciilor secrete bulgare, a fost condamnat la închisoare pentru distrugerea a zece volume de materiale relevante.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

făcând contrabandă cu droguri şi valută. Sub numele de cod „Agent Piccadilly", Giullino a făcut trei călătorii de recunoaştere la Londra pentru a pregăti asasinarea lui Markov, care primise numele de cod „Skitnik" („Vagabondul").

Giullino a plecat din Londra spre Italia a doua zi după atentat. Dosarele DS ce au fost consultate de Hristo Hristov sunt autentice, potrivit lui Rumen Danov, consilier special pentru securitatea naţională al lui Jelio Jelev, primul preşedinte postcomunist al Bulgariei. În plus, Oleg Kalugin, fostul şef al Directoratului K (contrainformaţii), a confirmat că KGB-ul a fost responsabil pentru asasinarea lui Markov.

ANTHONY BLUNT

În 1979, la un an după moartea lui Gheorghi Markov, atenţia internaţională s-a concentrat din nou asupra Marii Britanii, de data aceasta către dizgraţierea publică a fiului unui paroh, care părea, cel puţin la suprafaţă, un englez desăvârşit, ca educaţie, clasă şi maniere. Peter Wright din MI5 l-a considerat pe sir Anthony Blunt „unul dintre bărbaţii cei mai eleganţi, fermecători şi cultivaţi pe care i-am cunoscut. Putea vorbi cinci limbi, iar domeniul şi profunzimea cunoştinţelor lui erau impresionante". Dar aşa cum a subliniat tot Wright, „Blunt era capabil să se transforme dintr-o clipă în alta, din istoric al artelor şi erudit, în birocrat al contrainformaţiilor, spion, homosexual irascibil şi susţinător apatic al establishmentului".

Situaţia s-a agravat prin publicarea cărţii *The Climate of Treason*, scrisă de Andrew Boyle. Deoarece împotriva lui Blunt, un distins istoric al artelor care fusese înnobilat de regină, nu fuseseră aduse niciodată acuzaţii oficiale, precum şi din cauza prevederilor legii calomniei din Marea Britanie, în cartea lui Boyle el era numit „Maurice". Cei care-i urmăriseră cariera, şi mai cu seamă cei care-i cunoscuseră pe tovarăşii lui spioni Burgess, Maclean şi Philby, puteau interpreta anumite indicii oferite de Boyle. Nici outsiderii însă nu erau cu nimic mai prejos. Astfel, în noiembrie 1979, când Ted Leadbitter, membru al Camerei Comunelor, a întrebat în Parlament dacă prim-ministrul va face o declaraţie cu privire la acţiunile „unui individ... în legătură cu securitatea Regatului Unit", toţi au fost surprinşi s-o audă pe doamna Margaret Thatcher răspunzând: „Numele... este cel al lui sir Anthony Blunt".

> „Blunt... deţinea o poziţie de încredere care-l transforma într-un membru al celei mai nobile, vechi şi sensibile ramuri a Establishmentului: Coroana însăşi."
>
> – Andrew Boyle,
> *The Climate of Treason*

DESCOPERITOR DE TALENTE

În 1964, ofiţerul Arthur Martin din MI5 se prezentase la apartamentul lui Blunt din Londra cu dovezi directe ale activităţilor sale pentru sovietici. Pe când predase la Colegiul Trinity din Cambridge, Blunt fusese recrutat ca agent sovietic şi primise sarcina de a descoperi alţi potenţiali spioni. Ulterior s-a susţinut că îşi şantajase colegii homosexuali pentru a deveni spioni. La izbucnirea războiului în 1939, Blunt s-a înrolat în armata britanică şi a servit pentru

scurt timp într-o unitate de informații alături de Corpul Expediționar Britanic, ceea ce i-a îngăduit să transmită liste de operatori care s-au dovedit utili în apropiatul Război Rece. La întoarcerea acasă, el a fost recrutat de MI5 și a făcut parte dintr-o secțiune alături de mulți exilați europeni, ale căror detalii au ajuns la supraveghetorul său sovietic. Aparent, activitatea de spionaj a lui Blunt s-a încheiat în 1945, când a părăsit MI5 pentru a urma o carieră academică și artistică, ocupând printre altele postul de Custode al Tablourilor Reginei („Surveyor of the Queen's Pictures"), care incumba responsabilitatea catalogării comorilor de artă regale din castelul Windsor. Această poziție n-a împiedicat investigațiile serviciilor secrete britanice, care știau că Blunt fusese văzut în tovărășia lui Burgess și Maclean înainte de dispariția lor. O suită de interviuri, inclusiv ore de interogatorii înregistrate pe bandă, nu l-au clintit câtuși de puțin. În ianuarie 1964 însă, Michael Whitney Straight, un american care studiase la Trinity și-și recunoscuse trecutul comunist în fața FBI-ului, a susținut că Blunt încercase să-l recruteze ca spion comunist.

Anthony Blunt a susținut că devenise spion sovietic nu din motive ideologice, ci întrucât credea că URSS-ul era singura forță capabilă să învingă Germania nazistă în al Doilea Război Mondial. Prim-ministrul britanic Margaret Thatcher a declarat însă: „Nu există îndoială că interesele britanice au fost grav afectate de activitățile lui." După ce a fost demascat, Blunt a înfruntat camerele TV, susținând: „Nu mi-am trădat conștiința."

Fidel Castro (al doilea din stânga) asistă la parada de 1 mai de la Moscova, pe 1 mai 1963. Este flancat de mareşalul Rodion Malinovski (stânga), premierul sovietic Nikita Hruşciov (dreapta) şi succesorul acestuia, Leonid Brejnev.

În plus, un dosar KGB desecretizat a relevat că, în timpul războiului, Leo Long, alt absolvent al pepinierei de spioni de la Cambridge care lucrase după aceea în Ministerul de Război britanic, era agent NKVD/NKGB. El fusese supravegheat de Blunt, cu care se întâlnea săptămânal şi căruia îi transmitea informaţii pe care le aprecia utile pentru sovietici. Acestea includeau rapoarte privind mişcările de trupe, însoţite de comentarii ale serviciilor de informaţii britanice despre progresul războiului. Multe dintre rapoartele respective proveneau din decriptările făcute la Bletchley Park, unde se afla Şcoala Guvernamentală de Coduri şi Cifruri. După încheierea păcii, Blunt a insistat pe lângă Long să-şi reia activităţile de spionaj. De altfel, aceea nu era unica activitate de spionaj de la momentul respectiv. Decriptări de comunicaţii între Moscova şi ambasada sovietică din Londra au dezvăluit că un al treilea agent, cu numele de cod Baron, lucrase de asemenea cu interceptările de la Bletchley Park, dar identitatea lui rămâne necunoscută.

KGB-UL ÎN CUBA

În privința operării spionajului electronic foarte sofisticat, KGB-ul a rămas activ până la prăbușirea Uniunii Sovietice. Din sediul său aflat în principala clădire KGB din piața Dzerjinski din Moscova a condus o rețea de strângere de informații din mediul electronic (SIGINT) fără rival pe plan mondial. Controlul general revenea Directoratului XVI (SIGINT) înființat în anii 1960, care lucra cu misiuni diplomatice sovietice din peste 60 de țări. Până la sfârșitul anilor 1970, numărul angajaților Directoratului XVI ajunsese la 2.000. Sarcina lor era de a intercepta și decripta materiale provenite de la ambasadele și misiunile străine și de a le detecta echipamentele de comunicații. Rezultatul, citându-l pe președintele Reagan în 1983, a fost „cea mai mare rețea de tipul ei din lume", cu „hectare de... monitoare pentru informații".

Pentru urmărirea Statelor Unite se utiliza unitatea SIGINT din Lourdes, Cuba, considerată de serviciile de informații SUA una dintre cele mai puternice. Situată la 1.500 de kilometri de Key West, statul Florida, ea era operată de serviciile secrete cubaneze, securitatea sovietică GRU și Agenția Federală pentru Informații și Comunicații Guvernamentale (FAPSI – *Federalnaia Agenţvo Pravitelstvenoi Svjazi i Informații*), omologul sovietic al Agenției americane de Securitate Națională. Unitatea avea numele de cod „Termite-P" și echipamente ultramoderne pentru epoca respectivă: o antenă staționară rotundă cu diametrul de 12 metri și o antenă mobilă rotundă cu diametrul de 7 metri, montată pe un camion acoperit cu care se interceptau comunicațiile prin microunde de la sateliții SUA. De-a lungul timpului, complexul cubanez a devenit capabil să monitorizeze comunicații guvernamentale din sud-estul Statelor Unite, ca și dintre SUA și Europa.

Detalii despre aceste activități, ca și despre altele din Cuba, au provenit de la Stanislav Lunev, fost colonel în GRU. Într-un interviu acordat presei, el a declarat: „Lourdes primește și colectează interceptări realizate de sateliți, nave și avioane spion în regiunea atlantică, ceea ce-l face un centru de comandă și control regional complet dezvoltat. Obiectivele sale includ interceptarea de trafic diplomatic, comercial și economic secret, și chiar de comunicații americane private."

Pe 16 octombrie 2001, Moscova a notificat în mod brusc Havana asupra intenției sale de a închide centrul din Lourdes, iar a doua zi, președintele Putin a confirmat anunțul la o întâlnire de la Ministerul Apărării Federației Ruse.

Occidentul a considerat că motivul era predominant economic. Plățile anuale către Cuba pentru întreținerea centrului erau de 200 de milioane de dolari (6 miliarde de ruble) și costurile totale în ultimii 10 ani de existență a centrului fuseseră de 3 miliarde de dolari. Pe 22 septembrie 2003, ministrul apărării Ivanov a anunțat încheierea demontării bazelor militare.

Scepticii atrag atenția asupra faptului că, în vara anului 1999, FBI și Departamentul de Stat SUA au descoperit un dispozitiv de ascultare rus foarte complex, montat chiar în centrul Departamentului de Stat și operat prin telecomandă de un spion rus din Statele Unite, aflat sub acoperire diplomatică. În același an, ediția din 26 iulie a ziarului *Washington Times* anunța că ambasadorul american în Rusia, James Colleens, fusese instruit să avertizeze oficialitățile ruse să reducă numărul substanțial de agenți de informații ruși care operau în Statele Unite.

Steven Aftergood de la Federația Oamenilor de Știință Americani, un grup de studiu cu sediul în Washington care a monitorizat evenimentele înregistrate în următorii trei ani, a confirmat: „Se pare că unitatea a fost într-adevăr închisă." Grupul său continuă totuși să urmărească felul cum reorganizarea activităților de supraveghere va afecta serviciile de securitate ale Federației Ruse.

Vladimir Semiceastni (stânga), director al KGB-ului şi unul dintre principalii săi strategi, fotografiat în 1964, anul când a fost implicat în răsturnarea lui Nikita Hruşciov de la conducerea URSS la instigarea lui Leonid Brejnev. La aceeaşi masă stau Rudolf Abel (al doilea din stânga), fost director al reţelei de spioni sovietici din SUA, şi Konon Molodi (al doilea din dreapta), cunoscut în Occident ca Gordon Lonsdale, figură centrală în Reţeaua Portland.

MĂRTURISIREA

Cei care l-au chestionat pe Blunt în 1964 şi au citat din dezvăluirile lui Michael Straight i-au oferit o motivaţie în plus pentru a da cărţile pe faţă: dacă mărturisea totul şi oferea informaţii despre activităţile şi contactele sale nu avea să fie condamnat. În cele din urmă, Blunt a acceptat. Aranjamentul, care a dezgustat profund pe mulţi dintre cei care ajunseseră să-i cunoască vinovăţia, a fost recunoscut în declaraţia lui Margaret Thatcher în Camera Comunelor: „Secretarul personal al reginei a fost informat atât despre mărturisirea lui Blunt, cât şi despre imunitatea faţă de condamnare... Lui Blunt nu i s-a cerut să demisioneze din postul său de la Curtea Regală, care nu era remunerat. Postul nu implica acces la informaţii clasificate şi nici riscuri pentru securitate, iar autorităţile au găsit de cuviinţă să nu rişte cooperarea cu el." După publicarea cărţii *The Climate of Treason*, lui Blunt i-a fost retras titlul de „sir". Whitney Straight consideră că acest gest n-a fost suficient pentru a pune capăt cazului şi scandalurilor, deoarece mai exista un spion KGB, care activa chiar în inima MI5. Nu a fost dezvăluit vreodată niciun nume.

În ce-l priveşte pe Philby, care sosise la Moscova via Beirut în iulie 1963, acesta părea să nu-şi fi schimbat opiniile politice. În cartea lui, *My Silent War*, publicată în 1979, el a scris: „Au mai rămas încă foarte multe de făcut; vor fi suişuri şi coborâşuri... Dar când privesc peste Moscova de la fereastra biroului meu, pot zări temeliile solide ale viitorului pe care l-am întrezărit la Cambridge."

ERA BREJNEV

Temeliile nu erau însă nici pe departe solide, ci se măcinau de decenii, mai cu seamă în Europa de Est. În 1956, Polonia a fost în pragul rebeliunii; membrii Partidului Comunist şi simpatizanţii acestuia dezertau cu o rată alarmantă. Premierul Nikita Hruşciov a prezentat Uniunii Sovietice, împovărată de o economie bolnavă, un nou program, care cerea reforme profunde în industrie, agricultură şi organizarea partidului. Rezultatul a fost însă naşterea de divergenţe pe scară largă, inclusiv printre conducătorii KGB-ului, care se temeau că le va fi subminată puterea. În toamna anului 1964, Hruşciov a plecat în vacanţă la Marea Neagră, condus de colegi zâmbitori. Pe la spate însă îşi ascuţeau cuţitele.

Pe 13 octombrie, Hruşciov a fost rechemat la Moscova pentru o şedinţă urgentă a Prezidiului. La aeroport nu l-a aşteptat nimeni. Singurul salut a venit din partea lui Vladimir Efimovici Semiceastni, directorul KGB-ului. Pentru eventualitatea în care Hruşciov ar fi intenţionat să se opună demiterii sale, KGB-ul compilase un dosar care-i sublinia rolul în epurările staliniste. Hruşciov a dispărut discret, bucurându-se de pensie şi de beneficii colaterale convenite de comun acord. „Retragerea" i-a fost atribuită oficial „vârstei înaintate" şi

ANDREI SAHAROV

Aşa-zisul „liberalism" al epocii Brejnev a avut limite stricte, iar KGB-ul a rămas la fel de puternic ca întotdeauna. O campanie de discreditare a disidenţilor s-a concentrat asupra lui Andrei Saharov, fizician şi activist pentru drepturile omului. În octombrie 1975, el a fost distins cu Premiul Nobel pentru Pace, juriul declarând că „angajarea personală şi curajoasă a lui Saharov pentru susţinerea principiilor fundamentale ale păcii între oameni reprezintă o inspiraţie puternică".

Mitrohin a dezvăluit că Iuri Andropov, pe atunci directorul KGB-ului, a aprobat un document intitulat „Măsuri operative complexe pentru demascarea dedesubturilor politice ale decernării Premiului Nobel lui Saharov". Directoratul pentru Spionaj Extern al KGB-ului a primit instrucţiuni de a „inspira articole şi discursuri din partea publicului şi personalităţilor politice... pentru a dezvolta ideea că decernarea Premiului Nobel lui Saharov a fost tentativa anumitor cercuri politice de a încetini procesul de destindere...". În plus, au fost trimise scrisori de protest către Comitetul Nobel desemnat de parlamentul norvegian şi mass-media din toată Europa occidentală. Andropov n-a reuşit să împiedice acordarea premiului lui Saharov şi a fost nevoit să se mulţumească cu o satisfacţie minoră: laureatului i-a fost interzis să părăsească Uniunea Sovietică pentru a-şi primi trofeul.

N-a fost nici pe departe ultima dintre ciocnirile lui Saharov cu Andropov, care l-a exilat pe disident în oraşul Gorki (Nijni Novgorod), care a devenit închis pentru străini. Saharov se făcuse vinovat de proteste împotriva invadării Afganistanului de către sovietici în 1979.

„problemelor de sănătate". Când a murit, după şase ani, *Pravda* a consemnat succint decesul lui „N. S. Hruşciov, pensionar".

Faptul că în funcţia de secretar-general al PCUS i-a succedat Leonid Brejnev (1906-1982) n-a fost o surpriză. Preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem în 1960, Brejnev demisionase după patru ani ca să devină ajutorul direct al lui Hruşciov, ca al doilea secretar al Comitetului Central, şi membru plin al Biroului Politic. El nu căutase însă un parteneriat călduţ cu nimeni, ci dorise funcţia lui Hruşciov şi puterea aferentă. Privită superficial, conducerea lui Brejnev a părut să prevestească unele dintre reformele ce aveau să ducă la prăbuşirea Uniunii Sovietice. Dictatura personală a lăsat loc treptat oligarhiei (conducerea colectivă a unei minorităţi privilegiate), o clasă nouă născută într-o societate care până atunci nu cunoscuse clase. Mai mult, anii 1970 au văzut o perioadă de „destindere" sau coexistenţă paşnică în relaţiile dintre URSS şi SUA. Autoritatea s-a relaxat şi unele chestiuni politice au fost dezbătute în mod mai deschis; convingerile şi practicile religioase au fost reînviate cu prudenţă.

Statele aflate în curs de dezvoltare erau privite de sovietici ca o zonă esenţială în care să obţină succese importante în Războiul Rece. Într-o minută oficială, Andropov şi-a făcut clare

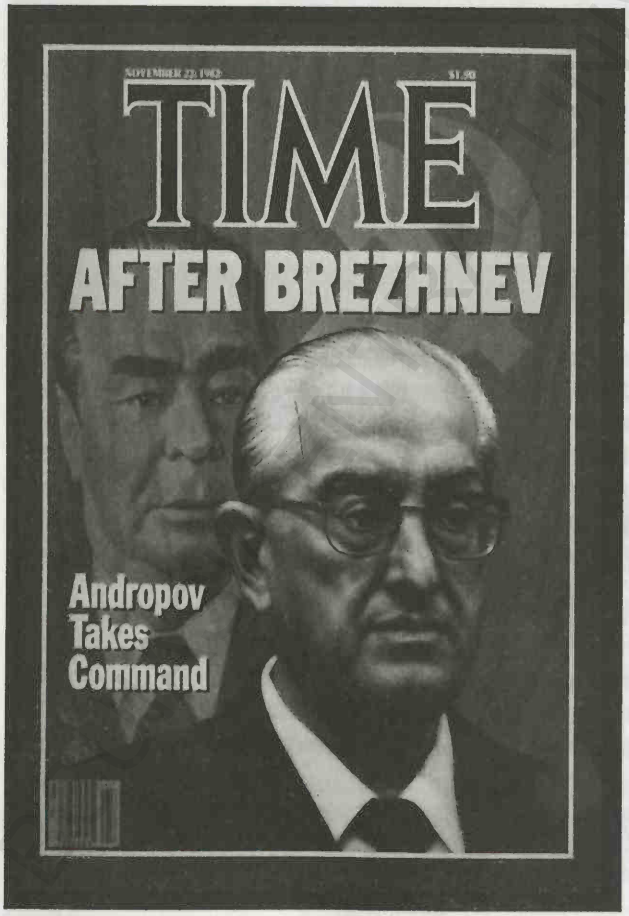

Andropov a deţinut pentru scurt timp funcţia de secretar-general al Partidului Comunist – doar 16 luni înaintea decesului său – şi a fost privit de mulţi ca un intrigant nemilos şi avid de putere. Alţi comentatori l-au văzut ca pe un reformator şi inovator precaut, însă relativ omenos.

intenţiile: „Trebuie să fim primii care să stabilim contacte cu persoane importante din ţările în care nu avem ambasade şi să ne trimitem ofiţerii acolo în vizite pe termen lung sau scurt." În Afganistan, după intervenţia militară sovietică din 1979, KGB-ul a declanşat un regim care a rivalizat cu cele mai teribile orori din epoca lui Stalin, având ca obiectiv combaterea „sabotajului ideologic" şi împiedicarea „răsturnării socialismului". În seara de 27 decembrie 1979, acţionând pe baza autorităţii conferite de Biroul Politic, trupe sovietice au intrat pe calea aerului în Afganistan, susţinute de un grup de asalt din comandouri KGB de elită, îmbrăcate în uniforme afgane şi călătorind în vehicule cu însemne afgane (*a se vedea* pagina 178). În drumul spre palatul prezidenţial, comandourile au mitraliat soldaţii când au fost oprite la un punct de control militar, după care au pătruns cu forţa în palat, unde i-au ucis pe preşedintele Hafizullah Amin şi pe amanta sa. Cel puţin pentru moment, banditismul părea instrumentul cel mai eficient al KGB-ului.

PRĂBUŞIREA UNIUNII SOVIETICE

La începutul anilor 1980, Brejnev ajungea la sfârşitul unui lung declin mintal şi fizic. La moartea sa în 1982, URSS-ului nu-i mai rămăseseră nici 10 ani de existenţă. Însă sorţii n-au fost cu mult mai buni pentru Andropov, în vârstă de 70 de ani, care a devenit primul director al KGB-ului ales conducător al partidului de către Biroul Politic, şi nici pentru succesorul său de 72 de ani, Konstantin Cernenko (1911-1985). Cei doi au murit în interval de nici un an.

Primul conducător al Uniunii Sovietice născut după Revoluţia Rusă a fost Mihail Gorbaciov (n. 1931). Provenit dintr-o familie de ţărani, el a cunoscut o ascensiune rapidă, devenind membru al Comitetului Central al Partidului Comunist la 40 de ani, iar în martie 1985 a fost ales secretar-general. Cei fermecaţi de aerul lui de aparentă amabilitate au aflat în scurt timp că era periculos să-l subestimeze. El se potrivea perfect mult-citatei descrieri a lui Gromîko ca fiind un bărbat cu „zâmbet plăcut şi dinţi de oţel". Din capul locului, Gorbaciov a dorit să-şi pună amprenta personală, instituind schimbări atât în partid, cât şi în guvern, care au fost rezumate prin termenii glasnost („transparenţă") şi perestroika („restructurare"). Foştii apropiaţi ai lui Brejnev au fost consideraţi oponenţi politici şi mulţi dintre ei şi-au pierdut fie posibilităţile de promovare, fie chiar slujbele.

Prioritatea a fost acordată sporirii imenselor resurse ale KGB-ului, care pe atunci era un adevărat imperiu cu 400.000 de agenţi în informaţii şi securitate numai în Uniunea Sovietică, la care se adăugau 200.000 de grăniceri şi o reţea vastă de informatori. Braţul spionajului extern, Primul Directorat Principal (*Pervoie glavnoe upravlenie*, PGU), a cunoscut creşterea cea mai importantă: de la 3.000 de oameni la mijlocul anilor 1960 a ajuns la 12.000 de oameni la mijlocul anilor 1980. Instruirea ofiţerilor, care se organiza în Institutul Andropov al PGU, era intensă şi condusă de un comandant cu grad de general, care era responsabil pentru recrutarea agenţilor şi de cursurile ce includeau discipline precum urmărirea şi aranjarea de contacte sub acoperire. Calitatea de membru KGB nu se limita însă doar la atât, ci practic se referea la toate aspectele vieţii unui agent. Însurătoarea era obligatorie pentru bărbaţi; din partea soţiilor se aştepta să nu fie doar neveste ascultătoare, ci şi partenere în culegerea de informaţii.

AFGANISTANUL

Susținut de întregul Birou Politic, KGB-ul a dezlănțuit în seara de 27 decembrie 1979 un asalt total asupra Afganistanului, care a rivalizat cu excesele cele mai teribile din epoca lui Stalin. Obiectivul era combaterea „sabotajului ideologic" şi împiedicarea „răsturnării socialismului". Originile sale se aflau în perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial, când Națiunile Unite au avut sarcina de a frâna expansiunea sovietică. Atât SUA, cât şi URSS s-au străduit să se apropie de afgani prin intermediul ajutoarelor economice, iar sovieticii au fost preferați până la urmă, având de partea lor susținerea Partidului Democratic al Poporului (PDPA). La momentul asaltului, guvernul afgan era condus de Hafizullah Amin, care se confrunta cu o opoziție intensă. Năzuința către reforme marxist-leniniste a intrat în conflict cu mullahii afgani şi a coalizat grupările mujahedine, care au declarat jihad regimului prosovietic.

La începutul invaziei, din flotilele de avioane de transport Antonov sovietice aterizate pe aeroportul internațional din Kabul s-au revărsat zeci de soldați, susținuți de o desfăşurare formidabilă de tancuri şi camioane. Ziua a fost însă dominată de comandourile de elită ale echipei antiteroriste Alfa a KGB-ului, condusă de colonelul Grigori Boiarinov din Departamentul 8 (Operațiuni Speciale). Pregătirile lor fuseseră meticuloase, nu erau îmbrăcați ca ruşi, ci în uniforme afgane şi se deplasau în vehicule militare cu însemne afgane. Împotrivirea a fost aprigă, şi peste o sută de agenți KGB au fost ucişi alături de Boiarinov. După ce au ajuns în palatul prezidențial, invadatorii au deschis focul, ucigându-l pe Hafizullah Amin.

Au fost ocupate postul de radio, aeroportul şi alte poziții-cheie, în timp ce patru divizii de infanterie motorizată şi blindate trecuseră granița sovieto-afgană. În câteva ore, capitala era sub controlul sovieticilor. Amin a fost înlocuit de o marionetă sovietică, Babrak Karmal.

Aşa cum era de aşteptat, KGB-ul n-a pierdut timp şi a format o poliție secretă locală, pe care a denumit-o *Khedamat-e Etala'at-e Dawlati* (Agenția de Informații a Statului – KHAD), condusă de Muhammad Najibullah, pe care *Arhivele Mitrohin* îl descriu ca fiind „un bărbat capabil să-şi intimideze oponenții numai prin simpla prezență fizică". Organizația Amnesty International a compilat dovezi de torturi sistematice şi pe scară largă ale bărbaților, femeilor şi copiilor. Uneori, Najibullah îi executa personal pe prizonieri. Potrivit supraviețuitorilor, metoda sa preferată era să bată victimele până cădeau la pământ, după care să le calce în picioare până mureau. În multe provincii au fost raportate condiții apropiate de foamete, iar mortalitatea infantilă cauzată de malnutriție a ajuns la 85% în unele zone. Torturile şi execuțiile au urmat un şablon familiar. S-a estimat că la începutul anilor 1980, în lagărul de concentrare Poli Charki, la zece kilometri de Kabul, au murit 30.000 de oameni.

La rândul său, CIA a lansat operațiuni sub acoperire extinse şi sofisticate, care au inclus aprovizionarea cu arme şi imagini de la sateliții de spionaj pentru a-i ajuta pe mujahedini. Luptători de rezistență antrenați de CIA au bombardat şi au întins ambuscade liderilor sovietici în Kabul. Confruntat cu aceste situații, Mihail Gorbaciov l-a înlăturat pe Karmal în 1986, înlocuindu-l cu Najibullah, care era infinit mai nemilos. Dar sovieticii n-au putut învinge. O succesiune de raiduri cu armament greu ale mujahedinilor i-a silit până la urmă să abandoneze aeroportul Kandahar. Din 1986, administrația Reagan a aprovizionat rezistența afgană cu rachete aer-sol Stinger.

Sovieticii au rezistat în Afganistan până în 1989, retrăgându-se după zece ani din cauza politicii americane agresive şi a curajoşilor luptători mujahedini. La momentul acela, Înaltul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați (UNHCR – „United Nations High Commissioner for Refugees") a estimat că un milion de afgani muriseră în luptele dintre trupele sovietice şi forțele de rezistență mujahedine. Muhammad Najibullah a fost prins de talibani şi executat, iar trupul lui a fost spânzurat de un felinar.

Mihail Gorbaciov (stânga) şi Boris Elţîn (centru) discută după tentativa de lovitură de stat din 1991. Pe 25 decembrie, Gorbaciov a demisionat din funcţia de preşedinte, iar steagul roşu cu secera şi ciocanul al URSS a fost coborât de pe Kremlin, fiind înlocuit cu tricolorul statului rusesc.

GLASNOST

Gorbaciov a iniţiat o serie de reforme cu asemenea rapiditate, încât la începutul anului 1987 a considerat că era îndeajuns de puternic pentru a risca dezacordul instituţiilor puternice, inclusiv al KGB-ului. În scurt timp, au apărut semne de opoziţie, mai ales din partea tradiţionaliştilor din Biroul Politic, care vedeau o ameninţare la adresa vechilor lor imperii. Unul dintre aceştia, Egor Ligacev, al doilea membru ca însemnătate din Biroul Politic, a declarat că cei din vârful KGB-ului nu vor tolera reformele care mergeau prea departe. Într-un discurs strident, el a afirmat: „Trebuie să existe o conştiinţă clară a faptului că restructurarea are loc în statul şi societatea noastră sub conducerea Partidului Comunist, în cadrul de lucru al socialismului şi în interesul său. Acest proces revoluţionar va fi protejat cu consecvenţă împotriva intrigilor subversive."

Opoziţia internă nu era singura problemă cu care se confruntau Gorbaciov şi KGB-ul. Publicarea dovezilor despre brutalităţile lui Stalin au început să se răspândească în ţările-satelit ale URSS-ului. În rândul acestora un rol major l-a jucat RDG-ul, al cărui aparat represiv

Stasi s-a dovedit un elev bun al KGB-ului. Aceleaşi metode erau utilizate şi acolo: controlul mass-media, o reţea vastă de informatori pentru reprimarea elementelor subversive, încurajarea rudelor de a se spiona reciproc prin ameninţări fizice şi teama de şantaj. Înainte de Gorbaciov, Stasi avea peste 90.000 de agenţi în uniforme şi civili, şi 175.000 de oameni pe statele de plată – ceea ce însemna aproximativ câte unul la fiecare o sută de cetăţeni.

Gorbaciov a intenţionat să reducă KGB-ul la nivelul unei organizaţii mai flexibile, iar puterea şi autoritatea să aparţină republicilor.

Însă zilele îi erau numărate. Reforma externă cea mai răsunătoare a lui Gorbaciov le-a permis statelor din blocul răsăritean să-şi rezolve propriile afaceri interne, ceea ce a dus practic la sfârşitul Războiului Rece. Solicitările pentru o mai mare independenţă de Moscova au sporit în intensitate, conduse de republicile baltice, care fuseseră anexate de Stalin în 1940. Ca un fitil care luase foc, solicitările s-au răspândit şi în alte republici sovietice: Georgia, Ucraina, Armenia şi Azerbaidjan. Începuse să ticăie o bombă cu ceas şi spectrul puciului se înălţa ameninţător. Într-un discurs ţinut în Dumă pe 17 iunie 1991, Vladimir Kriucikov, directorul KGB-ului, a încins şi mai mult spiritele, citând contactele lui Gorbaciov cu Occidentul ca dovezi ale intenţiei sale de a distruge URSS-ul. El a susţinut că deţinea dovezile unei conspiraţii şi a pretins că în Kremlin era instalată o „cârtiţă" americană. Toate acestea erau intolerabile pentru elementele conservatoare puternice; nu se putea pune problema de a accepta sfârşitul inevitabil al Uniunii Sovietice. Aparent, Gorbaciov intenţiona să reducă KGB-ul la nivelul unei organizaţii mult mai flexibile, transferând republicilor o mare parte din putere şi autoritate.

PUCIUL

Gorbaciov nu a dat impresia că ar fi simţit posibilitatea unui puci, deoarece a plecat aşa cum plănuise cu soţia sa, Raisa, în vacanţă la dace lor de pe insula Forus, în Crimeea. Liderii puciului, printre care şi Kriucikov, au format un Comitet de Stat pentru Stare Excepţională din opt persoane şi au anunţat că Gorbaciov fusese înlăturat din funcţia de preşedinte pe motiv de boală. Timp de trei zile, soţii Gorbaciov au fost ţinuţi sub arest la domiciliu. Însă o poziţie fermă împotriva loviturii de stat a manifestat-o Boris Elţîn (1931-2007), un reformist radical şi rival ambiţios al lui Gorbaciov, care în luna mai a anului anterior fusese ales preşedinte al Sovietului Suprem al Republicii Socialiste Rusia. El credea într-o tranziţie rapidă a Rusiei la o economie de piaţă, chiar dacă acest lucru ar fi însemnat destrămarea URSS-ului şi sfârşitul comunismului. Supraestimând în mod fatal sprijinul populaţiei, militarii s-au desfăşurat la Parlamentul rus, dar l-au găsit înconjurat de civili înarmaţi şi neînarmaţi şi au fost trataţi cu o memorabilă tiradă de către Elţîn, cocoţat pe un tanc.

Puciul a eşuat. Soţii Gorbaciov au fost eliberaţi, dar Mihail Gorbaciov pierduse iniţiativa, şi puterea i-a revenit lui Boris Elţîn. Eclipsa finală a URSS-ului a fost pe 24 decembrie 1991, când Federaţia Rusă a luat locul Uniunii Sovietice în ONU. Preşedintele Gorbaciov a demisionat a doua zi; Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste a încetat să mai existe, ca şi

În Moscova, pe 26 octombrie 2002, Vladimir Putin (dreapta) şi ministrul de interne Boris Grîzlov (stânga) într-o fotografie oficială, în timp ce Nikolai Patruşev (centru) este chipul impasibil al securităţii ruse: directorul FSB-ului[2].

KGB-ul, care a fost restructurat în FSB (*Federalnaia slujba bezopasnosti Rossiskoi Federaţii* – „Serviciul Rus de Securitate şi Informaţii"). Restul mandatului lui Elţîn ca preşedinte a însemnat o suită de crize economice pentru Rusia: escalada galopantă a preţurilor, reduceri masive ale bugetului şi taxe noi şi apăsătoare, care au prevestit o depresiune economică prelungită. Sănătatea lui Elţîn a cunoscut un declin sever, exacerbat de alcoolismul său. Sondajele privind încrederea populaţiei în el s-au prăbuşit la 5% în ultimele lui luni de mandat; a demisionat pe 31 decembrie 1999.

[2] Din anul 2008, funcţia respectivă este ocupată de Alexander Vasilievici Bortnikov (n. trad.).

PREZENTUL

Potrivit Constituției ruse, prim-ministrul Vladimir Putin (n. 1952) a devenit președinte interimar până la noile alegeri din anul următor. Pe 26 martie 2000, el a fost ales președinte al Federației Ruse. Fost locotenent-colonel KGB, Putin s-a înconjurat de mai mulți foști ofițeri de informații decât oricare dintre predecesorii săi.

De la bun început au existat acțiuni menite să-i confere FSB-ului un chip mai uman. Retorica din epoca stalinistă, care chema la continuarea marșului spre revoluția mondială, a fost lăsată discret în planul al doilea. Accentul a fost trecut pe protejarea valorilor rusești tradiționale și „apărarea moștenirii culturale, spirituale și morale".

> „Chiar dacă serviciile de informații rusești au evoluat după prăbușirea Uniunii Sovietice, ele nu au ajuns încă se împace cu propriul lor trecut."
>
> – *Arhiva Mitrohin*

Rusia cultivase de mult timp o elită a serviciilor de informații și existau destui care nu intenționau să-și cedeze poziția câștigată. Din primele zile ale existenței sale, FSB-ul a organizat o serie de seminare anuale de istorie, ținute sub auspiciile Institutului Andropov, la care membrii FSB-ului au fost încurajați să participe. Atât istorici rezidenți, cât și cadre universitare au susținut lucrări și prezentări despre legăturile rusești cu poliția și serviciile de informații, mergând până în timpurile dominate de Ohrana, OGPU, MVD și NKVD.

Cât despre spionajul tradițional, ziarul britanic *The Independent*, citând surse guvernamentale, a anunțat în octombrie 2004 că Rusia revenise la nivelul de spionaj din timpul Războiului Rece, cu minimum 32 dintre diplomații săi căutând informații despre atuurile și capacitățile militare, tehnice și politice ale Marii Britanii. Alex Standish, editorul influentei publicații *Jane's Intelligence Digest*, a declarat că: „Putin întărește rapid sisteme de informații ce au fost lăsate să decadă în epoca Elțîn". Finalul volumului al doilea din *Arhiva Mitrohin* indică existența unei istorii din mai multe volume, începută de fostul premier Evgheni Primakov și concepută pentru a arăta că, de la CEKA la KGB, serviciile de spionaj sovietice „și-au făcut în mod onorabil și altruist datoria patriotică față de țară și popor". Andrew și Mitrohin au adăugat comentariul: „Chiar dacă serviciile de informații rusești au evoluat după prăbușirea Uniunii Sovietice, ele nu au ajuns încă se împace cu propriul lor trecut".

BCUIASI

UNDE SUPRAVIEȚUIEȘTE KGB-UL

După desființarea oficială a KGB-ului în decembrie 1991, cu câteva săptămâni înaintea Uniunii Sovietice înseşi, mulți observatori internaționali au considerat apariția FSB-ului ca pe un semnal că democrația va prevala în Federația Rusă nou-creată. Presupunerea aceea s-a dovedit optimistă. Într-un mediu politic volatil, preşedintele Elțîn şi consilierii lui au fost nevoiți să se bazeze pentru susținere pe securitatea de stat şi aparatul polițienesc intern.

Pe plan intern, Elțîn a manifestat prudență în a-şi detalia planurile pentru serviciile de securitate, dincolo de asigurările că acestea vor fi foarte diferite de KGB. Rezultatul a fost o structură pentru climatul unei noi epoci: antiterorismul a câştigat o prioritate mai mare decât contraspionajul. Ceea ce a însemnat o legătură mai strânsă între serviciile de informații ale Estului şi Vestului – ceva de neconceput cu numai un deceniu în urmă. Un exemplu izbitor este oferit de *Arhiva Mitrohin*, care relevă că în 2004 FSB-ul a găzduit în stațiunea de vacanță Soci de la Marea Neagră o reuniune a şefilor din 70 de servicii de informații, printre care s-au numărat reprezentanți de vârf ai agențiilor occidentale, toți având obiectivul de a discuta despre colaborarea internațională împotriva terorismului. Ideologiile au fost lăsate deoparte: moştenirea explozivă a revoltei față de atentatul terorist din 11 septembrie 2001 din SUA intrase într-o eră nouă.

KGB-ul continuă să mai existe doar în Belarus, republica fără ieşire la mare din estul Europei. Etichetată ca ultima dictatură a Europei, Belarus a cunoscut o istorie permanentă de lupte şi strădanii. Ocupația nazistă între 1941 şi 1944 a dus la 2,2 milioane de morți. În 1945, o parte mare din vestul Belarusului, care aparținuse anterior Poloniei, a fost înghițită de Uniunea Sovietică. În anii 1960, sovieticii au implementat un proces de „rusificare", interzicând limba şi cultura bieloruse.

După obținerea independenței şi începutul preşedinției sale din 1994, Alexander Lukaşenko (n. 1954) a întărit pârghiile puterii. Descriind starea prevalentă, el a proclamat: „Indiferent cât de mult s-au străduit demagogii politici să şteargă trecutul sovietic din istoria noastră, poporul a împiedicat acest lucru." Ocazia acestei declarații a fost semnificativă: ceremonia de redeschidere a unui complex memorialistic în Minsk, unde tronează la loc de cinste bustul fostului localnic Felix Dzerjinski.

Ramura legislativă a guvernului belarus, Sovietul Suprem, se dezvoltă ca un tribut adus vechii Uniuni Sovietice. Din punct de vedere constituțional, puterea se află în mâinile Consiliului de Miniştri, dar practic ea aparține Comitetului pentru Securitatea Statului Belarus (KGB), care răspunde înaintea Consiliului de Miniştri, ca şi a Sovietului Suprem. Pentru suprimarea tulburărilor publice, puterea KGB-ului este exercitată prin intermediul *Almaz* (Unitatea Antitero), o unitate militară dură şi înarmată până în dinți. În timpul campaniei de alegeri prezidențiale din 2006, disidenți cunoscuți au fost avertizați că riscau pedeapsa cu moartea dacă se angajau în protestele ce fuseseră definite de Stepan Suhorenko, şeful KGB, ca „terorism" şi intrau aşadar în domeniul de acțiune al Almaz. Reporterii occidentali care au relatat despre alegeri au consemnat că agenții de securitate n-au dat niciun avertisment înainte de a deschide focul asupra unor automobile. O altă temere prevalentă a fost aceea că vocile critice vor avea aceeaşi soartă ca Dmitri Zavadski, un contestatar faimos al lui Lukaşenko, care „dispăruse" alături de alți nemulțumiți.

În prezent, Rusia lui Putin doreşte cu disperare să oprească un fost stat sovietic să întoarcă spatele Moscovei şi să se integreze în UE şi NATO. Preşedintele George W. Bush a etichetat Belarus ca „un avanpost al tiraniei" şi a alocat 12 milioane de dolari pentru promovarea democrației în această țară. În acelaşi timp, Uniunea Europeană finanțează transmisiuni radio pro-opoziție în Belarus şi dirijează bani spre grupările pro-democrație. Obiectivul final poate fi schimbarea regimului, dar, beneficiind de forța KGB-ului, Lukaşenko îşi păstrează ferm postul.

Glosar

Funcţiile serviciului de securitate care a operat în URSS au rămas în general neschimbate de-a lungul existenţei sale, deşi departamentele, împovărate de birocraţie şi rivalităţi individuale, au cunoscut modificări adesea derutante de nume şi structură. Termenul familiar „KGB" este utilizat frecvent ca o scurtătură convenabilă pentru a descrie întregul aparat de informaţii, deşi, strict vorbind, KGB-ul a existat doar între 1954 şi desfiinţarea Uniunii Sovietice.

Armata Roşie. *Raboce-krestianskaia krasnaia armia* (RKKA). Denumirea completă era Armata Roşie a Muncitorilor şi Ţăranilor şi-şi datora originea războiului civil din 1918. Culoarea roşie reprezenta sângele vărsat de clasa muncitoare. Câte un comisar politic era repartizat la fiecare unitate militară şi era autorizat să aibă întâietate asupra deciziilor comandanţilor unităţii, dacă acestea intrau în conflict cu principiile partidului.

Boieri. Elita nobilimii ruse deţinătoare de moşii între secolele al X-lea şi al XVII-lea. Boierii ocupau funcţiile cele mai înalte din stat şi au supravieţuit până la domnia lui Petru I („cel Mare"), când puterea li se erodase deja. Titlurile şi rangurile le-au fost abolite în cele din urmă de Petru I.

Bolşevici. Termen provenit din cuvântul rus *bolşeviki* („facţiunea majoritară"). Membrii care s-au desprins din Partidul Social Democrat al Muncii din Rusia, de orientare marxistă. Conduşi de Lenin, bolşevicii au preluat puterea în 1917 în timpul Revoluţiei din Octombrie.

CEKA. *Vserossiskaia cerezviceainaia komissia po borbe s kontrrevoliuţiei i sabotajem* („Comisia Extraordinară pe Întreaga Rusie pentru Combaterea Contrarevoluţiei şi Sabotajului"). Existentă în perioada 1917-1922, CEKA a conferit tribunalelor formate din trei oameni – troici – puterea de a ancheta, aresta, pune sub acuzare şi executa sentinţele.

Comisar. Oficial al partidului comunist care avea sarcina îndoctrinării politice şi aplicării cu forţa a loialităţii faţă de partid.

Culaci. Termenul s-a referit iniţial la ţăranii relativ bogaţi care prosperaseră după abolirea şerbiei în Rusia ţaristă. Sub regimul sovietic, culacii au fost etichetaţi „duşmani de clasă" şi persecutaţi prin programul de colectivizare al lui Stalin.

FSB. *Federalnaia slujba bezopasnosti Rossiskoi Federaţi* („Serviciul Rus de Securitate şi Informaţii"). Având puteri de detenţie şi percheziţie, succesorul KGB-ului a fost creat în 1995.

GKO. *Gosudarstvennîi komitet oboroni* („Comitetul de Stat pentru Apărare"). Sub Beria, comitetul s-a ocupat de toate aspectele realizării bombei atomice.

GLAVLIT. *Glavnoe upravlenie po delam literaturî i izdatelstv* („Direcţia Generală pentru Păzirea Secretelor de Stat Tipărite"). Organul oficial de cenzură a materialelor tipărite din URSS a fost înfiinţat în 1940. Titulatura s-a păstrat până la sfârşitul anilor 1980. În prezent, în cadrul Federaţiei Ruse există o organizaţie similară intitulată „Administraţia Principală pentru Păzirea Secretelor de Stat în Presă".

GPU. *Gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie* („Administraţia Politică de Stat"). Creată după desfiinţarea CEKA, GPU a fost poliţia secretă însărcinată cu aplicarea securităţii statului. În 1934 a fost încorporată în NKVD.

GRU. *Glavnoe razvedîvatelnoe upravlenie* („Direcţia de Informaţii a Armatei"). Creată în 1918 de Lenin pentru a se ocupa de culegerea informaţiilor militare de la rezidenţi, GRU a fost complet independentă de alte centre de putere sovietice.

PRINCETON UNIVERSITY LIBRARY

GULAG. *Glavnoe upravlenie lagherei* („Administrația Generală a Lagărelor de Muncă Corecțională"). Înțelesul inițial fusese de administrare a lagărelor de muncă, dar termenul a fost ulterior extins pentru a include întregul sistem al muncii silnice sovietice.

KGB. *Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti* („Securitatea Sovietică și Serviciul de Informații"). Între 1954 și noiembrie 1991, KGB-ul a controlat organizații responsabile pentru securitate, informații și poliția secretă. După execuția lui Beria, și-a asumat toate funcțiile principale de securitate internă și externă.

KI. *Komitet Informații* („Comitetul de Informații"). Agenția sovietică pentru spionaj extern între 1947 și 1951; a fost responsabilă de securitatea internă și militară.

MGB. *Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti* („Ministerul Securității Statului"). Între 1946 și 1954, una dintre numeroasele denumiri ale Ministerului pentru Securitatea Statului.

MVD. *Ministerstvo vnutrennih del* („Ministerul Afacerilor Interne"). Denumirea a fost utilizată în Rusia imperială și ulterior în Uniunea Sovietică. Având sediul la Moscova, continuă să fie numit MVD în Federația Rusă.

NKGB. *Narodnîi komissariat gosudarstvennoi bezopasnosti* („Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului"). Creat în 1941, a fost o organizație de poliție și contrainformații care în 1946 a devenit MGB.

NKVD. *Narodnîi komissariat vnutrennih del* („Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne"). Introdus în 1934 ca succesor al OGPU, NKVD-ul a jucat un rol principal în programele de genocid și purificare etnică ale lui Stalin. NKVD-ul a avut propriile sale unități militare și a deținut autoritate asupra Gulagului. În 1946 a fost redenumit MVD și majoritatea responsabilităților sale au revenit MGB-ului.

OGPU. *Obiedinionnoe gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie* („Direcția Politică Unificată de Stat"). Creată în 1922, a devenit principala organizație responsabilă de securitatea internă. OGPU a fost încorporată în NKVD în iulie 1934.

Ohrana. Poliția secretă țaristă între 1881 și 1917. Pe lângă asigurarea securității țarului și a familiei sale, a fost responsabilă de securitatea internă și combaterea încercărilor de înființare de sindicate de către muncitorii ruși. Funcțiile ulterioare au inclus acțiunile împotriva teroriștilor și a celor suspectați a fi revoluționari.

Opricinici. Membrii armatei private extrem de represive aflați în slujba țarului Ivan al IV-lea („cel Groaznic"). *Opricinicii* slujeau *Opricinina* – cuvânt derivat din *Oprici*, care înseamnă „separat" sau „izolat" – un stat în interiorul unui stat, care slujea țarul.

Politburo. *Politiceskoe Buro* („Biroul Politic"). Centrul de putere din URSS. Acest grup select a fost corpul de guvernare și stabilire a politicii centrale al țării. În 1919, primul Birou Politic a fost format din cinci membri: Lenin, Lev Troțki, Iosif Stalin, Lev Kamenev și Nikolai Krestinski.

SMERȘ. *Smert Șpionam* („Moarte spionilor"). Inițial a fost numită „Secțiunea Specială", dar Stalin a dorit o denumire mai dură și a conceput SMERȘ. A fost înființată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și una dintre funcțiile ei principale era să urmeze Armata Roșie și să aresteze „trădători, dezertori, spioni și elemente criminale".

Stasi. *Ministerium fur Staatssicherheit* („Ministerul pentru Securitatea Statului"). Poliția secretă est-germană a avut programe extinse pentru represiuni interne, spionaj internațional, terorism și instruire a teroriștilor.

Streliți. „Pușcași". Unități de gărzi ruse dotate cu armament greu, datând din anii 1540, care în Moscova protejau țarul și Kremlinul.

Bibliografie

Andrew, Christopher şi Oleg Gordievsky. *KGB: the Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev.* Ed Hodder & Stoughton, Londra, 1990.

Andrew, Christopher şi Vasili Mitrokhin. *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West.* Ed. Penguin, Londra, 2000.

Andrew, Christopher. *The Mitrokhin Archive II: The KGB and the World.* Ed. Allen Lane, Londra, 2005.

Andreyev, Catherine. *Vlasov and the Russian Liberation Movement.* Ed. Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

Brent, Jonathan şi Vladimir Naumov. *Stalin's Last Crime: The Plot against the Jewish Doctors.* Ed. John Murray, Londra, 2003.

Crankshaw, Edward. *Khruschev.* Ed. Collins, Londra, 1966.

Cohen, Stephen E. *Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography, 1888-1938.* Ed. Oxford University Press, Oxford, 1991.

Conquest, Robert. *The Great Terror.* Ed. Macmillan, Londra, 1973.

Conquest, Robert. *The Nation Killers.* Ed. Macmillan, Londra, 1970.

Deakin, F. W. şi G. R. Storry. *The Case of Richard Sorge.* Ed. Chatto & Windus, Londra, 1966.

Devere-Summers, Anthony. *War and The Royal Houses of Europe.* Ed. Weidenfeld & Nicholson, Londra, 1997.

Keep, John L. H. *A History of the Soviet Union 1945-1991: Last of the Empires.* Ed. Oxford Paperbacks, Oxford, 2002.

Levytsky, Boris. *The Uses of Terror: The Soviet Secret Police 1917-1970.* Ed. Sidgwick and Jackson, Londra, 1972.

Overy, Richard. *The Dictators: Hitler's Germany, Stalin's Russia.* Ed. Allen Lane, Londra, 2004.

Page, Bruce, David Leitch, Phillip Knightley. *Philby: The Spy Who Betrayed a Generation.* Ed. Andre Deutsch, Londra, 1968.

Payne, Robert. *The Life and Death of Lenin.* Ed. Harper Collins, Londra, 1987.

Philby, Kim. *My Silent War.* Ed. Arrow, Londra, 2003.

Rayfield, Donald. *Stalin and His Hangmen: An Authoritative Portrait of a Tyrant and Those Who Served Him.* Ed. Viking, New York, 2004.

Sebag-Montefiore, Simon. *Stalin: The Court of the Red Tsar.* Ed. Weidenfeld & Nicholson, Londra, 2003.

Service, Robert. *Stalin: A Biography.* Ed. Pan Books, Londra, 2005.

Simkin, John. *Stalin.* Ed. Spartacus Educational, Chrysalis Books, Londra, 1987.

Stafford, David. *Spies Beneath Berlin.* Ed. John Murray, Londra, 2002.

Troyat, Henri. *Ivan The Terrible.* Ed. Weidenfeld & Nicholson, Londra, 2001.

Wright, Peter. *Spy Catcher: The Candid Autobiography of a Senior Intelligence Officer.* Ed. Penguin Books, Londra, 1987.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Index

Numerele de pagini scrise cu italice se referă la ilustrații.

A

Abakumov, Viktor, 91, 101, 130
  căderea, *132*, 133, 136
Acordul de la München (1938), 124, 128
Afganistan, 175, 177, 178
al Doilea Război Mondial
  invazia germană a URSS-ului, 52, 79, *82*, 95
  lagărele de muncă, 86-87
  sfârşitul, 57, *107*, 108, 109
  victoria sovietică, 104-105, *106*, *107*
Alexandru al II-lea, ţarul Rusiei
  asasinarea, 22
  şerbia, 11
Alexandru al III-lea, ţarul Rusiei, 23
Alexei I, ţarul Rusiei, 18
Alliluieva, Svetlana, 113, *135*, 137
Amin, Hafizullah, 177, 178
Andrew, Christopher,164, 182
Andropov, Iuri Vladimir
  secretar-general, 176-177
  şi Andrei Saharov, 175
  şi Gheorghi Markov, 168
  ţările în curs de dezvoltare, 176
  Ungaria, 148
antisemitismul, 134-135, 136, 140-141
Antonescu, generalul Ion, 114, 115
Arhipelagul Gulag, 57
Armata Roşie
  Cehoslovacia, 97
  epurările, 70-71, 101
  Kursk, 91
  operaţiunile NKVD în ~, 91-93, 104
  Ungaria, 120-121, 147, 148, *149*
Armata Rusă de Eliberare, 98-100
armele atomice, 128-132
Armenia, 180
artele, controlul asupra ~, 112-114
Attlee, Clement, 107
Azerbaidjan, 180

B

Barbarossa, Operaţiunea, 79, *82*, 95
Belarus (Bielorusia), 110, 183
Benes, Eduard, 127-128
Beria, Lavrenti, *135*
  Armata Roşie şi ~, 91
  ascensiunea la putere, 69-72
  căderea, 141-142
  după război, 101, 110
  epurarea din Leningrad, 133-134
  moartea, 143
  Polonia, 96
  programul armelor atomice, 130-132
  purificarea etnică, 77, 80-81, 83, 87
  revolta din RDG, *140*, 141
  Stalin şi ~, *135*, 136, 137-138, 139
  tentativa de ajungere la putere, 138-141
Berlin, 104-106, *107*, 163
Berman, Matvei, 56
Beurton, Ursula, 128, 131
Biroul Afacerilor Secrete, 18
Biroul Politic (*Politburo*)
  Afganistan, 177, 178
  colectivizarea, 46, 54
  înfiinţarea KGB-ului, 143
  Katyn, masacrul, 92
Biserica Ortodoxă Rusă
  Ivan al IV-lea şi ~, 9
  suprimarea, 7-8, 50, 80
Blake, George, 163, 165-167
Bletchley Park, Anglia, 172
Blunt, Anthony, 163, 170-172, 174
Boiarinov, colonelul Grigori, 178
boierii, 9, 10, 11-13, 14, 17, 18
Bokii, Gleb Ivanov, 33
bolşevicii, 27
Boris al III-lea, regele Bulgariei, 118, *119*
Boris Godunov, ţarul Rusiei, *17*, 18
Bourke, Sean, 166
Boyle, Andrew, 170
Brandt, Willy, 150-153
Brejnev, Leonid, *172*, 175-177
Brest-Litovsk, Tratatul de la (1918), 29, 31
Brooke, Gerald, 161-162
budiştii, 80
Buharin, Nikolai Ivanovici, 39, 47, 65
Bulganin, Nikolai
  Beria şi ~, 142
  moartea lui Stalin, 136
Bulgaria
Durjavna Sigurnost, 168
  Gheorghi Markov, 167-170
  ocupaţia sovietică, 118
Burgess, Guy, 162, 163, 171
Bush, George W., 183

C

calea ferată Turkestan-Siberia, *54*, *84*
calmucii, 77, 80
Canada, 153-156, 157
Canalul Marea Albă, 56
Castro, Fidel, 75, 172
Caucaz, purificarea etnică în ~, 77, 87-88, *111*
cazacii
  lupta de partea Germaniei, *85*, 102, *103*
a se vedea şi tătarii
cecenii, purificarea etnică, 77, 81, 87
Cehoslovacia
  lagărele de concentrare, 57
  ocupaţia sovietică, 97, 124-128
CEKA, 7, 22
  crearea, 25, 28, 105
  desfiinţarea, 37
  execuţiile, 22
  lagărele de concentrare, 34, 56
  Teroarea Roşie (1918), 30-34
cenzura, 145

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cernenko, Konstantin, 177
Churchill, Winston
Conferința de la Teheran, 101
Polonia, 94
Stalin și ~, 107
cincinalele, 7, *42*, 47, 55, 86
colectivizarea, 43-48, 50, 53-55, 86
Colleens, James, 173
Comisia Aliată de Control, 121
Comitetul Evreiesc Antifascist (EAK), 134, 135
Complotul Doctorilor, 134-136, 139-140
Conferința de la Ialta, 64, 107, 115
Conferința de la Potsdam, 107, 128
Conferința de la Teheran, 101, 107
Coreea
purificarea etnică, 79-80
războiul coreean, 64, 163
Cossit, Thomas, 156
Crimeea
purificarea etnică, 77, 81-87
a se vedea și tătarii
Crucișătorul Potemkin (filmul), 20
Cuba, 75, 173
culacii, 45-48, 50, 59, 86

D
Danov, Rumen, 170
Durjavna Sigurnost (DS), 168
Dzerjinski, Felix Edmundovici, *39*
memorialul, 183
moartea, 36, 43
Sidney Reilly, 40-41
șeful CEKA, 28, 105
Teroarea Roșie, 30-31, 32-33, 92
tinerețea, 35-36

E
Eisenstein, Serghei, 8, 20-21
Ejov, Nikolai Ivanovici, *66*, 67-68, 69, 71, 77
Elțîn, Boris, *179*
FSB și ~, 183
Katyn, masacrul, 92
retragerea, 181
tentativa de puci, 179, 180
epurarea din Leningrad, 133-134
Estonia, purificarea etnică în ~, 79
Evdokinov, Efum, 81

F
Federația Rusă, 180, 183
Feodor I, țarul Rusiei, 17, 18
Finlanda, 77
fluviul Volga, purificarea etnică, 80
FSB (Serviciul Rus de Securitate și Informații), 105
crearea, 181
Elțîn și ~, 183
Frank, Karl, SS-Obergruppenführer, 97
Franța, activitățile Ohrana în ~, 22
Freemantle, Brian, 167
Fuchs, Klaus, 131-132, 154

G
Gandhi, Indira, 164
Gandhi, Mahatma, 164
Gee, Ethel, *157*, 158
Gehlen, Reinhard, 150, 163
Georgia, 136, 180
Germania
invazia sovietică a ~, 104-105, *106*, *107*
invazia Uniunii Sovietice, 52, 79, *82*, 95
lagărele de concentrare, 57
prizonierii de război sovietici, 92-93
a se vedea și Republica Federală Germană; Republica Democrată Germană
Gero, Erno, 146
Gestapo
influența rusească asupra ~, 22, 67
Gheorghiu-Dej, Gheorghe, 117, 118
Giullino, Francesco, 169
glasnost („transparență"), 177, 179-180
GLAVLIT (Direcția Generală pentru Păzirea Secretelor de Stat Tipărite), 145
Glinskaia, Helena, 8
Gold, Harry, 132, *154*
Goleniewski, Michal, 158, 166
Golubev, Serghei Mihailovici, 168
Gorbaciov, Mihail, *179*
Pactul Molotov-Ribbentrop, 53
retragerea, *179*, 180
secretar-general, 177
și Afganistan, 178
și India, 164
și KGB, 179-180
Gordievski, Oleg, 140, 142, 164
Gottwald, Klement, 124, *125*, *126*, 127
Gouzenko, Igor, 153, 156, *156*
Greenglass, David, *154*, 155
Gregory, Arthur Maundy, 40
Grîzlov, Boris, *181*
Gromîko, Andrei
și Beria, 141
și Gorbaciov, 177
Groza, Petru, 115, 117
GRU
Cuba, 173
Igor Gouzenko, 153
Klaus Fuchs, 131
Richard Sorge, 95
Guillaume, Gunther, 150-153
gulagurile, 23, 50-51, 56-57, 67, *76*, *84*, 86-87
după război, 111

H
Heydrich, Reinhard, 70
Hitler, Adolf
Bulgaria, 118, *119*
„Directiva pentru tratamentul comisarilor politici", 92
moartea, 101
rasismul, *85*, 98
România, 115
Houghton, Harry, 158-160
Houghton, Peggy, 158
Hristov, Hristo, 169
Hrușciov, Nikita, *172*
Beria, răsturnarea, 141-142
căderea, 175-176
denunțarea lui Stalin, 57, 146
la moartea lui Stalin, 136, 137-138
programul „pământuri virgine", 87

HVA (Departamentul de Informaţii Externe al Stasi), 150, 151
Hvatov, Mihail Nikolaievici, 156

I
Iagoda, Genrih, 47, 50, 59, 66, *67*
Iakuşev, Aleksandr, 40
Iaţkov, Anatoli, 155
Ignatiev, Semion, 135
India, 164
Israel, 134
Ivan al III-lea Vasilievici, Mare Cneaz al Moscovei, 11, 16
Ivan al IV-lea „cel Groaznic", ţarul Rusiei, *6*, *12*
  abdicarea, 12-14
  căsătoria, 10
  cruzimea, 9, 12, *13*, 14
  expansionismul, 11
  influenţa asupra lui Stalin, 7, 20-21
  încoronarea, 9
  moartea, 18
opricinici, 8, 14, 17
  reprimarea opoziţiei, 8, 9, 10, 11-13, 14-18
  tătarii şi ~, 11, *12*, 17, 18
Ivan cel Groaznic (filmul), *8*, 20-21

J
Japonia
  ameninţarea percepută a ~, 77
  Richard Sorge, 95
Jdanov, Andrei, *61*, 112, 113-114
moartea, 133, 135-136
Jelev, Jelio, 170
Jivkov, Todor, 167, 168
Jukov, Gheorghi, general
  capitularea germanilor, 106
  parada victoriei, *108*, 109
  răsturnarea lui Beria, 141-142

K
Kadar, Janos, 121, 123, 147, 149
Kaganovici, Lazar, 50, *61*
Kalugin, Oleg, 164, 168
Kamenev, Lev
  procesul, 62, 63-65, *68*
  şi Stalin, 38-40
Kannegiser, Leonid, 31, 32
Kaplan, Fania, 32
Karmal, Babrak, 178
Katyn, masacrul, *90*, 92
Kazahstan
  purificarea etnică, 78, 79, 81-83
  testul nuclear, *129*, 132
Kell, Vernon, 40
Kerenski, Aleksandr, *26*, 27
KGB
  Afganistan, 177, 178
  antisemitismul, 140-141
  Belarus, 183
  crearea, 145
  creşterea, 145, 177
  Cuba, 173
  desfiinţarea, 181, 183
  execuţiile, 34
  Gheorghi Markov, 168
  Gorbaciov şi, 179-180
  India, 164
  operaţiunile britanice, 128, 131, 153-154, 156-163, 163-172, 174-175, 182
  originile, 22, 101
  Ungaria, 149
KGB: Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov, 140, 142, 164
Kirov, Serghei (Kostrikov), 60-62, 64-65, 66, 68, 113
Kobulov, Bogdan, 81, 83, 91
Koestler, Arthur, 48, 50
Kogan, Lazar, 56
Kolîcev, Filip, mitropolitul Moscovei, 15-16
Kondraşev, Serghei Aleksandrovici, 163
Kopacsi, Sandor, 147
Koţiuba, colonelul Ivan, 165
Krasnow, generalul Peter, 103
Krestinski, Nikolai, 66
Kriucikov, Vladimir, 180
Kroger, Helen, 157, 158-159, 161, 162
Kroger, Peter, 157, 158-159, 161, 162
Kurbski, Andrei, prinţul, 11
Kursk, bătălia de la ~, 57, 91
Kuznețov, Alexei, 134

L
lagărele de concentrare, 34, 56-57
lagărele de muncă, 48-51, 56-57, 59, *76*, *78*, *84*, 86-87, *88*, *89*
Lenin, Vladimir Ilici (Ulianov), *24*, *37*
  atentatele, 31-32
  declinul, 35
  forţele armate, controlul, 91
  întoarcerea din exil, 28
  moartea, 7, 25, 36, 38
  obsesia revoluţiei, 26-27
  preluarea puterii, 28
  Stalin şi ~, 31, 35
  Teroarea Roşie, 23, 30-31, 33
Letonia, purificarea etnică în ~, 79, *80*
Ligacev, Egor, 179
Lituania, 11, 17
  purificarea etnică, 79
Liuşov, Genrih, 77
Livonia, 11, 16, 18
Long, Leo, 172
Lonsdale, Gordon (Konon Molodi), 157, 158, 160-161
Losovski, Solomon, 134
Lubianka, 62, 68, 103, *104*
  istoria, 105
Lukaşenko, Alexander, 183
Lunev, Stanislav, 173

M
Macarie, mitropolitul Moscovei, 9
MacDonald, Ramsay, 40
Maclean, Donald, *161*, 163, 170, 171
Malenkov, Gheorghi, 133
  moartea lui Stalin, 136, *137*, 138
Maleter, Pal, generalul-maior, 148, 149
Malinovski, mareşalul Rodion, *172*
Malinovski, Ramon, 23
Marea Britanie
  operaţiunile împotriva URSS, 163, 165-167
  spionii sovietici în ~, 128, 131, 153-154, 156-163, 165-172, 174, 182
Marea Teroare, 57, 59-67, 111

Markov, Annabel, 167
Markov, Gheorghi, 167-170
Martin, Arthur, 170
Marx, Karl, 26
Masaryk, Jan, 124, 125-128
Masaryk, Tomas, 124, 127
McMahon, John, 145
Menjinski, Viaceslav
  cariera, 46-47
  colectivizarea, 43-45, 46, 47
  moartea, 47, 59, 66
  şeful OGPU, 43, 47
Menzies, Sir Stewart, 40
Mercader, Ramon, 73, 74-75
Merkulov, Vsevolod Nikolaevici, 75, 81, 129, 133
MGB (Ministerul Securităţii Statului)
  Abakumov şi ~, 130, 133
  antisemitismul, 134, 136, 140-141
  crearea, 110
  fuziunea cu MVD, 139
  SMERŞ şi ~, 101
MI5 (Marea Britanie), 159, 170, 174
Mihai, regele României, 115, 117
Mihail Romanov, ţarul Rusiei, 18
Mihoels, Solomon, 134, 135
Mindszenty, *122*, 123-124
mingrelienii, 136
Mişurin, Fiodor, 9
Mitrohin, Vasili Nikitiş
  Afganistan, 178
  Andrei Saharov, 175
  FSB, 183
  Igor Gouzenko, 156
  India, 164
  istoria spionajului rus, 182
  Melita Norwood, 128
  Reinhard Gehlen, 150
Molodi, Konon Trofimovici (Gordon Lonsdale), 157, 158, 160-161
Molotov, Viaceslav, *61*
  cariera, 52-53
  înlăturarea, 129
  moartea lui Stalin, 138
  purificarea etnică, 79, 82
  România şi ~, 115
  Ucraina, suprimare, 50
Mongolia, lagărele de concentrare, 57
Muggeridge, Malcolm, 50-51
mujicii
  colectivizarea şi ~, 55
  Ivan al IV-lea şi ~, 11
MVD (Ministerul Afacerilor Interne)
  Germania de Est, 141
  MGB fuzionează cu ~, 139
  purificarea etnică, 78-79

N
Nagy, Imre, 146, 147, 148-149
Najibullah, Muhammad, 178
Nehru, Jawaharlal, 164
Nicolae I, ţarul Rusiei, 86
Nicolae al II-lea, ţarul Rusiei
  abdicarea, 27
  împotrivirea la schimbare, 25, 27
  uciderea, 29, 86
Nikolaev, Leonid, 60, 61
NKGB
  crearea, 75
  devine MGB, 110
  purificarea etnică, 81
NKVD, 22
  Armata Roşie, operaţiunile în ~, 91-93, 104
  Cehoslovacia, 126, 127-128
  crearea, 36, 59
  deţinuţii politici, *51*
  Germania, operaţiunile în ~, 106
influenţa Gestapoului asupra ~, 22, 67
  închisorile, 81, 87
  Marea Teroare, 60-66
  Polonia, 96
  programul de arme atomice, 130-131
  purificarea etnică, 77-80, 81-84, 87
  reformele, 71, 75
Norwood, Melita, 128
Novgorod, 16-17
Nunn May, Alan, 153-154

O
OGPU, 7, 22
  crearea, 36-37
  Gulagul, 50, 56-57, *58*
  Menjinski şi ~, 43, 47
  NKVD înlocuieşte ~, 59
  Sidney Reilly şi ~, 40-41
  Ucraina, suprimare, 48, *49*, 50, 53-54
Ohrana, poliţia secretă, 22-23, 25, 26, 30
Okulicki, Leopold, general, 96, 103
opricinicii, 8, 14-17, 21
Opricinina, 14-15, 17
Ordjonikidze, Grigori, 72-73
Orwell, George, 145
Ott, Eugen, general-maior, 95
Ozaki, Hozsumo, 95
O zi din viaţa lui Ivan Denisovici, 57

P
Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
  crearea, 28
partizanii
  după război (antisovietici), 110
  Polonia, 93-94, 96
  sovietici, 103
Patruşev, Nikolai, *181*
Pauker, Anna, *116*, 117-118
perestroika („restructurare"), 177
Peter, Gabor, 121
Petrograd, *27*, 28
  Teroarea Roşie, *34*
Petru I „cel Mare", ţarul Rusiei, *20*
  încoronarea, 18
  reformele, 19-20
  reprimarea opoziţiei, 18
  streliţii şi ~, *15*, 16, 19
Philby, Harold Adrian Russell („Kim"), 156, 162, *166*, 170, 175
Planul Marshall, 124
Planul pe 7 ani, 87
Polonia
  ameninţarea percepută, 77
  Armata Ţării, 93, 94, 96, 103
  controlul sovietic, 94, 96, 107, 183

Ivan al IV-lea şi ~, 11, 17
Katyn, masacrul, *90*, 93
lagărele de concentrare, 57
partizanii, 93, 94-96
purificarea etnică, 78, 79
Pravda
Complotul Doctorilor, 136, 140
criticarea lui Troţki, 38
Şostakovici şi ~, 112
Teroarea Roşie, 33
Primakov, Evgheni, 182
Primul Război Mondial, 27, 28
prizonierii de război, 92-93
procesele spectacol, *58*, *62*, 62-66, 96, 124
Procesul Partidului Industrial, *58*, *62*, *63*
Proiectul Venona, 156, 159
Prokofiev, Serghei, 8
Prusia Orientală, 106
purificarea etnică, 77-89, *111*
Putin, Vladimir, *181*, 182, 183

R
Rajik, Laszlo, 121, 122
Rakosi, Matyas, 122-123, 146
Războiul Rece
declanşarea, 64, 107, 134
sfârşitul, 164, 180
Reagan, Ronald, 173
Reilly, Sidney, 40-41
Republica Democrată Germană (RDG)
crearea, 107
operaţiunile de spionaj împotriva ~, 163-166
Stasi, 146, 150, 179-180
tulburările civile, *140*, 141
Republica Federală Germană (RFG)
operaţiunea Stopwatch/Gold, 163
spionajul împotriva ~, 150-153
Reţeaua Portland, 156-162
Revoluţia din Octombrie, 28
Riasoi, Vasili Stepanovici, 141
Riumin, Mihail, 136, 140
Riutin, Martemian, 59
Rîkov, Alexei, *39*
Rokossovski, Konstantin, mareşal, 109
România, 64, 114-118
Romanova, Anastasia, 10, 12
Roosevelt, Franklin D., 101
Rosenberg, Ethel, 155
Rosenberg, Julius, 155
Rusia
expansiunea, 11-12
războiul civil – 1918, 28-29, 70, 86
Revoluţia din Octombrie, 28
a se vedea şi Uniunea Sovietică
Ruşii Albi, 35, 40, 86, 103

S
Saburova, Salomonia, 8
Saharov, Andrei, 175
Semiceastni, Vladimir Efimovici, 175
Serov, Ivan Aleksandrovici, *146*
Polonia, 96
purificarea etnică, 79, 81
Ungaria, 146, 147, 148
Siberia
exilaţii, *21*, 48-49, *78*, 86-87
istoria, 86-87
Skoblin, Nikolai, general, 70
Slansky, Rudolf, 127
SMERŞ, 91, 92, *100*, 101, 103, 106, 130
Soljeniţîn, Aleksandr, 23, 49, 57
Sorge, Richard, 95
Spy Catcher, 159
Stalin, Iosif
antisemitismul, 134-135, 136
ascensiunea la putere, 35, 38-39
cincinalele, 7, *42*, 59
culacii şi ~, 46-47
denunţarea, 57, 146
epurarea din Leningrad, 133-134
expansionismul sovietic, 116, 118, 124, 127, 128-129
India, 164
Ivan al IV-lea, influenţa lui ~, 7, 20-21
Katyn, masacrul, 92
Lenin şi ~, *31*, 35
Marea Teroare, 57, 59-68
moartea, 57, 136-138
Ohrana şi ~, 25, 30
Polonia şi ~, 94, 96
problemele de sănătate, 129, 135
programul de arme atomice, 129-130
purificarea etnică, 77, 79, 81, 84, 87
Revoluţia din Octombrie, 28
suprimarea opoziţiei, 23, 53-54, 110-111, 178
tinereţea, 30
Ucraina, reprimări, 48, 50, 52-53, 110
Stalingrad, bătălia de la ~, 57, 91
Stasi (Ministerul pentru Securitatea Statului), 146, 150, 179-180
Statele Unite
Afganistan, 178
ameninţarea percepută a ~, 134
Armata Rusă de Eliberare, 98-100
operaţiunile împotriva URSS, 163, 165-167
Proiectul Venona, 156, 159
spionii sovietici în ~, 131-132, 154-156, *161*, 162-163, 173
streliţii soldaţi, 11, 15, 16, 19
Sûreté Générale, 22
Sverdlov, Iacov, 31, 32

Ş
Şcerbakov, Alexandr, 136
Şkuro, Andre, general, 103
Şostakovici, Dmitri Dmitrievici, 112, *113*
Şuiski, Andrei, prinţul, 9

T
tătarii
Ivan al IV-lea şi ~, 11, 12, 17, 18
lupta de partea Germaniei naziste, *85*, 84-85
purificarea etnică, 77, 81-87
a se vedea şi cazacii
Teroarea Roşie (1918), 23, 30-34, 91
Thatcher, Margaret, 170, 171, 174
The Climate of Treason, 170, 174

Thomson, Sir Basil, 40
Timaşuk, dr. Lidia, 135
Tito, Iosip, 121
Todorov, Vladimir, general, 169
Tolstoi, Lev, 23
Tratatul de la Varşovia
  Ungaria şi ~, 148
Troţki, Lev, *29*, *39*, *74*
  ascensiunea la putere, 28, 38
  moartea, 47, *73*, 74-75
  subminarea de către Stalin, 38-39, 47, 64
Truman, Harry S., 107, 117
Tuhacevski, Mihail Nikolaievici, mareşal, 70-71

Ţ
Ţanava, Lavrenti, 92

U
Ucraina
  foametea, 48-49, 50-51, 53-54
  purificarea etnică, 77, 78, 88
  reprimările lui Stalin, 48, 50, 52-53, 110
  revendicarea independenţei, 180
Ungaria
  ocupaţia sovietică, 120-124
  revoluţia (1956), 146-149
Uniunea Sovietică
  Afganistan, 177, 178
  armele atomice, 128, 129-132
  cenzura, 147
  Cuba şi ~, 173
  eliberarea, 96, 109
  expansionismul, 114-129
  Germania, invadarea, 104-105, *106*, *107*
  invazia germanilor, 52, 79, *82*, 95
  operaţiunile de spionaj împotriva ~, 163, 165-167
  prăbuşirea, 179, 180-181
tentativa de puci, 179, 180
a se vedea şi Rusia; republicile individuale
Uriţki, Moisei, 31-32

V
Vasile al III-lea, Mare Cneaz al Moscovei, 8
Vinogradov, Vladimir, 135, 136
Vîşinski, Andrei Ianuarievici, 64, *65*, 115
Vlasov, Andrei Andreievici, general, 97-100
Voroşilov, Klementi, mareşal, *61*, 121
Voznesenski, Nikolai, 134

W
Walesa, Lech, 92
Whitney Straight, Michael, 171, 174
Wolf, Markus, 150, *151*, 163
Wollweber, Ernst, 163
Wright, Peter, 159, 170
Wynne, Greville, 161

Z
Zabotin, Nikolai, 153, 154
Zakovski, Leonid, 50
Zinoviev, Grigori
  procesul, 62, 63-65, 68
  scrisoarea Zinoviev, 40
  Stalin şi ~, 38-39

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
ISTORIE

CREDITE FOTOGRAFII

Amber Books: 98, 99

Art-Tech/Aerospace: 24, 31, 37, 52, 74

Corbis: 6, 19, 20, 26, 29, 33, 35, 45, 46, 58, 61, 63, 68/69, 73, 88, 90, 96, 113, 114, 122, 125, 129, 131, 132, 146, 147, 149, 152, 154, 155, 156, 157, 160, 165, 169, 172, 179, 181

Mary Evans Picture Library: 15, 27, 137

Getty Images: 17, 32, 49, 55, 66, 72, 82, 89, 104, 119, 126, 130, 143, 144, 161, 162, 168, 176

Heritage Image Partnership: 10

David King Collection: 62, 65, 80, 94, 100

RIA Novosti Photo Library: 54, 111

Photos 12: 8

Popperfoto: 12, 76

TopFoto: 13, 21, 39, 42, 44, 51, 75, 78, 84, 108, 116, 135, 138, 139, 140, 151, 171, 174

TRH Pictures: 85, 103

Ukrainian State Archive: 93, 102, 106, 107, 120

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

35 lei

O expunere accesibilă şi competentă a istoriei oprimărilor poliţiei secrete sovietice, din 1917 până la dezintegrarea URSS-ului, cu portrete ale principalelor personaje şi ale nenumăratelor victime.

Relatări detaliate ale martorilor despre metodele brutale şi nemiloase utilizate de CEKA, OGPU, NKVD, SMERŞ şi KGB.

Cartea include peste 100 de fotografii cu personaje importante, evenimente-cheie şi victime ale terorii poliţiei secrete sovietice.

CARTE RECOMANDATĂ DE:

Historia LiterNet.ro Observator Cultural

ISBN: 978-606-8653-19-8

www.meteorpress.ro

Distribuţie la:

e-mail: carte@meteorpress.ro

Ilustraţii copertă: Prizonieri de război sovietici într-un lagăr de concentrare (TRH Pictures); Cop. 4: Stalin cu Nikita Hrusciov (stânga), Gheorghi Malenkov şi Viaceslav Molotov (dreapta) la o paradă culturală în Moscova, 12 august 1945 (Topham Picturepoint)